

**T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
İSLAM HUKUKU BİLİM DALI**

**İSLAM BORÇLAR HUKUKUNDA ZAMAN
VE
HÜKÜMLERİ**

(DOKTORA TEZİ)

HAZIRLAYAN

Fawaz Mohammed Abdo ALI

DANIŞMAN

Doç. Dr. Abdullah ACAR

Konya-2022

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

DOKTORA TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	Fawaz Mohammed Abdo ALI
	Numarası	158106043008
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri / İslam Hukuku
	Programı	Doktora
	Tez Danışmanı	Doç. Dr. Abdullah ACAR
	Tezin Adı	İSLAM BORÇLAR HUKUKUNDA ZAMAN VE HÜKÜMLERİ

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan *İslam Hukukunda Mali İşlemlerde "Zaman" Kavramı ve Mali İşlemlere Etkisi* başlıklı bu çalışma **11/05/2022** tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda **oybirliği/oyçokluğu** ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Sıra No	Danışman ve Üyeler ¹		
	Unvanı	Adı ve Soyadı	İmza
1	Doç. Dr.	Abdullah ACAR (Danışman)	
2	Prof. Dr.	M..... Ş.....	
3	Doç. Dr.	A.... D.....	
4	Doç. Dr.	N..... G.....	
5	Doç. Dr.	M.....S.....	

¹ Türkiye'de, 24/3/2016 tarihli ve 6698 sayılı "Kişisel Verilerin Korunması Kanunu" gereği jüri üyelerinin *adı, soyadı ve imzaları gizlenmektedir*. Herhangi bir sorunuz varsa bizimle iletişime geçebilirsiniz: sosbil@erbakan.edu.tr

NOTE: Due to the Personal Data Protection Law No. 6698 and dated 24/3/2016 in Turkey, the *names, surnames and signatures* of the members of the jury **are hidden**. If you have any question you can contact us: sosbil@erbakan.edu.tr

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
--	---	---

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	Fawaz Mohammed Abdo ALI		
	Numarası	158106043008		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri / İslam Hukuku		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans		
		Doktora	X	
Tezin Adı	İSLAM BORÇLAR HUKUKUNDA ZAMAN VE HÜKÜMLERİ			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm. **30/06/2022**

Fawaz Mohammed Abdo ALI
İmzası

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ KONYA SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
--	---	---

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	Fawaz Mohammed Abdo ALI		
	Numarası	158106043008		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri / İslam Hukuku		
	Tez Danışmanı	Doç. Dr. Abdullah ACAR		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans		
		Doktora	X	
Tezin Adı	İSLAM BORÇLAR HUKUKUNDA ZAMAN VE HÜKÜMLERİ			

"İslam borçlar hukukunda zaman ve hükümleri" başlıklı bu doktora tezinde günlük hayatta oldukça fazla yer tutan mâlî işlemlerde kısmen ya da tamamen araya "zaman" girmesi durumunda o akdin hukuki bakımdan etkilenmesi meselesi incelenmiştir. Çünkü bazen tarafların bilinçli olarak şart koştukları süre ile akdin ya da satılan maldan kaynaklanan sebeplerle zorunlu olarak belirlenen süre, hukukta o yapılan işleme olumlu ya da olumsuz şekilde etki etmektedir. İşte bu etkinin sınırı, mahiyeti ve doğurduğu sonuçların izah edilmeye çalışıldığı bu araştırmada İslam âlimlerinin görüşleri, delilleri, müzakereleri ve tercih nedenleri bir araya toplanarak günümüz uygulamalarına bir altyapı oluşturmaya gayret edilmiştir.

İslam'da mutlak olarak vakte bağlı olan namaz, oruç, zekât, hac gibi kulun Allah'a karşı sorumluluklarını düzenleyen ibadetlerin tamamı vakte bağlıdır. Bununla birlikte kulun diğer insanlarla olan ilişkilerini düzenleyen *muâmelât*la ilgili konuların birçoğuyla da zaman konusu irtibatlıdır.

-İslam hukukunda akitlerin sahih olabilmesi için öncelikle "karşılıklı rıza"dan bahsedilmişse de bu rızanın da akid yapma yaşına ermiş yani belli bir zamana ulaşmış

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

kişilerden sâdır olmasının yanında bu rızaya delalet edecek lafızların da belli zamana işaret eden siygalardan oluşması elzemdir. Bu şartların hemen akabinde de birçok muhayyerlikte söz konusu olan 'zaman'dan ve onun süresinden bahsedilmesi, zamanın hem akitlerin bir parçası olduğunu hem de akitlere etkisini göstermesi açısından oldukça önemli olduğu tespit edilmiştir. Buna göre işlemin *başlangıç ve bitiş vakti* hakkında bilgisizliğin ya da belirsizliğin olduğu her akit, fasit veya geçersiz olmaya yol açan bir sözleşmedir. Çünkü bu, akit yapan taraflar arasında çatışma ve anlaşmazlığa yol açar. Zaman, insanlar arasındaki finansal işlemler de dâhil olmak üzere her türlü iş ve işlemi kısaca hayatı kuşatan bir unsurdur.

Ayet ve hadislere istinaden Cumhur ulema, "*peşin alış-verişteki bedel veresiyeden daha kıymetlidir*" şeklinde bir genel ilke tespit etmişlerdir. Bu kanaat, zamanın değişmesi ya da vadenin uzamasıyla bir şeyin değerinin de değişebileceği konusunda zamanın etkisini ifade eden en özet kaidedir denilebilir. Çünkü vaktinde kılınan namazla kazaya bırakılan namaz arasında ya da cemaatle kılınan namazla ferdi kılınan namaz arasında bile bir ecir farkı var iken, mümkünse *peşin* yapılan bir alış-verişle *veresiye* yapılan bir alış-veriş arasında da fark olması, yani vade farkının bulunması tabii olmalıdır. Bu konuda farklı mezhebe mensup çoğu fukahanın aynı kanaatte olduğu tespit edilmiştir.

Özetle İslam hukukunda "zaman" "mâli" işlemlere dahil pek konuda ya *rükün* ya *sıhhat* ya da *yürürlük* şartı gibi oldukça etkin konumda olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İlahiyat, İslam hukuku, Muamelât, Zaman, Etki.

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

ABSTRACT

Author's	Name and Surname	Fawaz Mohammed Abdo ALI		
	Student Number	158106043008		
	Department	Temel İslam Bilimleri / İslam Hukuku		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)		
		Doctoral Degree (Ph.D.)	X	
	Supervisor	Doç. Dr. Abdullah ACAR		
Title of the Thesis/Dissertation	Time and Its Rulings in Islamic Law of Obligations			

In this doctoral thesis titled "*Time and its Rulings in the Islamic law of obligations*", the issue of the legal effect of the contract in case of partial or complete intervening in financial transactions, which takes a large place in daily life, has been examined. Because sometimes the period consciously stipulated by the parties and the mandatory period determined by the reasons arising from the contract or the goods sold affect the transaction made in law positively or negatively. In this research, in which the limit, nature and consequences of this effect are tried to be explained, the views, evidences, negotiations and reasons for preference of Islamic scholars have been gathered together and an effort has been made to create an infrastructure for today's practices.

Time is an element that encompasses all kinds of business and transactions, including financial transactions between people. For example, all of the acts of worship that regulate the responsibilities of the servant towards Allah, such as prayer, fasting, zakat, and pilgrimage in Islam, are strictly dependent on time. However, "time" is also related to many of the issues related to transactions that regulate the relations of the servant with other people.

-In Islamic law, in order for the contract to be valid, first of all, "mutual consent" is mentioned, but this consent must also be obtained from people who have reached the age of contracting, that is, have reached a certain time. In addition to this, it is essential that the words to indicate this consent should also be composed of moods pointing to a certain time.

Mentioning 'time' and its duration, which is the subject of many imaginations immediately after these conditions, is very important in terms of showing that time is both a part of the contracts and its effect on the contracts.

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Accordingly, every contract in which there is ignorance or uncertainty about the start and end time of the financial transaction is a contract that leads to invalidity or invalidity. Because this situation leads to conflict and disagreement between the contracting parties.

Referring to the information about the time in the verses and hadiths, the public fuqaha have determined a general principle that "*the price in cash shopping is more valuable than the loan*". It can be said that this opinion is the most concise rule that expresses the effect of time on the fact that the value of something can change with the change of time or the extension of the maturity. Because there is a difference in reward between the prayer performed on time and the prayer performed later, or even between the prayer performed in congregation and the prayer performed individually. For this reason, if possible, there should be a difference between a purchase made in cash and a purchase made on credit, that is, there should be a maturity difference. At the end of the research, it was determined that most of the fuqaha members of different sects were of the same opinion on this issue.

In summary, it has been determined that "time" in Islamic law is in a very effective position in many matters, including "financial" transactions, either as its main condition, or as the condition of infallibility or the condition of validity.

Keywords: Theology, Islamic law, financial transactions, Time, Impact.

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	i
KISALTMALAR	ix
ÖNSÖZ	x
GİRİŞ	1
I. Konunun Önemi	2
II. Araştırmanın Zorlukları ve Problemleri	3
III. Araştırmanın Hedefleri	3
IV. Konuyu Seçme Nedenleri	4
V. Önceki Çalışmalar	5
VI. Araştırma Yöntemi	8
VII. Araştırmanın Temel Kavramları	9

BİRİNCİ BÖLÜM MUAMELATLA İLGİLİ TEMEL BİLGİLER VE ZAMANIN ETKİSİ

1.1. ZAMAN KAVRAMI	10
1.1.1. Ecel	11
1.1.2. Hukub	12
1.1.3. Dehr	13
1.1.4. Müddet	13
1.1.5. Vakit	13
1.1.6. Saat	14
1.2. ESER KELİMESİNİN LÜGAVÎ VE İSTİLAHÎ MANASI	15
1.2.1. Eser Kelimesi İle Yakın Kavramlar	18
1.2.1.1. Alamet	18
1.2.1.2. Me'sur	19
1.3. MUAMELÂT KAVRAMI	19
1.3.1. Mal Kelimesinin Lügat ve İstilahî Anlamı	20
1.4. FIKIHTA ZAMAN TEORİSİ	23
1.4.1. Nazariye Hakkında Kısa Bilgi	23

1.4.2. İslam Medeniyetinde Genel Olarak Zaman Tasavvuru.....	25
1.4.3. Muamelatta Zaman Nazariyesi	26
1.4.3.1. Alışverişlerde Zamana İşaret Eden Ayetler	27
1.4.3.2. Alışverişlerde Zamana İşaret Eden Hadisler	28
1.4.3.3. Alışverişlerde Zamanın Etkisi İlgili Fukahanın Görüşleri	29
1.5. AKDİN KURULUŞ ŞARTLARININ ZAMANLA İRTİBATI	35
1.5.1. Akdin Rükünleri.....	36
1.5.1.1. Taraflar	36
1.5.1.2. Akdin Konusu	40
1.5.1.3. İrade Beyanı ve Sîyğa	40
1.6. SEMEN VE MEBÎ'İN KABZEDİLMESİNİN ZAMANLA İRTİBATI	42
1.6.1. Mebî'ın Kabzedilmesinde Zamanın Etkisi.....	42
1.6.1.1. Ta'likî Şart Kabul Etmeyen Akitler.....	43
1.6.2. Semenın Kabzedilmesine Göre Akid Çeşitleri	44
1.6.2.1. Her İki Semenın Peşin Olması Gereken Akidler	44
1.6.2.2. Mebî'ın Peşin Semenın Vadeli Olduğu Akitler	44
1.6.2.3. Semenın Peşin Mebî'ın Vadeli Olduğu Akitler	45
1.6.2.4. Her İki Bedelin Vadeli Olduğu Akitler	45
1.7. AKİDLERDE MUHAYYERLİKLER VE ZAMANLA İRTİBATLARI.....	45
1.7.1. Muhayyerliğin Genel Tanımı	46
1.7.2. Muhayyerliğin Meşruiyyeti	47
1.7.3. Muhayyerliğin Kısımları	47
1.7.4. Meclis Muhayyerliği ve Zamanla İrtibatı.....	47
1.7.4.1. Meclis Muhayyerliğinin Hükümü	48
1.7.4.2. Meclis Muhayyerliğinin Olduğu Akitler	50
1.7.4.3. Meclis Muhayyerliğinin Sona Erme Süresi.....	51
1.7.4.4. Meclis Muhayyerliği Üzerinde Zamanın Etkisi.....	52
1.7.5. Şart Muhayyerliği ve Zamanla İrtibatı.....	53
1.7.5.1. Şart Muhayyerliğinin Tanımı.....	53

1.7.5.2. Şart Muhayyerliğinin Hükümü	55
1.7.5.3. Şart Muhayyerliğinin Şartları ve Onu Geçersiz Kılan Durumlar	58
1.7.5.4. Şart Muhayyerliğinin Süresi	59
1.7.5.4.1. Fasit Olan Şart Muhayyerliği	61
1.7.5.4.2. Caiz Olan Şart Muhayyerliği	61
1.7.5.4.3. İhtilaflı Olan Şart Muhayyerliği	62
1.7.5.5. Zamanın Şart Muhayyerliği Üzerindeki Etkisi	65
1.7.6. Görme Muhayyerliği ve Zamanla İrtibatı	66
1.7.6.1. Görme Muhayyerliğinin Tanımı	67
1.7.6.2. Görme Muhayyerliğinin Hükümü.....	67
1.7.6.3. Görme Muhayyerliğinin Şartları ve Sakıt Olduğu Durumlar	68
1.7.6.4. Görme Muhayyerliğinin Olduğu Akitler	69
1.7.6.5. Zamanın Görme Muhayyerliği Üzerindeki Etkisi	70
1.7.7. Ayıp Muhayyerliği ve Zamanla İrtibatı	71
1.7.7.1. Ayıp Muhayyerliğinin Tanımı	71
1.7.7.2. Ayıp Muhayyerliğinin Hükümü.....	73
1.7.7.3. Ayıp Çeşitleri	74
1.7.7.4. Ayıp Muhayyerliğinin Şartları	74
1.7.7.5. Ayıp Muhayyerliğini Reddetme Engelleri	76
1.7.7.6. Zamanın Ayıp Muhayyerliği Üzerinde Etkisi	77
1.7.8. Tayin Muhayyerliği ve Zamanla İrtibatı	79
1.7.8.1. Tayin Muhayyerliğinin Tanımı	79
1.7.8.2. Tayin Muhayyerliğinin Hükümü	80
1.7.8.3. Tayin Muhayyerliğinin Şartları.....	81
1.7.8.4. Tayin Muhayyerliğine Zamanın Etkisi.....	82
1.8. GARAR SATIŞININ TARİFİ VE ZAMANLA İRTİBATI.....	84
1.8.1. Garar Satışının Hükümü	84
1.8.2. Garar Satışının Kısımları	85
1.8.3. Garar Satışın Şartları	86

1.8.4. Zamanın Garar Satışına Etkisi	87
--	----

İKİNCİ BÖLÜM

FARKLI AKİT ÇEŞİTLERİNDE ZAMANIN ETKİSİ VE HÜKÜMLERİ

2.1. ZAMANIN BİZZAT KENDİSİNDEN KAYNAKLANAN YASAKLAMA VE DÜZENLEMELER	91
2.1.1.Zamanın Günaha Sebep Olabilecek Satışlarla İrtibatı	91
2.1.1.1. Fitne Zamanında Harp Ehline Silah Satışı	91
2.1.1.2. Cuma Namazı Vaktinde Alış-Veriş	92
2.1.1.3. Zamanın Günahı Barındıran Satışlara Etkisi	94
2.2. ZAMANIN PARASAL DEĞERİYLE İLGİLİ HÜKÜMLER.....	96
2.2.1. Ribâ Çeşitleri Ve Zamanla İrtibatları	96
2.2.1.1.Fazlalık Ribâsı	98
2.2.1.1.1. Fazlalık Ribâsının (Ribe'l-fazl) Tanımı	98
2.2.1.1.2. Fazlalık Ribâsının Haram Kılınmasının Hikmeti.....	99
2.2.1.1.3. Fazlalık Ribâsının Hükümü	100
2.2.1.1.4. Fazlalık Ribâsının Şartları	101
2.2.1.1.5. Zamanın Fazlalık Ribâsı Satışına Etkisi	101
2.2.1.2. Nesîe Ribâsı ve Zamanla İrtibatı.....	102
2.2.1.2.1. Nesîe Ribâsının Tanımı ve Şartları	102
2.2.1.2.2. Nesîe Ribâsının Hükümü	103
2.2.1.2.3. Zamanın Nesîe Ribâsına Etkisi	105
2.2.2. Vadeli ve Taksitli Satışların Zamanla İrtibatı.....	107
2.2.2.1. Vadeli Satışın Tarifi ve Hükümü	107
2.2.2.1.1. Vadeli Satışın Zamanla irtibatı Etkisi.....	109
2.2.2.2. Taksitli Satışın Tarifi ve Hükümü.....	112
2.2.2.2.1. Taksitli Satışın Şartları	116
2.2.2.2.2. Taksitli Satışlarda Zamanın Etkisi	117
2.2.3. İne Satım Akdinin Zamanla İrtibatı	118
2.2.3.1. İnenin Tanımı ve Hükümü.....	119

2.2.3.2. İne Satımında Zamanın Etkisi	122
2.2.4. Vefâ Satış Akdi ve Zamanla İrtibatı.....	123
2.2.4.1. Vefâ Satışının Tanımı.....	123
2.2.4.2. Vefâ Satışının Hükümü	124
2.2.4.3. Vefâ' Satım Akdinin Şartları	127
2.2.4.4. Vefâ Satış Akdine Zamanın Etkisi.....	127
2.2.5. Kredi Kartları ve Zamanla İrtibatı	129
2.2.5.1. Kredi Kartının Tanımı	129
2.2.5.2. Kredi Kartlarının Yararları	130
2.2.5.3. Karttaki Sözleşmeye Dayalı İlişkinin Niteliği	130
2.2.5.4. Kredi Kartının Çeşitleri	131
2.2.5.5. Kredi Kartlarıyla İşlem Yapmanın Hükümü	131
2.2.5.6. Zamanın Kredi Kartlarına Etkisi.....	134
2.2.7. Erken Ödeme İndiriminin Zamanla İrtibatı	135
2.2.7.1. Erken Ödeme ve Şer'î Hükümü.....	135
2.2.7.2. Erken Ödeme İndiriminde Zamanın Etkisi.....	137
2.3. BEDELLERİN TESLİM ZAMANI VE ÖDEME ZAMANIYLA İLGİLİ HÜKÜMLER.....	138
2.3.1. Sarf Akdinin Zamanla İrtibatı.....	138
2.3.1.1. Sarf Akdinin Tarifi	138
2.3.1.2. Sarfın Hükümü.....	140
2.3.1.3. Sarf Akdinin Zamanla İrtibatı.....	140
2.3.1.4. Zamanın Sarf Akdi Üzerindeki Etkisi.....	143
2.3.2. Zamanın Karz Akdi İle İrtibatı	143
2.3.2.1. Karzın Tanımı	144
2.3.2.2. Karzın Şartları.....	145
2.3.2.3. Karz Akdinin Hükümü	146
2.3.2.4. Zamanın Karz Akdine Etkisi	148
2.3.2.5. Paralı Oturma Günleri	152

2.3.3. Zamanın Selem Akdiyle İrtibatı.....	153
2.3.3.1. Selemin Tanımı ve Meşruiyeti.....	154
2.3.3.2. Selemin Rükünleri ve Şartları.....	155
2.3.3.3. Zamanın Selem Satışına Etkisi	158
2.3.4. Borcun Borçla Satışın Zamanın İrtibatı.....	162
2.3.4.1. Türev Sözleşmelerin (Kâli') Tanımı	162
2.3.4.2. Türev Sözleşmelerin (kâli') Hükümü.....	164
2.3.4.3. Her İki Bedelin de Vadeli Olduğu Satımda Zamanın Etkisi	166
2.3.5. Borsa Uygulamaları ve Zamanla İrtibatı	167
2.3.5.1. Borsanın Tanımı.....	167
2.3.5.2. Borsanın Temelleri ve Borsa İle Piyasa Arasındaki Fark	168
2.3.5.3. Borsanın Çeşitleri.....	168
2.3.5.4. Borsa İşlemlerinin Şer'î Hükümü.....	170
2.3.5.5. Zamanın Borsaya Etkisi	173
2.3.6. Sigortayı İlgilendiren Konuların Zamanla İrtibatı	175
2.3.6.1. Sigortanın Genel Tanımı	176
2.3.6.2. Sigortanın Çeşitleri	177
2.3.6.2.1. Kooperatif Sigortası ve Zamanla İrtibatı	177
2.3.6.2.1.1. Kooperatif Sigortasının Hükümü	179
2.3.6.2.1.2. Zamanın Kooperatif Sigortasına Etkisi.....	181
2.3.6.2.2. Ticarî Sigorta ve Zamanla İrtibatı	182
2.3.6.2.2.1. Ticarî Sigortanın Özellikleri	183
2.3.6.2.2.2. Ticarî Sigortanın Şer'î Hükümü	183
2.3.6.2.2.3. Zamanın Ticarî Sigortaya Etkisi.....	186
2.3.6.2.3. Sosyal Sigorta ve Zamanla İrtibatı.....	188
2.3.6.2.3.1. Sosyal Sigortanın Özellikleri	189
2.3.6.2.3.2. Sosyal Sigortanın Türleri	189
2.3.6.2.3.3. Sosyal Sigortanın Hükümü	190
2.3.6.2.3.4. Zamanın Sosyal Sigortaya Etkisi.....	190

2.3.7. Bey‘u’l-‘Urbûn (Kaparo) ve Zamanla İrtibatı	191
2.3.7.1. Kaparonun (‘Urbûn) Tarifi ve Hükümü	191
2.3.7.2. Kaparo Satımında Zamanın Etkisi	193
2.3.8. Zamanın İcâre Akdiyle İrtibatı	194
2.3.8.1. İcârenin Tanımı ve Hükümü	194
2.3.8.2. İcârenin Rükünleri ve Çeşitleri	195
2.3.8.3. İcârenin Şartları.....	197
2.3.8.4. Vakıf İcâresi Meselesi	198
2.3.8.5. Temlikle Sona Eren Kiralama, Finansal Kiralama veya Leasing	200
2.3.8.6. Zamanın İcâre Akdine Etkisi	202
2.3.9. Te'lif Hakkı ve Zamanla İrtibatı.....	205
2.3.9.1. Telif Hakkının Tanımı:.....	207
2.3.9.2. Telifin Amaçları ve Sonuçları	208
2.3.9.3. Telif Hakkının Hükümü	209
2.3.9.4. Zamanın Telif Hakkına Etkisi	212
2.4. ZAMANA BAĞLI TAAHHÜTLERİN İHMALİ VE TAZMİNİ	214
2.4.1. Zamanın İstisnâ’ Akdiyle İrtibatı.....	214
2.4.1.1. İstisnâ’ Akdinin Tarifi ve Meşruiyeti.....	214
2.4.1.2. İstisnâ’ Akdinin Rükünleri	217
2.4.1.3. İstisnâ’ Akdinin Şartları	219
2.4.1.4. Zamanın İstisnâ’ Akdine Etkisi	220
2.4.2. Enflasyon ve Zamanında Ödenmeyen Borçların Zamanla İrtibatı	221
2.4.2.1. Enflasyonun Hakkında Bilgi	221
2.4.2.2. Enflasyonun Zamanla İrtibatı	222
2.4.3. Zamanında Ödenmeyen Borçlar	223
2.4.3.1. Temerrüdün Zamanla İrtibatı.....	226
2.4.4. Zamanın Zekâtla İrtibatı.....	227
2.4.4.1. Zekâtın Şartları	228
2.4.4.2. Zamanın Zekâta Etkisi	229

2.5. ZAMANIN AKİT ŞİRKETLERİYLE İRTİBATI	233
2.5.1. Şirket Çeşitleri	234
2.5.2. Şirketlerin Sona Erme Zamanı.....	235
2.5.3. Zamanın Mufâvada Şirketiyle İrtibatı.....	236
2.5.3.1 Mufâvada Şirketinin Tanımı, Hükümü ve şartları	236
2.5.3.2. Mufâvada Şirketinin Sona Ermesi	238
2.5.3.3.Mufâvada Şirketinde Zamanın Etkisi.....	238
2.5.4. Zamanın İnân Şirketiyle irtibatı.....	240
2.5.4.1. İnân Şirketinin Tanımı ve Hükümü	240
2.5.4.3. İnân Şirketinin Şartları	241
2.5.4.4.İnân Şirketinin Sona Ermesi	242
2.5.4.5. Zamanın İnân Şirketine Etkisi	242
2.5.5.Zamanın Mudârabe Şirketiyle İrtibatı.....	243
2.5.5.1. Mudârabe Şirketinin Tanımı.....	243
2.5.5.2. Mudârabenin Çeşitleri, Şartları ve Hükümü.....	244
2.5.5.3. Mudârabe Şirketinin Şartları.....	245
2.5.5.4. Mudârabe Şirketinin Sona Ermesi	246
2.5.5.6. Zamanın Mudârabe Şirketine Etkisi.....	247
2.5.6. Zamanın Ebdân (Bedengücü) Şirketiyle İrtibatı.....	249
2.5.6.1. Ebdân (Bedengücü) Şirketinin Tanımı ve Hükümü.....	249
2.5.6.2. Ebdân Şirketinin Çeşitleri ve Şartları.....	250
2.5.6.3. Zamanın Ebdân Şirketi Üzerindeki Etkisi.....	251
SONUÇ.....	253
BİBLİYOGRAFYA	260

KISALTMALAR

b.	: Bin (oğlu)
bk.	: Bakınız
bsk.	: Baskı
çev.	: Çeviri
DİA	: Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
H.z.	: Hazreti
ö.	: Vefat Tarihi
r. hüm	: Radıyallâhü anhüm
r.a.	: Radıyallâhü anh /Rahimehullâhü aleyh
s.a.s.	: Sallallâhü aleyhi ve selem
thk.	: Tahkik
nşr.	: Neşreden
ts.	: Tarihsiz
vb.	: Ve benzerleri
vs.	: Ve sair

ÖNSÖZ

Yüce Allah'a hamd olsun. Allah (cc), şükredilmeyi hak eden ve en layık olandır. O nimetleri bahşeden ve bolca verendir. Bana sayılamayacak kadar çok nimet veren, bu önemli konuyu araştırmada beni muvaffak kılan Allah'a şükrediyorum. Baştan sona, açık gizli her türlü hamd onadır.

Küçükken beni eğiten; rahatım, eğitimim ve öğretimim için bana emek veren ve ilim talep etmeye beni teşvik eden değerli anne ve babama bütün samimiyetimle teşekkür ediyorum. Allah, kendine itaat etme gayretinde bulunan aileme uzun ömürler versin.

Öncelikle, gönlümüzde üstün bir yeri bulunan ve iman ile fikhın sarayı kabul ettiğimiz lisans eğitimini aldığım Yemen-Câmi'atü'l-Îmân Üniversitesi'nin Rektörü Abdülmecid b. Azîz ez-Zendânî başta olmak üzere kendilerinden çokça ilim öğrendiğimiz değerli öğretim elemanlarına şükranlarımı sunuyorum. Allah ölenlere rahmet eylesin, hayatta olanlara da uzun ömürler versin. Üniversitemizin bana özel ayrıcalıklı uygulamaları olmasaydı ilim yolculuğuna devam etme arzusu olmayacaktı.

Ardından, bizlere gösterdikleri büyük vefaları sebebiyle Türkiye Cumhuriyeti'nin yöneticilerine ve halkına içtenlikle teşekkür ediyorum. Türkiye adeta bizim ikinci vatanımız gibi oldu. Çünkü başka ülkeler bizlere kapılarını kapatırken Türkiye, İslam ülkelerinden gelen öğrencilere kapılarını sonuna kadar açmıştır. Bu ülkenin değerli halkı, gönüllerimizin daraldığı bir zamanda gönüllerini bize açtı. Allah, onları her türlü beladan korusun ve emniyet içerisinde sonsuza kadar yaşatsın. Yine doktora eğitimini tamamlamak için bize kucak açan ve devasa bir ilim sarayı olan Necmettin Erbakan Üniversitesi'ne, özellikle de Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Hukuku Ana Bilim dalı derslerini ifa eden İlahiyat Fakültesi hocalarına şükranlarımı sunuyorum.

Günlük hayatta oldukça fazla yer tutan mâlî işlemlerde kısmen ya da tamamen araya "zaman"ın girmesi durumunda bu süre, hukukta o yapılan işleme olumlu ya da olumsuz şekilde etki etmektedir. İşte bu etkinin sınırı, mahiyeti ve doğurduğu sonuçların izah edilmeye çalışıldığı bu araştırmada âlimlerin görüşleri, delilleri, müzakereleri ve tercih nedenleri bir araya toplanarak günümüz uygulamalarına bir altyapı oluşturmaya

gayret edilen elinizdeki bu çalışmamız giriş ve iki bölümden oluşmuştur. Birinci bölümde konu ile ilgili temel kavramlar hakkında bilgi verilmiştir. İkinci bölümde ise "zaman" ya da "süre"nin akla gelebilecek her türlü mâlî işlemlere etkisi gücümüz nispetinde izah edilmeye gayret edilmiştir.

İnsanların ürettiği her çalışmada olabileceği gibi bizim bu çalışmamızda da hataların bulunması mümkündür. Bu sebeple çalışmamızın mükemmel olduğu iddiasında değiliz, ancak bilerek hata etmeme konusunda hassasiyet gösterdiğimizize inanılmasını istirham ederiz. Bir muvaffakiyet varsa bu Allah'tandır, hata yapmışsak bizden ve Şeytan'dandır. Hatalı ya da isabetsiz nakiller ya da görüşler vuku bulmuşsa Allah'ın engin rahmeti ve bağışlamasıyla okuyucularımızın müsamahalarına sığınıyoruz. Çünkü beşerin gücü sınırlı olup noksanlığa maruzdur. Kusursuzluk sadece Celil olan Allah'a aittir.

Bu çalışma konusunun belirlenmesinden nihayete erinceye kadarki süreçte yaptığım çalışma esnasında değerli görüş ve önerileriyle bana yol gösteren, karşılaştığım engelleri aşmamda bana yardımcı olan değerli danışman hocam Doç. Dr. Abdullah ACAR'a şükranlarımı sunarım. Çalışmanın son şeklini alması için değerli görüşleri, önerileri ve yapıcı eleştirini benimle paylaşan Tez İzleme Komitesi üyeleri Prof. Dr. Murat ŞİMŞEK ve Doç Dr. Ali DADAN hocalarım başta olmak üzere bölümdeki bütün hocalarıma ve çalışmamızın eksik ve kusurlu gördükleri hususları tespit ederek yapmış oldukları faydalı yönlendirmeleri nedeniyle savunma jürisindeki Doç. Dr. Necmeddin GÜNEY ile Doç. Dr. Mahmut SAMAR hocalarıma en içten duygularıyla teşekkür ediyorum.

Allah, her hâlükârda onları ve bizi başarı ve istikamette daim eylesin. Bizi ihlaslı ve samimi kullardan eylesin. Hatalarımızı bağışlasın. Şüphesiz o bağışlama konusunda son derece cömert ve kerîmdir.

Fawaz Mohammed Abdo ALI

Konya/Türkiye-2022

GİRİŞ

İslam dini her zaman ve mekâna uyum sağlamaya elverişli bir hukuk sisteminin çerçevesini çizmiştir. İnsanlığın yararını gözeten bu hukuk sisteminin değişmez ilkeleri olduğu kadar esneklik, kapsamlılık ve kolaylık gibi içerdiği diğer evrensel ilkeleri de vardır. Hukukun diğer alt derecedeki bazı uygulamalarına referans olan bu dini ve değişmez ilkeler ise aslında İslam hukukunun her çağda ve ortamda uygulanabilir olmasını sağlaması bakımından önemlidir.

Mâlî işlemler, istisnasız en basit hayat şartlarından günlük hayatla en karmaşık bağlantısına varıncaya kadar İslam fikhını ilgilendiren konuların başında gelir ve belki de bu sebeple fikh kitaplarındaki sıralamada "ibâdât" konularının hemen akabinde yer alır. İslam hukuku, insanların gerçekleştirdiği her türlü mâlî işlemlerin biçim ve hükümlerini teferruatlıca açıklamış, onlara uymaları gereken çeşitli şartlar ve standartlar belirlemiştir. Vakit manasındaki "zaman"¹ da bu bağlamda malî muamelat/finansal işlemler konusunda önemli bir şart olarak ortaya çıkmıştır. Zamanın söz konusu bütün mâlî işlemlerde birtakım etkileri olduğu kabul edilmiştir.

Vahiyden uzaklaşılacak dönemlerde yapılan malî işlemlerde farklı şikâyetlerin ve haksız uygulamaların hâkim olduğu hem ayetlerde bildirilmiş hem de halen görülmeye devam etmektedir. İnsanlık tarihinin çeşitli aşamalarında *faiz*, *hile*, *gasp* ve diğer benzer haksız yolların iktisadi faaliyetlere egemen olduğu bir vakıdır. İnsanlığa rahmet ve huzur getirmeyi hedefleyen İslam dini, kişilere ticaret hakkı tanımış, şaibe, hile ve aldatmadan uzak bir biçimde ekonomik aktiviteler yürütmesini istemiş, bütün tarafların çıkarlarını ve mallarını koruyacak ve gözetecek tarzda uygulama ilkeleri ihdas etmiştir. Mesela, ileride de bahsedileceği üzere Bakara Suresinde "*Allah alım satımı helâl, faizi ise haram kılmıştır*" ayeti² ile aynı surenin "*Allah faizi tüketir, sadakaları ise arttırır*"³ ayetlerinde açık biçimde alışverişe izin verilirken faiz yasaklanmıştır.

---

¹ Arapça'da *sigorta*, *garanti* manasındaki "damân- ضمان" ile karışmaması için böyle bir ifade kullanılmıştır.

² el-Bakara, 2/275.

³ el-Bakara, 2/276.

Muamelat meselelerine dair çokça kitap kaleme alınmasına rağmen "zaman" veya "vakit" kavramının etkisi ya çok dağınık şekilde ya da derli toplu ve yeterli düzeyde bilgi içeren çalışmalar az sayıdadır. Belki de en önemlisi Türkçe bir çalışma bulunmamaktadır. Bu perspektiften hareketle özellikle "zamanın malî işlemlere etkisi"ne dair tarafımızdan özgün bir çalışma yapılmak istenmiştir.

Bu gerekçelere binaen bu araştırmada "zaman"la bağlantısı olan mâlî işlemlerin esasları üzerinde durmaya ve zamanın etkisi sebebiyle yapılan/yapılacak bu mâlî işlemin caiz olması, yasaklanması veya zamanın öne alınması ya da ertelenmesi gibi etkileri ile zamanın onlara nasıl bir etkisi olduğunu üzerinde durmaya gayret edilecektir. Yine, hangi mâlî işlemlerde zamanın; o işlemin şartı ya da rüknü olup olmadığı hususları da izah edilmeye gayret edilecektir.

I. Konunun Önemi

İslam hukukunda aslında önemsiz bir konu yoktur, aksine her konunun ayrı bir önemi vardır. Hayatın nabzı mâlî işlemlerde attığı kadar, insanların ahlakî karakterleri de çoğunlukla alış-veriş esnasında öğrenilebilmektedir. Alış-veriş akdinde taraflar, alım-satım konusu olan mal, para ve işlemin türü kadar "zaman" meselesi de bir o kadar önemlidir. Belki de bu sebeple malî/finansal işlemler konusu eski ve yeni dönemlerdeki fakihler tarafından en çok önemsenen başlıklar arasında yer almıştır. Bu hususta müstakil eserler te'lif edilmiş, âlimler konuyu aydınlatmak için büyük çabalar harcamışlardır. Bu kitaplarda zamanın etkisine de değinilmiştir ancak anılan etki müstakil bir çalışmayla işlenmemiş, dolayısıyla bu önemli konu farklı kitaplarda dağınık halde bulunmaya devam etmektedir. Ayrıca çağdaş yazarların da mesele hakkında özel ve tam detaylı bir çalışma bulunmamakla birlikte bazı tez çalışmalarının varlığını da belirtmeliyiz. Önceki çalışmalar bahsinde de zikredeceğimiz gibi ilim adamlarının sarf ettikleri takdire şayan bu çabaları elbette takdirle karşılamamız gerekir. İşte çağdaş bilim adamlarının ve araştırmacıların zaman konusunu ilgilendiren işlemlerin bir kısmı ile ilgili bazı detaylı izahlarını bir araya getirip böylece onları parçalı olmaktan kurtarıp bir tertip üzere okuyucuya sunmak üzerimize bir borçtur.

II. Araştırmanın Zorlukları ve Problemleri

Bütün bilimsel/ilmî araştırmaların karşılaştığı çeşitli zorluklar ve engeller bulunmaktadır. Bilgi toplamaktan önce konuya dair kuramsal ve zihinsel altyapıyı hazırlamak dahi belirli bir zorluk içermektedir. Ancak engeller çalışmayı daha ciddi ve önemli bir iş haline getirmektedir. Araştırmamızda karşılaşılan en önemli sıkıntılar şunlardır:

i. Arapça kaynak eserlerin basılı hallerine ulaşmaktaki zorluk: Özel ve üniversite benzeri kamu kurumlarına bağlı kütüphanelerde araştırmamızda ihtiyaç duyulan kimi eserler ya bulunamamış ya da iç çatışmalar, salgın hastalık vb. sebeplerle ödünç de alınamamıştır. Bu sebeple sadece internette sunulan temel kaynaklardan ve İslamî arşivlerden yararlanılmıştır.

ii. Araştırdığımız konunun özellikle çağdaş finansal işlemlerde sürekli olarak farklı yönleri ortaya çıkan yeni bir fıkıh problemi olması. Dolayısıyla konunun incelenmesinde farklı zamanlardaki değişik rapor ve incelemelerde sunulan bütün gelişmelerin takip edilmesi gerekmiş, tezin çerçevesi ve düşünsel altyapı elde edilen verilerle genişletilmiştir.

Tezde esas olarak şu problemler üzerinde durulacaktır:

- İslam şeriatında malî/finansal işlemlerde zamanın etkisi, mahiyeti, sınırları nedir, nereye kadardır ve nasıl ortaya çıkmaktadır?
- Zaman, finansal işlemlere nasıl etki etmektedir?
- Finansal işlemlerde zamanın etkileri hangi farklı hükümlere yol açmaktadır?
- Zamanın etkilediği finansal işlem çeşitleri nelerdir?
- Mali işlemlerde zamanın malî değeri var mıdır ve bu işlemler nelerdir?

III. Araştırmanın Hedefleri

Araştırmanın temel hedefleri şöyle özetlenebilir:

- İslam hukukunda özellikle mâlî işlemlerin mahiyetini belirlemek ve bunlara arasında konumuzu doğrudan ilgilendiren muameleleri belirlemek.
- Zaman kavramının teorik ve pratik arka planını belirlemek.
- Mâlî işlemlerle zaman(süre) arasındaki irtibatın sınırlarını belirlemek.
- Zamanın etkilediği fikhî hükümleri ve aralarındaki irtibatı açıklamak.

-Zaman ve mâlî işlemler arasındaki ilişki ile zamanın finansal işlemleri ne ölçüde etkilediğinin izahı.

IV. Konuyu Seçme Nedenleri

Bahsedilen konuyu seçmemize sebep olan bazı önemli faktörler bulunmaktadır. Bunlar şöyle sıralanabilir:

1. Arapça yayınlanan ve ulaşabildiğimiz bazı kaynaklara rağmen, ele aldığımız konunun topluca işlendiği müstakil bir eserin olmaması bizi bu konuda cesaretlendirmiştir. Öte yandan, bu konuda Arapça yayınlanan eserlerin Türkiye'deki akademik camiaya tanıtılarak Türkçe olarak bir eserin yayınlanması suretiyle Türkiye'deki araştırmacılar için ulaşılabilir bir eserin kütüphanelere sunulması, konunun seçilmesinde etkili olmuştur.

2. Finansal işlemlerde zamanın etkisini incelemek üzere kaleme alınan ve problemlerin çözümüne katkı sağlayan rapor ve çalışmalara ihtiyaç duyulması, konunun seçimi açısından teşvik edici bir neden olmuştur.

3. Tezimizde malî işlemler meselesinin önemini İslam hukukunun klasikleri ve çeşitli eserlerde dağınık halde bulunan bilgilerin toplanması yoluyla açıklamak ve özgün bir çalışmayla ortaya koymak amaçlanmıştır. Bu noktada mütevazı bir gayretle ve Allah'ın izniyle İslam araştırmalarını zenginleştirmek hedeflenmiştir.

4. İslam hukukunda finansal işlemler olgusu ve onlara dair hükümler çoğu kişi tarafından bilinmemektedir. Fıkıhın belirli bir yönünü oluşturan bu konuyu net ve somut bir biçimde izah etmek, öğrenmek isteyenlerin başvurabileceği müstakil bir çalışma hazırlamak zorunlu olmuştur. Böyle bir tezin yazılmasıyla insanların ihtiyaç duyduğu anda müracaat edeceği bir incelemenin onlara ulaşması imkânı doğmuştur.

5. İnsanların hayatından sürekli bir parça olan ticari faaliyetlerdeki zamanın etkisine dair İslam hukukundaki algıları ve hükümleri belirtmek

6. Sayılan bu hedeflere ilaveten, bilimsel donanımımızı artırmak bağlamında konu ile ilgili farklı konuları inceleyerek, akademik ve bilimsel standartlar bakımından kendimize de büyük katkılar sağlayacağını umuyoruz.

Yukarıda anılan sebep ve hedefler doğrultusunda İslam hukukunda ticari işlemlerin ve zaman gibi şartların önemli konumunu vurgulamak üzere bir çalışma

hazırlama ihtiyacı hissedilmiş ve bu çalışma “İslam Hukukunda Zaman Kavramı ve Malî İşlemlere Etkisi” şeklinde isimlendirilmiştir.

V. Önceki Çalışmalar

Araştırma konusu olarak seçtiğimiz tezimizle alakalı daha önce detaylı ve bütüncül bir şekilde olmasa da bazı Arap ülkelerinde hazırlanmış daha çok yüksek lisans tezleri ile sınırlı sayıda konuya temas eden makalelerin yayınlandığını tespit etmiş bulunuyoruz. Bu arada basılı olmaması nedeniyle ve internet kaynakları arasında bulunmadığı için tezimizi tamamladıktan sonra ulaştığımız aşağıdaki doktora tezi de zikredilebilir. Fakat bu çalışmalar ya meselenin sınırlı tarafını veya konu başlıklarından birkaçını inceledikleri söylenebilir. Yine mezheplerin temel fıkıh kitaplarında dağınık vaziyette bazı bilgiler de elbette bulunmaktadır. Şimdi yayın tarihlerine göre eskiden yeniye doğru daha önceki bu çalışmaları zikretmek istiyoruz.

1. الأجل في عقد البيع (el-Ecelü fi akdi'l-bey')

Abdullah Özcan tarafından Mekke Ümmülkurâ Üniversitesi, İslam Araştırmaları Enstitüsü *usulu'l-fikh* bölümünde 1989 yılında tamamlanan ve doktora tezi olarak hazırlanan *el-Ecelü fi akdi'l-bey'* isimli bu çalışma, bizim çalışmamızın zaman kısmıyla ilgili olmakla birlikte "zamanın akidlere etkisi" konusunda ise fazla irtibatı bulunmamaktadır. Eser matbu olmadığı için bahsedilen bu çalışmaya tezimizi tamamladıktan sonra tesadüfen ulaştık. Konumuzla kısmen de olsa ilgili olması sebebiyle buraya isminin yazılmaması etik ihlali olacaktır. İncelediğimiz kadarıyla işlenen konular ve konuları takdim yöntemimiz arasında da bir benzerliğin kendiliğinden oluşmuş olması memnuniyet vericidir.

2. أثر الزمن على الأحكام المتعلقة بالديون في الفقه الإسلامي (Eserü'z-zemen ale'l-ahkâmi'l-müte'allikati bi'düyûni fi'l-fikhi'l-İslamî)

Muhammed Halil Hayrullah isimli araştırmacının "*Mecelletü'l-Câmiatü'l-İslamiyye*" isimli dergide 2006 yılında yayınladığı ve 17 sayfadan oluşan ve " İslam hukukundaki borçlara ilgili hükümlerde zamanın etkisi" manasındaki *Eserü'z-zemen 'alâ ahkâmi'l-müte'allikati bi'd-uyûni fi'l-fikhi'l-İslamî* bir makaledir. Bu yayında daha çok borç konusu ve zamanında ödenmeyen borca yapılacak fazlalık konusu makale hacmi çerçevesinde ele alınmıştır. Bu yayın tezimizin çok cüz'î bir kısmını ilgilendirmesi bakımından zikredilmeye değerdir. Aynı makale 2010 yılında *Journal*

of *The Iraqi University* dergisinin 2. sayısında 30 sayfa şekilde geliştirilerek tekrar yayımlandığı tespit edilmiştir. ⁴

3. نظرية الحسم الزمني في الاقتصاد الإسلامي

(Nazariyyetü'l-hasmi'z-zemeni fi'l-iktisâdi'l-İslamî)

Mecdî Ali Muhammed Gays tarafından Ürdün Yermük Üniversitesi İslam İktisadı alanında 2006 yılında hazırlanan ve "*İslam İktisadında Zaman Belirleme Nazariyesi*" olarak tercüme edilebilecek *Nazariyyetü'l-hasmi'z-zemeni fi'l-iktisâdi'l-İslamî* isimli bir yüksek lisans tezini tespit etmiş bulunuyoruz. Bu çalışma İslam iktisadında zamanın etkisine temas etmekle birlikte ticarî faaliyetlerde önceden kar ve zarar ile teslim zamanını belirleme, fiyatların artışını ve indirimini zamana bağlama ve bunun sebeplerinin Kur'an ve Sünnete uygun olup olmadığından bahsedilmekte, zamanın akidlere etkisinden ziyade akidlerde zaman ya da sürenin öneminden bahsedildiği anlaşılmaktadır. Kısmen de olsa tezimizle ilgili olduğu söylenebilir.

4. أثر الزمن على أحكام المعاملات المالية في الفقه الإسلامي (Eseru'z-zemen 'ala Ahkâmi'l-muâmelati'l-mâliyye)

Ala' Misbah Ahmed el-Abbasiyye adlı kadın araştırmacının "İslam hukukunda mali işlemlerle İlgili Hükümlere Zamanın Etkisi" manasındaki "*Eseru'z-zemen 'ala Ahkâmi'l-muâmelati'l-mâliyye*" başlıklı hazırladığı yüksek lisans tezi de malî/finansal işlemler bağlamında değerlendirilebilecek bir çalışmadır. Ancak bazı işlemleri ihmal etmiş, meseleye etraflıca odaklanmadığı tespit edilmiştir.

Bu çalışma 1439/2017 yılında Filistin Gazze'de el-Câmi'atü'l-İslâmiyye Tarih Bölümü'nde yapılmıştır. Hacmi küçük sayılabilecek 105 sayfalık bir çalışmadır. Kavram tanımlarını uzun bir şekilde incelemiştir. Hibe ve kefalet gibi teberru' akitleri, bey' ve icâre gibi mu'âvazâ akitleri, karz ve bazı muhayyerliklere yer vermiştir. Modern meselelerden sigorta, teminat mektubu, banka emanetleri ve kredi kartlarını incelemiştir. Yazar bu konuları kısa bir şekilde ele almıştır. Bizim yaptığımız elinizdeki bu çalışma ise bahsedilen konuları daha geniş bir şekilde ele almakta ve bu tez çalışmasının ele almadığı gecikme cezası, erken ödeme indirimi, borcun borçla satışı, borsa uygulamalarında zamanın etkisi, vakıflarla ilgili konular, te'lif hakları,

⁴ <https://www.iasj.net/iasj/article/47117> (Erişim Tarihi: 15.02.2022)

enflasyon, şirketlerde zamanın etkisi gibi konulara yer vermesi bakımından farklılık arz etmektedir.

5. أثر الزمان والمكان في المعرفة الفقهية : دراسة تحليلية ضمن مجال فلسفة الفقه

(Eseru'z-zeman ve'l-mekân fi'l-ma'rifeti'l-fikhiyyeti: Dirâsetün tahlîliyyetün dımne mecâli felsefeti'l-fikhi)

Ala' el-Huliyî tarafından 2016 yılında te'lif edilen ve Lübnan'da Dâru'r-râfideyn isimli yayınevi tarafından basılan "Fıkıh felsefesi Bağlamında Fıkhî Açından Zamanın ve Mekânın Etkisi" manasındaki *Eseru'z-zeman ve'l-mekân fi'l-ma'rifeti'l-fikhiyyeti: Dirâsetün tahlîliyyetün dımne mecâli felsefeti'l-fikhi* isimli bu kitabın adında "eser" ve "zaman" kelimeleri bulunsa da bizim konumuzla doğrudan bir irtibatı bulunmamaktadır.

Kitabın temel içeriğinden bahsedilen 22. sayfasında; çalışmanın daha çok fıkıh felsefesi bağlamında İslam hukukunun kıyamete kadar vuku bulabilecek meseleler için zaman ve mekân gözetmeksizin çare olabileceği, her çağın kendine has örf ve âdeti olduğu, zamanın değişmesiyle ahkâmın da değişebileceği "uzun zaman geçmesiyle batılın sahih olamayacağı, mürur-i zaman sebebiyle hakkın sakıt olamayacağı gibi zamanla alakalı kaidelerin izahı ve fakihlerin zamanın değişmesiyle icihadlarını da değiştirdikleri ve bunun gerekçeleri ele alan bir çalışma olduğundan bahsedilmektedir. Bu kitabın ilerleyen bölümlerinde çok küçük de olsa konumuzla alakalı bilgiler bulunsa da bu çalışma bizim tezimizle doğrudan irtibatlı değildir.

6. القيمة الاقتصادية للزمن في المعاملات المالية المعاصرة (el-Kıymetü'l-iktisâdiyyetü li'z-zemen fi'l-muâmelâti'l-muâsıra)

Muhammed Mahmud el-Cemal tarafından 2009 yılında Katar'da hazırlanan ve 357 sayfa olarak basılan "Çağdaş Mâlî İşlemlerde Zamanın İktisadi Değeri" manasındaki *el-Kıymetü'l-iktisâdiyyetü li'z-zemen fi'l-muâmelâti'l-muâsıra* isimli bu çalışma; İslam hukuku ile modern hukuktaki riba, nesfe ribası, bey'ul-vefa, murabaha gibi veresiye muamelelerde paranın ya da malın veresiye olması ya da gecikmesi durumunda malda ya da bedelde artırma veya eksiltmenin hukuki yönünü ele almaktadır. Bu çalışma muamelelerden ziyade akidlerde zamanın etkisini ele alması yönüyle dikkatleri çekmekle birlikte konumuzla kısmen benzerlik arz etmektedir.

Dolayısıyla bizim çalışmamızın ele aldığı akdin kuruluş aşamasında zamanın etkisi incelemesi bakımından benzerlik arz etmekle birlikte kaynak çeşitliliği ve diğer yeni konuları ele almamız bakımından tamamen uyumlu olduğu söylenemez.

Yukarıda tespit ettiğimiz yeni çalışmaların yanında önceki âlimler ve usulcülerin konu hakkında fikir beyan ettiklerini unutmamak gerekir. Ancak bu meseleye dair bilgiler onların kitaplarının satır aralarında dağınık biçimde yer almıştır. Dolayısıyla onların eserlerinde farklı kesitlerde sunulan malumatın toplanması ve sistematik bir tarzda işlenmesinin gerekliliği inancıyla böyle bir çalışma yapılması hedeflenmiştir.

Özetle mâlî işlemlere değinen her türlü İslamî kitap ve araştırmalara ulaşılmaya çalışılmış, mümkün olduğu kadar yararlanılmış, onlardan yapılan iktibaslar/alıntılara bağlantılı oldukları noktalarda yer verilmiş, ulaşılan sonuçlar karşılaştırmalı olarak okurun takdirine bırakılmıştır. Böylece bu araştırmanın insanların İslam hukukunun özellikle mâlî muamelat hakkındaki bilgi ve görgülerinin artmasına ve ticari işlemlerin daha hassas gerçekleştirilmesi konusunda az da olsa katkıda bulunulması hedeflenmiştir.

VI. Araştırma Yöntemi

Çalışmamızda tümevarım/detaylı araştırma, veri toplama, analiz ve tarama yöntemlerine başvurulmuştur. Ayrıca;

1. Kur'an ayetlerinin mealleri sunulmuş, geçtikleri sureler numaralarıyla birlikte açıklanmıştır.

2. Araştırmada sunulan hadislerin tahrîci yapılmış ve ulaşılan hükümler belirtmeye gayret edilmiştir.

3. Tezde geçen fihhi başlıkların, ıstılahların incelenmesinde ve açıklanmasında mezheplerin mutemet temel kitapları esas alınmış, mezheplerin görüşleri belirtilmiştir.

4. Fukahanın mâlî işlemlerle ve zamanın etkisi ile alakalı farklı fikhî görüşleri mukayeseli olarak sunulmuş ve içlerinden kuvvetli delil ve ümmetin maslahatı bakımından tercih edilenler belirtilmiştir. Bazı meselelerde âlimlerin kavilleri sunulmakla yetinilmiş ve meseleler tartışılmadan aktarılmıştır.

5. Finansal işlemlerin dini hükümleri ve zamanın bu işlemlere etkisi sebebiyle oluşan akdin yapısının niteliği ile uygulamadaki kusurlar bakımından oluşan hüküm farklılıkları kolay ve anlaşılır bir dille aktarılmaya gayret edilmiş ve okuyucular için bir kılavuz/rehber olması hedeflenmiştir.

VII. Araştırmanın Temel Kavramları

Araştırmada sıkça geçen bazı temel kavramlar bulunmaktadır. Bunların izahı ilgili başlıklarda yapılacağından şimdilik sadece isimlerini zikretmekle yetineceğiz: *Eser/etki, zaman, işlemler/muamelat, mal, satış, akitler / sözleşmeler, hıyâr / muhayyerlikler, tercih, yatırım, şirketler, karz/kredi, borsa vb. çağdaş mâlî işlemler...*

BİRİNCİ BÖLÜM MUAMELATLA İLGİLİ TEMEL BİLGİLER VE ZAMANIN ETKİSİ

İslâm hukukunda kişinin ister Allah'a karşı mükellefiyetini ilgilendiren "ibâdât" konuları olsun isterse diğer insanlarla ilişkilerini düzenleyen "muâmelât" konuları olsun şer'î hükümlere muhatap olabilmesi için öncelikle âkil, bâliğ ve reşit olmak gibi zamana bağlı ve zamanı/yaşı ilgilendiren şartlara da haiz olması gerekmektedir. Biz bu başlık altında İslam hukukunda, kişinin her türlü "mu'âmelat"a dair işlemler yaparken bu işlemlere başlanılmazdan önceki şartlar demek olan "*akit öncesi şartlarda zamanın etkisi*" konusunu ilgilendiren hususlar hakkında bilgi aktarmaya gayret edeceğiz.

Yemen uyruklu bir öğrenci olarak başta Arapça olarak ön hazırlıklarını yaptığım bu çalışmanın orijinal adı "*Eseru'z-zemân ale'l-muâmelâti'l-mâliyye fi'l-fikhi'l-İslâmî*" idi. Fakat mevzuat gereği Türkçe tez hazırlanması zorunluluğu olduğu için çalışmanın adı "**İslam Hukukunda “Zaman” ve Hükümleri**" şeklinde konulmuştur. Bu sebeple konumuza altyapı oluşturması ve gayemizi daha iyi ifade edebilmek için biz başlıkta yer alan "zaman", eser/etki" ve "muamelât" gibi kelimeleri öncelemek suretiyle bu kavramları kısaca izah ederek konuya başlamak istiyoruz.

1.1. ZAMAN KAVRAMI

Çalışmamızın başlığında yer alan ve Türkçede de aynı manada kullanılan Arapça kökenli "zaman" kelimesi "az veya çok süre ve vakit birimi" demektir. Zaman kelimesi, *ezmun*, *ezmân* ve *ezmine* biçimlerinde çoğul yapılmaktadır.⁵

Vakit hakkında İbnü'l-Esîr, "Zaman, bütün vakitlerin veya onların bir kesitinin ismidir" diyerek *zamanı*, bütün vakitleri ya da belli bir kısmını içine alacak bir tarif yapar.⁶ Hz. Peygamber'in(sas) bir hadisinde *zaman* kelimesi "kıyamet vakti"

---

⁵ İbn Manzur, *Lisanu'l-'Arab*, z-m-n maddesi. 13/199; Feyyûmî, *el-Misbahu'l-Münir*, 1/256; Razî, *Muhtâru's-Sihâh*, 1/137.

⁶ Mecdüddîn Ebu's-Seâdât el-Mübârek b. Muhammed b. Abdülkerim İbnü'l-Esîr(ö. 606/1210). *en-Nihâye fi Garîbi'l-Hadîs ve'l-Eser*, thk. Tahir Ahmed ez-Zâvî-Mahmud Muhammed et-Tahânî, 4 cilt (Beyrut: el-Mektebetü'l-İlmiyye, 1979), 1/314.

anlamında şu şekilde geçmiştir: “Zaman yaklaşınca Müslümanın rüyası neredeyse yalan çıkmaz.”⁷

Fakihler zaman kelimesini şu şekilde tanımlamışlardır: *Zaman az veya çok olması fark etmeksizin süreleri bildiren birimdir.*⁸ Bir şeyin zamanı onun müddeti ve olması gereken *an* manasındadır.⁹

Cürcanî zaman hakkında şunları kaydeder: "Zaman, hakîmlere/filozoflara göre Atlas Feleki'nin hareketinin miktarıdır. Kelamcılara göre ise bir şeyin başlangıcını/bitişini belirlemek üzere farazi bir esas tespit etmektir. Nitekim bu hususta “sana güneşin doğuşunda gelirim” denilince güneşin doğuşu bilinmektedir. Kişinin gelişi ise varsayılmaktadır. Söz konusu bu varsayım, bilinen hususla birleştiğinde kapalılık ortadan kalkmaktadır.”¹⁰

Böylelikle zaman kavramının ıstılâhî tanımının dilsel çerçevesini/bağlamını aşmadığı görülmektedir. İleride zaman nazariyesi başlığında da izah edileceği üzere "zaman" ticari işlemlerde muteber bir unsurdur. Çalışmamızda zamanın çeşitli alışverişlerdeki etkisine, mesela menfaat akidleri denilen icâre akdi, vekâlet ve kısıtlı bir süre şartı konulan bazı işlemlere etkileri ve diğer bütün işlemlere etkisine tema edilecektir. Şimdi zaman ile yakın manada kullanılan diğer kelimelere temas etmek istiyoruz:

1.1.1. Ecel

Fıkıhta "zaman" kelimesi manası için belki de en çok kullanılan kelime bu "ecel" kelimesidir. Mehrin peşin ya da veresiye olması, kadının iddetinin bitirmesindeki kullanımından alış-verişlerdeki taksitli ödemelerin sürelerinin belirlenmesine kadar neredeyse hep bu kelime kullanılır. Hatta fıkıhta *zaman* denilince akla gelen ilk kelime budur. Bu sebeple biz de ilk sıraya bu kelimenin izahıyla başlamak istedik.

---

⁷ Buhari, "Ta'bir", 26; Müslim, "Rüya" 1.

⁸ Feyyûmî, *el-Misbahu'l-Münir*, 1/256; Kal'acî-Kuneybî, *Mu'cemu Lugati'l-Fukahâ*, 1/233.

⁹ Heyet, *el-Mevsûatü'l-fikhiyye el-Kuveytiyye*, 24/5

¹⁰ Cürcanî, *et-Ta'rifât*, 114.

Ecel; lügatte *süre*, *belirlenen dönem* anlamındadır. Kur'an'da وَلَا تَعْرَمُوا عُقْدَةَ الْكِتَابِ حَتَّىٰ يُبَلِّغَ الْكِتَابَ أَجَلَهُ -“kadının beklemesi gereken süresine ulaşmadıkça(dolmadıkça) o kadınla evlenme akdi yapmaya kalkışmayın.” buyrulmaktadır.¹¹ Burada *ecel* kelimesi kadının iddetini bitirmesini ifade etmektedir. Ayrıca ilgili kelime son nokta ve bitiş sınırı demektir.¹² Bu manada Kur'an'da وَلِكُلِّ أُمَّةٍ أَجَلٌ فَإِذَا جَاءَ أَجْلُهُمْ لَا يَسْتَأْذِرُونَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ “Her ümmetin bir eceli vardır. Ecelleri gelince ne bir an geri kalırlar ne de bir an ileri gidebilirler”¹³ şeklinde yer alır.

Hanefî fakih Kâsânî; *ecel* kelimesini, borç vb. herhangi bir hususun yakın gelecekteki bitişine dair bazen şeriat bazen kadı bazen akid yapanlar bazen de işin tabiatı gereği tayin edilen/belirlenen vakit olarak tanımlamaktadır.¹⁴ Ecel bazılarınca bir süre veya bağlı kalınması gereken zaman dilimi şeklinde izah edilmektedir.¹⁵

Fıkıh ıstılahında ecel: Bir işe izafe edilen gelecekteki bir süredir. Gerek yükümlülüğün/iltizamın bitirilmesi gerekse yerine getirilmesi için şer'i emirlere göre, mahkeme kararı veya yükümlülüğü üstlenen taraflardan birinin veya birkaçının isteğiyle herhangi bir iş için belirlenen süredir.¹⁶

1.1.2. Hukub

Arapçada zamanla ilgili kavramlardan biri de "hukub" veya "hukb" şeklinde yazılan ve çoğulu "ahkab" olan kelimedir. Nasıl "asır" denilince Arapçada ve Türkçede yüz sene anlaşılıyorsa bu kelimenin de genel ifadeyle zamanı değil, 80 senelik dönemleri ifade etmek için kullanıldığı belirtilir. Bahsedilen kelimeye Arapçadaki dişilik alameti olan "te" eklenerek elde edilen "hukbe" sözcüğü de *müddet* ve *süre* manasında olup çoğulu “hukab” olarak kullanılmaktadır.¹⁷ *Hıkbe* şeklinde

¹¹ Bakara, 2/235.

¹² Razî, *Muhtârû's-Sihâh*, 1/14; İbn Manzur, *Lisanu'l-'Arab*, "e-c-l" maddesi.

¹³ Araf, 7/34.

¹⁴ Kâsânî, Alâüddin Ebu Bekr b. Mesûd b. Ahmed(ö. 587). *Bedâiu's-Sanâi' fi Tertîbi's-Şerâi'*, 8 cilt, (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1406/1986), 3/190.

¹⁵ Feyyûmî, *el-Misbâhu'l-Münir*, "e-c-l" Maddesi, 1/6.

¹⁶ Fîrûzâbâdî, *el-Kamusu'l-Muhit*, 1/960; Heyet, *el-Mevsûatü'l-fikhiyye el-Kuveytiyye*, 24/5.

¹⁷ Feyyûmî, *el-Misbâhu'l-Münir*, h-k-b Maddesi,1/143; Heyet, *el-Mevsûatü'l-fikhiyye el-Kuveytiyye*, 24/5.

okunduğu takdirde ise 12 aydan oluşan bir seneyi değil, senenin yarısından fazlası bir zamanı kastetmek üzere "senenin büyük bir kısmı" manasında kullanılır.¹⁸

1.1.3. Dehr

Dehr kelimesinin daha çok "ebedi olma" manasını vurgulamak için kullanıldığına bazen de bu kelimenin "zaman" ile eş anlamlı olduğuna, 'az veya çok bir süre' bildirmek için de kullanıldığı görülmektedir. Arapların "dehr" ifadesine az veya çok süreleri kapsayacak şekilde cümlelerinde yer verdiğine dikkat çekilirken, bu kelimenin dünyanın başından itibaren şahit olduğu bütün zamanları, senenin bir mevsimini veya daha kısa bir kesiti vurgulayabileceği de belirtilmektedir.¹⁹

1.1.4. Müddet

Müddet, çok veya az bir zaman dilimidir, zamandan bir parçadır, çoğulu muded/müded biçiminde gelmektedir.²⁰ Kur'an'da şu ayette bu kelime zikredilmektedir: فَآيْمُوا الْيَوْمَ عَهْدَهُمْ إِلَىٰ مُدَّتِهِمْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ “Onlara verdiğiniz söze süresi doluncaya kadar riayet ediniz.”²¹

1.1.5. Vakit

Vakit zamanın bir parçasıdır, Arapçada çoğulu evkattır. Bir işin yapılması için tahsis edilen/ayrılan zaman dilimine vakit adı verilmektedir. Söz konusu isimlendirmeden ötürü 'belirli bir iş için zamanı ayarlamaya' *tevkif* denmektedir.²²

Fakih Münâvî vakti, zamanın sınırlandırılmış bir bölümü olarak açıklamaktadır.²³ Vaktin bilinen bir başlangıçtan tahmin edilen/daha sonra öğrenilen bir bitişe kadar geçen zaman kesiti olarak da tanımlanmaktadır.²⁴ Namaz vakitleri ve

¹⁸ Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdillâh b. Sehl el-Askerî(ö. 400/1009?), *Furuku'l-Lügaviyye*, thk. Muhammed İbrahim Selim (Kahire: Dâru'l-ilm ve's-Sekâfe, 1997), 272.

¹⁹ Feyyûmî, *el-Misbâhu'l-Münir*, d-h-r maddesi, 1/201; Heyet, *el-Mevsûatü'l-fikhiyye el-Kuveytiyye*, 24/6.

²⁰ Feyyûmî, *el-Misbâhu'l-Münir*, m-d-d Maddesi, 2/566; Heyet, *el-Mevsûatü'l-fikhiyye el-Kuveytiyye*, 24/6.

²¹ Tevbe, 9/4.

²² Feyyûmî, *el-Misbâhu'l-Münir*, v-k-t Maddesi, 2/667; Heyet, *el-Mevsûatü'l-fikhiyye el-Kuveytiyye*, 24/6.

²³ Münâvî, *et-Tevkif 'ala Mühimmâti't-Te'ârîf*, 1/340.

²⁴ Münâvî, *et-Tevkif 'ala Mühimmâti't-Te'ârîf*, 1/340.

ihram mikatları gibi şer'an yapılması istenen fiiller için belirlenen süreler ve yerler demektir.²⁵

Geçen tariflerden anlaşılacağı üzere *zaman* ve *vakit* kavramı arasında fark olduğunu ileri sürenler bulunmaktadır. Zaman, daha ziyade geniş ve uzun bir dönemi anlatırken vakit herhangi bir ibadetin yapılmasının uygun olduğu kısa kesiti kapsamaktadır. Bu manadan ötürü namaz, oruç, zekât vb. ibadetler konusunda vakit şeklinde kullanılış tercih edilmektedir.

1.1.6. Saat

Kur'an'da ve Arapça'da zaman için kullanılan kelimelerden birisi de "saat" kelimesidir. "Saat" kelimesi hakkında *Lisan al-Arab*'da şunlar söylenir: "Saat aslında iki anlam için kullanılır: *Birincisi*, Gece ile gündüzün toplamı olan yirmi dört kısımdan bir kısım olmalıdır. *İkincisi*, Gündüzün veya gecenin "az bir kısmı" bile olsa buna *saat* denilir. Günün herhangi bir saati, yani biraz zaman seninle oturdum, cümlesindeki gibi. Daha sonra bu kelime "kıyâmet günü"nü ifade etmek üzere ödünç ya da mecaz manada kullanılmaya başlanmıştır. Zeccacî, "Kuran'daki saat kelimesinin manasının kıyametin kopacağı zaman, yani azıcık bir zaman/an diliminden ibaret olduğunu belirtir."²⁶

Öte yandan bu kelime günümüzde altmış dakikadan oluşan "bir saat" manasında kullanılmaya başlanmıştır. Çünkü bu, gündüz ve gecenin yirmi dört parçasının bir parçasıdır.²⁷

Özetle, bana bir saat ver denilince 60 dakikadan oluşan günün herhangi bir saati değil, günün herhangi bir zamanı anlaşılır. Akidlerde de "bana bir saat ver" denilince yine günümüzde 'zaman ya da süre tanı' anlaşılır.

Yukarıda zaman kelimesi ve onunla yakın manadaki kelimeleri izah ettikten sonra şimdi hicrî IV. yüzyıl edîb ve dil âlimlerinden Ebû Hilâl el-Askerî'nin(ö. 400/1009?) bütün bu kavramları özetleyen açıklamalarını takdim etmek istiyoruz. O,

---

²⁵ Bâbertî, Muhammed b. Muhammed b. Mahmud, Ekmelüddin Abu Abdillâh el- Bâbertî er-Rûmî(ö. 786/1384), *el-İnâye Şerhu'l-Hidâye*, (by.: Dâru'l-Fikr, ts), 1/217.

²⁶ İbn Manzûr, *Lisanu'l-'Arab*, "s-a-y" maddesi.

²⁷ <https://www.islamweb.net/ar/fatwa/96824/> (Erişim: 05/09/2021)

zaman kelimesiyle yakın manadaki kelimeler için bir başlık açmış²⁸ ve burada bu kelimeler arasındaki farkları enteresan şekilde izah ederken özetle şunları söyler:

"*Dehr*, aynı ya da farklı özellikteki bütün *vakitler* için kullanılan bir kelimedir. Mesela, kış *müddettir*, ama *dehr* değildir. Bu sebeple dünya hayatına "*dehr*" denilir de "*müddet*" denilmez. Yani *müddet* *dehr*'den oldukça kısadır. "*Zaman*" ise *müddet* gibi hududu belirli ya da belirsiz tüm *vakitler* için kullanılır, ancak *müddet*'in en azı zamanın en azından biraz daha uzundur. Mesela, kişi kendisine bir soru sorulduğunda, karşısındakine bana biraz *müddet ver* demez de bana *birazcık zaman ver* der. Zaten *müddet* kelimesinin aslı uzatmak manasındaki *medde* fiilinden türemiştir. *Vakit* ise, tüm zamanı oluşturur ya da zaman vakitlerden meydana gelir. *Zaman* uzaydaki gezegenlerin dönüşüyle bilinmez ama *vakit* ay ve güneşin hareketlerine bağlıdır. Yani, vakit zamanın bir cüz'ünü teşkil eder. Bu yüzden 'kısa zaman' denilir de 'kısa vakit' denilmez.... *Ecel* ise, bir şeyin kesinleşmesi için belirlenen *vakittir*. Vakti belirlenmemiş ama vadeli bir şeye aslında *ecel* denilmez ama yine de buna göre hüküm verilebilir. Mesela insan ömrü için *ecel* denilmesi de kimsenin *ecel* vaktini bilmemesi sebebiyledir..."²⁹

Kur'an'da özellikle veresiye alış-verişleri düzenleyen ayette de "...*ecelin müsemma*..." yani belirlenmiş bir süre ifadesi, *ecelin* kendi başına belirsiz, sınırı çizilmemiş bir zaman işaret ettiğinin delili olarak kabul edilebilir.

Askerî'nin dil incelikleri bakımından yaptığı bu mükemmel izahlara rağmen biz tezimizde farklı aralıklarla aynı manayı kastetmek üzere, *vade*, *zaman*, *süre*, *vakit* gibi kavramları kullanacağız.

1.2. ESER KELİMESİNİN LÜGAVÎ VE İSTİLAHÎ MANASI

Tezimizin başlığındaki "*eser*" kelimesi, Arapçada **lügat** manası bakımından öncelikle "*etki*" manasında olup Türkçede de "*te'sir/tesir*" şeklindeki kullanımı yaygındır. Arapça *e-s-r* kökünden gelen bu kelimenin manası; "*çizgi*, ayak izi, kalıntı, alamet gibi" anlamlara gelmektedir. Bu bağlamda mesela; '*ilmu'l-âsâr* eski bulguları

²⁸ Askerî, *Furuku'l-Lügaviyye*, 270.

²⁹ Askerî, *Furuku'l-Lügaviyye*, 270-273.

inceleyen, eskilerin izlerini, kalıntılarını araştıran bilim dalı yani geçmiş milletlerin kalıntıları veya etkileri manasındaki *arkeoloji* ilmi demektir. Eser kelimesi ile *alamet*, *söz* ve *hadis ilmi* manasındaki kavramlar genellikle benzer terimlerle açıklanmaktadır. Aslında, söz de hadise alamet de insanlarda etki bırakan şeylerdir. Mesela; *Câe ala eserihi* Arapçada "onun izi ya da işareti vasıtasıyla geldi demektir.³⁰ Yine, Kur'an'da *esâre* kelimesi "... إِيْتُونِي بِكِتَابٍ مِنْ قَبْلِ هَذَا أَوْ أَثَارَةٍ مِنْ ... " "Eğer iddianız gerçek ise bana, bundan önce inmiş bir kitap veya bir **bilgi kalıntısı** getirin" ayetinde iz ve kalıntı manasında kullanılmıştır.³¹

Bir anlamı da "ekmek, yemek kalıntısı" olan *eser* kelimesinin çoğulu *âsâr* veya *esvâr* olarak bilinmektedir. Adeta, yemek yiyen kişide yediği yiyeceğin etkisi hem karnından hem de yüzündeki beşaretten görülür, hissedilir manasındadır. *Takip etmek* manası için Araplar *haractu fî eserihi* derler. Bu ifade "Onun izinden gittim" veya "onun önceden açtığı çığırını takip ederek onun **sayesinde** kurtuldum" olarak tercüme edilebilir. Ayrıca lisan ehli aynı kelimenin fiil kalıbındaki 'nefs-i mütekellim vahde' için kullanılan mesela "*âsuru kezâ ve kezâ*" dediklerinde "*şunu tercih ediyorum, üstün tutuyorum*" manaları için kullanırlar. Bu anlam Kuran-ı Kerim'de de *Allah seni bize üstün kılmış* anlamında (*âsârekellâh*) şeklinde Hz. Yusuf'un kardeşlerinin ona hitaben söyledikleri bir fiil olarak zikredilmiştir.³² Bu kullanım hem *tercih etti, üstün kıldı* hem de tüm zamanlarda Allah(cc) "*seni etkin kıldı*" gibi manalar için yorumlanabilir. *Esîra* ise yürüdüğü zaman *yeryüzünde iz bırakan büyük hayvanların* ismidir,³³ bu kökten gelen *te'sîr* de bir şeyde iz bırakmaktır.³⁴

³⁰ Zeynüddîn Ebu Abdillâh Muhammed b. Ebi Bekir b. Abdülkadir er-Râzî(ö. 666/1268?), *Muhtârü's-Sihâh*, thk. Yusuf eş-Şeyh Muhammed (Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye 1420/1999), 13; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 4/5 vd.; Muhammed Revvâs Kal'acî-Hâmid Sadık Kuneybî, *Mu'cemu luğati'l-fukahâ*, 2 cilt (Beyrut: Dârü'n-Nefâis, 1988), 1/42.

³¹ Ahkaf, 46/4.

³² Yusuf, 12/91.

³³ Muhammed b. Mükrem b. Ali, Ebu'l-Fadl, Cemâlüddin İbn Manzûr, (ö. 711), *Lisânü'l-Arab*, 11 cilt, (Beyrut: Dâru Sâdır, 1414/1993), 4/5.

³⁴ Ebü't-Tâhir Mecdüddin Muhammed b. Ya'kub b. Muhammed el-Fîrûzâbâdî(ö. 817/1415), *el-Kâmûsu'l-Muhît*, 4 cilt (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, ts.) 1/341; Ahmed b. Muhammed b. Ali el-Hamevî, Ebu'l-Abbâs Feyyûmî, (ö. 770), *el-Misbâhu'l-Münîr fî Garîbi's-Şerhi'l-Kebîr li'r-Râfî*, 2 cilt (Beyrut: el-Mektebetü'l-İlmiyye, ts.), 1/4; Heyet, *el-Mevsûatü'l-fikhiyye el-Kuveytiyye* (Kuveyt: Dâru's-selâsil, 1427), 1/249.

Istilahî manası konusunda Cürçânî (ö. 816/1413), “eser” sözcüğünün *sonuç, alamet ve ceza/karşılık* olmak üzere üç anlamı olduğunu belirtmekte, *âsâr/etkiler* şeklindeki çoğulun bir şeyle bağlantılı/illet bağı olan hususlar demek olduğunu izah etmektedir.³⁵

Eser'i daha çok hadis ilmi açısından tarif eden hadis ve fıkıh âlimi Münâvî(ö. 1031/1622), Cürçânî'nin et-Ta'rîfât'ına yaptığı ilavelerin yer aldığı kitabında, "*kendisi aracılığıyla bir şeyin ortaya çıkmasına etki eden şey ve netice, mesela "essertu'l-hadîse ve nakaltuhû"* denilince *hadisden etkilendim ve onu naklettim demektir*" şeklinde açıklama yaparken sözü hem hadis-i şerife hem de ondaki etkiye getirir.³⁶

Fakihlere göre ise “eser” kelimesiyle bir fiil veya işin doğurduğu sonuç ve/ya hüküm kastedilmekte, yaralama, öldürme veya necasetin eseri/tesiri derken onlardan doğan hükümleri ve sonuçları anlatılmak istenmektedir.³⁷ Ahmed en-Nekrî, kimi zaman fakihlerin ve usulcülerin anılan kelimeyi kullandığı bağlamına göre; *artık, kalan, bakiye ve iz* manasında kullandıklarını, bazen bu kelimenin, bir şeyin başka bir şey sebebiyle ma'lûl hale gelmesine denildiğini ve *eser* ile *me'sûr* arasında dil bakımından farkların bulunduğunu kaydeder. Mesela; 'necasetin eseri' derken onun 'bıraktığı izi' kastedilir, der.³⁸ İslamî ilimlerde "eser" terimi ile gerek mevkuf gerekse merfu hadisler de ifade edilse de³⁹ bizim konumuzla doğrudan irtibatı bulunmamakla birlikte, müslümanların hayatına etki eden mübarek sözler şeklinde anlaşılırsa yine bir etkiden söz edilmiş olur.

Görüldüğü kadarıyla eserin ıstılâhî anlamı, lügavî anlamının bazen *zahirinde hakikaten* bazen de *bâtınında mecâzen* kullanılabilir. Bu sebeple de kelimenin

³⁵ Ali b. Muhammed b. Ali Şerîf el- Cürçânî(ö. 816/1413), *et-Ta'rîfât*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1403/1983), 9.

³⁶ Zeynüddîn Muhammed Abdürraûf Alî el-Münâvî(ö. 1031/1622), *et-Tevkîf 'ala Mühimmâti't-Te'ârîf*, thk. Abdulhamid Salih Hamdan, (Beyrut: Daru'l-Fikr, 1990), 38.

³⁷ Tehanevî, Muhammed A'lâ b. Alî b. Muhammed Hâmid(ö. 1158/1745), *Keşşâfu Istılâhâti'l-Fünûn ve'l-'Ulûm*, nşr. Ali Dahruc, Abdullah Halidî, (Beyrut: Mektebetü Lübnan, 1996), 1/98; Heyet, *el-Mevsûatü'l-fikhiyye el-Kuveytiyye*, 1/249.

³⁸ Kadî Abdunnebî b. Abdurresûl el-Ahmed en-Nekrî(ö. 12. yy.), *Düsturu'l-'ulemâ (Câmi'u'l-fünûn fi istılâhâti'l-fünûn)*, 4 cilt,)Beyrut: Dâru'l-kütübü'l-ilmiyye, 2000), 1/30. (Nekrî'nin vefat tarihi bilinmemekle birlikte bu eserini hicrî 1183 de tamamladığı kaydedilir. Bk. <https://ar.lib.eshia.ir/40481/6/759> (Erişim: 14.02.2022).

³⁹ Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed es-Süyûtî (ö. 911/1505), *Tedribu'r-Râvî fi Şerhi Takribi'n-Nevâvî*, thk. Abdülvehhâb Abdüllatif, Medine: el-Mektebetü'l-İlmiyye, 1959), 1/203; Heyet, *el-Mevsûatü'l-fikhiyye el-Kuveytiyye*, 1/249.

lügat ve ıstılâhî manaları arasında açık ya da gizli bir irtibat daima bulunmaktadır. Fakat daha çok lügat manasındaki "etki" manasının ön plana çıktığı söylenebilir. Bizim araştırmamıza konu olan mana da tam budur. Yani, süt uzun süre özel şartlarında korunmayıp mesela güneşin altında haddinden fazla bir "zaman" kalırsa bu zaman nasıl ki sütün mahiyetine etki etmekte ve onu süttten başka bir mahiyete çevirebilmekte ise muâmelâta dair işlemlerde de 'zaman', bazen o işlemi tamamen veya kısmen değişmesine hatta adının bile değişmesine ya da akdin fesadı ya da butlanına "etki" edebilmektedir. Araştırmamızda "etki" denildiği zaman bu mahiyetlerin tasavvur edilmesi gerektiği unutulmamalıdır.

1.2.1. Eser Kelimesi İle Yakın Kavramlar

Çalışmamızın başlığında kullanılan ve Arapçası "eser" olan ve Türkçeye "etki" olarak tercüme ettiğimiz bu kelime için fıkıh kitaplarında bu kelimeye yakın başka kelimeler de tercih edilebilmektedir. Şimdi kısaca bunlara temas etmek istiyoruz:

1.2.1.1. Alamet

Alamet; lügat manası bakımından “emâre, işaret, nişan, iki toprak parçası arasındaki sınır” ve “yollara dikilen işaretler” gibi manalarının yanısıra bir durum veya olgunun oluşmasından önceki belirtisidir, *eser* ise o durumun neticesi ve izidir. Bulutlar ve rüzgâr yağmurun alameti sayılmaktadır, sellerin akması ise yağmurun eseri, izi kabul etmektedir.⁴⁰

Alametın ıstılâhî manası daha çok fıkıh usulü kitaplarında genel olarak “vaz‘î hükümler” çerçevesinde veya kıyas bahsinde illet konusu işlenirken ele alınmaktadır. Hanefî âlimleri alâmeti sebep, şart ve illetle birlikte vaz‘î hükümlerden saymışlardır. Buna göre hükmün taalluk ettiği şey hükmün varlığına müessirse *illet*, müessir olmayıp hükme ulaşmada vesile ise *sebeb*, ne müessir ne de vesile olup hükmün varlığı onun varlığına dayanıyorsa *şart*, varlığı ve gerekliliği ona dayanmayıp da hükmün varlığına bir işaretse *alâmet* denilmiştir.⁴¹ İleride de izah edileceği üzere mesela, bir akidde fazlalık alametinin bulunması, o akdin faizli oluşuna etki edebilmektedir.

⁴⁰ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, "a-l-m" mad. 12/419.

⁴¹ Hasan Ali Eş-Şazelî, "Alamet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/335.

1.2.1.2. Me'sur

Bu lafız, fiil ve eylemler için kullanılır, atadan dededen kalan adetler ve sözler, sünnet olan/sayılan işler demektir. Eser kelimesi ise yalnızca cümle ve ifadeleri anlatmaktadır. Eser ise fıkıh kitaplarında her bap altında belirli fiillerin doğurduğu sonuçlar manasında kullanılmaktadır.⁴²

1.3. MUAMELÂT KAVRAMI

Fıkıh kelimesi *İslam hukukunu* da kapsayan daha şumüllü bir tabir olmakla birlikte günümüzde İslam hukuku yerine bazen sadece kulun dünyevî işleri manasına gelen *muamelât* da kullanılabilir. Bazen de ikisi birbirinin yerine kullanıldığından biz araştırmamızın başlığındaki İslam Hukuku tabirinin anlaşıldığını farzederek, sadece tezimizde çokça kullanılacak olan kelimeler ve kavramlarla alternatif olarak kullanılan bazı ıstılahı kısaca izah etmek ve aralarındaki farkları beyan etmek istiyoruz.

İslamî kaynaklarda nikâh, talak alışveriş vb. tüm resmî ya da özel kişiler arasındaki işlemler *muamelât* kelimesi ile açıklanmaktadır. Muamelât, çalışma manasına gelen a-m-l fiilinin mufâ'ale veznine nakliyle oluşan 'mu'âmele' masdarının çoğulu olup lügavî bakımdan 'bir maksada mebni olarak yapılan ve kulların hakkını içeren fiiller' olarak tarif edilir.⁴³ Nitekim insanlar arasında cereyan eden ve hukukun konusu olabilen karşılıklı işler, etkileşimler daha çok muamelât kapsamında zikredilmiştir.⁴⁴ *Karşılıklı çalışma, iş yapma* manasındaki bu "muâmelât" kelimesinin Irak ve Hicaz fakihlerine göre daha çok ağaç sökmek, tarla sulamak gibi işler için özel olarak *müsâkât* manasında olduğu kaydedilir.⁴⁵

İstılâhî bakımdan muamelât; alışveriş, ticaret gibi dünya işleri ile alakalı şer'î hükümler şeklinde⁴⁶ veya insanların dünyadaki ilişkilerini düzenleyen hükümler

⁴² Heyet, *el-Mevsûatü'l-fikhiyye el-Kuveyyiyye*, 1/250.

⁴³ Nektî, *Düstûru'l-'ulemâ*, 2/85.

⁴⁴ Kal'aci-Kuneybî, *Mu'cemu luğati'l-fukahâ*, 1/438.

⁴⁵ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi'*, 6/185; Sa'dî Ebu Habîb, *el-Kâmûsü'l-Fikhî*, 2. baskı (Şam: Dâru'l-Fikr, 1408/1988), 263.

⁴⁶ Ebu Habîb, *el-Kâmûsü'l-Fikhî*, 263.

şeklinde⁴⁷ tarif edilir. Bu tariften hareketle âlimlerin çoğunluğu fikhî dörde ayırmaktadır: *İbâdât*, *muamelât*(*Ticaret-Borçlar hukuku*), *münâkehât*(*aile Hukuku*), *ukûbât*(*Ceza Hukuku*).

İbn Abidîn muamelâtı; *alışveriş, kefalet, havale ve benzeri işlemler gibi insanların çıkarlarını maslahatlarını sağlama gayesi ile ortaya konan çalışmalar, işler* olarak tanımlamaktadır.⁴⁸

Türkçede “işlemler” manasında kullanılan 'muamelât' genellikle şu beş sınıf ana konuyu kapsamaktadır: *Alışveriş-Borçlanma, evlenme-boşanma meseleleri, anlaşmazlık davaları, emanetler ve terike/miras konuları*.

Araştırmamızda bahsedilen bu kavram, daha çok özel veya tüzel kişiler arasında cereyan eden *ticarî ve borçlanma işlemleri* manasındaki mâlî işlemler için kullanılacak olup zaman zaman izah, açıklama, örnek verme bağlamında diğer manalar için de kullanılabilir. Tezimizin temelini teşkil eden fıkıhtaki muamelâtta en çok “mal” ve bu isimden mülhem olarak “mâlî işlemler” konu edildiğinden şimdi *mal* hakkında kısaca bilgi sunmak istiyoruz:

1.3.1. Mal Kelimesinin Lügat ve Istilahî Anlamı

Mal kelimesi, Arapça'daki 'm-y-l' masdarından türeyen ve her insanın tabii olarak meylettiği ve sahip olmak istediği⁴⁹ aynî ya da hukukî "şey" veya "nesne" manasında olup insanın sahip olduğu bütün hususlardır.⁵⁰ Arapçada çoğulu *emvâldir*,⁵¹ Kur'an tabiriyle insan cinsinin tamamına “*kadınlar, oğullar, yük yük altın ve gümüş, salma atlar, davarlar ve ekinler gibi nefsin şiddetle arzuladığı şeylerin süslü gösterildiği ayetle*⁵² beyan edildiğinden mal sahibi olmaya meyletmek demek, aynî,

⁴⁷ Kal'acî-Kuneybî, *Mu'cemu Lugati'l-Fukahâ*, 1/438.

⁴⁸ Muhammed Emin b. Ömer b. Abdilaziz İbn Âbidîn(ö. 1252/1836). *Reddü'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr şerhu Tenviri'l-ebşâr*. Thk. Adil Ahmed Abdülmevcûd - Ali Muhammed Muavviz, 8 cilt (Riyad: Dâr 'Alemlî'l-kütüb, 2003), 4/500.

⁴⁹ Muhammed b. Mükrem b. Ali, Ebu'l-Fadl Cemâlüddin İbn Manzur (ö. 711/1311), *Lisânü'l-Arab*, 11 cilt. (Beyrut: Dâru Sâdır, 1414/1993), m-y-l maddesi, 4309.

⁵⁰ Kal'acî-Kuneybî, *Mu'cemu Lugati'l-Fukahâ*, 1/396; Ebu'l-Abbas Ahmed b. Muhammed b. Ali el-Hamevî el- Feyyûmî(ö. 770), *el-Misbâhu'l-Münîr fi Garibi's-Şerhi'l-Kebîr li'r-Râfî*, 2 cilt (Beyrut: el-Mektebetü'l-İlmiyye, ts.), 2/586; Zeynüddîn b. İbrahim b. Muhammed İbn Nuceym(ö. 970), *el-Bahru'r-Râik Şerhu Kenzü'd-Dekâik*, 8 cilt (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İslâmî, ts), 5/277.

⁵¹ İbn Nuceym, *el-Bahru'r-Râik*, 5/277; Heyet, *el-Mevsûatü'l-fikhiyye el-Kuveytiyye*, 36/31.

⁵² Al-i İmran, 3/14.

nakdî ve benzeri biriktirilebilecek her çeşit değerli nesnelere sahip olmak manasında kullanıldığı kaydedilmektedir. Mal, dinen faydalanılması caiz yani "müntefe'un bih" olan her türlü şey olarak açıklanmıştır. Ayrıca kişinin geçimine yardımcı olan ve hayatta kalmasına yarayan her vesileye de mal denilebileceği belirtilir.⁵³

Hanefiler'in mal tarifleri ve bunu ifade için kullandıkları kelimeler diğer mezheplerden farklıdır. Hanefiler malı, *mal* ve *mütekavvim mal* şeklinde iki şekilde ele alırlar. Onlara göre hakiki manada mal 'mütekavvim mal'dır.

Hanefiler konu ile ilgili çeşitli tarifler geliştirmişlerdir. Mesela, İbn Âbidîn "*mal, insanın meylettiği, ihtiyaç zamanları için biriktirilen nesnelere/hususlardır,*"⁵⁴ şeklinde tarif eder. Bu tarife göre İbn Âbidîn mal kelimesinin sözlük ve ıstılah anlamlarını birleştirdiği, onu insanın meyledeceği, hoşlanacağı bir nesne/unsur olarak zikrettiği anlaşılır. Ancak insanın sevmemesine ve beğenmemesine rağmen ona fayda sağlayan ve mal statüsünde sayılan necis ve zararlı eşyalar da bulunur. Yine tarifte '*biriktirilebilir olma*' biçiminde bir kayıt getirilmiştir. Buna göre zor zamanlar için saklanması, biriktirilmesi mümkün olmayan eşya ve ürünler mal kabul edilmemektedir. Bu çerçevede uzun süre bozulmadan kalmayacak meyve ve sebze mal sayılmayacaktır. Dolayısıyla İbn Âbidîn'in izahına bu yönden itiraz etmek mümkündür. Zira şu an gıda sektöründe anılan ürünlerin ticaretinden kar elde eden ve geçimini sağlayan pek çok şahıs ve şirketler mevcuttur. Bahsedilen maddelerin ticaretinden büyük getiriler elde edilmektedir. Ayrıca akar ve taşıt gibi manevi nitelikli tasarruflar yukarıda sunulan açıklamanın şart koştuğu iddihar/ depolanma ya da biriktirilebilirlik özelliğini taşımamaktadır, ancak yine de mal kategorisinde değerlendirilmektedir.⁵⁵ Mecelle'nin 126. maddesindeki, "*Tab '-ı insanî mâil olup da vakt-i hâcet için iddihâr olunabilen şeydir*" biçimindeki tanım da İbn Âbidîn'in tarifine yakın tarif yapıldığı, yani insanın tabiatı icabı kendisine bir ihtiyaç ve istek

---

⁵³ Kal'acî-Kuneybî, *Mu'cemu Lugati'l-Fukahâ*, 1/396-397.

⁵⁴ İbn Âbidîn, *Reddu'l-Muhtar*, 4/105, İbn Nüceym, *el-Bahru'r-Raik*, 5/277, Heyet, *el-Mevsûatü'l-fikhiyye el-Kuveytiyye*, 36/31.

⁵⁵ Zeydan, *el-Medhal*, s. 216

duyduğu ve lüzumu olduğunda kullanılmak üzere doğrudan saklanıp korunması mümkün olan şeydir, şeklinde tarifin tercih edildiği görülür.⁵⁶

Malikîler ise malı farklı biçimde izah etmiştir. Şatıbî, malı *mülkiyet altına alınan ve sadece sahibinin denetiminde bulunan şey/husus* olarak tanımlamıştır. İbn Arabî ise onu *arzulanan ve genellikle insanlara faydalı olup dinî açıdan caiz olan nesnelere/işlerdir* biçiminde tarif etmiştir.⁵⁷

Şafîilerin de mala ilişkin değişik tarifleri vardır. Zerkeşî, onu 'faydalanılan yahut faydalanılmaya elverişli hususlar' olarak değerlendirirken⁵⁸ Suyûtî, İmam Şafîi'den şu bilgiyi aktarmaktadır: *Mal ismi az da olsa satış kıymeti bulunan ve telefi halinde tazmin yükümlülüğü bulunan, insanların fazlalık olarak görmediği madeni para vb. nesnelere için kullanılır.*⁵⁹

Hanbelîler ise malı *mutlak manada yani her durumda faydalanılması caiz olan şeylerdir/hususlardır* şeklinde tanımlamaktadır. Ayrıca onlara göre mal ihtiyaç dışı da biriktirilebilir/edinilebilir bir niteliktedir.⁶⁰

Malikî, Şafîî ve Hanbelî âlimlerin oluşturduğu cumhur, menfaatleri mal kapsamına sokarken Hanefiler menfaatleri bu kapsamda görmemektedir.⁶¹

Bütün bu mezhep görüşleri bağlamında çağdaş fıkıh âlimlerinden biri olan Abdülkerim Zeydan şöyle umumî bir tarif yapar: *Mal, sahip olunabilen, hiyazet altına alınan ve kendisinden/ondan mutat/alışıl gelmiş şekilde yararlanabilen her husustur/şeydir. Dolayısıyla bir nesnenin mal sayılabilmesi için mülkiyet/hiyazet ve faydalanılma şeklinde iki şart bulunmalıdır.*⁶²

⁵⁶ Ahmed Cevdet Paşa(ö. 1895), *Mecelle-i Ahkâm-i Adliyye*, (İstanbul, Matbaa-i Osmaniye, 1300), 43.

⁵⁷ İbrahim b. Musa b. Muhammed eş- Şâtıbî(ö. 790), *el-Muvâfakât*, thk. Ebu Ubeyde Meşhûr b. Hasen, 4 cilt (Beyrut: Dâru İbn Affân, 1417/1997), 3/32.

⁵⁸ Ebu Abdillâh Bedruddin Muhammed b. Abdullah ez- Zerkeşî(ö. 794/1392), *el-Mensûr fi'l-Kavâidi'l-Fıkhiyye*, 3 cilt (Kuveyt: Vizâratü'l-Evkâf el-Kuveytiyye, 1405/1985), 3/222.

⁵⁹ Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed es- Süyûtî(ö. 911/1505), *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, (Beyrut: Dâru'l-kütübi'ilmîyye, 1990), 327.

⁶⁰ İbn Nuceym, *el-Bahru'r-Râik*, 5/277.

⁶¹ Zeydan, *el-Medhal li-Diraseti's-Şeria*, 217.

⁶² Zeydan, *el-Medhal li-Diraseti's-Şeria*, 217.

Bu tanıma göre menfaatler de mal kategorisindedir. Nitekim örfe ve cumhura göre menfaatler mal kavramının bir parçasıdır. İnsanların gayr-i menkul alması, otellerde konaklaması, araç satın almalarının temelinde onların menfaatlerini göz önüne alarak bu işlemi gerçekleştirdikleri bir hakikattir. İleride de temas edileceği üzere menfaat alım satım akidlerinde zaman sınırı esastır ve İslam'a göre meşru menfaat olmaları gerekmektedir. Mesela, adam öldürmek için kiralık katil tutmak asla bir menfaat olamaz ve bu akid caiz olamaz.⁶³

1.4. FIKIHTA ZAMAN TEORİSİ

1.4.1. Nazariye Hakkında Kısa Bilgi

Yukarıda zaman ve zamanla yakın manadaki diğer kelimeler hakkında verilen lügat ve ıstılah manalarının akabinde şimdi "zaman nazariyesi" konusuna temas etmek istiyoruz. Öncelikle nazariye veya teori ile ne kastedildiğinin izah edilmesine ihtiyaç vardır:

Fikhî düşünce, öncelikle cüz'î meseleler ya da fetvaların bir araya getirilmesi zaruretiyle oluşmaya başlayan ve adına da fûruu fıkıh denilen bir tedvin faaliyetidir denilebilir. İslam fikhının gelişmesiyle beraber telif hareketleri hız kazanmış ve batı ülkeleriyle irtibatın başlamasıyla birlikte bu etkilenmenin bir sonucu olarak da önceki eserlerde bulunmayan bazı terimler ortaya çıkmıştır. İşte *fikhî nazariye* de bu terimlerden bir tanesidir.

Nazariye kelimesi Arapça نظر kelimesinden türemiş olup lügat itibariyle bir konu hakkında düşünmek ve akıl yürütmek, tefekkür etmek demektir.⁶⁴ Terim olarak ise Zerkâ (ö. 1357/1938) nazariyeyi şu şekilde tarif etmiştir: “Her biri İslamî içtihadattan doğan nesnel bir hukuk sistemini oluşturan temel kavramlardır.”⁶⁵ Nedvî ise nazariyeyi “fikhî mevzuatlar” olarak tanımlamaktadır.⁶⁶

İşte fikhî nazariye(teori) terimi, kanunlarının ve bilimlerinin çoğunu öncelikle teoriler şeklinde tayin eden batılılarla temasın bir sonucu olarak ortaya çıkan çağdaş bir terimdir. Bu doğrultuda bazı müslümanlar da aynı yolu izlemişler; bazı fikhî

⁶³ Orhan Çeker, *Fıkıh Dersleri 1*, (Konya: Ensar Yayınları, 2014),157.

⁶⁴ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 5/215, Cevherî, *es-Sihâh Tâcü'luğa*, 2/831.

⁶⁵ Mustafa Ahmed Zerkâ, *el-Medhalu'l-fikhıyyi'l-âm*, 2 cilt, (Dimeşk: dâru'l-kalem, 2004), 1/329.

⁶⁶ Nedvî, *el-Kavâid el-Fikhîyye*, s. 63.

ilimleri, mülkiye ve akit nazariyesi gibi nazariye şeklinde veya bizim yapmaya çalıştığımız gibi *zaman nazariyesi* ortaya koymuşlardır.

Fikhî nazariyeler ile fikhî kaideler arasındaki fark konusunda Muhammed Ebu Zehra(ö. 1394/1974); "*fikh usulü* ile içeriği itibariyle İslam fikhî genel nazariyesi denilebilecek *cüz'i hükümleri* içine alan fikhî kaidelerin farklı olduğunu bu durumda da onun fikhî kaide ile fikhî nazariye arasında bir fark gözetmediği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla her ne kadar terimler farklı olsa da aslında bu ikisi aynı şeylerdir",⁶⁷ demektedir.

Nedvî ise "... genel nazariye, İslam hukukundaki küllî kaideden ayrı bir şeydir. Bu söz konusu kaideler, nazariyelere nispetle zâbitlar mesabesinde veya büyük genel kaidelere nispetle özel kaideler mesabesinde. Fikhî kaideler arasında, bu nazariyelerin herhangi bir yönünü tahsis eden veya kayıt altına alan bir kaide bulunabilir. Örneğin "Akitlerde nazarı itibara alınacak husus mana ve maksattır" kaidesi, akit nazariyesine özgü bir zâbit ve kayıt ifade etmektedir. Diğer kaideler için de bu böyledir,"⁶⁸ demektedir.

Öte yandan, gündelik kullanımda bir şeyin teorisi demekle ilmî disiplinlerin kullanımı arasında fark vardır. Günlük kullanımda teori kelimesi genellikle "test edilmemiş bir önsezi veya kanıtları desteklemeyen bir tahmin" anlamına gelirken, bilim adamları için bir teorinin neredeyse tam tersi bir anlamı vardır. Onlara göre teori; "doğal dünyanın yasaları, hipotezleri ve gerçeklerini içerebilen bir yönünün iyi kanıtlanmış bir açıklaması"dır. Örneğin yerçekimi teorisi, elmaların ağaçlardan neden düştüğünü ve astronotların uzayda neden yüzdüğünü açıklar.

Buna göre, zaman teorisi ya da zaman tasavvuru denildiğinde "İslâmî naslarda varlığı kesin olan, üzerine hükümlerin inşa edilmek zorunda kalındığı, kendisi olmadan bazı fiillerin icra edilemediği, fukahanın üzerinde yorumlar yaptığı ve inkârı mümkün olmayan gerçekler" olarak anlaşılması gerekmektedir. Bu yönüyle nazariye küllî kaidelerin de üzerinde olduğu söylenebilir. Mesela, "akid nazariyesi"

⁶⁷ Ebû Zehre, *Usûlü'l-fikh*, 10.

⁶⁸ Zerkâ, *el-Medhalu'l-fikhîyyi'l-âm*, 1/330, Nedvî, *el-Kavâid el-Fikhîyye*, 64.

denildiğinde akidlerin tamamını kuşatan bir kavram iken akidlerle alakalı kaideler ise daha özel bir konumdadır.

1.4.2. İslam Medeniyetinde Genel Olarak Zaman Tasavvuru

Umumî olarak İslam medeniyetinde *özel* olarak da İslam hukukunda "zaman" ya da "vakit" kavramı Müslümanlar için vazgeçilmez bir unsurdur. Özellikle İslam'da farz olan namaz, oruç, hac, zekât gibi ibadetler için vaktin şart kılınması, Müslümanları bu vakit konusunda daha hassas olmaya sevk etmiştir. Bahsedilen bu ibadetlerin dinen sahih olması için ön şart olanlarından en önemlisi vakittir, yani zamandır. Her namazın, orucun, haccın ve zekâtın da bir vakti olduğu muhakkaktır. Kur'ân-ı Kerîm'de vakit ve bu kökten gelen kelimeler (mîkât, mevâkît, mevkût) on üç âyette yer alır. Kelime türevleriyle birlikte hadislerde de kullanılır. Zaman metafizik boyutuyla kelâm ve felsefede incelenirken onun vakitle belirtilen pratik boyutu astronomi, tarih, fıkıh ve amelî tasavvufta ele alınmıştır.⁶⁹

Vaktin veya zamanın bu kadar önemli olması sebebiyle tarihin bilinen zamanlarından itibaren gökyüzü hareketleri, yeryüzünde yaşayanların maddî ve manevî eylemleri için referans olagelmıştır. İnsanoğlu, her ne kadar yeryüzünde yaşayan bir tür olsa da, gökyüzündeki cisimler onun için hep gizemini korumuş, güneş, ay, yıldızlar, gece, gündüz gibi hava hareketleri, daima bilgi kaynaklarından birini teşkil edegelmiştir. Kısaca, zamanın tayin ve tespiti toplumların birinci derecede önem verdikleri bir husus olmuştur. Diğer bir ifadeyle, gök cisimlerinin düzenli ve periyodik hareketleri zamanın ölçülmesinde esas kabul edilmiştir. Bu konuda kesin bir nass bulunmamakla birlikte "*Sana ayın hareketlerinden soruyorlar...*"⁷⁰ şeklinde başlayan ayet delil olarak kabul edilerek, zekât yılı, arafe günü, hac zamanı, en önemlisi Ramazanın başlangıcı gibi önemli günlerin ayın hareketlerine göre tespit edilmesi mecburiyet arzettiğinden bu uygulama hüsn-i kabul görmüştür. Bu arada, güneşin hareketleri de namaz vakitleri ve haccın bazı rükünleri için önem arz etmektedir. Bu açıklamalardan şöyle bir kanaat belirtilebilir: Fıkıhta vakit kelimesi daha çok ibadetle için kullanılmış, muamelattaki "zaman"ı ifade etmek üzere ise "ecel" yani 'süre',

⁶⁹ Kamil Yaşaroğlu, "Vakit", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/488.

⁷⁰ el- Bakara, 2/189.

'müddet' kavramının tercih edildiği söylenebilir. Yine, fukahamızın insanların iradesi dışında cereyan eden güneş ve ay hareketlerine dayalı müddetler olan ve ibadetler için Kur'anî ifade olan "vakit " tabirini, insanlar arasında cereyan eden her türlü akitlerde kendi aralarında belirleyecekleri süre için ise yine Kur'an'daki müdâyene ayetinden ilhamla ilmî eserlerde "ecel" kelimesini kullandıkları gün geçtikçe bunun yerine *zaman* kelimesinin de kullanılmaya başlanıldığı kanaatindeyiz.

Yukarıda zaman/vakitle alakalı olarak daha çok ibadetleri ilgilendiren genel bilgilerden ziyade biz daha çok çalışmamızın temelini oluşturan ve muâmelâta dair hususlarda zamanın teorik altyapısında değinmek istiyoruz:

1.4.3. Muamelatta Zaman Nazariyesi

İslâm hukuku meseleci bir tarzda doğup geliştiği için ilk dönemlerde akidlerin ve hukuk işlemlerinin sona erdirilmesiyle ilgili derli toplu bir muamelat ya da zaman gibi nazariyelerin bulunduğunu ve bunun bütün muamelat ilişkilerine yansıtıldığını söylemek çok da kolay değildir. Bu sebeple biz zaman nazariyesi konusunda temkinli bir şekilde bilgi vermeyi deneyeceğiz.

İslam hukukunda muamelat, insanların diğer insanlarla olan evlilik, ticaret, borçlanma, boşanma gibi kişinin *kendi iradesiyle* yaptığı muameleler için kullanıldığı gibi kişinin *kendi iradesi dışında* gerçekleşen hibe, şufa, vasiyet, miras vb. muameleler için de kullanılır.

Peşinen belirtelim ki, İslam'da insana verilen irade hürriyeti çerçevesinde akid yapmaya ehliyeti bulunan taraflar, sözleşme özgürlüğüne binaen serbestçe yapmak istedikleri her türlü akdi/sözleşmeyi "*belirli-belirsiz süreli*" yapabildikleri gibi yine bu ilke gereğince serbestçe ortadan da kaldırılabilir. Akdin süresinin belirli veya belirsiz olmasının o akdin taraflarca sona erdirilmesi konusunda aslında bir etkisi bulunmamaktadır. Süre belirleme *açıkça* yani pazarlıkla yapılabileceği gibi, akdin çeşidi gereği ya da haricî şartlar sebebiyle veya *zımnî* olarak da yapılabilir. Bu gerekçelere binaen, genel ifadeyle İslam iktisadında özel manasıyla da alış-verişlerde yani ticaret ve borçlar hukukunda "zaman", hem akdin kuruluş aşamasında tarafların akdi kesinleştirmeleri bakımından hem de akdin doğurduğu ya da doğuracağı sonuçlara etkisi bakımından oldukça önem arzeder.

İslam hukukuna göre kişi, ya karşılıklı alış-veriş akid yoluyla ya emek veya sorumluluk üstlenerek ya da hibe, miras gibi sebeplerle mal sahibi olur.⁷¹ Bunların dışında hazine bulma, ganimet paylaşımı vb. yollar var ise de nadirattan olduğu için konumuzun şimdilik dışındadır. Şimdi muâmelatta "zaman"ın etkisiyle alakalı teorinin temelini oluşturan ilkeler sayılabilecek **ayet, hadis ve fikhî kaidelerden** bahsetmek istiyoruz:

1.4.3.1. Alışverişlerde Zamana İşaret Eden Ayetler

a. "*Ey iman edenler! Belirlenmiş bir zamana kadar bir borç ilişkisi kurduğunuzda bunu yazın...*"⁷² ayetinde alış-verişlerin peşin olmasının yanında veresiye olmasının da mubah ve mümkün olduğu yani alış-verişlerde *zaman tayininin mümkün olduğu* anlaşılmaktadır. Buna göre taraflar kendi aralarında koydukları genel şart ve zaman şartına göre akit yapabilirler. Bu ayet belki de muamelelerde zamanın bulunabileceğine en bariz delildir. İslam hukukçularının tamamı da hukukun izin verdiği şartları mesela "şart muhayyerliği" ve "vade şartıyla" yapılan satım akdi gibi şartları geçerli sayarlar.⁷³ İlgili kısımda detaylı olarak izah edileceği üzere semen ve/veya malın tesliminin süresi belli olmayan yani ğarar(sonu bilinmeyen) ve cehalet gibi unsurlar akdi en azından fasit yaparlar.

b. "*Ey iman edenler, gerçek mü'minler iseniz Allah'tan korkun, faizden henüz alınmamış olup da kalanı bırakın*"⁷⁴ Cahiliye devrinde bilinen ve uygulanan bu ribâ çeşidine göre, satım akdinden veya ödünç (karz) vermekten doğan bir borç için vâde durumuna göre borç, vâdesinde ödenmeyince yeni tanınan süre karşılığı için yapılan anlaşmalarla faiz ilâve edilirdi. Kur'ân-ı Kerîm'de bu çeşit ribâyâ işaret edilerek, yasak hükmü getirilmiştir.

⁷¹ Zerkâ, *el-Medhalu'l-fikhîyyi'l-âm*, 1/348.

⁷² el-Bakara, 2/282.

⁷³ Serahsî, Şemsu'l-eimme Muhammed b. Ahmed b. Sehl. *el-Mebsût*, 30 cilt (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1989), 13/17; Karâfi, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. İdrîs. *Envârü'l-burûk ft envâ'i'l-furûk*, Thk. Ömer Hasan el-Kayyâm (Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 2014), 1/397; Şirbînî, Şemsüddin, Muhammed b. Ahmed el-Hatîb(ö. 977), *Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti Meânî Elfâzî'l-Minhâc*, 4 cilt (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994), 2/43; Remlî, Şemsüddin Muhammed b. Ebi'l-Abbâs Ahmed b. Hamza Şihâbüddîn(ö. 1004/1596), *Nihâyetü'l-Muhtâc ilâ Şerhi'l-Minhâc*, 8 cilt (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1404/1984), 3/453; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr şerhu Tenviri'l-epsâr*. 7/283; Bilmen, *Istalahat-ı Fikhîyye*, 6/24; Zühaylî, Vehbe (ö. 1436/2015), *el-Fikhu'l-İslâmiyyü ve Edilletühü*, 8 cilt (Şam: Dâru'l-Fikr, 1998), 4/477.

⁷⁴ el-Bakara, 2/278.

c. "Ey iman edenler! Sözleşmelerinize vefa gösterin..."⁷⁵ Bu ayette hem Allah'a verilen sözlere hem de kulların kendi aralarında yaptıkları akidlere riayet etmek kastedilmiştir. Bu sebeple İslâm, fertler arasında yapılmış olan akidlerde tarafların kimliğine veya akidlerin türüne bakmaksızın meşru ve sahih olan her türlü akdin mutlaka yerine getirilmesini ister. Bu ayetten hareketle Ebû Hanîfe ve İmam Mâlik, anlaşma yapılır yapılmaz akdin kesinlik kazanacağı ve artık akdin tek taraflı irade ile bozulamayacağı sonucuna ulaşmışlardır.

Konuya dair daha başka ayetlerden delil bulunabilirse çalışmamızın kapasitesini aşacağından biz bu kadarla iktifa ediyoruz.

1.4.3.2. Alışverişlerde Zamana İşaret Eden Hadisler

a. Alışverişlerinde sürekli aldanan Habban b. Münkîz (r.a) için Hz. Peygamber (s.a.s): "*Alışveriş yaptığın zaman "aldatma yok, benim için üç gün muhayyerlik vardır"* de"⁷⁶ rivayeti de akdin daha kuruluş aşamasında miktarı konusunda ihtilaflar bulunmakla birlikte "zaman" tayin etmenin yani muhayyerlik şartı koymanın geçerliliği konusunda delil kabul edilir.

b. Hadis kaynaklarının çoğunluğunda rivayet edildiğine göre Efendimiz'in (sas) vefatına yakın bir zamanda Medine'de mukim bir Yahudi tüccardan borç aldığına dair rivayet şöyledir: "*Hz. Aişe annemizden; "Resûlullah (s.a.s.) zırhı bir Yahudi'nin yanında otuz sâ' (bir başka rivayete göre yirmi sâ') arpaya karşılık rehin edilmiş bulunduğu hâlde vefat etti."*⁷⁷ Hz. Peygamberin(sas) bu uygulamasında Bakara suresindeki "rehin vermeyle" alakalı ayetten mülhem olarak belli bir süreliğine rehin bırakması, yine alış-verişlerde zaman için delil sayılır.

c. "*Satış akdi yapanlar birbirlerinden ayrılmadıkları müddetçe akdi bozmada serbesttirler*"⁷⁸ meâlindeki hadise dayanarak, Hanefiler e göre akid lazım hale geldiğinden taraflar bedenen ayrılmasalar dahi tek taraflı vaz geçemezler.⁷⁹ İmam Şâfiî

---

⁷⁵ el-Mâide, 4/1.

⁷⁶ Buhari, "Büyü' ", 48.

⁷⁷ Buhari, "Cihad", 89; "Meğazi", 86; Tirmizi, "Büyü'", 7; Nesai, "Büyü'", 58.

⁷⁸ Buhârî, "Büyü'", 19, 22; Müslim, "Büyü'", 43, 46, 47.

⁷⁹ Kâsânî, *Bedâi'*, 5/306.

ile İmam Ahmed ise taraflar birbirinden ayrılmadıkça akdi bozmada serbest oldukları kanaatindedirler.⁸⁰

1.4.3.3. Alışverişlerde Zamanın Etkisi İlgili Fukahanın Görüşleri

a. Fakihler bazı hadislerden mülhem olarak "*el-harâcu biddamân*" yani "satın alınan maldan elde edilen gelir, sorumluluk kendisine ait olan kimseye aittir"⁸¹ ve "*et-tâbi'u la yufradu bi'l-hukmi*" yani "kendisi başkasına tâbi olan bir şeye ayrıca hüküm verilmez" gibi kavaid-i külliyelerden hareketle zamanın muamelelerde etkisinden bahsetmişlerdir.⁸² Her iki küllî kaide de taraflar arasında yapılan alış-veriş akdinden belli bir süre geçmesiyle yani araya zaman girmesinin akabinde o akdi ilgilendiren ve yeni meydana gelen mesela, akid konusu mal ya da hakta oluşan artma-eksilme veya satılan maldan elde edilen gelirin kime ait olması gerektiği gibi ihtilafların çözümüne yönelik kaidelerdir. İleride bu kaidelerle ilgili örnekler verilecektir.

b. Yukarıdaki ayet ve hadislere istinaden fakihler "*peşin alış-verişteki bedel veresiyeden daha kıymetlidir*" şeklindeki bir ibareyle, zamanın değişmesi ya da vadenin uzamasıyla bir şeyin değerinin de değişebileceği konusunda -bazı fakihler hariç- Cumhur ittifak halindedir. Fakat Hanefiler den Cessâs, sürenin erkene alınmasında fiyattan indirim de vadenin artmasında fiyatın artması da caiz değildir, kanaatindedir.⁸³ Şevkânî de "*...Faiz yiyenler ancak şeytanın çarparak sersemlettiği kimse gibi kalkarlar. Bunun sebebi onların, "Alım satım da ancak faiz gibidir" demeleridir....*"⁸⁴ ayetini farklı tefsir ederek ve "*bir satış içinde iki satış yapmayı*

⁸⁰ Ebu'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Ahmed İbn Rüşd el-Kurtubî(ö. 595/1198). *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesit*, 2 cilt (Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1425/2004), 2/170.

⁸¹ Bu kaidenin "*Satın alınan maldan elde edilen menfaat ve gelir sorumluluk ve risk çeken kimseye aittir.*" hadisinde zikredilmiştir. (Bk. İbn Mâce, "Ticarât", 43; Ebû Dâvûd, "Büyû' ", 71; Ebû Dâvûd, "İcara", 71; Nesâî, "Büyû' ", 15)

⁸² Ala' el-Huliyy, *Eseru'z-zeman ve'l-mekân fi'l-ma'rifeti'l-fikhiyyeti: Dirâsetün tahliliyyetün dımne mecâli felsefeti'l-fikhi*, (Lübnan: Dâru'r-râfideyn, 2016), 44.

⁸³ Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî el-Cessâs (ö. 370/981), *Ahkâmü'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Sadık Kamhâvî, 5 cilt (Beirut: Dâru İhyâu't-türâsi'l-arabî, 1992), 1/467.

⁸⁴ el-Bakara, 2/275.

yasaklayan" hadislerin⁸⁵ hüccetiyle vadeli satışıdaki farkı nesîe faizine benzetildiğini nakleler.⁸⁶

Hanefiler e göre vadeli satış akdinde semenin fazla olması caizdir. Bu konuda Serahsî (ö. 483/1090), "maliyet olarak vadeli satış peşinden daha azdır"⁸⁷ derken, Kâsânî de (ö. 587/1191) "Vadeden dolayı semen artmaktadır" der.⁸⁸ Zeyla'î (ö. 762/1360) ise "vadeden dolayı semen artar"⁸⁹ der. Bunların haricinde Mergînânî'nin(ö. 593/1197); *el-Hidaye* isimli eserine *el-inâye* ismiyle şerh yazan Bâbertî(ö. 786/1384); "...çünkü vadeli satışıdaki süre satılan mala(mebi') benzer. Teslimin zamanının veresiye olması sebebiyle de malın semeninde fazlalık bulunuyor, görmez misin?..." ifadesiyle vadeli satışta semen fazlalığının etkisinden bahseder.⁹⁰ İbnu'l-Hümâm da (ö. 861/1457) "kim alış-verişte eşitliği sağlamak isterse mal ve semenin aynı anda kabzedilmesi lazımdır. Çünkü peşin alışveriş vadeliye göre daha üstündür..." şeklinde izah yapar.⁹¹

Mâlikî İbn Rüşd (ö. 520/1126) bu konuda şunu söyler: "Zaman için semenden bir miktar oluşturulmuştur."⁹² Şâfiî İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî (ö. 478/1085) ise, "Peşin olan beş, vadeli olan altıya eşittir."⁹³ Hanbeli İbn Teymiyye (ö. 622/1225) de "Vade semenden bir pay alır"⁹⁴ demektedir.

Mâlikî fakih el-Karâfi de(ö. 684/1285); "vade semenden bir cüzdür ve o da satılan bir şeydir" diyerek vadeli satışıdaki zamanın muamelattaki konumu ve

⁸⁵ Muvatta', "Büyû", 72; Buhârî, "Büyû", 73; Tirmizî, "Büyû", 19; Nesâî, "Büyû", 73; Ebu Davud, "Büyû", 17.

⁸⁶ Muhammed b. Ali b. Muhammed b. Abdullah eş-Şevkânî(ö. 1250), *Neylü'l-Evtâr*, thk. İsmâuddîn es-Sabâbatî, 8 cilt (Mısır: Dâru'l-Hadîs, Mısır, 1413/1993), 5/249.

⁸⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, 13/35.

⁸⁸ Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 5/224.

⁸⁹ Zeyla'î, *Tebyînü'l-hakâik*, 4/78.

⁹⁰ Ekmelüddîn Muhammed b. Mahmûd b. Ahmed el-Bâbertî (ö. 786/1384), *el-Înâye şerhu'l-Hidaye*. 6 cilt, (Beyrut: Dâru'l-kütübü'l-ilmîyye, 2007), 6/507. (لِأَنَّ لِالْأَجْلِ شَبَّهَا بِالْمَبِيعِ؛ أَلَا يُرَى أَنَّهُ يُزَادُ فِي الثَّمَنِ لِالْأَجْلِ، (وَالشُّبُهَةُ فِي هَذَا مُلْحَقَةٌ بِالْحَقِيقَةِ فَصَارَ كَأَنَّهُ اشْتَرَى شَيْئَيْنِ وَبَاعَ أَحَدَهُمَا مُرَابِحَةً يَتَمَنِّيهِمَا، وَالْإِقْدَامُ عَلَى الْمُرَابِحَةِ يُوجِبُ السَّلَامَةَ عَنِ مِثْلِ هَذِهِ الْحَيْثَانَةِ،)

⁹¹ Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamid İbnu'l-Hümâm(ö. 861/1457), *Fethu'l-kadîr li'l-âcizi'l-fakîr*, Thk. Abdurrezzak Talip el-Mehdî, 10 cilt (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmîyye, 2003), 7/7.

⁹² İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 3/162.

⁹³ Nevevî, *el-Mecmû'*, 6/22.

⁹⁴ İbn Teymiyye, *Mecmû'u'l-fetâvâ*, 26/499.

etkisinden bahseder.⁹⁵ Vadeli satışlarda vade farkının caiz ve mümkün olmasıyla alakalı olarak Muhammed Ebu Zehra, Şafî âlimlerden de delil göstererek; "İslam fıkhiında akidler arasında mutlak benzerlik olamayacağı, her akdin kuruluş farkının olmasının tabii olduğu, bazılarında vade konulmasının tabii hatta zaruri olduğu, vadeli bir akdin ikinci bir akidler peşin akde döndürülmesinin mümkün olduğu, Şari'in zamanı bedel olarak kabul etmesi gibi çok sayıda gerekçe sıraladıktan sonra vade farkının olması gerektiği kanaatini belirtir.⁹⁶ Nitekim Mecmeu'l-Fıkhı'l-İslamî,⁹⁷ Cidde'deki 7. toplantısında 7.2.77 kararıyla yukarıdaki görüşlerden de istifade edildiğini tahmin ettiğimiz şekilde "vadeli satışta ziyadenin caiz" olduğuna karar vermiştir.⁹⁸

Peşin satışın vadeli satışa göre daha çok tercih edilmesi ve vade farkının caiz oluşuna Kur'an-ı Kerim'de insanın yaratılış özelliklerinden bahseden bazı ayetlerin tefsirinden delil bulunabilir. Mesela; " *Hayır (ey insanlar)! Doğrusu siz çabucak gelip geçeni seviyorsunuz, ahireti ise bir yana bırakıyorsunuz*"⁹⁹ ayetinde her ne kadar müşriklerin dünyayı önemseyip ahireti ötelemelerinden yani dünyevî zevk ve lezzetlerine düşkünlüklerinden dolayı ahiret hayatını reddettikleri ve bu sebeple kınandıklarından bahsedilse de kanaatimizce insanlığın veresiye alış-veriş yerine peşin olana daha çok sevmesi konusuna da delil olabilir.

İnsanlığın dünyayı ve dünyalığı ahirete göre daha çok sevmesinin altında yine zaman kavramının öneminden bahsedilebilir. Çünkü dünya, ahirete göre belli ve sınırlı bir vakte sığdırılmıştır, ahiret ise sonsuzdur. Hem dünyanın kendisinin belirli bir ömrünün olması hem de insanların sınırlı bir ömre sahip olmaları peşin olana ya da satılana daha hızlı sahip olmak istemeleri ve onu veresiye göre daha indirimli satmaları normal kabul edilmelidir.

---

⁹⁵ Karâfi, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddin Ahmed b. İdrîs (ö. 684/1285), *ez-Zahîre (fi'l-fıkh)*. thk. Muhammed Haccî vd. 14 cilt (Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1994), 5/254.

⁹⁶ Muhammed Ebu Zehre (ö.1974), *el-İmam Zeyd, Hayâtühü, Asruhü, Ârâühü'l-fıkhîyyetü*, (Kahire: Mektebetü't-türâsi'l-Arabi, 1959), 293.

⁹⁷ Türkiye'de İslâm Konferansı Teşkilâtı'na bağlı "İslâm Fıkhı Akademisi" şeklinde kullanılmaktadır.

⁹⁸ Bk. *Mecelletü'l-Fıkhı'l-İslamî 7*, (Cidde, 1992), 2/217.

⁹⁹ el-Kıyame, 75/20-21.(Aynı manadaki bir başka ayet grubu için bk. "*Fakat siz dünya hayatını tercih ediyorsunuz. Oysa ahiret daha hayırlı ve süreklidir.*" A'lâ, 87/16-17.

Öte yandan, namazın bile vaktinin girdiği ilk anında yani vaktin başlarında kılınmasının efdal olması, insanın acil yani peşin olan şeylere rağbet edecekse bu karakterini sadece dünyevi konularda değil uhrevî konularda da ibraz etmesinin istenmesiyle açıklanabilir ki aslında bir imtihan vesilesi olarak görülebilir. Bu konuda aslında başka hükümler için birinci derecede delil sayılan şu hadis konumuza delil sayılabilir: "*Efendimiz 'e(sas): Amellerin hangisi daha faziletlidir? diye soruldu. Allah Resûlü: İlk vaktinde kılınan namazdır*" buyurdu.¹⁰⁰ Bu hadise göre dünyalık işleri öteleyip uhrevî işlere acilen yönelmek daha faziletlidir. "...Şüphesiz ki (münafıklar) namaza kalktıkları zaman, tembel davranırlar, insanlara gösteriş yapar ve Allah'ı da pek az zikrederler."¹⁰¹ ayetiyle bu hadis birlikte değerlendirildiğinde vakti girer girmez namazı öncelemek münafıklık alameti taşımamak için önemli bir ölçüdür.

Yukarıda zikredilen bütün bu kaideler doğrultusunda şu temel husus unutulmamalıdır: **"Satıştaki temel ilke, satışın zamansız olması, yani süre bulunmamasıdır. Mürekkep olmayan ya da günlük kullanımda yazılı bir belgeye dayanmadan sözlü olarak kurulduğu için basit akit diye isimlendirilen¹⁰² akit türünde zaman tayin edilmesi her halükârda caiz değildir. Eğer zaman konulmuşsa bu akit fasittir."** Bu konuda fukahânın görüşleri şu şekilde özetlenebilir:

Şafîî âlim imam Suyutî (ö. 911/1505), "bey akdi hiçbir durumda zamanlamayı kabul etmez. Eğer bir akidde süre şartı konulmuşsa bu bütün çeşidiyle batıldır," demektedir.¹⁰³ Hanefî fakih Kâsânî de(ö. 587/1191), "maddi/aynî mülkiyet sözleşmeleri, satış gibi zamanlamayı kabul etmez," demektedir.¹⁰⁴ İbn Âbidîn(ö. 1252/1836) ise: "bey akdinin şartlarından biri de süre şartı(vakit) olmamasıdır, " demektedir.¹⁰⁵ Dikkat edilirse alış-verişten kasıt, malların alıcı ve satıcı elinde *acilen* ya da fevren mübadele edilmesi olup zaman şartı konulmaması gerekmektedir. Fakat ileride de görüleceği üzere malın ya da semenin tabiatı gereği mesela icâre akdinde

¹⁰⁰ Buhârî, Mevâkîf, 5; Cihâd, 1; Müslim, İmân, 137-139; Tirmizî, Salât, 13/170.

¹⁰¹ en-Nisâ 4/142.

¹⁰² Abdürrezzak Ahmed es-Senhûrî(ö. 1391/1971), *el-Vesît fi şerhi'l-kanuni'l-medenî el-cedîd*, 12 cilt (Mısır: Dâru'n-Nahda, 1968), 1/132.

¹⁰³ Süyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 282.

¹⁰⁴ Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 6/116.

¹⁰⁵ İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 4/505.

olduğu gibi bazı muamelelere vakit şartının konulması yani akdin vakte izafesi zorunlu olabilir.

Bey akidlerinde genel manada vakit tayin edilmemesinin gerekçeleri olarak şunlar zikredilebilir:

1. Mal sahibi yani bir şeyin bizzat aynına sahip olmak, vakti ya da vadeyi kabul etmez, çünkü mülkiyet vakitle sınırlı değil ebedîdir.

2. Bir şeyin satılması demek; o şeyin mülkiyetinin ‘derhal’ müşteriye, semenin de ‘hemen’ satıcıya intikal etmesi demek olduğundan bu tür alış-verişler zaman şartını, sınırını kabul etmez.

Vadeli satışta ise, satışın bir ay veya bir yıl sonra yapılması ve daha sonra satılanın belirlenen süre sonunda ilk sahibine iade edilmesi gibi olduğundan bu muamele o akdin batıl oluşuna sebep teşkil eder.

Mülkiyetin intikalinin başlangıcı ve süresi gibi tez konumuz olan "zaman"ı kısmen ilgilendirmesi bakımından mülkiyet temelde ikiye ayrılır:

a. Ayn(mal) mülkiyeti: Rakabe mülkü denilen bu mülkiyet hakkı menkul ya da gar-i menkul mallardan bir şeyin zatı ya da maddesine sahip olmak demektir. Bu çeşit mülkiyet hakkı, muayyen bir vakit için kurulmuş olan diğer aynî haklardan farklı olarak belirli bir süreyle sınırlanmaya elverişli değildir; dolayısıyla sona erdirici bir sebep meydana gelmedikçe mülkiyet hakkı devam eder. Mülkiyetin naklen ve halefiyet yoluyla kazanılması, aynı zamanda mülkiyet hakkının kaybedilmesinin yollarını da büyük ölçüde göstermektedir.¹⁰⁶ Nitekim Hz. Peygamber (sas), "umrâ" akdinde umrâ¹⁰⁷ akdi yapan kişi yaşadığı müddetçe malın mülkiyetinin o kişiye ait olduğunu bildirmiştir.¹⁰⁸ Bu hadis, ayn mülkiyetine sahip olan birinin malı mevcut olduğu sürece bu mal üzerindeki mülkiyetinin tam, mutlak ve herhangi bir zamanla kayıtlı olamayacağını göstermesi bakımından bu konuda kesin delildir. Malın

---

¹⁰⁶ Zerkâ, *el-Medhalu'l-fıkhiyyi'l-âm*, 1/257.

¹⁰⁷ Umrâ fıkıhta, “bağışlayanın ya da lehine bağışta bulunulan kişinin hayatta olması kaydıyla yapılan bağış” mânasına gelir. (Bk. Hacı Mehmet Günay, "Rukbâ" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/218-219.

¹⁰⁸ Buhârî, “Hibe”, 32; Müslim, “Hibât”, 20-25, 30-32; Ebû Dâvûd, “Büyü’”, 85-87.

mülkiyetinin sahibi ise bu malını hibe etmede, satmada, ödünç vermede, kiralamada, vakfetmede, vasiyet etmede yetkileri tamdır ki "milk-i tâm" denilir. Milk-i nâkıs ise, daha çok aynı anda bir malın aynına ve menfaatine malik olmamayı ifade eder. Bu mülkiyet türü literatürde “*milku’l-menfa‘a bilâ ‘ayn*” terimiyle ifade edilir.¹⁰⁹

Öte yandan, ister aynın mülkiyeti bir kişiye isterse menfaatin mülkiyeti başka bir kişiye ait olsun bu durumda malın mülkiyetine sahibiyet(milk-i tâm) *zaman sınırını* kabul etmezken, bu malın menfaatine sahip olan için *zaman sınırı* mümkündür,¹¹⁰ denilebilir. Kısaca, tam mülkiyet vasfı nedeniyle aynın mülkiyeti kalıcı/ebedî, menfaatlerin mülkiyeti ise geçicidir.

b. Menfaat mülkiyeti: Bu mülkiyet bir şeyin bizzat aynına değil de vafına ya da soyut haline sahip olmayı ifade eder ve bu sebeple de “milk-i nâkıs” olarak isimlendirilir. Bahsedilen bu menfaat mülkiyetinde zamanlama ya da vakit tayini esastır. Nâkıs mülkiyet kavramının daha iyi anlaşılması için ilgili başlıkta da temas edileceği üzere kira (icâre/إجارة) akdi örnek verilebilir. Kira akdinde mal sahibi belli bir bedel (ücret) karşılığında maldan faydalanma mülkiyetini kiracıya (müste‘cir/مستاجر) devretmektedir. Burada kiralanan maldan faydalanan kiracının mülkiyeti, ayn mülkiyeti olarak vasıflandırılmayacağından nâkıs mülkiyet olarak adlandırılmaktadır. Ancak kiralanan malın menfaatinden yararlanan kiracının malı elinde bulundurması nâkıs da olsa mülkiyet olarak vasıflandırıldığından kiracı, bu malı aynı şartlarda başkasına kiralama hakkına sahiptir.¹¹¹ Yine bir kişi ödünç almak, vakfetmek, kendisi lehine vasiyet edilmek ve bir şeyi tüketmeye veya kullanma konusunda kendisine izin verilmesi gibi sebeplerden dolayı o şeyin menfaatine geçici ya da duruma göre süresiz mâlik olur.¹¹² Belirli bir süreye bağlı olan bu akid, ya belirlenen sürenin sona ermesi, ya malın yok olması veya lehtarın ya da intifa hakkı sahibinin ölümü ile sona eren geçici(muvakkat) bir mülkiyet hakkıdır.¹¹³ Suyutî, “kiralama gibi, içinde sürenin esas olduğu her akid *muvaqqattır*, yani zaman bu

¹⁰⁹ Zerkeşî, *el-Mensûr fi’l-Kavâidi’l-Fıkhıyye*, 3/227.

¹¹⁰ Zühaylî, *el-Fıkhü’l-İslâmî ve Edilletühû*, 4/2894.

¹¹¹ Kâsânî, *Bedâi’u’s-sanâi’*, 6/46; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 7/335.

¹¹² Zerkâ, *el-Medhalu’l-fıkhıyyi’l-âm*, 1/362.

¹¹³ Zühaylî, *el-Fıkhü’l-İslâmî ve Edilletühû*, 4/2896.

akidlere tesir eder. Buna karşılık böyle olmayan her akid ise aslında mutlaktır. Fakat kullanılması konusunda belirli bir süre belirlenip ondan sonra satılmasına engel olunan ödünç verme gibi, bir şeyin kullanımı konusunda zamanla kısıtlanmış izin ve vasiyet gibi haller ona aykırı değildir” demektedir.¹¹⁴

Öte yandan, yine bir menfaat bağışlaması kabul edilen mesela borçlu kimselere karz, ödünç vererek onların sıkıntılarını gidermeyi tavsiye eden ayetler¹¹⁵ ve ilgili hadisleri¹¹⁶ birlikte yorumlayan fukahâ, karz veren kişi, alacağı zamanı tahdit etmez. Böylece kendi istifade edebileceği bir para ya da malın kullanım "zaman"ını geçici süre borç verdiği kişiye hediye eder. Böylece o dünya malına tamah etmediğini gösterirken, adeta Allah'a borç vermiş gibi olur ki, aslında o uhrevî ecri tercih etmiş olur, şeklinde yorum yapılarak karz akdinde süre konulmamasının hikmeti ve zamanın teorik arka planının manevi boyutu gündeme getirilir.¹¹⁷

Tüm bu açıklamalar çerçevesinde ve incelediğimiz klasik eserlerden yola çıkarak bir değerlendirme yapmak gerekirse, temel öncül olarak İslam hukukunda vade aslında müstakil manada bir değer taşımaz. Bundan dolayı vadenin paraya karşılık tutulması öncelikle aynı cins mallar söz konusu olduğunda nesîe faizi olarak görülmüştür. Fakat farklı cins malların satışında ya da takasında her zaman peşin para da bulunması mümkün olmadığından ve satıcının da hakkının korunması ve her iki tarafın da rızasının tam teşekküllü gerçekleşmesi hedeflendiğinden para karşılığında vadenin uzatılmasına cevaz verilmiştir, denilebilir.

1.5. AKDİN KURULUŞ ŞARTLARININ ZAMANLA İRTİBATI

Tezimizde başlıca kullanılacak olan ıstılâhî kavramların kısa izahından sonra İslam hukukunda ibadetlerden sonra en büyük kısmını oluşturan *aynî mal* ya da mal hükmünde kabul edilen *menfaat* satışının sebebini oluşturan yani her türlü "mu'âmelat" konularının temelini oluşturan akitlerin, "*akit öncesi şartlar ya da akdın kuruluşunu ilgilendiren şartlarda zamanın etkisi*" konusuna geçmek istiyoruz.

¹¹⁴ Suyutî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 282.

¹¹⁵ el-Bakara, 2/245; el-Mâide 5/12; el-Kehf 18/17; el-Hadîd 57/11, 18; et-Tegâbün 64/17; el-Müzzemmil 73/20.

¹¹⁶ Buhârî, "Mezâlim", 3.

¹¹⁷ Ebu'l-Fidâ İmâduddîn İsmâil b. Şihâbiddîn Ömer İbn Kesîr(ö. 774/1373), *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm*, 4 cilt (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts), 1/277.

1.5.1. Akdin Rükünleri

Muamelât hakkında yukarıda kısaca bilgi verilmişti. İslam hukukunda muamele yapabilmek yani bir akid için en azından "*tarafklar, mal/menfaat/sorumluluk ve irade beyanı*"ndan üç rükün gereklidir. İslam hukukuna göre bir akdin sahih olması için; hem bu akdi yapanlarda hem akdin konusu olan mal/eşyada hem de irade beyanlarında birtakım şartların/standartların bulunması gerekmektedir. Akdi yapacak kimseler yaş şartı, malın ve bedelin teslim zamanı ile irade beyanlarının zamanlaması oldukça önemlidir. Şimdi bu şartlara sırasıyla tema edeceğiz:

İslam hukukunda akid denilince, muamelâtta ister tek taraflı olsun isterse karşılıklı olsun hukukî sonuç elde etmek amacıyla irade beyanıyla gerçekleşen hukukî işlemlerin tamamı akla gelir.¹¹⁸ Malî işlemler konusunda ise bu tarife “bey akdi” yani alış-veriş yapılan akidler başta olmak üzere aslında evlilik de dâhil her türlü alış-veriş veya muamele için yapılan sözleşmeler akla gelir. Bir akdin hukuk nezdinde geçerli olabilmesi için; kuruluş, geçerlik, yürürlük ve bağlayıcılık gibi çeşitli şart ve rükünleri bulunur. Biz bunların tamamına temas etmek yerine sadece kendileri olmadan akdin gerçekleşmediği hususları ve tezimizi ve özellikle “zaman” konusunu ilgilendiren ilkeleri kısaca zikretmek istiyoruz:

1.5.1.1. Taraflar

Akit yapmak üzere irade beyanında bulunan iki farklı özel ya da tüzel kişiye “tarafeyn” veya kişilere “tarafklar” denilir. Kişinin başkasının izin ya da onayına ihtiyaç kalmaksızın bizzat kendisinin akit yapabilme yetkisine sahip olması gerekmektedir. Tam da burada “zaman” kavramı devreye girer. Yani kişinin belli bir yaşa ve aklî olgunluğa ulaşması, onun yaptığı akdin sıhhatine etki etmektedir. Dolayısıyla sadece “hukuken bir kişiliğe sahip olmak yeteli olmayıp asgarî yaş ve tecrübeye de sahip olunması elzemdir ki buna “akit ehliyeti” de denilir. Çünkü bir kişide ehliyet yoksa o kişi muamelat yapamaz. Ehliyet ise, kişinin haklardan faydalanmaya, bu hakları kullanmaya ve borçlanmaya uygunluğu demektir. Biz ehliyetin kısımlarını teşkil eden "vücûb" ve "eda" ehliyetleri hakkında detaya girmeksizin, sadece konumuzu

---

¹¹⁸ Ahmet Yaman-Halit Çalış, *İslam Hukuku* (Ankara: Bilay Yayınları, 2018), 287.

ilgilendiren boyutuyla "zaman"ın etkisinin akid yapmaya etkisi bağlamında bilgi vermekle iktifa edeceğiz.

Usulcüler vücûb ehliyetini “*dinî-hukukî hak ve borçların doğmasına kişinin elverişli olması*” şeklinde tanımlar.¹¹⁹ Diğer bir ifadeyle kişinin haklara sahip olabilme ve borç altına girebilme ehliyetidir. Klasik literatürde bu “ilzam” ve “iltizam” kelimeleriyle ifade edilir. Vücûb ehliyetinin temelini "insan olma" vasfı teşkil eder; akî ve bedenî gelişimi ne durumda olursa olsun yaşayan her insanın bu tür ehliyete sahip olduğu kabul edilir. Dolayısıyla, henüz evlenmemiş ya da anne karnında varlığı belli olmayan bir bebeğe ya da gelecekte doğacak çocuğuma şeklinde başlayan "hibe, miras, emanet, gibi hiçbir akdin geçerliliği yoktur. Ancak, bir ceninin varlığı kesinleşmiş ise artık onun *nâkıs vücûb ehliyeti* vardır demektir.¹²⁰ İslam hukukundaki hamilelik için asgarî ve azamî süre konusundaki ihtilaflar dahi yine hamileliğin süresi/zamanı ile ilgilidir. Bu yönüyle hamileliğin başlangıcı, bebeğin oluşumu gibi haller hep bir zamana bağlı olduğundan, “vücûb ehliyeti için zaman etkilidir” denilebilir.

Öte yandan, “kişinin dînen ve hukuken muteber olacak tarzda davranmaya ve hukukî işlem yapmaya elverişliliği” manasındaki *eda ehliyetinde* de kişinin temyiz yaşı, bülûğ yaşı ve rüşd yaşı gibi farklı devreler hep zamanla ilgili olduğundan akitlerin sıhhatine etki etmektedir.¹²¹ Dolayısıyla akidlerin muteber olup olmaması, "akidlerde izin" ya da "akidlerde icazet" konuları da bu yaşlarla irtibatlı olduğundan, "zaman", akidlerin kuruluşunu ihdas edecek olacak tarafların yaşı ile doğrudan irtibatlıdır.

İslam hukukunda sağlıklı bir insan hayatı genel olarak dört evreye ayrılır: Bunlar; 0-7 yaş arasını kapsayan “*temyiz öncesi*” dönem; 7-12/15 yaş arasını kapsayan “*temyiz sonrası*” dönem; 15-18 yaş arasını kapsayan “*bülûğ*” dönemi; 18 yaşından vefatına kadar geçen süreye ise “*rüşd/reşitlik*” dönemi denilir.¹²²

¹¹⁹ Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed el-Gazâlî (ö. 505/1111), *el-Müstasfâ*, (Kahire: Dâru's-Selâm, 1417), 1/84.

¹²⁰ Ebû Zeyd Ubeydullah b. Ömer b. İsa ed-Debûsî(ö. 430/1039), *Takvîmü'l-edille fi usûli'l-fikh* (Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, 2006), 432.

¹²¹ Ali Bardakoğlu, "Ehliyet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/533-539.

¹²² Orhan Çeker, *İslam Hukukunda Çocuk* (İstanbul: Kayıhan Yayınları, 1994), 30.

Mesela, temyiz yaşına ulaşmamış yani kamerî seneyle 7 yaşını henüz doldurmamış bir çocuğun eda ehliyetinde bahsedilmesi mümkün olmadığından onun yapacağı dinî ve hukukî işlemlerin geçerliliği yoktur. Aksine 7 dolduran ve akli melekesi olgunlaşmış ve artık kendisine "mümeyyiz" vasfı verilen bir çocuğun, *hibe*, *sadaka* ve kendisine yapılan *vasiyeti* kabul gibi sırf *fayda* ve *menfaatine* olan tasarruflar için yaptığı akidleri, veli veya vasîsinin iznine bağlı olmaksızın sahihtir.¹²³ Burada en önemli şey, Peygamber (sas)'ın çocuğun namaza başlatılma bahsinde bahsettiği hadisten¹²⁴ mülhem akli başında bir çocuğun 7 yaşını doldurmuş olmasıdır ki dikkat edilirse "zaman" ile doğrudan alakalıdır.¹²⁵ Yani cinsiyet farketmeksizin çocuğun kamerî sene ile 7 yaşını doldurmuş olması, teberru(bağış) akidlerini sahih hale getirir.

Yine, mümeyyiz çocuğun mülkiyetinden *karşılıksız* olarak bir şeyin çıkmasına yolaçan hibe, vakf, boşama, kölesini azad, parasını borç vermek, vb. gibi sırf *zararına* olan tasarrufları, velî ve vasîsi izin vermiş bile olsa, sahih değildir.¹²⁶ Bu akidde yaş/zamandan ziyade çocuğun zarar ya da faydası dikkate alınmaktadır. Dolayısıyla çocuk temyiz yaşına ulaşsa dahi zararına olan akidleri yapmaya ehliyeti yoktur.¹²⁷

Öte yandan, alış-veriş, kira, nikâh gibi duruma göre faydalılık ve zararlılık arasında değişiklik gösterebilen tasarrufları hususunda *mümeyyiz* çocuğun bu tasarruflarda bulunması halinde çocuk, asıl olarak –nakıs da olsa- eda ehliyetine sahip bulunduğu tasarrufları sahih olur. Ancak bu tasarruflar, çocuğun ehliyeti eksik olduğundan velisinin iznini gerektirir. Velî izin verirse, mümeyyizin ehliyetindeki bu noksanlık tamamlanmış olur ve tasarruf tam ehliyet sahibince yapılmış sayılır. Fakat burada velinin ya da vasinin izin ya da icazeti ne zaman verdikleri ya da verecekleri hususu da yine "zaman"la alakalı olduğundan akitlerin sıhhat şartına doğrudan etki etmektedir. Mesela, mümeyyiz çocuğun *faydası* ya da *zararına* olabilecek bir akid

---

¹²³ Debûsî, *Takvîmü'l-edille*, 435.

¹²⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 3/404; Ebû Davud, "Salât", 25; Tirmizî, "Mevâkî", 187.

¹²⁵ Hudarî (Bek/Bey), Muhammed b. Afîfî el-Bâcûrî(1872-1927), *Usûlü'l-fikh*, (Mısır: el-Mektebetü't-Ticâriyyetü'l-Kübra, 1969), 93-94;

¹²⁶ Ebü'l-Berekât en-Nesefî'(ö. 710/1310), *Menârü'l-envâr* (Dımeşk: Dâru'l-Beyrutî, 2010), 372; Hudarî Bek, *Usûlü'l-fikh*, 94

¹²⁷ Bardakoğlu, "Ehliyet", 10/533-539.

sonrası elinden sattığı mal müşterinin elinde değişikliğe uğraması durumunda malda meydana gelen değişikliğe göre yeni hükümlere tabidir.¹²⁸ Bu yeni hükümlerin konumuzla doğrudan irtibatı bulunmadığından bu kadarla iktifa ediyoruz.

İslam hukukuna göre kişinin "dînen sorumlu"luğunun, yani *ibadet ehliyetinin* başladığı yaş, "*Üç kişiden sorumluluk kaldırılmıştır: Uyuyandan uyanıncaya kadar, akıl hastalığına duçar olandan akli başına gelinceye kadar ve çocuktan bulûğ (ergenlik) çağına gelinceye kadar*" mealindeki hadisten¹²⁹ alınan delillerle bulûğ yaşı olarak kabul edilmiştir.¹³⁰ Bu yaş kız ve erkek çocuklarda beslenme, iklim ve ırka dayalı sebeplerle farklılık arzetsede fukahanın çoğunluğu, erkek ve kızlar için 15 yaşın bitimi, Ebu Hanife kızlarda 17 erkeklerde 18 yaşın bitimi, Malikîlerden gelen meşhur görüşe göre ise 18 yaş şeklinde kendilerine göre kabul ettikleri bazı naslardan çıkarımla azamî bir yaş öngörmüşlerdir.¹³¹ Dikkat edilirse dînen mükellef olabilmek için kişinin yaşadığı ömür ya da süre oldukça etkilidir.

Kişinin "hukuken sorumlu" olabilmesi de yine zamanla alakalı olup fukahâ bu yaş sınırında yukarıda zikredilen şekilde farklı kanaate sahiptir. Eda ehliyetinin tam hale gelmesi sebebiyle "teklif ehliyeti" de denilen bu yaş, kişinin mâlî konularda normal ve basiretli davranabilmesi demektir. Osmanlı Ticaret Hukuku'nu düzenleyen Mecelle'nin 986. maddesinde, "*sinn-i bulûğun .... müntehâsı dahi 15 yaşıdır*" denilerek¹³² Cumhuriyet'in görüşü esas alınırken, Osmanlı aile hukukunu düzenleyen Hukuk-ı Aile Kararnamesi'nin 24. maddesinde evlilik yaşı, oğlan için 18, kızlar için ise 17 yaşın bitimi esas alınmıştır.¹³³ Buna göre alış-veriş akidlerinde 15 yaşını doldurmamış birinin akdi en hafif ifadeyle fasittir ki velisi ya da vasisinin izin ya da icazetine ihtiyaç duyulur. Buna karşın evlilik için ise en azından 17 yaşından evlenme konusunda kanun koyucunun yasağı bulunmaktadır. Bu durumda da bu evliliğin

¹²⁸ Çeker, *İslam Hukukunda Çocuk*, 78 vd.

¹²⁹ Buharî, Talak, 11; Ebû Dâvûd, Hudûd, 17.

¹³⁰ Çeker, *İslam Hukukunda Çocuk*, 82 vd.

¹³¹ Ebu Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed b. Muhammed İbn Kudâme el-Hanbelî (ö. 620). *el-Muğni l'ibn-i Kudâme*, 9 cilt (Mısır: Mektebetü'l-Kahire, 1388/1968), 4/509; Mecdüddin Ebu'l-Fadl Abdullah b. Mahmud b. Mevdûd el-Mevsilî (ö. 683) *el-İhtiyâr li Ta'lîli'l-Muhtâr*, ta'lik: Mahmud Ebu Dakîka (Kahire: Matbaatü'l-Halebî, 1937), 2/95.

¹³² Cevdet Paşa, *Mecelle*, Md: 986.

¹³³ Heyet, *Hukuk-ı Aile Kararnamesi*, nşr. Orhan Çeker (Konya: Mehîr Vakfî Yayınları, 2016), 24.

ebeveyn, hâkim ve tıpçılar tarafından onay verilmesi gibi ilave tasdiklere ihtiyacı vardır.

Özetle, muamelâta dair akidlerden ister bey' akdine dâhil akidler olsun isterse nikâh akdi olsun, tarafların sağlıklı bir şekilde (âkil-bâliğ) belli yaşa ya da vakte erişmeleri gerekmektedir. Bu durumda ancak "tam eda ehliyeti"ne haiz olunabilir. Çünkü bu zamandan önce yapılacak akidlere bizzat zamanın kendisi izin vermemektedir. Yukarıda kısaca bahsettiğimiz üzere detayları usul ve furû kitaplarında bulunan "ehliyet" kavramı ile "ehliyet arızları" gibi konular detay içerdiğinden biz konuyu uzatmak istemiyoruz. Özellikle geç bülüğa erme(mürahik/mürakika), atehlik, baygınlık, mefkûd/kayıp olma" gibi konularda da bu arızaların ya da sebeplerin süreleri, ehliyete etki etmekle beraber dolaylı da olsa hem ibadetlerin hem de muamelatın sıhhatine tesir etmektedir.

1.5.1.2. Akdin Konusu

Akdin hukukî hükümlerinin kendisinde ortaya çıktığı ve gerçekleştiği şey, yani üzerinde anlaşma yapılan mebi' ve mal "akdin konusu"dur. Akdin çeşidine göre "akdin konusu" bazen "ayn/eşya, bazen menfaat bazen de emek/iş olabilir. Akdin konusu meselesinde de yine *aynın/eşyanın mevcut olup olmaması, teslim edilme zamanı, menfaatin süresi, emek veya işin süresi* gibi konular hep *zamamı* ilgilendiren meselelerdir. Bu konularla alakalı ikinci bölümde yeterli örnekler üzerinden konu izah edilmeye gayret edilecektir.

1.5.1.3. İrade Beyanı ve Sîyğa

Muamelâtta akid yapılırken beyan edilen irade ile akdin kesinleşip kesinleşmediği ve akdin süresinin tespit edildiğine işaret sayılan siyganın zamanla irtibatı olmazsa olmazdır. Dolayısıyla tarafların irade beyan ederken kullandıkları kip ve fiilin zamanı akdin sıhhatine tesir eder. Tarafların akdi yaptıklarını gösteren ifadelere "îcâb" ve "kabil" denilir. İcâb ve kabil denilince öncelikle akla "söz" gelir. Fakat yazı, işaret ve vekâlet ile de yapılabilir. Bu sebeple irade beyanı "kavlî ve fiilî olarak ikiye ayrılır.¹³⁴

¹³⁴ H. Yunus Apaydın, "İrade", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22: 384.

İbn Kayyim el-Cevziyye; Allah (cc), kulların kalplerindeki diğer insanlara izhar edebilmeleri için onlara kelime ve lafızlar öğretti. Bir kul başkasından bir şey isteyeceği zaman onun arzusu ancak kullandığı kelimelerle anlaşılır. Bu lafızlara dayalı olarak onların yaptıkları muamelelerin hükümlerini inşa etti. Yoksa onların söz ve fiillerini dikkate almaksızın sadece kalplerindeki niyet ve maksatlara göre hüküm bina etmemiştir"¹³⁵ diyerek irade beyanı esnasındaki lafızların önemine şahane vurgu yapmıştır. Bu sebeple rızaya dayalı olarak ticaret yapabilmek için kişinin kalbi ya da niyetinin ortaya çıkması için kullandığı lafızlar onun beyanıdır.

Hanefiler'e göre akdin rükünleri îcâb ve kabuldür. Çünkü îcâb ve kabulün varlığı başka bir şeyin varlığını gerektirir ki – taraflar ve mal gibi- akit ancak bununla olur. Akid esnasında kullanılan kelimelerden genellikle isim olan akdin konusunu yani hakkında sözleşme yapılan nesneye işaret eder ve tabii olarak camiddir, yani zaman olmaz. Fakat îcâb ve kabulde kullanılan kelimeler fiil kipinde olduklarından, *geçmiş zaman*, *şimdiki zaman* ya da *emir* kipinde olurlar. Akid esnasında kullanılan bu zaman kipleri akidlerin sıhhatine tesir ettiği için fukahâ kitaplarında bu konu üzerinde uzun uzadıya durmuşlardır. Bunları kısaca özetlemek istiyoruz:

a. Akid esnasında kullanılan/kullanılacak kelimeler *inşâî* olmalı, *ihbârî* olmamalıdır. İnşâî demek; kişinin akid yapıldığı esnadaki duygu ve kanaatini bildiren ifadeler olup *ihbârî* olanlar ise bunun zıddıdır. Mesela, akid esnasında değil de saha önce gerçekleşmiş bir hadiseden bahsedilirken veya haber verilirken kullanılan ifadeler *ihbârî*dir. Bu lafızlarla akid cereyan etmez. Buna göre *geçmiş zaman/mazî* siygası ile *şimdiki zaman/muzari* siygası *inşâî* kabul edilirler. Gelecek zaman kipi ise *inşâî* kabul edilmediklerinden akid esnasında kullanılmaları sakıncalı bulunmuştur. Emir kipi konusunda ise Hanefiler kabul etmezken, Cumhur *emir* kipi kullanılabileceği kanaatindedir.¹³⁶ Dikkat edilirse akid esnasında kullanılan ve bildiren fiillerin ve duyguların akdin kuruluşuna etkisi vardır.

¹³⁵ İbn Kayyim el-Cevziyye, Şemseddin Ebû Abdullah Muhammed b.Ebû Bekr b. Eyyub (ö. 751/1350). *İ'lâmu'l-Muvakki'in 'an Rabbi'l-Âlemîn*, thk. Muhammed Abdüsselam İbrahim (Beyrut: Dâru'l-kütübü'l-ilmîyye, 1991), 3/86.

¹³⁶ Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuki İslâmiyye ve Istalahat-ı Fıkhîyye Kâmusu*, 8 cilt (İstanbul: Sarmaşık Yayınları, 1970), 6/16.

b. Hanefiler e göre akid esnasında "sattım, aldım" gibi mazi fiili (di'li geçmiş zaman) kullanılması gerekir. Nitekim fakihler bu hususta ittifak halindedirler. Çünkü bu siyga maksada en iyi delalet eden ve akidlerin maksadının derhal hâsıl olmasını sağlamayı ifade eden en kesin lafızdır. Öyle ki bu mazi siygası hiçbir karine ya da başka bir alamete ihtiyaç duyurmaksızın akdi geçerli hale getirir. Bu sebeple de insanlar arasında bu siyganın kullanımını neredeyse örf haline gelmiştir.¹³⁷ Niyet ile birlikte hâl siygası(şimdiki zaman) kipiyle de olur. Şimdiki zaman ve gelecek zaman kipleri ile yapılan akidlerde ise niyete bakılır.¹³⁸ Malikîlerin tercih edilen görüşü ile Şafîiler ve Hanbelîler ise, icâb ve kabulde örfen kabul edilen ve rızaya delalet eden her türlü lafız kabul edilir.¹³⁹

Öte yandan, muhayyerlikler bahsinde detaylı olarak açıklanacağı üzere, Hanefî ve Malikîlere göre özellikle nikâh akdi esnasındaki icâb ve kabulün aslında "derhal" temlik ifade edecek lafızlardan oluşması gerekir.¹⁴⁰ Ancak zamana bağlı olarak değişebilen *meclis muhayyerliği* ile *rücû'* ve *kabûl muhayyerliğinde* izah edileceği üzere azami bir süresinin varlığından bahsedilir.

1.6. SEMEN VE MEBÎ'İN KABZEDİLMESİNİN ZAMANLA İRTİBATI

Akdi kuruluşu esnasında her ne kadar maddî bir unsur olarak kabul edilseler de henüz "beyan" ya da "ifade etme-belirleme" aşamasında olunması sebebiyle "semen" ya da "mebi" " yani satılan mal ve para soyut aşamadır. Belki akid yapma eylemi öncelikle akid yapacak şahısların akılları ya da niyetlerindedir. Hatta her ikisinin de veresiye olması durumunda veya alış-verişin tabiatı gereği elle tutulması/kabz edilmesi mümkün olmayan durumlarda yine kişilerin zimmetlerindedir. Bu sebeple de biz bu konuyu akid öncesi kuruluş aşamasında ele almaya gayret ettik.

1.6.1. Mebî'in Kabzedilmesinde Zamanın Etkisi

Akitler, kabzın şart olup olmamasına göre *iki* kısma ayrılmaktadır.

¹³⁷ İbn Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, 2/347; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/368.

¹³⁸ Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 5/133.

¹³⁹ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 2/168.

¹⁴⁰ İbn Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 2/346; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/368 vd.

1.6.1.1. Ta'likî Şart Kabul Etmeyen Akitler

Herhangi bir şart koşulmayan *havale*, *vekâlet*, *nikâh* ve *icâre* gibi akit esnasında akit konusunun/mebî'in *kabzedilmesinin şart olmadığı*, kısaca *mutlak* akitlerdir ki bu tür akidlere "mutlak bey' akdi" de denilir. Normalde satım akdi icâb ve kabul ile gerçekleşir. Bayi ve müşteri arasında kabz gerçekleşsin veya gerçekleşmesin satım akdi sonucunda mebî'in mülkiyeti müşteriye derhal geçer. Semen mülkiyeti de bayiye derhal geçer. Bu tür akitlerde mülkiyetin satım akdiyle karşı tarafa geçtiği hususunda âlimler arasında ittifak vardır. Fakat Hanefi ve Şâfiîlere göre her ne kadar satım akdinde mülkiyet sırf akitle karşı tarafa geçse de nikâh akdindeki mehir gibi ancak kabz ile tamama erer.

Fakihlerin cumhuruna göre icâre akdi icâb ve kabul ile gerçekleşir. Akit yapıldıktan sonra akdin sonuçları ortaya çıkar. Bu akitte teslim almaya ihtiyaç yoktur. Hanefiler e göre ise ancak teslim alma, kullanma imkânı elde etme ya da ta'cîl yani hemen teslim almasıyla veya ta'cîl şartı yani teslim alacağı zamanı bilmesi şartıyla ile sahip olunur. Kiralayan kişi akit ile menfaatlerin tamamına hemen/acilen sahip olmaz, zaten bu mümkün de değildir. Teslim alarak kullanmaya başlamasıyla ya da gün be gün bunlara sahip olur.¹⁴¹

1.2.1.1. Kabzetmenin Şart Olduğu Akitler

Bu tür akitlere takyîdin şart koşulduğu akitler de denilebilir. Yani akid sırasında akde konu olan şeyin *kabzedilmesinin şart olduğu* akitlerdir. Bu akitler kendi aralarında birkaç kısma ayrılmaktadır.

a. Hibe ve karz gibi mülkiyetin başkasına geçmesi için *kabzin şart olduğu* akitlerdir. Hibe ve karzda sadece akit ile mülkiyet karşı tarafa geçmez. Hibeyi alan şahıs hibeyi kabzetmediği sürece hibe veren şahsın bundan vazgeçme hakkı bulunmaktadır. Hanefi, Şâfiî ve Hanbelilere yani Cumhura göre bunlarda kabz şarttır. Mâlikîlerde ise şart değildir. Cumhura göre rehin akdinde rehin alan şahıs rehni kabzetmediği sürece rehin veren şahsın rehinden vazgeçmesiyle rehin iptal olur.

b. Sarf, selem ve ribevî malların satışı gibi *kabzin şart olduğu* akitlerdir. Fakihler sarf akdi ve aynı şekilde buğday, arpa ve bunlara benzer ribevi malların satışının sahih

¹⁴¹ Heyet, *el-Mevsû'atü'l-fikhiyye el-Küveytiyye*, 30/230-233.

olabilmesi için mecliste kabzın gerçekleşmesinin şart olduğu konusunda ittifak etmişlerdir. Eğer bu akitlerde mecliste kabz gerçekleşmezse akit geçersiz olur. Semen akdinde ise semenin mecliste kabzedilmesi gerekmektedir. Eğer mecliste semen kabzedilmezse bu akit geçersiz olur. Bu görüş Hanefi, Şâfiî ve Hanbeli fakihlerinin cumhurunun görüşüdür. Mâlikîler bu konuda muhalefet etmişlerdir. Onlar, bir şeye yakın olan o şeyin hükmünü aldığı için üç güne kadar semenin geciktirilmesine cevaz vermişlerdir.¹⁴²

Akidlerde kabz, "sıhhat şartı" olması halinde faizin engellenmesi yani araya bir zaman girmemesi ve akdin netice vermesi için gereklidir. İslam hukukçularının çoğu hibe ve rehin gibi akidlerde kabzı "bağlayıcılık şartı" olarak gördüklerinden kabzın mülkiyetin nakline etkisi ise hibe, âriyet, karz ve fasit akidlerde kendini göstermektedir. Hanefi, Şâfiî ve Hanbelîlere göre kendisine hibe edilen kişi ancak hibeyi kabz ettiğinde yani araya bir zaman girmeden teslim alırsa ona malik olur. Dikkat edilirse kabzın hemen ya da ertelenmesi hali akdin doğuracağı akde etki etmektedir.

1.6.2. Semen Kabzedilmesine Göre Akid Çeşitleri

Semenin teslim edileceği zamana göre satım akdi *dört* kısma ayrılır.

1.6.2.1. Her İki Semen Peşin Olması Gereken Akidler

Her iki semenin peşin olduğu akit, para satışı/değişimi akdi yani "**sarf**" yapılan akittir. Para satışı, semen ve semen bedelinin peşin olduğu, yani her iki para cinsinin de peşin olduğu akittir. Bunların ikisi veya biri vadeli olamaz. Bu akitte peşin olarak para, para ile satılmaktadır. Alışverişlerde asıl olan da peşin olmasıdır. Para satışına "sarf akdi" denilmektedir. Özetle her iki nakit de peşin olması gerektiğinden bedellerden biri veresiye olursa bu akit geçersizdir. Konu hakkında ilgili başlıkta detaylı bilgi verilecektir.

1.6.2.2. Mebû'in Peşin Semen Vadeli Olduğu Akidler

Bu akde "müeccel/veresiye satım" ya da "nesîe satışı" da denilmektedir. Türkçede "vadeli satış" manasındadır. İleride detaylı olarak izah edileceği üzere "taksitli satışlar" da buna girmektedir.

---

¹⁴² Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 4/201; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 6/10.

1.6.2.3. Semen Peşin Mebû'in Vadeli Olduğu Akidler

Semenin peşin, mebû'in vadeli olduğu akid *selem/selef* akdi ve *istisnâ'* akdidir. Bu tür akidler hakkında **ilerleyen kısımlarda** detaylı şekilde ele alınacaktır.

1.6.2.4. Her İki Bedelin Vadeli Olduğu Akidler

Bu akid türü deynin deyn ile yani borcun borç ile satımıdır. Buna **kâli' satımı** denilmekte ve caiz değildir. İlgili başlıkta bu konu hakkında detaylı bilgi verilmiştir.

1.7. AKİDLERDE MUHAYYERLİKLER VE ZAMANLA İRTİBATLARI

Bu başlık altında "*sürelerde/zamanda cehaletin hükümlere etkisi*"nden bahsedilmeye çalışılacaktır. Bu durum daha çok akdin kuruluşundaki muhayyerliklerde etkisi göstermektedir.

Satım akdinde asıl olan şey, akdin bütün şartları ve rükünleri tamamsa bağlayıcı hale gelmesi yani araya hiçbir zaman girmeksizin tarafların ellerindeki malların yer değiştirmesi ve akid yapan iki tarafın da bu kararlarından mümkünse dönmemeleridir. Fakat şerî'atin kolaylığı, esnekliği, hoşgörüsü ve iyilikleri, muhayyerlik meselelerinde taraflara kolaylık olması ve akdin şüpheden uzak bir şekilde kesinlik kazanması için öncelikle "zaman" fırsatı vermiştir. İleride bahsedileceği üzere buna "şart muhayyerliği" denilmiştir. Burada en önemli olan şey "zamanın sınırının bilinmesi" meselesidir. İmam Şafî, "*...belirlenmiş bir zamana kadar bir borç ilişkisi kurduğunuzda bunu yazın*"¹⁴³ ayeti ile "*Kim bir şeyde selem yaparsa belirli ölçüde, belirli tartıda ve belirli zamana kadar yapsın*" hadisini¹⁴⁴ delil sayarak, Allah'ın(cc) hilali, ayı ve güneşi sadece bir alamet olarak yaratmamış, aksine onları vakit belirleme için ehl-i İslam'ın emrine musahhar kılmıştır diyerek muhayyerliklerde de sürenin bilinmesinin önemine vurgu yapar.¹⁴⁵ Bu sebeple muhayyerliklerde en önemli olan şey zamanın başlangıç zamanı ve bitişinin yani hududunun bilinmesidir. Taraflara bu kolaylığın verilmesinin şer'î hikmetleri konusunda şunlar söylenebilir:

- a) Akid taraflarının maslahatına riayet edilmesi.
- b) İnsanlar arasında sevginin devamının sağlanması.

¹⁴³ el-Bakara, 2/285.

¹⁴⁴ Buhârî, "Selem", 1, 2, 7; Müslim, "Müsâkât", 128.

¹⁴⁵ Şafî, *el-Üm*, 3/96.

c) Kin ve nefretin def edilmesi.

Çünkü bazen müşteri bazen de bayi bir şey alıp sattıktan sonra pişman olabiliyor. Bu da müşteri ve bayi arasında sorunların çıkmasına sebep olmaktadır. Bu durum tartışmaya ve çekişmeye kadar gidebilmektedir. Bu sebeple Şâri‘, akdin her bir tarafına mebî‘i düşünme, kendisi için hayırlı olanı yapma ve bu akid konusunda düşünme fırsatı vermiştir. Bazen taraflardan birinin görüşünü değiştirmeye sebep olan bir takım durumlar ortaya çıkmaktadır ya da taraflardan biri akit esnasında anlaştıkları şey dışında başka bir şeyi mebî‘de bulabilmekte ya da eksik çıkabilmektedir. Taraflara bu muhayyerliğin verilmesi İslam Şerâatinin sebep-i hikmeti olarak değerlendirilebilir. Çünkü muhayyerlik, rızanın tamama ermesi, satımın sağlam olmasından emin olma ve bunu sahil temeller üzerine kurmanın bir aracıdır. Düşünmek, araştırmak, incelemek ve bilirkişilerle danışmak için özel durumlarda muhayyerlik meşru kılınmıştır. Bu sebeplerden ötürü taraflar belli bir zaman içinde kendileri için muhayyerlik şartını koşma hakları bulunmaktadır.¹⁴⁶

1.7.1. Muhayyerliğin Genel Tanımı

Muhayyerlik Arapçada **lügat** anlamı bakımından akitlerdeki vazgeçebilme hakkını ifade eden *hıyâr* kelimesinden gelir. Bu kelime "h-y-r" kökünden türemiş olup, hayırlı olan, yetki, iyiyi seçmek ve ayıklamak gibi anlamlara gelmekte ve "el-Hıyâr" kelimesi ile ifade edilmektedir. Bu kelime de ifti‘âl babına nakille oluşan "ihtiyâr" kalıbından mastar ismi olup "malın veya insanların en iyisini seçmek, bir şeyi diğerine üstün tutmak" anlamına gelen "hıyâr" kelimesinin karşılığıdır.¹⁴⁷ **Terim** anlamı konusunda klasik kaynaklarda tam bir tarif bulunmamaktadır. Ancak, yine lügatlerde "satıma devam etme ya da feshetme durumlarından daha hayırlıyı da daha iyi olanı talep etmek" şeklinde tarif edilmektedir.¹⁴⁸ İstilah manasını açıklarken İmam Nevevî, "*Alıcı ve satıcıdan her biri ayrılmadıkları sürece diğerine karşı muhayyerdir. Ancak muhayyerlik şartıyla yapılan satış hariç*" hadisinde¹⁴⁹ geçen "*biri diğerini muhayyer*

¹⁴⁶ Abdürrezzak Ahmed es-Senhûrî(ö. 1391/1971), *Masâdiru'l-hak fi'l-fikhi'l-İslâmî*, 6 cilt (Kahire: Dâru'l-fikr, 1990), 4/199; Zühaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve Edilletühü*, 5/3533.

¹⁴⁷ İbn Manzûr, *Lisânü'l-arab*, 4/264; Cevherî, *es-Sihâh Tâcü'luğa*, "h-y-r " maddesi

¹⁴⁸ İbn Manzûr, *Lisânü'l-arab*, 4/267.

¹⁴⁹ Buhârî, "Büyü' ", 44; Müslim, "Buyû'", 43.

kıldığı sürece” ifadesinden hareketle; “Akit taraflarından birinin diğerine “satımı devam etmeyi seç” demesidir. Bunun üzerine karşı taraf satımı seçerse satım bağlayıcı olur,” şeklinde izah yapar.¹⁵⁰

1.7.2. Muhayyerliğin Meşruıyyeti

Muhayyerliğin meşru olduğunun delili İbn Ömer’in Peygamber’den (s.a.s.) rivayet ettiği Şu hadistir: “İki adam satım akdi yaparsa ayrılmadıkları, birlikte oldukları ya da biri diğerini muhayyer kıldığı sürece muhayyerdiler. Satım üzerine anlaşılırsa satım gerekli olur. Satım akdi yaptıklarından sonra ayrılırlarsa ve onlardan biri satımı terk etmezse satım gerekli olur.”¹⁵¹

1.7.3. Muhayyerliğin Kısımları

Muhayyerliğin birçok çeşidi vardır. Bunların bir kısmıyla ilgili nass bulunmaktadır. Bunlar Şer’iatın hükmüyle sabit olmuşlardır. Hatta görme muhayyerliği ve ayıp muhayyerliğinde olduğu gibi taraflardan biri bunları Şart koşmazsa da bu muhayyerlikler vardır. Şart muhayyerliği ve ta’yın muhayyerliğinde olduğu gibi bazı muhayyerlikler ise akitte Şart koşulmadığı sürece kendiliğinden var olmazlar.¹⁵²

Muhayyerliğin birçok kısmı olmakla birlikte biz sadece konumuz olan "zaman"ı ilgilendiren muhayyerliklerden "Meclis muhayyerliği", "Şart muhayyerliği", "Görme muhayyerliği", "Ayıp muhayyerliği" ve "Ta’yın muhayyerliği"nden bahsedeceğiz:

1.7.4. Meclis Muhayyerliği ve Zamanla İrtibatı

Meclis, akdin yapıldığı "yer" ve "zaman" manasındadır ve tabiatıyla zamanla ilgili olan muhayyerliklerden birisidir. Akdin tarafları satım meclisinde oldukları ve henüz ayrılmadıkları sürece bunların her biri satımı devam etme ya da feshetme hakkına sahiptir. İcabın sözlü bir teklif olduğu ve mesela "satıyorum" kelimesindeki son harf olan "m" nin telaffuz edilmesiyle varlık kazandığı, bu yüzden akdin kurulması

¹⁵⁰ Abdullah b. Ebû Abdırrahman el-Bessâm, *Tavzıhu'l-ahkâm min Bülüği'l-merâm*, 5. baskı, 9 cilt (Mekke: Mektebetü'l-Esedî, 2003), 4/359.

¹⁵¹ Buhârî, “Büyü”, 43; Müslim, “Büyü”, 47.

¹⁵² Abdülkerim Zeydân, *el-Medhal li-dirâseti Ő-Şerî’a*, 379.

için îcabın kabul ile irtibatının şart olduğu kabul edilmiş ve aynı anda söylenmedikçe kabulün îcabla buluşmasının mantıksal olarak mümkün olmadığı görülmüştür. Öte yandan kabulün, genelde îcabın gerçekleşmesinden sonra yapıldığı da dikkate alınarak sözleşmenin yapıldığı meclis, taraf iradelerinin-aynı anda ifade edilmese de- zorunlu olarak buluştuğu ve rızalarının kaynaştığı mekân olarak daha çok kabul görmüştür.¹⁵³

Meclis muhayyerliğinin **delili**: İbn Ömer'in Peygamber'den (s.a.s.) rivayet ettiği “*İki adam satım akdi yaparsa ayrılmadıkları... muhayyerdirler.*”¹⁵⁴ hadis bu muhayyerliğe delil kabul edilmektedir. Mâverdî, meclis muhayyerliği hadislerini açıklarken şöyle söylemiştir: “Bu haberlerin tümü sözün açıklığı ve deliliyle akit yapanlar bedenen ayrılmadıkları ya da biri diğerini muhayyer kılmadığı sürece bunların meclis muhayyerliğinin bulunduğunu göstermektedir.”¹⁵⁵

1.7.4.1. Meclis Muhayyerliğinin Hükümü

Âlimler meclis muhayyerliğinin cevazı konusunda ihtilafa düşmüşlerdir. Mâverdî bu konudaki ihtilafları şöyle aktarmıştır:

Birinci görüş: Bu görüşe göre meclis muhayyerliği *caizdir*. İmam Şâfiî bu görüştedir. Sahâbe'den Ömer, Ali, İbn Ömer, İbn Abbas, Ebû Hüreyre, Ebû Berzete el-Esemî de bu görüştedirler. Ayrıca Şüreyh, Şa'bî, İbnü'l-Müseyyeb, el-Hasan, 'Atâ', Tâ'ûs, Zührî, Evzâ'î, İbn Ebî Zi'b, Ebû 'Ubeyd, Ebû Sevr, Ahmed ve İshâk da bu görüştedir.¹⁵⁶

Şevkânî, meclis muhayyerliğine cevaz verenleri saydıktan sonra şöyle demektedir: “Buhârî bu görüşe cevaz verenlerin isimlerini, İbnü'l-Münzir de cevaz verenlerin görüşünü nakletmiştir. İbn Hazm bu konuda mübalağa yapıp şöyle demiştir: Tabiûndan Neha'î dışında bu konuda ihtilaf eden yoktur. Kadı Şüeyh'den de aslı olmayan bir rivayet bulunmaktadır. Sahih olan onun da buna cevaz verdiğiidir. Ehl-i

¹⁵³ Senhûrî, *Masâdiru'l-hak* 2/7.

¹⁵⁴ Buhârî, "Büyû", 44-45; Müslim, "Buyû", 47; Ebu Davud, "Buyû", 51; Nesâî, "Buyû", 9, 10.

¹⁵⁵ Ebû'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habib el-Basrî el-Mâverdî (ö. 450/1058), *el-Hâvi'l-kebîr*, thk. Ali Muhammed Muavvad -Adil Ahmed Abdulmevcûd, 18 cilt (Beyrut: Daru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1994), 5/32.

¹⁵⁶ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/482.

Beyt'ten el-Bâkır, es-Sâdık, Zeynü'l-Âbidîn, Ahmed b. İsâ, en-Nâsır ve İmam Yahya meclis muhayyerliğine cevaz vermişlerdir.”¹⁵⁷

Meclis muhayyerliğine cevaz verenlerin **delilleri** şu hadistir: Hakîm b. Hizâm Peygamber'den (s.a.s.) şunu rivayet etmiştir: “*Satım akdi yapanlar ayrılmadıkları sürece muhayyerdirler. Eğer doğru söyler ve açıklarlarsa satımları bereketli olur. Eğer yalan söyler ve gizlerlerse satımlarının bereketi gider.*”¹⁵⁸

İkinci görüş: Meclis muhayyerliği *caiz değildir*. İmam Ebû Hanife ve İmam Mâlik bu görüştedirler. Onlara göre satım akdi, icâb ve kabul ile bağlayıcı hale gelir. Onda hiçbir şekilde meclis muhayyerliği yoktur. Onlar “*Alış veriş yaptığınızda şahit tutun*”¹⁵⁹ ayetini kendi görüşlerine delil olarak göstermişlerdir.¹⁶⁰

Birçok ilim ehli İmam Mâlik'in meclis muhayyerliğiyle ilgili hadis-i şerife muhalefet etmesini garipsemiştir. Hâlbuki o da bu hadisi rivayet etmiş ve ona göre bu hadis vardır. İmam Şâfiî bu konuda, “İmam Mâlik kendisini mi yoksa Nâfi'i mi suçlamış bilmiyorum” demiştir.¹⁶¹ Cumhur, meclis muhayyerliğine cevaz vermeyenlerin delillerini şöyle tartışmıştır: Ayet âmmdır. Hadis ise hâsştır. Âmm, hâss üzerine bina edilir. Cem' mümkün olduğu halde tercihe başvurmak caiz değildir. Hâlbuki burada deliller arasında cem' yapmak mümkündür.¹⁶²

Bu meselenin hükmü konusunda deliller değerlendirildiğinde tercihe şayan olan görüş meclis muhayyerliğine cevaz veren görüştür. Bu görüşü tercih etme gerekçeleri olarak şunlar sıralanabilir:

1. Bunun caiz olduğuna daire sünnetten açık ve sahih bir delilin bulunması.
2. Çok sayıda sahâbe, tâbi'în ve fakihlerin bu görüşte olması.
3. Bunun hem bayi hem de müşterinin maslahatına olması.
4. Taraflar arasında meydana gelecek olan tartışma ve ayrılığın kapısını kapatması.

¹⁵⁷ Şevkânî, *Neylû'l-evtâr*, 5/220.

¹⁵⁸ Buhârî, “Buyû’”, 42, 43, 44; Müslim, “Buyû’”, 47.

¹⁵⁹ Bakara: 2/282.

¹⁶⁰ Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 5/30.

¹⁶¹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/482.

¹⁶² Şevkânî, *Neylû'l-evtâr*, 5/221.

1.7.4.2. Meclis Muhayyerliğinin Olduğu Akitler

Öncelikle İslam hukukçularının gayr-i lâzım akitlerle, yani tek taraflı feshedilebilen akitlerle konusu mal olmayan nikâh akdi ve hul' gibi lâzım akitlerde meclis muhayyerliğinin olmadığı noktasında ittifak ettiklerini, asıl ihtilafın, konusu mal olan akitlerle özellikle satım akdinde olduğunu belirtmek gerekir.¹⁶³ Bir de muhayyerlikle ilgili hadiste taraflar söz konusu olduğu için aynı mekânda bulunmayan gaibler arası akitlerde söz konusu olmadığını da dikkate almakta fayda vardır.¹⁶⁴ Kısaca, meclis muhayyerliği, *satım, sulh, icâre, sarf, selem ve bunlar dışında amacı mal elde etmek olan diğer mu'âvaza akitlerinde* bulunmaktadır. Bu, bayi ve müşterinin her birinin hakkıdır. Müşteri, akit meclisinde olduğu sürece meclis muhayyerliğini şart koşmasa dahi bu onun hakkıdır. Nitekim Hakîm b. Hizâm Peygamber'den (s.a.s.) "*Taraflar ayrılmadıkları sürece muhayyerdirler*" hadisini¹⁶⁵ rivayet etmiştir. Burada ayrılmaktan maksat; sözlerin ya da konunun farklılaşması değil, tarafların bedenen ayrılmasıdır. Ayrıca ayrılık zorla değil, iradeye dayalı bir şekilde olmalıdır. Bütün satım akitlerinde meclis muhayyerliği bulunmaktadır. Ancak, aşağıdaki gibi bazı özel durumlarda meclis muhayyerliği bulunmamaktadır:

1. Müşterinin aynı zamanda bayi olması gibi akdin iki tarafını da bir kişinin üstlendiği durumda meclis muhayyerliği yoktur. Çünkü burada tarafların "bedenen" ya da "konu" bakımından ayrılmaları söz konusu olamaz.

2. Tarafların, akidden önce muhayyerliğin bulunmadığı konusunda ittifak ettiği durum. Bu durumda da muhayyerlik yoktur.

3. Yukarıda da bahsedildiği gibi, nikâh, hul', rehin, şeriket, mudârebe, cu'âle, vekâlet, vedî'a, vasiyet, müsâkât, müzâra'a, havâle ve şüf'a gibi hükmü satım hükmü olmayan meselelerde meclis muhayyerliği bulunmamaktadır. Tek taraflı feshe kabil olmayan akitler diye değerlendirilebilir.

¹⁶³ Cezîrî, *Kitabu'l-fikh ale'l-mezâhibi'l-erbaa*, 2/223.

¹⁶⁴ Senhûrî, *Masâdiru'l-hak*, 2/59.

¹⁶⁵ Buhârî, "Büyü'", 44, 45; Müslim, "Büyü'", 43, 44.

1.7.4.3. Meclis Muhayyerliğinin Sona Erme Süresi

Meclis muhayyerliği akdin hemen başında başlar bayi ve müşteri akit yaptıkları meclisten ayrılıncaya kadar devam eder. "*Alicı ve satıcıdan her biri ayrılmadıkları sürece (sözleşmeden vazgeçip geçmeme hususunda) diğerine karşı muhayyerdir*" hadisinin¹⁶⁶ hükmü gereği tarafların akit meclisinde kalma süresinin kısa veya uzun olması arasında fark yoktur. İslam hukukunda icabın kendisine yöneltildiği kişi bunu kabul edip etmemekte serbesttir. Hanefi mezhebinde icab ile kabul arasında fevriyet (kabulün hemen icabın peşi sıra olması) şartı koşulmamış, akit meclisinin devam ettiğine hükmedilebileceği süre içinde kabul halinde icabın varlığını koruması esası kabul edilmiştir. Hanefiler, kabul muhayyerliğinin meclis sonuna kadar uzadığı, zira meclisin dağınık olanları (icab ve kabul gibi) bir araya getirme özelliğinin olduğu, geçen anların "bir an" gibi kabul edildiği bunun hem müşterinin düşünüp taşınması (def 'an li'l-usr) ve hem de bu hakkını meclis dışına taşırmamak suretiyle satıcının mağduriyetinin önlenmesi (tahkikan li'l-yusr) için bir fırsat olduğu belirtirler.¹⁶⁷ Meclis muhayyerliği şu durumlarda sona erer:

1. Normal şartlarda muhayyerlik akitle birlikte ortaya çıkabilen bir haktır. Ancak, taraflar akitten önce bu meclis muhayyerliğinin olmayacağı konusunda anlaşmışlarsa ya da önce muhayyerlik hakkında anlaşıp daha sonra kendi aralarında sakıt olması hususunda anlaşılırlarsa muhayyerlik düşer. Örneğin, taraflar satım vaktinden önce muhayyerliğin olmadığı hususunda anlaşılırlarsa onlar için meclis muhayyerliği yoktur. Sırf akit ile bu satım bağlayıcı hale gelir.

2. Taraflar akitten sonra muhayyerliği ortak kararla örneğin her biri muhayyerliği düşürdüm diyerek düşürürlerse muhayyerlik sona erer. Eğer taraflardan biri muhayyerliği düşürürse diğer için muhayyerlik devam eder.

3. Akdin tarafları zorla değil de kasıtlı bir şekilde akit yaptıkları meclisten/yerden ayrılırlarsa meclis muhayyerliği sona erer ve bu ayrılma mekruh bile kabul edilmez. İbn Kudame bu konuda, "Hz. Ömer, oğlu Abdullah, İbn Abbas, Ebu Hureyre, İşhak, Said b. el-Müseyyeb, Kadı şurayh, Ata, şa'bî, Tavus, Zührî ve İmam Evzaî'nin bu

¹⁶⁶ Buhârî, "Buyû", 42, 43, 44; Müslim, "Buyû", 47; Ebu Davud, "Buyû" 51; Nesâî, "Buyû", 9, 10.

¹⁶⁷ Merđînânî, *el-Hidaye*, 3/482.

kanaatte olduklarını" nakleder.¹⁶⁸ Birinin karşı tarafın meclis muhayyerliği hakkını sona erdirmek kastıyla meclisi hemen terk etmesinde olduğu gibi karşı tarafın satımı feshedeceği endişesiyle birinin hemen meclisten ayrılması haramdır.

4. Taraflardan birinin ölmesiyle muhayyerlik sonra erer. Çünkü bu en büyük ayrılıktır. Ayrıca biri diğerinden kaçarsa da muhayyerlik biter.¹⁶⁹

1.7.4.4. Meclis Muhayyerliği Üzerinde Zamanın Etkisi

Meclis muhayyerliği üzerinde zamanın etkisi şöyle özetlenebilir:

Öncelikle bir akdin kesinlik kazanması tarafların her ikisinin de iradelerinin o akdin kesin şekilde tamamlanıp bittiğine şeksiz şüphesiz delalet eden lafız ve tavırda bulunmaları akid nazariyesinin bir gereğidir.¹⁷⁰ Şu halde meclis muhayyerliğini kabul edenlere göre, bu meclis muhayyerliği o akdi peşinen gayr-i lazım kılar. Yani, taraflar, mecliste buldukları sürece satım akdinin devam etme ya da feshetme hakkına sahiptirler. Zira bu muhayyerliğin süresi akit ile başlar ve taraflar bedenen meclisten ayrılıncaya kadar devam eder. Bu ayrılığın da iradeye dayalı ve kasıtlı olması gerekir. Meclis muhayyerliğinin süresi kesin/belli bir süreyle sınırlı değildir. Bunun zamanı kısa olabildiği gibi uzun da olabilir. Bu durum, bu türlü akidlerde zamanın etkili olmadığı manasına gelmez. Hatta büyük alışverişlerde haftalara aylara varabilmektedir. Eğer taraflar günlerce akit meclisinde birlikte kalırlarsa muhayyerlik sona ermez. Bayi ve müşteriden biri meclisten ayrılırsa satım bağlayıcı hale gelir. Hanefilere göre, taraflar arasında muhayyerlik devam ettiği süre akid ne lazım hale gelir ne de mülkiyetler yer değiştirir. Meclis muhayyerliğini ilke olarak kabul etmeyen Hanefî ve Mâlikîlere göre akit îcabtan sonra kabul beyanı ile o mecliste tamam olduğundan taraflardan hiçbiri artık bu îcâb ve kabul gerçekleşikten sonra mülkiyetin intikali gerçekleşir ve akitten dönemezler. Zira akdin sıfatı bağlayıcılıktır yani lüzûmdür. Akit tamam olduktan sonra taraflardan her hangi birine akitten dönme hakkı verildiğinde ortada “lüzûm” diye bir şey kalmaz. Bu aşamadan sonra sadece ayıp ya da görme muhayyerliği sözkonusu olabilir. İmam Şafî bu görüşe karşıdır ve ona göre

¹⁶⁸ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/563.

¹⁶⁹ Abdurrahman el-Cezîrî, *el-Fıkh ale'l-mezâhibi'l-erba'a*, 2/157; Orhan Çeker, *Fıkıh Dersleri-1* (Konya: Ensar Yay., 2014), 46-48.

¹⁷⁰ Zerkâ, *el-Medhalu'l-fıkhiyyi'l-âm*, 1/521.

tarafların hâla meclis muhayyerliği vardır.¹⁷¹ Bu muhayyerlik daha çok bey' akidleri yani mal alış-verişleri içindir.

Buna mukabil icâre akdi gibi menfaat akidlerinin geçerli olmasının şartlarının birisi, bu tür akitlerde aslolan muhayyerlik şartının bulunmamasıdır. Eğer menfaat akdi sözleşmesinde mesela şart muhayyerliği(süre şart) bulunursa, bu muhayyerlik müddeti geçerli olmaz. Söz gelimi üç günlük bir muhayyerlik süresi verilmişse ve bu süre dâhilinde kiralanan mal kullanılmamışsa bu üç günlük muhayyerlik zamanı için ücret ödenmez. Fakat bu üç günlük zaman dolmadan önce kiralanan mal kullanılmış ise mal kullanıldığı andan itibaren sözleşme geçerli olur.¹⁷² Burada tarafların zamana uyup uymamaları o sözleşmenin yürürlük durumuna etki etmektedir.

1.7.5. Şart Muhayyerliği ve Zamanla İrtibatı

Şart muhayyerliği, izah edileceği üzere muhayyerlikler içerisinde "zaman"la en çok irtibatı olan bir muhayyerliktir. Akdin geçerli ya da iptal edilebilmesinin "belli bir zaman"a kadar sürenin şart koşulması sebebiyle bu isimle anılmıştır. 'Hıyar', 'hıyârü's- şart' ve 'bey'u'l- hıyâr' gibi başlıklar altında incelenen şart muhayyerliği, alış-veriş sözleşmesini yapanlardan birinin yani satıcı ya da müşteriden herhangi birinin veya her ikisinin alış-veriş sözleşmesini bir süre içerisinde geçerli kılması veya geçersiz sayması konusunda seçimini yapmada serbest olması anlamına gelmektedir.¹⁷³ Süre ve zamanla alakalı olması sebebiyle şart muhayyerliğine "müddet muhayyerliği" de denilebilir.¹⁷⁴

1.7.5.1. Şart Muhayyerliğinin Tanımı

Klasik literatürde şart muhayyerliğinin tanımı mevcut olmamakla birlikte yapılan değerlendirmelerden hareketle şart muhayyerliği: Akdin iki tarafının ya da

¹⁷¹ Bâbertî, *el-Înâye şerhu'l-Hidaye*, 6/257.

¹⁷² Heyet, *el-Fetâva'l-Hindiyye*, trc. Mustafa Efe, 16 cilt (İstanbul: Akçağ Yayınları, 1985), 9/362-364.

¹⁷³ Abdurrahman b. Muhammed b. Süleyman Şeyhîzâde(ö. 1078/1667), *Mecmaü'l- Enhur (Mülteka'l- Ebhur'un Şerhi)*, 2 cilt (Dersâdet: Dârü't-tibâati'l-âmire, 1320), 2/57; Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuki İslamiyye ve Istilâhâtı Fıkhiye Kamusu*, Bilmen Yayınevi, İstanbul 1955, VI, 56.

¹⁷⁴ Şart muhayyerliği izah edilirken hep "zaman ve vakte" vurgu yapılarak açıklanmaktadır. Bkz: Çelebi, Muhammed Mustafa, *El-Medhal fi usuli'l-Fıkh*, Mısır, 1962, s. 540

onlardan birinin akit esnasında veya akitten sonra mecliste "*belli bir süreye kadar*" muhayyerliği şart koşması, ¹⁷⁵ şeklinde tarif edilmektedir.

Akdi yapanların ikisi belli bir süre muhayyer olmayı şart koşarlarsa her ikisi için muhayyerlik doğar. Onlardan sadece birinin muhayyerliği şart koşması ya da ikisinin kendi yerlerine yabancı biri için muhayyerliği şart koşması caizdir. Yabancıya yani üçüncü bir şahsa muhayyerliğin verilmesi şöyle olmaktadır: Biri, satıcıya şöyle diyor: Falanca kişi muhayyer olmak üzere bu ürünü senden alıyorum. Hanefiler, Şâfiîler ve Hanbelîler bu görüştedirler. ¹⁷⁶

Şart muhayyerliği mesela; "müşteri bayiye, bu akdi devam ettirme ya da fesih etmede bana üç gün muhayyerlik hakkı olacak şekilde bu ürünü senden şu fiyata liraya satım alıyorum" demesi şeklinde yapılabilir.

Abdülkerim Zeydan bu konuda şöyle söyler: "Bu muhayyerliğin oluşmasının sebebi akitte şart koşulmasıdır. Bu sebeple buna şart muhayyerliği denilmiştir. Yani bunun sebebi şarttır." ¹⁷⁷ Şart muhayyerliği, akit anında ya da akit meclisinde olur. Akit bağlayıcı hale geldikten sonra artık şart koşmak sahih değildir. Şart muhayyerliğinin süresinin belli olması da önemlidir. Belirsiz bir sürede olmaz.

Mecelle şart muhayyerliğini *bey' akdiyle sınırlı* şekilde şu şekilde tarif etmiştir: "Bayi' ya müşteri veyahut ikisi birden müddet-i malûme içinde bey'i feshetmek yahut icazet ile infaz eylemek hususunda muhayyer olmak"tır. ¹⁷⁸ Mecelle, konuyu Kitâbu'l-Büyû'nun yedinci kısmında geniş bir şekilde ele almıştır. ¹⁷⁹ Mecelle'nin şart muhayyerliğini geniş şekilde kitâbu'l-büyû' kısmında ele alması klasik fıkıh kitaplarının konuları işleyiş tarzıyla paralellik arz etmekle birlikte, şart muhayyerliğinin sadece bey' akdine hasredilmesi doğru bir yaklaşım değildir. Zira şart muhayyerliği, "tek taraftan da olsa lazım", "feshi mümkün", "bedellerin değişimi esası

---

¹⁷⁵ Abdülkadir b. Ömer b. Abdülkadir eş-Şeybânî(ö. 1135/1723), *Neylü'l-meârib bi şerhi delîli't-tâlib*, thk. Muhammed Süleyman el-Aşkar, 2 cilt (Kuveyt: Mektebetü'l-Fellâh, 1983), 1/344.

¹⁷⁶ Cezîrî, *Kitâbu'l-fikh*, 2/180.

¹⁷⁷ Zeydân, *el-Medhal*, 380.

¹⁷⁸ Mecelle, Md. 300.

¹⁷⁹ Mecelle, Md. 300-309.

üzerine kurulu" ve "akit meclisinde mahalli kabzetmenin şart olmadığı akidler" gibi bütün akitlerde geçerli bir şart olarak ileri sürülebileceği kaydedilir.¹⁸⁰

1.7.5.2. Şart Muhayyerliğinin Hükümü

Yapılan bir alışverişi belli bir süre içerisinde kesinleştirmemek, satılan malı geri vermek veya geri almak gerek müşteri gerekse satıcı tarafından şart koşulabilir. Zahiriler dışında fakihlerin çoğunluğuna göre şart muhayyerliği, akitlerde geçerli bir muhayyerlik türüdür.

Şart muhayyerliği kıyasa aykırı olarak meşru kılınmıştır. Ebû Hanife, cayabilme şartını koşmak, satış akdinin gereği olan kesinliğe ters düşer. Bunu kıyasa rağmen caiz kabul etmemizin sebebi, "musarrât" hadisidir.¹⁸¹ O halde bu vazgeçebilme hakkı, hadiste belirtilen süreye mahsus olup fazlası caiz değildir. Hâlbuki genel kural; her iki tarafı borçlandırıcı akitlerin (muâvazât) akit geçerli olduktan sonra bütün hükümleriyle araya hiçbir zaman girmeksizin *derhal* sonuç doğurması; yapılan bir akdin kesin olup, hüküm ifade etmesidir. Muhayyerlik şartı ise akdin kesin bir hüküm ifade etmesi ilkesine aykırıdır. Burada *ğararı* bertaraf ihtiyacından dolayı mülkiyetin derhal sabit olması kuralı ihlal edilmiştir. Çünkü şart muhayyerliğiyle yapılan, her iki tarafı borçlandırıcı bir akdin akdî hükümleri, muhayyerlik hakkına sahip olan taraf açısından muhayyerlik süresi boyunca askıda kalmaktadır. Diğer bir tabirle şart muhayyerliğiyle yapılan akit, lehine muhayyerlik şartı olan taraf açısından mevkuf akit, muhayyerlik şartına sahip olmayan taraf açısından ise nafiz akittir.¹⁸²

Şart muhayyerliğinin meşruiyeti konusunda farklı görüşler mevcuttur:

Şart Muhayyerliğini Caiz Görenler: Fakihlerin cumhuru şart muhayyerliğinin meşru olduğu görüşündedir. Dört mezhep imamı ve âlimleri, Ebû Yûsuf, İmam Muhammed ve İbnü'l-Münzir bunun caiz olduğunu söylemişlerdir.¹⁸³

¹⁸⁰ Ebu Zekeriyya Muhyiddin b. Şeref en- Nevevî, *Minhâcu't-Talibîn*, (Dimeşk: Dâru'l-Feyhâ, 2013), 295; Çeker, *Fıkıh Dersleri 1*, 76

¹⁸¹ Buhârî, "Buyû", 63; Müslim, "Buyu", 11; Ebu Davud, "Buyu", 46.

¹⁸² Merğînânî, *el-Hidaye*, 3/29.

¹⁸³ Şeybânî, *Neylü'l-me'ârib*, 1/344.

Nevevî şart muhayyerliğinin caiz olduğu konusunda icmâ olduğunu aktarmış ve icmâ ile bunun caiz olduğunu belirtmiştir. ”¹⁸⁴ Kâdî İyâz, İbn Kudâme, Aynî, İbnü’l-Hümâm, Malikî fakih Şihâbüddin en-Nefrâvî el-Mâlikî(ö. 1126/1714) ve Abdurrahman el-Kâsım şart muhayyerliğinin caiz olduğuna dair icmâî nakleden âlimlerdir. Fakat İbn Rüşd, şart muhayyerliği Sünnet ile sabit olsa da bu hususta sahih olan bu konuda icmânın bulunmadığıdır, der.¹⁸⁵

Şart muhayyerliğini kabul edenlere göre şart muhayyerliği hukuki dayanağını sünnetten almaktadır. Nitekim Ashab-ı kiramdan Habban b. Munakkız/Munkız, alışverişlerinde aldanıyordu. Yakınları Hz. Peygamber’e başvurup, Habban’ın hacr altına alınmasını istediler. Bunun üzerine Allah Rasûlü Habban’a şöyle buyurdu: *‘Alışveriş yaptığın zaman; aldatma yok, benim için üç günlük muhayyerlik hakkı vardır; de.*’¹⁸⁶ Bir diğer delil ise İbn Ömer’in rivayet ettiği şu hadistir: *“Muhayyerlik satımı hariç satım akdi yapanlar ayrılmadıkları sürece muhayyerdirler.”*¹⁸⁷

Hadisler ve sahabe uygulamaları şart muhayyerliğini desteklemektedir. Ancak şart muhayyerliğini kabul etmeyen bir grup fakih bu rivayetin hususi bir durum için söz konusu olduğunu ve bu rivayetin hükmünün mutlak ve genel olmadığını ifade etmişlerdir. Ayrıca anlaşmazlığa yol açacağı gerekçesiyle bu tür muhayyerliğin geçerli olmadığını ileri sürmüşlerdir.¹⁸⁸ Ancak hadis tekniği bakımından "garip hadis" kabul edilse de Abdullah b. Ömer’in iki aya kadar muhayyerliğe izin verdiği nakledilmiştir.¹⁸⁹ Bu hususta Mecelle, ne üç günlük muhayyerlik müddetini ne de atmış günlük muhayyerlik müddetini kabul etmiş, bunun yerine *“müddeti ma’lume”* diyerek taraflar arasında nizaya sebep vermeyecek belirli bir süre şartı koymanın mümkün olacağını esas almıştır. Mecelle’de şart muhayyerliği şu şekilde tarif etmiştir: *‘Bayi’ ya müşteri veyahut ikisi birden müddet- i mâ’lume içinde bey’i feshetmek yahut icazet ile infaz eylemek hususunda muhayyer olmaktır.*¹⁹⁰ Dolayısıyla Mecelle, akitte

¹⁸⁴ Nevevî, *el-Mecmû’*, 9/225.

¹⁸⁵ *Mevsû’atü’l-icmâ’ fi’l-fikhi’l-İslâmî*, 2/399-400.

¹⁸⁶ Buhari, ‘Büyû’ 48; Müslim ‘Büyû’ 48; Ebu Davud ‘Büyû’ 66; İbn Mâce, ‘Kitabu’l Ahkâm’,24.

¹⁸⁷ Buhârî, Buyû’ 48; Müslim, Buyû’ 48; Ebû Dâvûd, Buyû’ 66.

¹⁸⁸ İbn Rüşd el- Hafid, *Bidâyetü’l- müctehid*, 2/200.

¹⁸⁹ Ebû Muhammed Cemâlüddîn b. Yusuf ez- Zeylaî(ö.762/1360), *Nasbu’r-râye fi tahrîci ehâdisi’l-hidâye*, thk. Muhammed Avvâme, 5 cilt (Cidde: Müessesetü’r-reyyân, 1997), 4/8.

¹⁹⁰ *Mecelle*, Md. 300.

şart muhayyerliğini kabul etmeyenlerin görüşünü dikkate almamıştır. Bu uygulama ve anlayışın da şart muhayyerliğinin günün şartlarına daha uygun olduğu görülmektedir.

Şart Muhayyerliğini Caiz Görmeyenler: Süfyan es- Sevrî(755/777), İbn Şübrüme(639/761) ve Zahirilere göre; satıcı veya müşteri veya her ikisi için muhayyerlik şartı ile yapılan alışveriş batıldır. İbn Hazm bu konuda, “Bayi veya müşteri ya da ikisi veya onlar dışındaki biri için bir saat veya bir gün ya da üç gün ya da daha fazla veya daha az bir süreliğine muhayyerlik şartı bulunan her satım batıldır,” demektedir.¹⁹¹ Bu durumda muhayyerlik müddeti, bir saat, bir gün veya üç gün olsun fark etmemektedir. Bu durumda müşteri, malı sahibinin izni ile alır ve müşterinin elindeki mal, müşterinin fiili dışında helak olursa müşteri üzerine bir şey lazım gelmez. Fakat müşteri, sahibinden izinsiz, malı kabzetse malın helaki durumunda gasp gerekçesiyle malı tazmin etmesi gerekmektedir. Müşteri onda bir şey ihdas ettiği takdirde teaddi ile tazmin etmesi gerekmektedir.¹⁹²

Şart muhayyerliğini kabul etmeyenlerin delilleri: Şart muhayyerliğine cevaz vermeyenlere göre şart muhayyerliğiyle yapılan akit *garar* içermektedir. Satım akdinde asıl olan akdin bağlayıcı olmasıdır. Akdin bağlayıcılığını askıda bırakan herhangi bir şart ancak Kur’ân, sünnet ya da icmayla sabit olmalıdır. Şart muhayyerliğinin câiz olduğunu ispatlamak için delil olarak gösterilen Habbân b. Munkiz hadisi ya sahih olmadığı için ya da alışverişte aldatıldığını şikâyet eden Habbân b. Münkız’a *has* olduğundan dolayı hükme kaynak olarak gösterilemez.¹⁹³ İbn Ömer’in hadisinde geçen “muhayyerlik satımı hariç” ifadesinden maksat ise başka bir rivayette geçen “birinin diğerine seç demesi” anlamındadır.¹⁹⁴

Şart muhayyerliğini câiz olmadığını savunanların bir diğer yaklaşım tarzı muhayyerliğin ruhsat olarak görülmesidir. Buna göre, şart muhayyerliği, *arayâ*

---

¹⁹¹Ebu Muhammed Ali b. Ahmed b. Said İbn Hazm el-Endelüsî el-Kurtubî (ö. 456/1064), *el- Muhallâ*, thk. Ahmed Muhammed Şakir ve dgr., 11 cilt (Beirut: Mektebetu’t- Ticariyyeli’t-Tıbaa ve’n- Neşr, 1347, 7/260.

¹⁹² İbn Rüşd, *Bidâyetü’l-müctehid*, 2/655; Senhûrî, *Mesâdiru’l-hak*, 4/201.

¹⁹³ İbn Rüşd, *Bidâyetü’l-müctehid*, 2/655; Senhûrî, *Mesâdiru’l-hak*, 4/201.

¹⁹⁴ İbn Rüşd, *Bidâyetü’l-müctehid*, 2/655.

satışının¹⁹⁵ Hz. Peygamber (s.a.s.) tarafından yasaklanan *müzâbene*¹⁹⁶ satışından istisna kılınması gibi genel kuraldan istisnâ edilen bir ruhsattır.¹⁹⁷

Şart muhayyerliğin hükmü konusunda aynı hadisleri delil olarak gösteren her iki tarafın görüşleri, hadisleri değerlendirme noktasında farklılaşmaktadır. Şart muhayyerliğini câiz görenlerin görüşlerinin daha isabetli olduğu söylenebilir. Câiz olmadığını savunanların, bir şeyin ruhsat olması ya da genel kuraldan istisna edilmesinin câiz olmadığı şeklindeki görüşleri sağlıklı bir yaklaşım tarzı değildir. Şart muhayyerliğini câiz görenlerin görüşlerinin tercih edilme sebepleri şunlardır:

- a. Bey akidlerinde asıl olan cevazdır. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmuştur: “*Akitleri yerine getirin.*”¹⁹⁸
- b. Peygamber’den (s.a.s.)bunun caiz olduğunda dair sahih ve apaçık hadislerin rivayet edilmesi.
- c. Âlimlerin bunun caiz olduğu konusunda icmâ ve ittifak etmeleridir.

1.7.5.3. Şart Muhayyerliğin Şartları ve Onu Geçersiz Kılan Durumlar

Şart muhayyerliğin umumi şartları şunlardır:

1. Satımın mecliste kabzın şart olduğu bir akit olmaması.
2. Şart koşulan muhayyerliğin süresinin akde bitişik olması.
3. Karz veren kişinin karzdan yararlanmak için muhayyerliği şart koşmaması.
4. Muhayyerliğin süresinin belli olması.
5. Bayi ve müşterinin ikisinin de rızasının olması.

Şart muhayyerliğini *geçersiz kılan* durumlar şunlardır:

1. Muhayyerlik süresi içinde satım akdini kabul etme ya da feshetme.
2. Eğer müşteri muhayyer ise meblâ‘ın onun elinde yok olması ya da kusurlu olması.

¹⁹⁵ İslâm hukukunda, belli bir miktar kuru hurmanın tahminen aynı miktardaki taze hurmayla değiştirilmesini ifade eden terim.

¹⁹⁶ Ağaç üzerindeki olgunlaşmış taze hurmanın kuru hurma karşılığında satılması.

¹⁹⁷ İbn Rüşd, *Bidâyetu’l-müctehid*, 2/656.

¹⁹⁸ Mâide: 5/1.

3. Hanefi ve Hanbeli gibi bazı fakihlere göre muhayyerlik hakkı olanın ölmesi. Şâfiî ve Mâlikîler ise onun ölmesiyle muhayyerlik hakkının varislere geçeceğini söylemektedirler.

4. İradesi dışında muhayyerlik süresinin kendiliğinden sona ermesi.

1.7.5.4. Şart Muhayyerliğinin Süresi

Şart muhayyerliğinin süresi hususunda fakihler arasında ihtilaf vardır. Konuyla ilgili hadislerin birbirinden farklı olması ihtilafların ilk sebebi olarak görülmekle birlikte, ihtilafın asıl nedeninin konuyla ilgili olarak fakihlerin farklı yaklaşıma sahip olmasıdır. Âlimler şart muhayyerliğinin süresinin belirlemede temelde iki görüşe ayrılmışlardır:

Birinci görüşe göre bunun süresi *üç gün ve daha az bir süredir*. Üç günden fazla bir süre caiz değildir. İmam Ebû Hanife, İmam Şâfiî, Abdullah b. Şübrüme, Züfer ve bir rivayete göre Evzâ'î bu görüştedirler.¹⁹⁹

Bu görüşte olanların *delilleri*: Biri İbn Hibbân'ın hadisidir. Diğer bir delil ise üç gün muhayyerliğin geçtiği “*Kim bir musarrât (süt bol olsun diye sağılmamış hayvan) satın alırsa üç güne kadar muhayyerdir*”²⁰⁰ musarrât hadisidir.²⁰¹ Bu musarrât hadisi başta olmak üzere aynı manayı içeren diğer hadislerden hareketle şart muhayyerliğinde muhayyerlik süresinin taraflarca *malum* olması gerekmektedir. Ebu Hanife, İmam Züfer ve İmam Şâfiî'ye göre şart muhayyerliğinin müddeti üç gündür, üç günden fazla olamaz. Delili ise tezimizde daha önce belirttiğimiz Habban hadisidir. Burada muhayyerlik insanların aldanmaması için meşru kılınmıştır. Bir kimsenin aldanıp aldanmadığı genellikle üç gün içerisinde belirli hale gelmektedir. Süre üç günden fazla olursa Ebu Hanife'ye göre akit fasit olur.²⁰² İmameyn'e ve Hanbelilere göre ise kaç gün üzerinde mukavele yapılmışsa o geçerlidir. Dolayısıyla taraflar süreyi kendileri belirleyebilmektedirler.²⁰³ Çünkü muhayyerliğin amacı düşünme ve gerektiğinde malı bilirkişiye gösterip incelemek için gerekli zamanı kazanmadır. Bunun için üç gün

¹⁹⁹Nevevî, *el-Mecmû'*, 9/225.

²⁰⁰Buhârî, “Buyû”, 63; Müslim, “Buyû”, 11; Ebu Davud, “Buyû”, 46.

²⁰¹İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 3/225.

²⁰²Serahsi, *el-Mebsût*, 40; Kasani, *Bedai'*, 5/174.

²⁰³Bilmen, *Istılahı Fıkhiye Kamusu*, VI, 56.

yeterli olmayabilir. Nitekim İbn Ömer'in iki ay süren bir muhayyerliğe müsaade ettiği de rivayet edilmektedir.²⁰⁴ İmameyn'e göre Habban hadisindeki üç günlük süre sınırlayıcı değil, örnek kabilindedir. Sürenin tayin edilmemesi durumunda akit fasit olur.²⁰⁵

İkinci görüşe göre her bir şeyde ihtiyaç duyulan süreye kadar şart muhayyerliği *caizdir*. İmam Mâlik,²⁰⁶ İbn Ebî Leylâ, el-Hasan b. Salih, Ubeydullah b. el-Hasan el-Anberî, Ahmed b. Hanbel, İshak b. Râhûyeh, Ebû Sevr, Ebû Yûsuf, Muhammed, İbnü'l-Münzir ve fakih olan muhaddisler bu görüştedirler. Bunlara göre her bir şeyde ihtiyaç duyulan süreye kadar şart muhayyerliği *caizdir*. Örneğin elbise ve benzerlerinde bir iki gün, Cariye ve benzerlerinde altı yedi gün ve evde bir aya kadar şart muhayyerliği *caizdir*.²⁰⁷

Bu görüşte olanların *delilleri*: Muhayyerlik, mebî'i seçme muhayyerliğidir. Dolayısıyla bunun süresinin mebî'i seçme imkânı zamanına göre belirlenmesi gerekmektedir. Bu da mebî'ten mebî'a göre değişmektedir. Bunlara göre delil hâss olup âmm kast edilmektedir. Birinci görüşte olanlara göre delil hâss olup hâss kast edilmektedir.²⁰⁸ Şart muhayyerliği için belirlenen süre bitince bu muhayyerliğin süresi sona erer.

Yapılan izahlara göre şart muhayyerliği, İslam hukukçuların çoğunluğu tarafından kabul edilmekte ancak bazı ayrıntılarda konuyla ilgili ihtilaflar meydana gelmektedir. Ebu Hanife, İmam Züfer (ö. 158/775) ve İmam Şafî'ye göre muhayyerliğin süresinin en fazla üç gün, İmameyn ve Ahmed b. Hanbel'e göre tedbir ve istişare gibi nedenlerden ötürü tarafların istedikleri herhangi bir süre olabilir. Zira üç gün bazen yeterli gelmeyebilir. Malikilere göre muhayyerlik müddeti, akdin konusuna göre değişiklik arz etmektedir. Böylelikle şart muhayyerliği süresini üç gün ile sınırlamayan fakihler muhayyerlikten kastın düşünüp taşınmak olduğu ve süre

²⁰⁴ Aynî, Bedruddîn Ebû Muhammed Mahmud b. Ahmed, *el-Binâye fî Şerhi'l-Hidâye*, yy. Dâru'l-Fikr, 1981, VI, 261.

²⁰⁵ İbn Rüşd el-Hafîd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 185; Bilmen, *Istılahı Fıkhiye Kamusu*, 6/56.

²⁰⁶ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 3/226.

²⁰⁷ Nevevî, *el-Mecmû'*, IX, 225.

²⁰⁸ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 3/226.

sınırının bu maksadı karşılamadığı ileri sürülmektedir.²⁰⁹ Akidde süreden hiç söz edilmemiş veya sonsuza kadar gibi belirsiz bırakılmış ise, Hanefi hukukçulara göre bu durumda akit fasit, Şafî ve Hanbeli hukukçulara göre akit batıl olur. İmam Malik'e göre ise süre hiç belirlenmemişse hâkim, örfe bakarak kıyas yoluyla süreyi belirler.²¹⁰

Özellikle *süre sınırı* konusunda ileri sürülen görüşlerin amacının keyfiligi önlemek amaçlanmaktadır. Şart muhayyerliğini, takdir edilen süreden hareketle üç başlık altında incelemek mümkündür.²¹¹

1.7.5.4.1. Fasit Olan Şart Muhayyerliği

Bu muhayyerlik, malı mutlak şekilde muhayyer olmak şartı ile veya birkaç gün ya da ebediyen muhayyer olmak şartı ile satın almak demektir. Bunun gibi, süre belirtilmeksizin, mutlak anlamda şart koşulan muhayyerlik İslam hukukçuların çoğuna göre akdi batıl ya da fasit kılmaktadır.²¹² Çünkü malın mülkiyetinin ne zaman kime intikal edeceği, malda oluşabilecek zararların ya da maldan elde edilen menfaatlerin kime ait olabileceği gibi birçok meselelere sebebiyet vermesi kaçınılmaz görünmektedir.

1.7.5.4.2. Caiz Olan Şart Muhayyerliği

Bir malı yukarıda zikredilen hadiste sınırlandırıldığı üzere “üç gün veya daha az” muhayyer olmak şartı ile satın almak caiz kabul edilmiştir. Bu görüşte olanlara göre, satıcı ve müşteri için üç gün muhayyerlik müddeti vardır. Alışverişte muhayyerliği şart koşanlar, üç gün içerisinde cayma hakkına sahip olurlar. İmam-ı Azam ve İmam Şafii'ye göre muhayyerlik üç günden fazla olamaz. Muhayyerlik müddeti üç günü geçmesi halinde alışveriş fasit olur.²¹³

²⁰⁹İbn Rüşd, *Bidâye*, 2/200; Şirbînî, *Muğni'l Muhtâc*, 2/ 402; İbn Kudâme, *el- Muğni*, 4/60.

²¹⁰Kâsânî, *Beda'iu's- Sana'i*, 5/174.; İbn Âbidin, *Reddü'l- Muhtar*, 4/49-50.

²¹¹ Hayrettin Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, (İstanbul: İz Yayıncılık, 2009), 3/285.

²¹²Zuhayli, *el- Fıkhu'l- İslâmî ve Edilletuhû*, 4/536.

²¹³Merğînânî, *el-Hidâye*, 3/29; Şirbînî, *Muğni'l Muhtâc*, 2/60.

1.7.5.4.3. İhtilafı Olan Şart Muhayyerliği

Bir veya iki ay gibi üç günden fazla muhayyer olmak şartı ile satın almak ki Ebu Hanife, İmam Züfer ve İmam Şafii'ye göre yapılan bu alışveriş *fasit*, Ebu Yusuf ve İmam Muhammed'e göre *caizdir*.²¹⁴ İmam Ebu Yusuf, İmam Muhammed ve Ahmed b. Hanbel, süre belirli olduğu takdirde şart muhayyerliğinin üç günden fazla olabileceği kanaatindedirler. Muhayyerliğin taraflarının zarara uğramaması maksadıyla meşru kılındığı düşünüldüğünde, muhayyerliğin maksadına her zaman üç günde ulaşılamayacağından dolayı bu süre akdi yapan tarafların anlaşmalarına bırakılmaktadır.²¹⁵ Ancak, süre belirlenmeksizin koşulan muhayyerlik hususunda ihtilaf vardır. Ebu Hanife, üç günü geçmediği takdirde başlangıçta belirlenmemiş sürenin akdi fasit kılmayacağı görüşündedir. Zira buradaki şart, akdin kuruluş şartlarından değil, akdin sıhhat şartlarından sayılmaktadır. Dolayısıyla akdi fasit kılan süre belirlenmeksizin koşulan şart, süre belirlendiği takdirde akde sıhhat kazandırabilmektedir. Ebu Hanife'ye göre muhayyerlik süresi belirlenmediği durumda bile akit üç günü geçmeden karara bağlandığı takdirde akit sahih kabul edilmektedir.²¹⁶ Mesela bir kimse 20 liradan iki elbise satın alsa o kimse 3 gün muhayyerdir; dört ve üzeri bir gün istenirse bey' fâsid hale gelir.²¹⁷ Ebu Hanife'nin görüşüne muhalif olarak İmam Züfer ve İmam Şafii, süresiz muhayyerliği şart koşup daha sonra üç gün içerisinde akit gerçekleşse dahi akdin fasit olduğunu savunurlar.²¹⁸ Hanbelîler de İmameyn ile aynı görüşte olup şart muhayyerliğinde süre sınırı belirtmemişlerdir.²¹⁹

Ebu Hanife, İmam Züfer ve İmam Şafii'ye göre şart muhayyerliğinin müddeti üç gündür, üç günden fazla olamaz. Delili ise yukarıda daha önce belirttiğimiz Habban hadisidir. Burada muhayyerlik insanların aldanmaması için meşru kılınmıştır. Bir kimsenin aldanıp aldanmadığı genellikle üç gün içerisinde belirli hale gelmektedir. Süre üç günden fazla olursa Ebu Hanife'ye göre akit fasit olur.²²⁰ İmameyn'e ve

²¹⁴İbn Âbidîn, *Reddü'l- Muhtar*, 10/127.

²¹⁵Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 2/15- 16.

²¹⁶Merğînânî, *Hidâye*, 3/ 29.

²¹⁷ Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/30; Aynî, *el-Binâye*, 2/12

²¹⁸Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 2/16; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l- müctehid*, 2/185.

²¹⁹İbn Kudâme, *el- Muğni*, 4/16.

²²⁰Serahsî, *el- Mabsût*, 13/40; Kâsânî, *Bedayiu 's- Sanayi*, 5/174.

Hanbelilere göre, kaç gün üzerinde mukavele yapılmışsa o geçerlidir. Taraflar süreyi kendileri belirleyebilmektedirler.²²¹ Çünkü muhayyerliğin amacı düşünme ve gerektiğinde malı bilirkişiye gösterip incelemek için gerekli zamanı kazanmadır. Bunun için üç gün yeterli olmayabilir. Nitekim İbn Ömer'in iki ay süren bir muhayyerliğe müsaade ettiği de rivayet edilmektedir.²²² İmameyn'e göre Habban hadisindeki üç günlük süre sınırlayıcı değil, örnek kabilinden olup üç gün sınırına muhatap olan kişinin bu üç gün içinde ve o günün şartlarında Medine'de aldanıp aldanmadığını öğrenebilme imkânına ulaşabileceğinin anlaşılmasının mümkün olacağına delildir. Nitekim Mecellede İmameyn'in görüşü tercih edilmiştir.²²³ Sürenin tayin edilmemesi durumunda ise akit fasit olur.²²⁴ Mecelle bu ikinci görüşü insanlar arasındaki muameleler için daha uygun bulmuş ve kanun haline getirmiştir.²²⁵

Maliki mezhebinde muhayyerlik müddeti daha farklı bir tasnife tabi tutulmuştur; muhayyerlik müddeti mebi bakımından dört kısma ayrılmaktadır. Bu müddet, *akarda* ve *eşcarda* "otuz altı ve otuz sekiz" güne kadar uzayabilir. Süre daha fazla olduğu takdirde akit *fasit* olur. Ticâret eşyasında, muhayyerlik müddeti üç günden beş güne kadardır. Hayvanlarda ise bakılır; eğer binek hayvanı değilse tıpkı ticâret eşyası gibi üç günden beş güne kadar, ancak binek hayvanı ve muhayyerlik kıymetini ve rükubunu anlamak içinse müddet yine üç günden beş güne kadardır. Fakat rükub halini anlamak için ise belde içinde iki gün, belde dışında ise iki berid²²⁶ mesafesindedir.²²⁷

Şafii mezhebine göre; selem ve ribevî mallar gibi semeni mecliste kabzedilmesi lazım olan alışverişlerin hepsinde muhayyerlik şartı, üç günden fazla

²²¹ Bilmen, *Hukuki İslamiyye*, 6/ 56.

²²² Aynî, *el- Binâye fî Şerhi'l- Hidâye*, 6/261.

²²³ *Mecelle* Md. 300.

²²⁴ Bilmen, *Hukuki İslamiyye*, 6/ 56; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l- müctehid*, 2/185.

²²⁵ *Mecelle* Md. 300. 'Satıcı veya alıcı yahut her ikisi birden belirli süre içerisinde satışı feshetmek veya icazet verip infaz etmek hususunda muhayyer olmak üzere satım akdinde şart koysalar caiz olur.'

²²⁶ Berid; on iki mil veya dört fersahlık uzunluk ölçüsü, orta at yürüyüşle dört saatlik mesafeye denir. Bk. İbrahim Harekât, 'Berid', *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 5/498.

²²⁷ Bilmen, *Hukuki İslamiyye*, 6/58.

olmamak üzere, malum bir müddet üzere caizdir. Bu müddet, akit anından ve bir kavle göre ise meclisten ayrıldıktan sonra başlamaktadır.²²⁸

Hanbelîlere göre; muhayyerlik akit anında şart koşulabileceği gibi alışveriş henüz lazım olmadan, yani satıcı ile müşteri alışveriş meclisinden ayrılmadan da şart edilebilir. Muhayyerlik müddeti, malum olmak şartı ile süre ile sınırlı değildir. Ancak satıcı ve müşterinin muhayyerlik müddeti içinde semen ile müsemme tasarrufları haramdır.²²⁹

Taraflarca belirlenen süre sona erdiğinde şart muhayyerliği hakkı düşmekte ve akit bağlayıcı hale gelmektedir.²³⁰

Özetle, İslam hukukçularının büyük çoğunluğuna göre, muhayyerlikte sürenin belirli olması gerekmektedir. Ebu Hanife, İmam Züfer (ö. 158/775) ve İmam Şafî'ye göre muhayyerliğin süresinin en fazla üç gün, İmameyn ve Ahmed b. Hanbel'e göre tedbir ve istişare gibi nedenlerden ötürü tarafların istedikleri herhangi bir süre olduğunu belirtmiştik. Zira üç gün bazen yeterli gelmeyebilir. Malikilere göre muhayyerlik müddeti, akdin konusuna göre değişiklik arz etmektedir. Örneğin elbise için bir veya iki günlük muhayyerlik süresi bir evin satışında bir ay olabilmektedir. Böylelikle şart muhayyerliği süresini üç gün ile sınırlamayan fakihler muhayyerlikten kastın düşünüp taşınmak olduğu ve süre sınırının bu maksadı karşılamadığı ileri sürülmektedir.²³¹ Çağdaş âlim Abdulaziz Rubeyş de sürenin malum olduktan sonra üç günden fazla olabileceği yönündeki görüşün İslam hukuku ilkelerine ters düşmediğini ve insanların ihtiyaçlarına cevap vermesi açısından önemini belirtmektedir.²³² Süreden hiç söz edilmemiş veya sonsuza kadar gibi belirsiz bırakılmış ise, Hanefi hukukçulara göre bu durumda akit fasit, Şafii ve Hanbeli hukukçulara göre akit batıl olur. İmam

---

²²⁸Nevevî, *Mecmû*, 9/226.

²²⁹ Bilmen, *Hukuki İslamiyye*, 6/59.

²³⁰ Aynî, *Binâye*, 6/281- 283; Nevevî, *Mecmû*, 9/233.

²³¹İbn Rüşd, *Bidâye*, 2/200; Ebû Said Abdüsselam b. Said b. Sahnûn et-Tenûhî (ö. 240/854), *el-Müdevvenetü'l-Kübra*, 4 cilt (Beyrut: Dâru'l- Kitabu'l- İlmiyye, 1994), 3/206; Buhûtî, Mansûr b. Yûnus b. Salâhiddîn (ö. 1051/1641), *er-Ravdu'l-murbi' şerhu zâdi'l-müstekni*, (yy., Müessesetü'r-Risâle, ty.), 324; Şirbînî, *Muğni'l Muhtâc*, 2/402; İbn Kudâme, *Muğni*, 4/60.

²³² Rubeyş, Abdulaziz b. Muhammed b. Osman, "el- Müddetü fi Hiyârî's-şart fi'l- bey", *el- Mecmau'l-Fıkhi'l- İslâmî*, sy. 15, 2002, 246.

Malik'e göre ise süre hiç belirlenmemişse hâkim, örf'e bakarak kıyas yoluyla süreyi belirler.²³³

1.7.5.5. Zamanın Şart Muhayyerliği Üzerindeki Etkisi

Şart muhayyerliğinde zamanın etkisi şu durumlarda ortaya çıkmaktadır.

1. Şart muhayyerliği bizzat zamanla irtibatlıdır. Şart muhayyerliğinin vakti, taraflar arasında ön şart olarak konulmuşsa herhangi bir ihtilaf anında akdin kuruluşuyla başlar, buna karşılık tarafların ayrılmalarından sonra başlamaz. Eğer taraflar 'akid kesinleştikten sonra başlasın' diye şart koşmuşlarsa şart muhayyerliği kendi aralarındaki şarta yani vakte göre oluşur.²³⁴

2. Şart muhayyerliğinin süresinin bilinmesi elzemdir. Yukarıda izah edildiği üzere süresi sınırlanmayan ya da bilinmeyen(meçhul) veya ebedî/sınırsız olan bir şart muhayyerliği söz konusu olamaz. Tam da bu konuda fukahâ bu şart muhayyerliğinin süresi/miktarı konusunda "üç gün ve daha az bir süre olabileceği üç günden fazla bir sürenin caiz olmadığından bahsedilmişti. Nitekim İmam Ebû Hanife, İmam Şâfiî, Abdullah b. Şübrüme, Züfer ve bir rivayete göre Evzâ'î bu görüştedirler.²³⁵

Yine akdin türüne göre *ihtiyaç duyulan süreye kadar* şart muhayyerliğinin caiz olduğundan da bahsedilmiş ve İbn Ebî Leylâ, Ahmed b. Hanbel, İshak b. Râhûyeh, Ebû Yûsuf, İmam Muhammed, İbnü'l-Münzir ve fakih olan muhaddisler bu görüştedirler. Bunlara göre her bir şeyde ihtiyaç duyulan süreye kadar şart muhayyerliği caizdir. Örneğin elbise ve benzerlerinde bir iki gün, cariyeye ve benzerlerinde altı yedi gün ve evde bir aya kadar şart muhayyerliği caizdir.²³⁶ İmam Mâlik de bu görüşte olmakla birlikte²³⁷ bir başka görüşte ise İmam Mâlik şart muhayyerliğinin süresi konusunda belirli bir gün zikretmemesidir. Bunun yanında şart muhayyerliğinin süresinin üç günle sınırlayan Habbân b. Münkız hadisi de İmam Mâlik'in Muvatta'nda yer almamaktadır. İmam Mâlik, şart muhayyerliği hususunda "*Babu Bey'i'l-Hıyâr*"

²³³Kâsânî, *Beda'iu's-Sana'i*, 5/ 174; İbn Âbidin, *Reddü'l-Muhtar*, 4/49-50.

²³⁴ Abdurrahman el-Matayrî, *el-Muâmelâtü'l-mâliye'l-muâsıra*, (Kuveyt: Mektebetü'l-Kuveyt, 2016), 97.

²³⁵Nevevî, *el-Mecmû'*, 9/225.

²³⁶ Nevevî, *el-Mecmû'*, 9/225.

²³⁷ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 3/226.

başlığı altında sadece İbn Ömer kanalıyla rivayet edilen şu hadise yer verir: “Alıcı ve satıcıdan her biri diğerine karşı, birbirlerinden (satış meclisinden) ayrılınca kadar muhayyerdirler. Şart muhayyerliğiyle yapılan alışveriş (bey’u’l-hiyâr) taraflar birbirinden ayrılınca sona erer.”²³⁸

Mecelle de muhayyerlikte akdin tabiatına uygun bir sürenin belirlenmesini esas alan bu görüşü benimsemiştir. Mecelle’de şart muhayyerliğinin süresiyle ilgili olan madde şu şekildedir: “Satıcı veya müşteri ya da her ikisi birden belirli süre zarfında satışı feshetmek veya icâzet verip infaz etmek konusunda muhayyer olmak üzere bey’ akdinde şart koysalar câiz olur.”²³⁹

3. Şart muhayyerliği için belirlenen süre bitince bu muhayyerliğin süresi de sona erer.

4. Şart muhayyerliğinin olduğu akitte muhayyerlik süresi boyunca mebî’in mülkiyeti müşteriye geçmez. Aynı şekilde semenin mülkiyeti de bayiye geçmez. Arada geçen "zamanlar" mülkiyet hakkı doğurmaz.

5. Şart muhayyerliğini süresi akdin yapılmasıyla başlar ve akitte bunun içinde belirlenen sürenin bitmesiyle sona erer.

6. İslam hukuku bayi veya müşterinin düşünmesi, araştırması, incelemesi ve bilgi sahibi olanlarla danışması için onlara şart muhayyerliğini vermiştir. Bu şerî’atin kolaylıklarındandır. Bu sebeple her birinin belli bir süre içinde kendisi için muhayyerliği şart koşma hakkı bulunmaktadır. Şart muhayyerliğinin belli bir süre içerisinde olması açısından bakıldığında, zamanın etkisi ortaya çıkmaktadır.

1.7.6. Görme Muhayyerliği ve Zamanla İrtibatı

Görme muhayyerliği, müşterinin görmeksizin satın aldığı malı gördüğü anda akdi feshetme veya onama hakkına sahip olmasıdır. Bu hak yalnızca müşteri için geçerli olup satıcı için böyle bir muhayyerlik söz konusu değildir. Bir şeyi görmeden satın alma halinde vasfın bilinmezliği rızayı zedelediği ve bu durumun akdin hükmünün tamamlanmasına yani mülkiyetin bağlayıcılığına mani olduğundan müşteri için muhayyerlik hakkı doğmakta ve akdi onun açısından bağlayıcı olmaktan

²³⁸ Malik, *Muvatta’*, "Büyû", 81; İbn Abdilber, *el-İstizkâr*, 20/219.

²³⁹ Mecelle, Md. 300.

çıkarmaktadır. Dolayısıyla müşterinin satın aldığı malı daha önce görmemiş olması gerekmektedir.²⁴⁰ Konumuzu ilgilendiren en önemli husus müşterinin görme muhayyerliğinin kullanma süresinin nerede başlayıp nerede bittiği, bir başka ifade ile zaman sınıridir.

1.7.6.1. Görme Muhayyerliğinin Tanımı

Görme muhayyerliği müşterinin satın aldığı ve henüz görmediği bir ürünü *gördüğü zaman* akdi kabul etme ya da feshetme hakkını veren bir muhayyerliktir.

Mecelletü'l-ahkâmi'l-adliyye'de görme muhayyerliği konusu şöyle geçmektedir: “Bir kimse görmediği bir şeyi satın alırsa bunu görünceye kadar onun muhayyerlik hakkı vardır. Aldığı şeyi görünce dilerse onu kabul eder. Dilerse de satım akdini fesheder.”²⁴¹

Bir kimse görmediği bir evi satın alırsa akit zamanında ya da ondan önce bunu görmediği için onun aldığı evi gördüğü zaman bu akdi feshetme ya da kabul etme hakkı bulunmaktadır. Çünkü bir şeyi anlatmak, görmek gibi değildir. Dolayısıyla müşterinin rızasının tam olabilmesi ve mebî'in kendi ihtiyacını görüp görmediğini incelemesi için görme muhayyerliği meşru kılınmıştır. Hanefiler görme muhayyerliğini Mekhûl ve Ebû Hüreyre'nin(ra) Peygamber'den (s.a.s.) rivayet ettikleri “*Bir kimse görmediği bir şeyi satın alırsa gördüğü zaman muhayyerdir.*”²⁴² hadisi delil sayarak kabul etmişlerdir.

1.7.6.2. Görme Muhayyerliğinin Hükümü

Görme muhayyerliğinin hükümü konusunda *iki* görüş bulunmaktadır. *Birinci* görüşe göre bu muhayyerlik caizdir. Öncelikle Hanefiler bu görüştedirler. Merğînânî bu konuda şunu söylemiştir: “Bir kimse görmediği bir şeyi satın alırsa bu satım caizdir. Bu kimse aldığı ürünü gördüğü zaman ona muhayyerlik vardır. Dilerse verdiği semene

²⁴⁰Zuhayli, *Fıkhu'l- İslâmî ve Edilletuhû*, 5/ 201.

²⁴¹*Mecelletü'l-ahkâmi'l-adliyye*, madde: 320, 64.

²⁴² Dârekutnî, 2/569; Zeyla'î, *Nasbu'r-râye*, 4/9.

karşılık mebî'i alır. Dilerse de mebî'i reddeder."²⁴³ Mâlikîler²⁴⁴ ve Hanbeliler²⁴⁵ de aynı kanaate sahiptirler.

Mâlikîlere göre görme muhayyerliği şart muhayyerliğine benzemektedir. Nitekim gâibin satımı sahih olması için akdi yapan kişinin görme muhayyerliğini şart koşması gerekmektedir.

İkinci görüşe göre ise görme muhayyerliği *caiz değildir*. İmam Şâfiî bu görüştedir. Bu görüş onun mezheb-i cedîdi olup mezhepte mutemed olan görüş de budur. Bu görüş ayrıca Ahmed b. Hanbel'den gelen iki rivayetten en meşhur olanıdır. Bu görüşte olanların delili zamanla irtibatlı olmayıp daha çok mebî'in meçhul olmasıyla ilgilidir.²⁴⁶ İmam Şâfiî bu konuda şunu söyler: "Mebî' meçhul olduğu için bu akit asla sahih değildir."²⁴⁷

1.7.6.3. Görme Muhayyerliğinin Şartları ve Sakıt Olduğu Durumlar

Görme muhayyerliğinin şartları şunlardır:

1. Müşterinin akit esnasında ve akitten önce mebî'i görmemesi. İbn Hübeyre ve Abdurrahman b. el-Kâsım²⁴⁸ bu konuda icmâ olduğunu nakletmişlerdir.²⁴⁹
2. Mebî'in ev ve araba gibi vasıfları anlatılmakla anlaşılabilen bir ürün olması. Selemde olduğu gibi zimmette sabit olup nitelikleri anlatılan bir borç ise icmâ ile bunda muhayyerlik yoktur. Selemde görme muhayyerliğinin olmadığı konusunda icmâ nakleden kişi *Fethu'l-kadîr*'in müellifi İbnü'l-Hümâm'dır.²⁵⁰
3. Akdin feshedilebilen bir akit olması. Eğer akit, evlilik ve hul' gibi feshi kabul etmeyen bir muamele ise bunda görme muhayyerliği yoktur.
4. Akitten sonra mebî'in görülmesi.²⁵¹

²⁴³ Merğînânî, *el-Hidâye*, 8/81.

²⁴⁴ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 3/174

²⁴⁵ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/483.

²⁴⁶ Aynî, *el-Binâye şerhu'l-Hidâye*, 8/81.

²⁴⁷ Aynî, *el-Binâye şerhu'l-Hidâye*, 8/81.

²⁴⁸ O, Ebû Abdillâh b. el-Kâsım el-Mısrî'dir. İmam Mâlik'in öğrencisidir. Mısır'ın idarecisi ve fıkıhçısıydı. İmâm Malik'e arkadaşlık etmiştir. 132/191'de doğmuştur. Bk. Heyet, *Mevsû'atü'l-icmâ' fi'l-fikhi'l-İslâmî*, 11 cilt (Mısır: Dâru'l-hüdâ, 2013), 2/464.

²⁴⁹ Heyet, *Mevsû'atü'l-icmâ' fi'l-fikhi'l-İslâmî*, 2/496.

²⁵⁰ *Mevsû'atü'l-icmâ' fi'l-fikhi'l-İslâmî*, 2/496.

²⁵¹ Kâsânî, *Bedâi'u's-Sanâi'*, 5/292.

Görme muhayyerliğini düşüren durumlar şunlardır:

1. Müşterinin mebî'i satması, rehin olarak vermesi ve icâreye vermesi gibi mebî' de değişikliği gerektiren bir tasarrufta bulunması.

2. Mebî'in müşterinin yanında kusurlu hale gelmesi ya da bir kısmı da olsa yok olması. Hatta müşterinin bir ta'addi ve kusuru olmasa dahi âlimlerin icmâıyla onun semeni ödemesi gerekir. Kâsânî, 'Aynî, İbnü'l-Hümâm ve İbn Nüceym bu konuda icmâ olduğunu nakletmişlerdir.²⁵²

3. Muhayyerlik hakkı bulunanın ölmesi. Hanefiler e göre şart muhayyerliği varislere geçmediği gibi görme muhayyerliği de geçmez.²⁵³

4. Mebî'in reddetmeye engel olacak şekilde müşterinin yanında artması.²⁵⁴

5. Muhayyerlik hakkı olanın açık ve dolaylı bir şekilde akdi kabul etmesi.

6. Taraflardan biri akdi feshetmediği halde üzerinde anlaşılan muhayyerliğin süresinin sona ermesi.²⁵⁵

7. Muhayyerlik hakkı bulunan kişinin delirmesi, bayılması ya da aklı gideren benzer bir şeyin onun başına gelmesi.²⁵⁶

1.7.6.4. Görme Muhayyerliğinin Olduğu Akitler

Her satım akdinde görme muhayyerliği olmaz. Bu muhayyerlik bazı akitlerde olur. Bunlar da şunlardır:

1. Mebî'in vasıflarının anlatılabildiği satım akdi.

2. İcâre akdinde kiracı, kiraladığı şeyi gördüğünde bu akdi kabul etme ya da feshetmede muhayyerdir.

'Aynî bu konuda şunu söyler: Görme muhayyerliği ancak dört şeyde olur. Satım, icâre, kısmet ve mal davasında belli bir şey üzerinde sulh yapmak.²⁵⁷ İcmâ ile selemde görme muhayyerliği yoktur.

²⁵² *Mevsû'atü'l-icmâ' fi'l-fikhi'l-İslâmî*, 2/496.

²⁵³ *Mecelletü'l-ahkâmi'l-adliyye*, madde: 321, 64.

²⁵⁴ 'Aynî, *el-Binâye fi şerhi'l-Hidâye*, 8/87.

²⁵⁵ Tüveycirî, *Mevsû'atü'l-fikhi'l-İslâmî*, 3/463.

²⁵⁶ Tüveycirî, *Mevsû'atü'l-fikhi'l-İslâmî*, 3/463.

²⁵⁷ Aynî, *el-Binâye fi şerhi'l-Hidâye*, 8/81.

1.7.6.5. Zamanın Görme Muhayyerliği Üzerindeki Etkisi

Zamanın görme muhayyerliği üzerindeki etkisi şu durumlarda ortaya çıkmaktadır:

Öncelikle, görme muhayyerliği bir süre ile kayıtlı değildir. Çünkü görme muhayyerliğinin delili sayılan “*Bir kimse görmediği bir şeyi satın alırsa gördüğü zaman muhayyerdir.*”²⁵⁸ hadisinde sınırlayıcı bir ifade geçmemektedir. Bunun üzerine herhangi bir vakit tayin etmek nass üzerine ilave yapmak olur²⁵⁹ ki bu da şu anlama gelir; iptal eden hususlar meydana gelmedikçe müşterinin görme muhayyerliği ömrünün sonuna kadar geçerlidir.²⁶⁰ Malı ve maldaki ayıbı gördüğü zaman ise müşteri bey’i isterse onaylar ve mebi’i kabul eder, isterse de bey’i fesheder, mebi’i iade eder.

1. Müşterinin akdi kabul ya da feshetme hakkı, akdin konusunu *görme zamanına kadardır*. Bu görme zamanı için malın teslim edildiği zaman dahi başlamaz. Müşteri malı kullanmaya başlamadan mebi’deki ayıbı göremeyebilir. Malı kullanmaya başlaması veya ayıba rıza göstermesiyle görme muhayyerlik hakkı sona erer. Akdin konusunu görünce akdi kabul veya fesih etmede muhayyerdir. Akit ile akit bağlayıcı hale gelmez. Hanefiler in çoğu bu görüştedir.²⁶¹

2. Muhayyerlik hakkı bulunan kişinin akdin konusunu görüp inceledikten sonra akdi kabul etme ya da feshetme hakkı olduğundan bu hakkını araya herhangi bir süre girmeden kullanması esastır.

3. Görme muhayyerliği şartıyla yapılan akdin konusunu görmeden önce akdin hükmü, muhayyerlik bulunmayan akdin hükmü gibidir. O da müşteri için o anda mebi’ in helal olması ve bayinin mülkiyetinin de o anda semende sabit olmasıdır. Çünkü akitte satımın rükünü şarttan bağımsız bir şekilde gerçekleştirmiştir.²⁶² Dolayısıyla görme muhayyerliği kullanılmayıp araya bir süre girmiş olduğu hallerde bu akid diğer akidler gibi işlem görür.

²⁵⁸ Dârekutnî, 2/569; Zeyla’î, *Nasbu'r-râye*, 4/9.

²⁵⁹ Mehmet b. Feramurz Molla Hüsrev(ö. 885/1480), *Dürerü'l-hükkâm fî şerhi Ğureri'l-ahkâm*, 2 cilt (Dersaâdet: Matbaa-i Amire, 1310), 2/238.

²⁶⁰ Ali Haydar Efendi(ö. 1935), *Dürerü'l-Hukkâm fî Şerhi Mecelleti'l-Ahkâm*, 4 cilt (Dersaâdet: Matbaa-i Amire, 1330), 1/521.

²⁶¹ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 6/340.

²⁶² Heyet, *el-Mevsû'atü'l-fikhiyye el-Kuveytiyye*, 20/73.

4. Müşteri, mebî'î gördüğü zaman görme muhayyerliği sona erer.

1.7.7. Ayıp Muhayyerliği ve Zamanla İrtibatı

Ayıp muhayyerliği, müşterinin görerek satın aldığı malda daha sonra kendisinin ya da ehlinin bilebileceği ve malın değerine etki eden gizli bir kusur sebebiyle özellikle müşteriye verilen bir hak olmakla birlikte semendeki sahtelik ya da başka bir kusur sebebiyle tarafların yapılan bu akdi feshetme veya onama hakkına sahip olmaları olarak kısaca özetlenebilir. Ayıp muhayyerliği de zamanla irtibatlı olan muhayyerlik çeşitlerindedir. Ayıplı bir malın ya da semenin iade süresi ya da hududu konuyu önemli kılmaktadır. Ayıp muhayyerliği, normal bir akdin gereği olarak, şart koşmadan gerçekleşmektedir. Çünkü bir şeyi satın alan kişi onu sağlam kabul etmektedir ya da zannetmektedir. Eşyada asıl olan sağlamlıktır, sözle ifade edilmemiş olsa bile satın alınan şeyin sağlam olması gereklidir. Buna karşın şart ve tayin muhayyerliklerinin oluşması için şart koşulması gereklidir. Kanundan kaynaklanan ayıp muhayyerliği ayıbın anlaşılması ile *derhal* sabit olur ve görme muhayyerliğine benzer.²⁶³ Şimdi ayıp muhayyerliği ile ilgili detaylara geçmek istiyoruz:

1.7.7.1. Ayıp Muhayyerliğinin Tanımı

Ayıp (العيب) **lügavî** kullanımda yani gündelik hayatta, "kusur, eksiklik, leke" gibi anlamlara gelirken²⁶⁴ terim ya da hukuki olarak farklı şekillerde tarif edilmiştir. Lügat anlamı konusunda İbn Abidîn, "ayıp ifadesi *eksiklik* anlamına gelmektedir. Sağlam fitratta eksik olan her şey olduğu da söylenmiştir," şeklinde izah yapar. Ayb'ın **terim** anlamı için ise, "müşterinin mebî'de gördüğü bir kusur sebebiyle akdi feshetme ya da kabul etme hakkı" şeklinde tarif edilirken, genellikle müşteri açısından tarif yapıldığı dikkatleri çeker.²⁶⁵ Hâlbuki izah edileceği üzere semende de ayıp söz konusu olabilir. Yine bu tarifte "müşterinin gördüğü" tabiri bu aybın maddî yani gözle

²⁶³ Kâsânî, *Bedâi 'u's-Sanâi'*, 5/406; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 2/18.

²⁶⁴ Ebû Nasr İsmail b Hammâd Cevherî (ö. 400/1009), *es-Sihâh tâcû'l-luğa ve sıhâhi'l-arabiyye*, nşr. Ahmed Abdülgafûr Attâr, 4 cilt (Beyrut: Dârü'l-İlm, 1990), 1/190 "Ayb", mad.; Ebü't-Tâhir Mecdüddin Muhammed b. Yakub b. Muhammed el-Firûzâbâdî (ö. 817/1415), *el-Kâmûsu'l-muhût*, 2 cilt (Beyrut: Dâru lhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1991), 1/261, 262, "Ayb" maddesi.

²⁶⁵ İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 5/3.

görülebilen bir kusur olması gerekmektedir. Gözle görülmeyen veya sadece erbabının bilebileceği kusurlar için "vasıf muhayyerliği" denilmektedir.²⁶⁶

Ayıp, Hanefilere göre “ tüccarın örfünde malın değerini -az veya çok- düşüren şey” veya “yaratılış itibariyle sağlam olan şeyde bulunmayan özelliktir.²⁶⁷ İslam hukukunda ayıp muhayyerliğinin terim olarak kullanımı için çoğunlukla “ayıp muhayyerliği”(خيار العيب), bazen de “ayıp sebebiyle red" (الرد بالعيب) ya da Mâlikîler ve Şâfîlîler'in ıstılahıyla “noksanlık muhayyerliği (خيار النقيصة) kavramları²⁶⁸ ile ifade edilmektedir. Bu ifade kanaatimizce hem semen hem de maldaki ayıp için içine alabilecek bir tarif olduğu söylenebilir.

Mecelle, aybı “ayıp diye ehil ve erbâbı beyinde malın bahâsına iras-ı noksan eden kusur” şeklinde tanımlar.²⁶⁹

Bu muhayyerlik hakkı az bir şey de olsa semenin/malın değerini azaltan bir şey gören kimseye verilen muhayyerliktir.²⁷⁰ Bir kimse bir ürün satın alırsa ve onda bir kusur bulursa eğer buna rıza göstermezse bunu reddetme hakkı bulunmaktadır. Çünkü mebî'de herhangi bir aybın bulunmaması akdin gereklerindedir. Maldaki bir kusur sebebiyle müşteriye "cayma ya da vazgeçme hakkı" verdiği için günümüzde buna "tüketici hakları", Arapça olarak ise حقوق المستهلك de denilmektedir. Zira satın alınan şeyden tam olarak yararlanmak onun sağlam olmasına bağlıdır. Kusurlar, tüccarların âdetinde malı azaltan eksiklerdir. Bu konuda onların örf ve âdetine başvurulur. Maldaki kusurun değeri düşürmesine örnek olarak binilmek için alınan hayvanın huysuz çıkması, kusurun *akitten beklenen maksadı engellemesine* örnek olarak elbisenin müşterinin bedenine dar gelmesi, tasarrufa engel olmasına örnek olarak da satın alınan arazinin üzerinde üçüncü bir şahsın irtifak hakkının bulunması gibi örnekler gösterilebilir.

²⁶⁶ Çeker, *Fıkıh Dersleri-1*, 78.

²⁶⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, 8/99; Merğînânî, *el-Hidâye*, 3/357; İbn-i Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 5/3; *Mevsû'atü'l-icmâ fi'l-fikhi'l-İslâmî*, 2/438.

²⁶⁸ Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 2: 50; Remlî, *Nihâyetü'l-Muhtâcîlâ Şerhi'l-Minhâc*, 4: 25.

²⁶⁹ Mecelle, md. 338.

²⁷⁰ İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 5/5.(كل ما أوجب نقصان الثمن).

1.7.7.2. Ayıp Muhayyerliğinin Hükümü

Hanefî, Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelî âlimlerinin cumhuri alış-verişlerde ayıp muhayyerliğinin meşru olduğu konusunda ittifak etmişlerdir. Bu muhayyerlik Kitap, sünnet ve icmâ ile sabittir.

Öncelikle, “*Ey iman edenler! Karşılıklı rızâya dayanan ticâret dışında, mallarınızı aranızda haksızlıkla yemeyin.*”²⁷¹ ayeti, mebî’deki kusuru bildirmeden elde edilen kazancın insanların mallarını haksızlıkla yemek sınıfına soktuğuna delildir. Ayrıca bu, mebî’de şart olan rızaya aykırıdır.

Yine, Ebû Hureyre’den rivayet edilen “*Resûlullah (s.a.s.) (Medine pazarında dolaşırken) bir buğday yığınının yanına geldi. Elini o yığının içine daldırınca parmakları ıslandı. Satıcıya, ‘Bu (ıslaklık) da nedir buğday sahibi?’ diye sordu. O da, ‘Üzerine yağmur yağmıştı ey Allah’ın Resûlü!’ dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber şöyle buyurdu: ‘Öyleyse insanların görmeleri için ıslak olan kısmı üste koyman gerekmez miydi? Aldatan benden değildir!’*”²⁷² mealindeki hadis ayıp muhayyerliği için delil sayılmaktadır.

Yine, "musarrât" hadisi diye bilinen “*Develerin ve koyunların memelerinde sütü biriktirerek olduğundan fazla verimli göstermeye çalışmayın. Birisi bu durumda bir hayvanı satın almışsa ve sütünü sağmışsa iki şeyden birini seçmekte serbesttir: Bu haliyle razı olursa hayvanı kendisinde tutar (sözleşme olduğu şekilde kalır). Razı olmazsa hayvanı iade eder ve ayrıca bir sâ‘ hurma verir.*”²⁷³ hadisi de gözle görünmeyen ayıplı mal satışını yasaklamıştır.

Fukaha, ayıp muhayyerliğinin bulunduğu konusunda icmâ etmiştir. İbn Hazm bunun cevazıyla ilgili icmâ olduğunu nakletmiş ve şöyle demiştir: “Kim bir şeyi satın alırsa bayi de bundaki kusuru açıklamazsa müşterinin bunu reddedip verdiği semeni

²⁷¹ Nisâ, 4/29.

²⁷² Müslim, "İmân", 164.

²⁷³ Buhârî, “Buyû”, 63; Müslim, “Buyu”, 11; Ebu Davud, “Buyu”, 46.(Konuyla alakalı olarak; Buhârî, “Buyû”, 19; Müslim, “Buyû”, 11 ile İbn-i Mâce, “Ticârât”, 45; Şevkânî, *Neylû'l-evtâr*, 4/239'daki hadislerle bakılabilir.)

geri alma ya da dilerse bunu yanında tutma hakkı vardır. ”²⁷⁴ İbn Hübeyre, İbn Kudâme ve Karâfi'nin de bu konuda icmâ olduğuna dair bilgiler nakledilmiştir. ²⁷⁵

1.7.7.3. Ayıp Çeşitleri

Ayıp çeşitleri, birçok açıdan ayrıma tabi tutulabilir. Bazıları malın tesliminden önce meydana gelirken bazıları ise sonra meydana gelir. Çalışmamızda konumuz olan zaman ile bağlantılı olduğunu düşündüğümüz bazı sınıflandırmalara şu şekilde yer verdik:

a. Meydana Geliş Vakti Açısından Ayıplar

Ayıplar meydana gelme vakitleri açısından ikiye ayrılırlar:

Ayb-ı Kadîm: Mebi'in bayi elinde iken mevcut olan kusurlarına *ayb-ı kadîm* denir. Aynı zamanda müşteri için ayıp muhayyerliğinin sabit olmasında da aybın bayi elinde iken var olması şarttır. Alışverişten sonra fakat kabz gerçekleşmeden önce bayi elinde iken meydana gelen mebiddeki ayıplar da ayb-ı kadîm hükmündedir.²⁷⁶ Konuyla alakalı Mecelle maddesi şu şekildedir: “Ayb-ı kadîm, bayi‘ yedinde iken mebidde mevcut olan kusurdur.”²⁷⁷

Ayb-ı Hâdis: Satın alınan malın teslim alınmasından sonra müşterinin yanındayken müşterinin veya yabancı bir kimsenin eliyle veya da semavi bir afet ile meydana gelen ayıplara sonradan olan ayıp manasında ayb-ı hâdis denir.²⁷⁸

Ayıp çeşitleri; "meydana geliş şekli," "miktarı" ve "görünürlük" bakımından olmak üzere daha başka çeşitlere ayrılırsa da biz bunların zamanla irtibatı olmaması nedeniyle buraya almak istemedik.

1.7.7.4. Ayıp Muhayyerliğinin Şartları

Âlimler ayıp muhayyerliğinin bulunması için şunları şart koşmuşlardır. Biz bu şartlardan zamanla alakalı olanları daha fazla açıklayarak hepsinin sıralamak istiyoruz:

²⁷⁴ Ebu Muhammed Ali b. Ahmed b. Saîd İbn Hazm el-Endelüsî el-Kurtubî ez-Zâhirî (ö. 456/1064). *Merâtibü'l-İcmâ' fi'l-İbâdât ve'l-Muâmelât ve'l-İ'tikâdât*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts), 87.

²⁷⁵ *Mevsû'atü'l-icmâ' fi'l-fikhi'l-İslâmî*, 2/438-439.

²⁷⁶ Haydar Efendi, *Düreru'l-hükkâm*, I, 558; Mecelle, md. 340.

²⁷⁷ Mecelle, md. 339.

²⁷⁸ Ali Bardakoğlu, “Ayıp”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2002), 4/247.

a. Kusurun, ürünün kıymetini eksiltmeye sebep olması gerekir.²⁷⁹ Şâfîiler mebi‘in kıymetini eksilten her şeyin ayıp muhayyerliğine sebep olduğu görüşündedirler. Örneğin kurban için alınan koyunun kulağının kesik çıkması, kurban edilmesine engeldir ve koyun ayıplı sayılır.²⁸⁰

Kusurlar *iki kısma* ayrılmaktadır.

Birincisi mebi‘in kendisi üzerinde etkili olan kusurlar: Bunlar hayvanın hasta olması, arabanın çalışmaması gibi ürünlerdeki menfaati engelleyen kusurlardır. Bu satım akdinde müşterinin akdi iptal edip ürünü geri verme hakkı bulunmaktadır. Çünkü bu tür kusurlar yararlanmayı engelleyen kusurlardır.

İkincisi mebi‘in mükemmelliği üzerinde etkili olan kusurlar: Bunlar arabanın rengi gibi ürünün kıymetini ve güzelliğini artıran özelliklerin bulunmamasıdır. Bu tür özellikler bulunmadığı zaman müşterinin akdi kabul etme ya feshetme hakkı bulunmaktadır.²⁸¹

b. Kusurun *eski* olması yani mebi‘ müşteriye teslim edilmeden önce malikin yanında meydana gelmesi gerekir. Eğer kusur müşterinin yanında meydana gelirse muhayyerlik düşer. Satılan mal, teslim zamanına kadar satıcının tazmininde olduğundan maldaki ayıp, alıcıya tesliminden önce ortaya çıkmış olmalıdır. Ayıp, teslimden önce mevcut olmalıdır, teslimden sonra oluşmuş olmamalıdır.²⁸² Ayıbın, teslimden sonra da varlığını sürdürmesi gerekir. Mal satıcının elindeyken oluşan ayıp, malın iadesine kadar devam ederse ayıp muhayyerliği doğar. Bir başka ifade ile yok olması veya giderilmesi kuvvetle muhtemel olan ayıp sebebiyle alıcının muhayyerliği yoktur.²⁸³

c. Kusurun bilinmemesi yani müşterinin akit esnasında kusurun varlığından haberdar olmaması gerekir.²⁸⁴ Tüketicinin, akit veya malın teslimi sırasında ayıbın

²⁷⁹ Kâsânî, *Bedâi‘u’s-Sanâi‘*, 5/406, 408; İbn-i Rüşd, *Bidâyetü’l-müctehid*, 1/337-340; İbn-i Kudâme, *el-Muğni*, 4/263, 264; İbnü’l-Hümâm, *Fethü’l-kadîr*, 6/357-362; Şirbînî, *Muğni’l-muhtâc*, 2/50-52; İbn-i Âbidîn, *Reddü’l-muhtâr*, 5/7-15.

²⁸⁰ Şirbînî, *Muğni’l-muhtâc*, 2/52, 53.

²⁸¹ Tüveycirî, *Mevsu‘atü’l-fikhi’l-İslâmî*, 3/462.

²⁸² Kâsânî, *Bedâi‘u’s-Sanâi‘*, 5/408; İbn-i Rüşd, *Bidâyetü’l-müctehid*, 1/340. Şirbînî, *Muğni’l-muhtâc*, 2/52.

²⁸³ İbn-i Rüşd, *Bidâyetü’l-müctehid*, 1/338; *el-Fetavâ’l-Hindiyye*, 2/69.

²⁸⁴ Şirbînî, *Muğni’l-muhtâc*, 2/51, 52.

varlığına dair bilgisi olmasına rağmen satın alması, ayıba dolaylı yoldan rızasını gösterir.²⁸⁵

d. Malikin akitte mebî'in kusurlarından beri olduğunu şart koşmamış olması gerekir.²⁸⁶

e. Muhayyerlik bitmeden önce muhayyerlik hakkı olan kişi ölürse bu hak varislere geçer. Bu konuda fakihler arasında ihtilaf bulunmamaktadır.

Maldaki bir özelliğin ayıp kabul edilmesi ve akde etkisinin tespiti ile ilgili konular şer'î değil daha çok örfidir. İslâm hukukçularının, ayıplara dair verdikleri örneklerde yaşadıkları yer ve zamanın örfünden hareket ettiklerinden, hangi özelliklerin ayıp sayılıp-sayılmayacağına farklı görüşler ortaya çıkmıştır²⁸⁷

1.7.7.5. Ayıp Muhayyerliğini Reddetme Engelleri

Ayıp muhayyerliğini düşüren birtakım durumlar bulunmaktadır. Bu durumlarda müşteri artık mebî'i geri veremez. O durumlar şunlardır:

1. Müşterinin kusuru öğrendikten sonra kusuru kabul etmesi.²⁸⁸
2. Açık veya dolaylı bir şekilde muhayyerliğin düşürülmesi.
3. Akdin konusunun yok olması ya da müşterinin elinde kusurlu hale gelmesi.²⁸⁹
4. Müşterinin aldığı ürünü satması, hibe etmesi ya da vakfetmesinde olduğu gibi ürünü onun mülkiyetinden çıkaran bir tasarrufta bulunması.
5. Arazide ev yapma ya da ağaç dikme gibi akdin konusunun müşterinin elinde artması ve bu artmanın kabzdan sonra gerçekleşmesi.²⁹⁰
6. Müşterinin akitten önce kusuru bilmesi ya da kusurun akitten sonra meydana gelmesi. Bu durumda muhayyerlik hakkı düşmez, hiç oluşmaz.²⁹¹

²⁸⁵ İbn-i Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 5/5, 6.

²⁸⁶ Kâsânî, *Bedâi'u's-Sanâi'*, 5/410; İbn-i Kudâme, *el-Muğni*, 4/279; Ramli, *Nihâyetü'l-Muhtâc ilâ Şerhi'l-Minhâc*, 4/38.

²⁸⁷ Ayıp örnekleri ve şartları için bk. Kâsânî, *Bedâi'u's-Sanâi'*, 5/406-408; İbnü'l-Hümâm, *Fethü'l-kadîr*, 6/357-362; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 2/50-52; Ramli, *Nihâyetü'l-Muhtâc ilâ Şerhi'l-Minhâc*, 4/27-33; İbn-i Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 1/337-340; İbn-i Kudâme, *el-Muğni*, 4/263, 264.

²⁸⁸ Kâsânî, *Bedâi'u's-Sanâi'*, 5/428.

²⁸⁹ Kâsânî, *Bedâi'u's-Sanâi'*, 5/419; İbnü'l-Hümâm, *Fethü'l-kadîr*, 6/370-372; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 2/54. Bilmen, *Hukuki İslamiyye*, 6/71.

²⁹⁰ Serahsî, *el-Mebsût*, 8/103; İbnü'l-Hümâm, *Fethü'l-kadîr*, 6/365, 366.

²⁹¹ Kâsânî, *Bedâi'u's-Sanâi'*, 5/410; Mergînânî, *el-Hidâye*, 3/40; İbn-i Kudâme, *el-Muğni*, 4/252-258.

1.7.7.6. Zamanın Ayıp Muhayyerliği Üzerinde Etkisi

Zamanın ayıp muhayyerliği üzerindeki etkisi şu durumlarda ortaya çıkmaktadır:

Bir malda ya da semende ayıp olduğu anlaşılınca bu muhayyerlik hakkının *derhal* mi yoksa *terâhî* yani belli bir süre ertelenmesinin mümkün olup olmadığı konusunda âlimlerin görüşleri şöyle özetlenebilir:

a. Ayıp muhayyerliği, müşteri için şartsız ve süresiz sabit olur. Yani ayıp muhayyerliğinde belirlenen bir müddet yoktur. Müşteri mebi'in ayıplı olduğuna muttali olduktan sonra ayıp muhayyerliğini iptal etmez veya ayba razı olduğuna delâlet eden bir tavır sergilemezse ayıp muhayyerliği hâlâ sabit kalmaya devam eder. Hatta bayiyi bulana kadar mebi' elinde telef olsa, ayıp sebebiyle yine de bayiyeye dönebilir. Dolayısıyla Hanefiler'in tercih edilen görüşüne göre ayıbı tespit eden müşteri ya da bayi muhayyerlik hakkını kullanmayı süresiz (terâhî) erteleyebilir.²⁹² Çünkü ayıp muhayyerliği hakkı bulunan kişi, o maldaki ayıbı tespit ettikten sonra iade hakkına sahip olmasına rağmen belli bir süre beklemesi normaldir ve bu hakkı hiçbir ön şart ve süre koymaksızın kendiliğinden oluşur.²⁹³

b. Şafiîlere göre bir malda ayıp tespit eden kişi bu maldaki kusur sebebiyle indirim talep etmek yerine akdi feshedecekse "derhal" bu hakkını kullanması gerekir, yani fevrîdir, görüşündedirler.²⁹⁴ Bu fevriyetten maksat, kişi ayıbı öğrendiğinde iade etmeye karar vermişse ve namaz kılıyorsa veya yemek yiyorsa bunları bitirdikten sonra hemen iade etmelidir. Yani bu aradaki geçen zaman "fevrî" olmaya engel değildir. Özürsüz geciktirme ile ise muhayyerlik batıl hale gelir.²⁹⁵

c. Malikîlere göre ise bir malda ayıp tespit eden kişi bu hakkını en geç bir ya da iki gün içerisinde kullanması gerekir. İlk gün iade ederse yemin etmesi gerekmez. Ama ikinci gün bu ayıp muhayyerliği hakkını kullanacaksa bu ayıbın kendi yanında vuku bulmadığına dair yemin etmesi talep edilir. İki günden sonra bu hakkını kullanacaksa buna izin verilmez. Çünkü ayıbı bildiği halde kullanmaya devam etmesi rızaya delil

²⁹² Haydar Efendi, *Dürrerü'l-Hukkâm fî Şerhi Mecelleti'l-Ahkâm*, 1/335

²⁹³ İbn-i Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 5/5, 32.

²⁹⁴ Şirbinî, *Muğni'l-muhtâc*, 2/59.

²⁹⁵ Şirbinî, *Muğni'l-muhtâc*, 2/70, 71; Bilmen, *Hukuki İslamiyye*, 6/362.

sayılır.²⁹⁶ Malikîlere ait bu hükmün insanların iyi niyetlerinin henüz bozulmadığı ve basit malların alınıp satıldığı zamanlar için belki geçerli olabileceği düşünülebilir. Günümüzde ise ayıplı bir malın kusuru belli bir zaman alabilmektedir. Özellikle elektronik aletlerin sayısız fonksiyonlarından birisinin eksik olduğunun farkına kullanılma ihtiyacı olduğu anda varılmaktadır. Bu durumda da bilirkişilere ihtiyaç duyulmaktadır. Bu sebeple bir ya da iki günlük bir zaman yeterli olmayacaktır. Nitekim Malikilerden Teymî (ö. 136/753), bütün muhayyerliklerin bir ay, bir sene veya üzerine şart koşulan kadar caiz olduğunu söylemektedir. Bu görüşün ibahadan dolayı olduğu, musarrât hadisine de muhalif olmadığı zikredilir.²⁹⁷

d. Mebî'de kusurun bulunması satım akdinin geçerli olmasını engellemez. Mebî'te kusur varsa satım akdi, muhayyerlik süresi içinde kendisine muhayyerlik hakkı bulunan kişi için bağlayıcı olmaz. Bu kişi kusura razı olup akdi kabul etme ya da akdi feshedip mebî'i geri verip semeni alma arasında muhayyerdir. Akdi feshetme zamanı mebî'i kabzetmeden önce ya da sonra olur. Eğer fesih kabzdan sonra olursa akdin diğer tarafının rızasının bulunması ya da kâdînin kararı gerekir.

e. Müşteri, ürünün kusurlu olduğunu öğrenir öğrenmez ayıp muhayyerliği hakkıyla mebî'i iade edebilir. Fakat uzun bir zaman geçip ve dahi engelleyici bir sebep olmadan mebî'i iade etmezse onun mebî'i geri verme hakkı düşer ve zamanın geçmesi sebebiyle akit onun hakkında bağlayıcı olur. Eğer ayıplı malın satışının batıl veya fasit kabul edilseydi, akit hukuken geçersiz olacağından, satışı kabul hakkı veren ayıp muhayyerliği de olmayacaktır. Hanefilere göre ayıp muhayyerliği hakkı bulunan kişi, o maldaki ayıbı tespit ettikten sonra iade hakkına sahip olmasına rağmen belli bir süre beklemesi normaldir ve bu hakkı hiçbir ön şart ve süre koymaksızın kendiliğinden oluşur.²⁹⁸

f. Mal ayıplı da olsa müşteri için mülkiyeti *derhal* sabit olur. Sağlık şartı, şart muhayyerliğinde olduğu gibi "sebepe şartı" olmadığından akdin in'ikadına veya görme muhayyerliğinde olduğu gibi "hüküm şartı" olmayıp akdin tamamlanmasına etki etmez. Ayıp muhayyerliği sadece akdin bağlayıcılığını engeller.²⁹⁹

²⁹⁶ Şemsüddin Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed ed-Desûkî (ö. 1230/1815), *Hâşiyetü'd-Desûkî 'ale'ş-şerhi'l-kebîr*, nşr. İsa el-Bâbî el-Balebî, 4 cilt (y.y: İhyai'l-kütübi'l-arabiyye, ts.), 3/121.

²⁹⁷ Sahnûn, *el-Müdevvenetu'l-Kübrâ*, 3/471.

²⁹⁸ İbn-i Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 5/5, 32.

²⁹⁹ Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 5/405; Senhûrî, *Masâdiru'l-hak*, 4/252; Zühaylî, *el-Fikhü'l-İslâmî*, 4/557.

g. Müşteriye ürünü inceleme zamanı verilmektedir. Bu da onun mebî'in kusursuz olmasından emin olması, ondan zararın defedilmesi ve rızasının tam olması içindir. Ayıp sebebiyle geri verilecek olan malın, tüketici tarafından nasıl bir halde teslim alınmış ise, iade anında da o hal üzerinde kalması gerekmektedir. Satın alınan malda, teslimden sonra müşterinin etkisiyle yeni bir ayıp veya artış oluşmamalıdır. Örneğin, satın alan kişi başka biri ile aldığı mal üzerinde ortaklık kurmuşsa, satın alınan mal geri verilemez. Çünkü ortaklık bir ayıp sayılır.³⁰⁰

h. Müşteri satıl aldığı malda bir kusur bulmasına rağmen onu kullanmaya devam etmesi o malın mülkiyetinin ona ait olduğuna delil sayılır ve muhayyerlik hakkı böylece batıl olur.³⁰¹

1.7.8. Tayin Muhayyerliği ve Zamanla İrtibatı

1.7.8.1. Tayin Muhayyerliğinin Tanımı

Lügat manası bakımından "ta'yin", Arapça "ayn" kelimesinden türemiş olup, "belirlemek, göz ile görüp tespit etmek" gibi anlamlara gelmektedir.³⁰² Terim olarak ise, kıymet ve vasıfları farklı, fiyatları ayrı ayrı belirlenmiş mallardan birisini müşterinin seçip alması veya satıcının bu mallardan birisini seçip vermesi şartıyla yapılan bir akidde meydana gelen muhayyerlik türüne, ta'yin muhayyerliği denilir,³⁰³ şeklinde uzunca ya da "müşterinin istediğini alması şartıyla iki veya üç şeyden birini satmaktır,"³⁰⁴ şeklinde kısaca tarif edilir.

Mesela, satılmış olanı tayin ettikten sonra üç gün içinde tercihte bulunup dilediğini almak üzere iki veya üç tayin edilmemiş giysi satın alır. "Üç gün tercih hakkım olmakla birlikte şu iki köleden her birisini beş yüz liraya sana sattım" sözü de böyledir.³⁰⁵

Tayin muhayyerliğinin meydana gelebilmesi için öncelikle akdin *kuruluş* ve *geçerlilik* şartlarını sağlaması gerekmektedir. Yani mün'akid ve sahih olan bir akid

³⁰⁰ İbn-i Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 5/16; İbn-i Kudâme, *el-Muğni*, 4/260, 261; Şirbinî, *Muğni'l-muhtâc*, 2/58.

³⁰¹ İbn-i Kudâme, *el-Muğni*, 3/487; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadir*, 6/372.

³⁰² İbn Manzûr, *Lisân'ül-Arab*, 13/302.

³⁰³ Sahnûn, *el-Müdevvenetü'l-Kübrâ*, 4/187; İbn Âbidîn, *Reddü'l Muhtâr*, 7/139; Bilmen, *Hukuki İslamiyye*, 6/63-64; Takî el-Osmânî, *Fıkhü'l-Büyû'*, 2/932.

³⁰⁴ Halebî, *Mülteka'l-Ebhur*, 1/46; Molla Husrev, *Düreru'l-Hukkâm Şerhu Gurari'l-Ahkâm*, 2/151.

³⁰⁵ İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 3/585.

kurulmalı ve ayrıca tarafların tayin muhayyerliğini akdin ek bir şartı olarak belirlemeleri gerekmektedir. Tayin muhayyerliği hakkı müşteriye tanımlanabileceği gibi, satıcıya da tanımlanabilecektir. Şöyle ki, müşteri fiyatları belirlenen sayılı ürünlerden birisini satış sonrası seçme hakkını elde edebileceği gibi satıcı da satış sonrası fiyatı belirlenmiş olan ürünlerden dilediğini müşteriye teslim etme hakkını elde edebilecektir. Buradaki her iki durum da tayin muhayyerliği çerçevesinde ele alınır.

Yukarıdaki tanımdan ve örneklerden şu sonuçlar çıkarılabilir:

1. Tayin muhayyerliğinde satış, bizzat ürünün kendisi üzerinde değil, iki ya da üç şeyden birisi üzerinde olur.

2. Bu işlem, üçten fazla yani dört şey arasından birini seçmekle olmaz.³⁰⁶

3. “Hangisini dersen tercihte bulunabilmen üzere ya da dilediğin herhangi birisini alman üzere şu ikisinden birisini sana sattım” sözünün söylenmesi zorunludur. Böylece tayin tercihine bir dayanak olacaktır.³⁰⁷

1.7.8.2. Tayin Muhayyerliğinin Hükümü

Bu muhayyerlik hakkında, âlimler arasında ittifak bulunmamaktadır. Âlimlerin çoğunluğu bilinemezlik nedeniyle buna cevaz vermezken, Ebu Hanife ve onun arkadaşları Ebu Yusuf ve İmam Muhammed ve Mâlikîler bunun caiz olduğu görüşüne varmışlardır. Onlar, isimle tayin tercihinden söz etmemişler ancak, onun biçimlerine cevaz vermişlerdir. Bunu da temyiz tercihi olarak adlandırmışlardır. Tahâvî de aynı ismi kullanmıştır.

Onlar bunun meşruluğunu şart tercihine kıyas etmişlerdir. Şâfiîler ve Hanbelîler de, anlaşmazlığa yol açan bir bilinmezliğin satışı da bilinemeyeceği için bu şekilde bir satışın batıl (geçersiz) olduğu görüşündedir³⁰⁸.

Abdulkerim Zeydan bu konuda şöyle der: “Zahir olan şudur: Cevaz verenlerin görüşü vermeyenlerin görüşüne göre daha tercihe şayandır. Çünkü insanların içinde böyle bir tercihe ihtiyacı olan kimseler vardır. Akdin tarafları için bunda bir zarar

³⁰⁶ Haydar Efendî, *Dürrerü'l-Hukkâm fî Şerhi Mecelleti'l-Ahkâm*, 1/311.

³⁰⁷ İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 4/585

³⁰⁸ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/499; *el-Mevsûatü'l-Fıkhiyyetü'l-Kuveytiyye*, 13/44.

yoktur. Tayin etmeden önce akit mahallinin bilinmemesi, bunlardan tayin tercihinin olduğu her birinin bedelini tayin etme konusunda herhangi bir anlaşmazlığa yol açmaz.³⁰⁹

Aynî mallara sahip olmayı ifade eden muâvaza/ıvazlı akitlerinde bu tercih, satış gibidir.

Tayin muhayyerliği için zikredilenlerin çoğunluğu satışa konu olan mal için geçerlidir. Ancak bedelin tayin edilmesiyle bağlantılı bir tercih vardır ki tercihin zikredilmesi burada yeterli olmaz. Bu da bir şeyi farklı fiyatlarla iki vadeyle ya da biri peşin diğeri vadeyle satıp satmadığı ve tercihi ona bırakıp bırakmadığıdır. Hanefî, Mâlikî ve bir kısım Hanbelîler bunun meşru olduğu görüşünderken Şâfiîler bunu kabul etmemektedirler.³¹⁰

1.7.8.3. Tayin Muhayyerliğinin Şartları

Tayin muhayyerliği tercihinde âlimler aşağıdakileri şart koşmuşlardır:

1. Tercihin iki ya da daha fazla şey üzerinde olmaması.³¹¹
2. Tercih mahallinin aralarında farklılık bulunan ve değeri olan şeylerden olması.
3. Tayin muhayyerliğinin gerçekleştiği şeylerin değerlerinin belirli olması.
4. Tercih süresinin bilinir olması. Bu süre, Hanefilere göre üç günü geçemez,³¹² Muhammed b. el-Hasen ve Ebu Yusuf'a göre ise belirli olursa üç günden fazla olması caizdir.
5. Tayin muhayyerliği olan kimsenin, belirlenen sürenin sona erdiği zamanda alacağı şeyi tayin etmesi gerekir.³¹³
6. Tayin muhayyerliği miras olur ve mirasçılara intikal eder.³¹⁴ Bu, tercihin miras kılınması değil, onun mülküyle başkasının mülkü karıştığı içindir.³¹⁵ Muhammed es-

³⁰⁹ Zeydân, *el-Medhal li Dirâseti 'ş-Şerîa*, 382.

³¹⁰ *el-Mevsûatü 'l-Fikhiyyetü 'l-Kuveytiyye*, 20/51.

³¹¹ İbn Âbidîn, *Reddü 'l-muhtâr*, 3/585.

³¹² Halebî, *Mülteka 'l-Ebhur*, 1/46; Molla Husrev, *Dürerü 'l-Hukkâm Şerhu Garari 'l-Ahkâm*, 2/151; el-Merginânî, *el-Hidâye*, 3/31.

³¹³ *Mecelletü 'l-Ahkâm*, Madde: 318, 63.

³¹⁴ İbrahim el-Halebî, *Mülteka 'l-Ebhur*, 1/47; *Mecelletü 'l-Ahkâm*, Madde: 319, 63.

³¹⁵ Aynî, *el-Binâye Şerhu 'l-Hidâye*, 8/69.

Semerkandî bunu söylemiş ve tayin tercihinin miras kalacağı üzerinde icma etmişlerdir.³¹⁶ Malik ve Şâfiî, onun şart tercihi gibi akdin bir vasfı olduğu için miras yoluyla mirasçılara intikal ettiği görüşündedirler.³¹⁷

1.7.8.4. Tayin Muhayyerliğine Zamanın Etkisi

Zamanın tayin muhayyerliğine etkisi aşağıdaki gibi ortaya çıkar:

1. Tayin muhayyerliğinin süresi için akid esnasında belirli bir zamanın tayin edilmesi gerekir. Süresi belirlenmeyen muhayyerlik, akdi fâsid kılıcı bir etkiye sahiptir. Bu süre, şart muhayyerliğinde fakihlerin tespit ettikleri süre ile aynıdır. Şart muhayyerliğinde süre Ebû Hanîfe'ye göre *üç gün*, İmâmeyn'e göre tarafların anlaştıkları herhangi bir süre iken, İmam Mâlik'e göre akdin türüne göre değişen sürelerdedir.³¹⁸ Çünkü süre tayin edilmezse, müşteri satılan malın tayinini savaşacak ve karşı tarafı zarara uğratacaktır. Bu nedenle bu zararın ortadan kaldırılması için sürenin belirlenmesi gereklidir. Tercih sahibinin de (muhayyer taraf) tercih tayininin belirlendiği sürenin zamanı içinde satılan malı tayin etmesi gerekiyor. Bu sürenin iki, üç ya da daha fazla bir süre olması fark etmez.³¹⁹

2. Tayin, içlerinden birini tercih zamanının belirlenmesinin nedeni ancak böyle bir tercihe insanların ihtiyaç duymasıdır. Bunda akdin tarafları için bir zarar söz konusu değildir. Akit mahallinin bilinmemesi de tayin tercihinin gerçekleştiği her bir ürünün bedelinin tayin edilmesi nedeniyle bir çekişmeye yol açmaz. Bu nedenle müşterinin belirli bir zaman süresinde kendisi için tercihte bulunma şartı koşma hakkı vardır.

3. Tayin tercihi, tercih mahalli olan ürünlerin birisiyle ilişkili olarak mülkün akitle sabit kalmasını sağlar. Şayet bunlardan tercih edilen şeyleri kabzederse bunlardan birisi garanti edilmiş ürün olur. Geri kalan da elinde emanet olur.³²⁰ Bu durumda emanet hükümlerine tabi olur.

³¹⁶ Muhammed b. Ahmed b. Ebî Ahmed, Ebu Bekr Alâüddin es-Semerkandî (ö. 540), *Tuhfetü'l-Fukahâ*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994), 2/71.

³¹⁷ *el-Mevsûatü'l-Fıkhîyyetü'l-Kuveytiyye*, 18/39.

³¹⁸ Merğînânî, *el-Hidâye*, 3/29; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, 2/200.

³¹⁹ Haydar Efendi, *Dürerü'l-Hukkâm*, 2/927.

³²⁰ *el-Mevsûatü'l-Fıkhîyyetü'l-Kuveytiyye*, 20/55.

4. Ta'yin muhayerliğinde sürenin dolmasıyla birlikte, karşı tarafın mağdur olmaması için, muhayerliği elinde bulunduran tarafın mutlaka bir seçim yapması ve malın bedelini satıcıya ödemesi gerekmektedir. Bu seçim, söz ile olabildiği gibi, mallardan birisini satmak ve hibe etmek gibi temellük ifade eden bir fiil ile de gerçekleşebilir. Süre dolduğu halde seçim yapmamış olan taraf, Hanefiler'e göre seçim yapmaya zorlanır.³²¹ Fakat Mâlikilere göre, birey icbar edilmeyerek ta'yin muhayerliğine konu olan mallara, yarı yarıya ortak kabul edilir.³²² Mesela, tayin muhayerliği sebebiyle "şu üç şeyden birini satın aldım" diyen bir müşteri o üç şeyden birinde temlik ve temellüke delalet eden bir davranış sergilemesi ya da tasarrufla bulursa bu eylem fiilen tayin sayılır. Bu üç gün içinde herhangi birini seçmemesi durumunda ise akid fesholur, ancak satıcının malına bir nevi rehin konulduğu için zarar görür ve bu zararın dünyevî bir karşılığı olmasa da buna sebep olan müşteri için uhrevî bir ceza olduğu hatırlatılmalıdır.

Hanefilere göre, süre konusunda şart muhayerliği ile aynı hükme sahip olan ta'yin muhayerliği, şart muhayerliğinin vârislere intikal etmemesi yönüyle farklılaşmaktadır. Buradaki farklılaşmanın nedeni ise Hanefilere göre ta'yin muhayerliğinin, akdin lüzumunu/bağlayıcılığını etkilememesidir. Zira ta'yin hakkı bir fesih hakkı değil, sadece müstakil bir seçim hakkıdır. Yani akdin tüm şartları gerçekleşmiş, fakat işler hale gelmesi, muhayerlik hakkı bulunan tarafın ta'yin hakkını kullanmasını beklemektedir. Bu hak kullanıldığında akid işler/nafiz hale gelmekte ve akdin diğer şartları etkilenmemektedir. Bu nedenle bu hak, her iki tarafın akidle ilgili olan bağlayıcılığını etkilememekte ve malın mülkiyetini mecbûrî olarak karşı tarafa intikal ettirmektedir.³²³ Belki de bu sebeple tayin muhayerliği şart muhayerliğinin sakıt olduğu hallerde düşer. Zaman?

Zamanın, akitlerin kuruluşundaki etkisi, onları sahih, fasit ya da batıl olmasına sebep oluşu gibi bilgilerin aktarıldığı bu birinci bölümde daha çok mücerred bilgiler aktarılmıştır. Mesela; akid yapacak tarafların yaşı, tarafların iradelerinin beyan eden lafızların zaman kipi, yaptıkları îcâb ve kabulden dönme zamanları, muhayerliklerin

³²¹ Bilmen, *Hukuki İslamiyye*, 6/63.

³²² Desûkî, *Hâşiyetü'd-Desûkî*, 3/107.

³²³ Muhammed Takî, *Fıkhu'l-Büyük*, 2/934.

genel süreleri, tarafların tabii olarak sahip oldukları bu muhayyerliklerini kullanma süreleri ve bunun akdin sıhhatine etkisi gibi hükümler işlenmeye gayret edilmiştir.

1.8.GARAR SATIŞININ TARİFİ VE ZAMANLA İRTİBATI

Garar; (الغرر) lügavî kullanımında, “aldanma, tehlike, risk, kişinin bilmeden canını veya malını tehlikeye sokması, şek, tereddüt ve ihtimal” gibi anlamlara gelir.³²⁴ Kadı İyâz'ın garar için, “o, dünya gibi zahiren sevilen, bätını ise sevilmeyen bir şeydir, dediği nakledilir.”³²⁵

Terim anlamı ise; sonucu belirsiz olan bir şeyin ya da satışı riskli bir malın satışı anlamına gelir ve batıldır. Kaynaklarda garar kelimesi yerine "cehalet" de kullanılmaktadır. Sudaki balığın ve havadaki kuşun satışı gibi.³²⁶ Garar için şu örnekler de verilebilir: gebe hayvanın karnındaki yavrunun satışı, başıboş yani henüz yakalanmamış bir hayvanın satışı gibi. Bu satışlardaki satıştan maksat, alan kişinin aldığı malın "teslim zamanını" ve malın mahiyetini bilmemesi sebebiyle mülkiyetin gerçekleşmemesidir. Hâlbuki akidden maksat, her iki tarafın da kusursuz şekilde derhal mülk edinebilmeleridir. Bu konuda Karâfi "garar denilen akidde malın teslimi için bir vade tayin edilmişse de bunun teslimi belli değildir ve kabz zaten mümkün olamamıştır," demektedir.³²⁷ İşte bu sebeple dahi garar satışına *zaman* etki etmektedir.

1.8.1. Garar Satışının Hükümü

İçinde insanların mallarını batıl yolla yemeyi barındırması nedeniyle Allah garar satışını haram kılmıştır. Yine böyle bir satış insanlar arasında düşmanlığa sebep olduğu için rızayı zedelemektedir. Zira bu satış, malı teslim almaktan aciz kalma sonucunu doğurabilir.

Garar satışı, “*mallarınızı aranızda batıl yere yemeyiniz.*”³²⁸ ayeti ile “*kuşkusuz şarap, kumar... şeytan işi pisliklerdir...*”³²⁹ ayetindeki الميسر (kumar) kelimesi, elde edilmesi meçhul olan bir şeyin karşılığında bir bedel ödeme manasında olduğundan

³²⁴ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 5/13-14.

³²⁵ Karâfi, *el-Furûk*, 3/270.

³²⁶ Necmeddin Güney, *Satım Akdi Özelinde İslam Borçlar Hukukunda Garar*, (Konya: Aybil Yay, 2019), 35-36; İbn Teymiye, *el-Kavâidü'n-Nûrâniyye*, 196.

³²⁷ Karâfi, *el-Furûk*, 3/265.

³²⁸ el-Bakara, 2/188.

³²⁹ el-Mâide, 5/91.

Kitapla; “Hz. Peygamber garar satışını ve çakıl satışını yasakladı”³³⁰ ve “Bizi aldatan bizden değildir”³³¹ hadislerinin delaletiyle Sünnetle ve fukahanın garar satışının haram olduğu hususunda icma etmesiyle haram kabul edilmiştir. ³³²

Fahiş bir aldatmayla garar satışı yapan kişi öldüğü zaman, gararı telafi davası mirasçılara geçmez.³³³

1.8.2. Garar Satışının Kısımları

Garar konusunda en etkili görüşler serdeden Şehâbeddin el-Karâfi(ö. 684/1285), gararın çeşitlerinden bahsetmiş ve temelde gararın " *akdin sîgasında garar*" ve "*akdin mahallinde garar*" olmak üzere iki kısma ayrıldığını belirtmiş ve şöyle demiştir:³³⁴

- *Mevcut Olup Olmamada garar*: Örneğin, firar eden, kaçan şeyin satışı yani olmayan bir şeyin satışı ve yaratılmamış şeyin satışı.

- *Elde etme konusunda garar*: Örneğin, havadaki kuş gibi kabzedilmemiş şeyin satışı.

- *Miktarda garar*: Örneğin, dalgıcın dalışının ve bir çakıl taşı atma miktarına satış olarak avcının avcılığının satılması.

- *Cinste garar*: Örneğin, markası belirsiz bir ürünü satmak.

- *Türde garar*: Örneğin, cinsiyeti, kabiliyeti, mesleği, yaşı, vasfı belirsiz bir kölenin satışı.

- *Zamanda (sürede) garar*: Örneğin, teslim zamanı belirlenmemiş bir vadeli satış. Bu satış konumuzu ilgilendiren satıştır.³³⁵

- *Mekânda garar*: Örneğin, teslim mekânı belirlenmeyen bir satış.

- *Tayinde garar*: Örneğin, iki farklı elbiseden birinin satışı.

³³⁰ Müslim, “Büyü’ ”, 4; İbn Mâce, “Ticaret”, 23; Ebû Dâvûd, “Büyü’ ”, 24-25; Tirmîzî, “Büyü’ ”, 17; Nesâî, “Büyü’ ”, 27.

³³¹ Müslim, “İmân”, 164.

³³² *Mevsûatü'l-İcmâ fi'l-Fıkhî'l-İslâmî*, 2/207.

³³³ *Mecelletü'l-Ahkâmî'l-Adliyye*, 358. madde, 71.

³³⁴ Karâfi, *el-Furûk*, 3/265.

³³⁵ İbn Teymiye, *el-Kavâidü'n-Nûrâniyye*, 171.

- *Bekada garar*: Örneğin, vakti gelmeyen ürünün satışı gibi.³³⁶

1.8.3. Garar Satışın Şartları

Âlimler garar satışının şartlarından bahsetmişlerdir. Bunlardan bazıları şöyledir:

1. Belirsizliğin çok olması. Havadaki kuşların satışı gibi olan satış olup icma ile yasaktır.

2. Üzerinde akit yapılan şey konusunda garar olup, ona tâbi olan şeylerde garar bulunmaması. Çünkü asıl akde konu olan malda garar olmazsa bu büyük garar olmaz. Annede garar olsa da annenin karnındaki yavrunun satışı, hayvanın memesindeki sütün satışı, zamanı gelmeden önce ağaçla birlikte meyvesinin satışı gibi.

3. İnsanların garar içeren akde ciddi ihtiyaçlarının olmaması. İçinde garar olan akde insanların ihtiyaçları olur ve mecbur kalırlarsa İbn Teymiyye göre bu geçerlidir. Ayrıca o şöyle demiştir: “Gararın mefsedeti ribâdan daha azdır. Bu nedenle ihtiyacın olduğu durumlarda buna ruhsat verilmiştir. Bundan mahrum kalmak, duvarların ve temelin içi bilinmese de duvarların toptan satışı gibi bir gararın zararından daha zararlıdır. Yavrunun veya sütü miktarı bilinmese de aynı durum söz konusudur.”³³⁷

Ancak bu, "kaçınılması mümkün olmayan", "az olan"ın satışı kapsamına girer. Bazı âlimler buna cevaz vermişlerdir. İbn Kayyim, “Garar az olursa ya da ondan kaçınmak mümkün olmazsa bu, akdin sıhhatine engel bir durum değildir. Duvarların temellerinde, hayvanın karnında ya da hepsinin olgunlaşmadığı ürünün sonunda meydana gelen gararlardan kaçınmak mümkün değildir. Çok gararın aksine bu durum satışı engellemez.”³³⁸ Karâfi³³⁹ ve Bâcî³⁴⁰ de buna cevaz vermişlerdir.

4. Muâvada akitlerinde gerçekleşmesi. Yani hibe ve teberru akidlerinde değil de satış ve kira gibi karşılıklı mübâdelenin olduğu akitlerde gerçekleşmesi gibi.

³³⁶ Karâfi, *el-Furûk*, 3/266.

³³⁷ İbn Teymiyye, *el-Kavâidü'n-Nûrâniyye*, 172.

³³⁸ İbn Kayyim, *Zâdü'l-meâd, fî hedyi hayri'l-'ibâd*, 5/727.

³³⁹ Karâfi, *el-Furûk*, 3/266.

³⁴⁰ Bâcî, *el-Müntekâ şerhu'l-Muvatta*, 5/42.

1.8.4. Zamanın Garar Satışına Etkisi

Zamanın garar satışına etkisi konusunda şunlar söylenebilir:

-Âlimlerin çoğunluğu akit mahallinin yani malın akit zamanında mevcut olmasını şart koşmuşlardır. Yoksa mevcut olmayan bir şey üzerinden yapılan akit geçerli olmaz, en azından fasittir. Garar satışından birisi de "zamanın belirsizliğidir." Karâfi'nin de dediği gibi garar "zaman"da da gerçekleşmektedir. Örneğin, teslim zamanının (ürün ya da bedelin teslim zamanı) belirlenmediği bir vade satışı fasittir.

-Bir insan bir ürün satın alıp onu kabzetme zamanından önce satarsa bu batıl olur. Bu akde garar girmiş olur. Bu konuda "Kim bir yiyecek satın alırsa onu kabzedinceye kadar satmasın"³⁴¹ hadisi delil sayılır. Hanefiler, İmam Şâfi,³⁴² İbn Hazm bu görüştedir. Aynî, Hanefilerin bu görüşünün gayrı menkuller dışındakilerle ilgili görüşü olduğunu belirtir. İmam Mâlik ise yiyecek dışında her şeyin satışına cevaz verir. Çünkü bu, yiyeceğe tahsis edilmiştir. Fakat, bir şeye tahsis edilmesi hükmün sadece bununla sınırlı kaldığı anlamına gelmez. Ahmed b. Hanbel de, satış şayet ölçülen, tartılan ve sayılan bir şeye kabzedilmeden önce onun satışı caiz değildir. Bunların dışındakilerse caizdir der.³⁴³ Kabz, bir zamanda gerçekleşeceğinden, kabz vaktinden önce satış yapmak o akdin sıhhatine olumsuz etkilemekte, o akdi fasit hale getirmektedir.

-Olması kesin olmayan şeyin satışı. Yılların, ayların satışı gibi. Yani ürünün birkaç yıl için satışı gibi. Zaman belli olmadığından bu da haram kılınan satışlardandır.

-Satışın, vukuu belirsiz bir zamana göre gerçekleşmesi. Örneğin, devenin karnındaki şeyin sonucunu sana sattım. Ya da teslim zamanını devenin doğurduğu/doğuracağı zaman gibi belli olmayan bir zamana havale ederek satış yapmak. Bu satışa *hablü'l-habele* denir.³⁴⁴ Dolayısıyla bu satış fasit olur. Meçhul bir zamanda verilmek üzere satışı içerdiği için bu satışlar fasittir. Zamanı belli olmadığı

³⁴¹ Buhârî, "Büyü' ", 51, 55; Müslim, Büyü' ", 29, 39; Ebû Dâvûd, Büyü' ", 65; Tirmizî, Büyü' ", 56; İbn Mâce, "Ticârât", 37.

³⁴² Şîrâzî, *el-Mühezzeb fî fikhî'l-imâmî's-Şâfi*, 2/13; en-Nevevî, *el-Mecmû şerhu'l-Mühezzeb*, 9/265.

³⁴³ Aynî, *el-Binâye fî Şerhi'l-Hidâye*, 8/247.

³⁴⁴ Karâfi, *el-Furûk*, 3/265.

için ya da meçhul bir şeyin satışı caiz değildir. Çünkü semenin teslim zamanı meçhuldür ve sürenin bilinmemesi de zaten bu nehyin illetidir.³⁴⁵

Hablü'l-Habele Uygulaması

Bu ifade devenin karnındaki yavrunun daha doğmadan önce ya da henüz olmamış ceninin satılması ve teslimin devenin doğurduğu veya ne zaman doğurursa şeklindeki bir ifadeyle yapılması ve satılmasını yani "garar" ifade eden bir kavramdır. Nitekim İbn Teymiyye de, hablü'l-habele satışının garar cinsinden olduğunu söyler.³⁴⁶

Böyle bir satış şu iki nedenden dolayı sahih değildir.

Birincisi: "bilinmeyen bir süreye kadar" bir bedelle satışı kapsar ki bu belirsiz satış caiz değildir. *İkincisi,* olmayan ve meçhul bir şeyin satışdır. Bu da aynı şekilde caiz değildir.

Âlimler hablü'l-habele satışının *haram* olduğu hususunda ittifak etmişlerdir. İçinde hem yavrunun erkek, dişi ve sağlam doğma bakımından bilinmezliği barındırması nedeniyle hem de devenin doğuracağı zamanın net olarak bilinmemesi nedeniyle yapılan akit geçersizdir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s.) hablü'l-habele satışını yasaklamıştır.³⁴⁷ Bu uygulamanın haram olduğuna dair âlimlerin icması olduğu ve buna muhalif olan birisinin bulunmadığı nakledilir.³⁴⁸

Bu satışın haram olmasının illeti; her türlü bilinmezliğin yanında özellikle zamanın bilinmezliği ve bu suretle aldanmanın fazla olmasıdır. Mesela, günümüzde yarış atlarının henüz doğmamış yavrularının satılması caiz değildir. Çünkü, bir yarış atının ne zaman hamile kalacağı belli olmadığı kadar hamile kalıp kalmayacağı da kesin değildir. Hamile kalsa dahi sağ doğup doğmayacağı da belli değildir. Dolayısıyla doğum zamanı hakkındaki bu belirsizlik o akdi fasit kılmaktadır. Böyle bir akit yapılsa ve atın yavrusu teslim edilse dahi bu uygulama sedd-i zerâi' kabilinden yasaklanması gereken bir akittir. At yavrulamadığı zaman, verilen peşin paranın ödenmesi, ödense

³⁴⁵ San'ânî, *Sübülü's-selâm*, 2/17.

³⁴⁶ İbn Teymiyye, *el-Kavâidü'n-Nûrâniyye*, 196.

³⁴⁷ Tirmizî, "Büyü" , 17.

³⁴⁸ *Mevsûatü'l-İcmâ fi'l-Fıkhî'l-İslâmî*, 2/240-243.

dahi aradaki değer kaybı ve kullanan kişinin o paradan elde ettiği menfaatlerin kime ait olacağı gibi birçok konuda problem oluşturacaktır.

Şimdi, "Zamanın parasal değeri", "Bedellerin teslim zamanı", "Ödeme zamanında Belirsizlik", "Zamanın bizzat kendisinin akid yapmaya mani olduğu haller" ve "Zamana bağlı taahhütlerin ihmali ve tazmini" gibi zamanın etkili olduğu akid çeşitlerinin ele alınacağı ikinci bölüme geçmek istiyoruz.

İKİNCİ BÖLÜM

FARKLI AKİT ÇEŞİTLERİNDE ZAMANIN ETKİSİ VE HÜKÜMLERİ

Bu başlık altında hem tarihten beri bilinen klasik muameleler hem de günümüzde uygulanan ve her gün çeşitlenmeye devam eden bazı uygulamalardan bahsedilecektir.

Klasik manada insanlar ya bizzat kendileri *ticâret* yaparak ya kendisine *miras kalması veya hibe edilmesi* ya da *sorumluluk üstlenerek* mal elde ederler. Bu temel ayrımın da kendi içinde çok çeşitli alt başlıkları ve çeşitleri bulunmaktadır.

Tecrübe ile sabittir ki bazı insanlar mal sahibi olabilir ancak o malını artırma kabiliyetine sahip olmayabilirler. Bazı insanlar ise yatırım yapma potansiyeline sahip olabildiği halde mal sahibi olamayabilirler. İnsanlardan bir kesimin elinde para olurken başka bir kesimin elinde de ürün olabilir ve bu kesimler birbirlerinin ellerinde bulunan şeylere ihtiyaç duyabilir. Ama bunlara bedelsiz ulaşamazlar. İşte insanların ihtiyacını giderilmesi, onlara ulaşmaları ve onların rızık kazanmalarını kolaylaştırmak üzere Allah "*Allah alış-verişi helal kılmuştur*"³⁴⁹ buyurarak ticâret yapmayı mubah kılmuştur. Böylece onlar birbirlerinden faydalanmış olmaktadır. Çünkü para sahibi ürüne muhtaçtır ürün sahibi de paraya muhtaçtır. Böylece her iki taraf da kazançlı

---

³⁴⁹ el-Bakara, 2/275.

çıkmiş olacaktır. Alış-veriş ve yatırımlar için asıl olan hüküm budur yani bunların helal olmasıdır. Ancak, "alış-veriş" ifadesi çok genel bir kavram olduğundan, hangi tür alış-verişlerin helal kılındığı, hangilerinin ise helal olmadığı hususu, faiz ve Cuma vaktindeki alış-verişin yasaklanmasında olduğu gibi bazen ayetlerle, musarrât, telekkî'l-celep vb. uygulamalarda olduğu gibi bazen hadis-i şeriflerle, örnekler verileceği üzere bazen de fukahanın içtihatlarıyla tespit edilmiş, haram olanların caiz olmayanların haram kılınma sebepleri de belirlenmeye gayret edilmiştir.

Bu nedenle İslâm hukuku birçok alış-veriş türü için şer'î kural ve kaideler koymuş ve bu muamele hükümlerini detaylandırmıştır. Zira mümin, sadece kâr ve kazanç peşinde koşan ve savrulan biri değildir. Çünkü alış-veriştten maksat ne olursa olsun sadece bedeli ödeyip ürünü almak ya da satmak değildir. İslâm, Müslümanları ticarî meselelerde tehlikelere düşmekten korumuş ve onlar için yatırımcının parasının ve kazancının tertemiz olmasını murad etmiştir.

Yine haram ticâretin sınırlarını koymuş, insanların mallarını haksız yere yemeyi haram kılmıştır. Akit taraflarının çıkarlarını korumayı hedeflemiş ve buna dair hükümler vaz etmiştir. Bu hükümlerin haram ve helal olanlarını beyan etmiştir. Dolayısıyla her Müslüman'ın üzerinden kazanç sağlayacağı şer'î yolları tanınması, haram ve helalleri bilmesi gerekir.

Biz de bütün bu konuları içine alacak şekilde bu ikinci bölümde "riba, îne, bey bil vefa, vade farkı, kira, kredi kartları, erken ödeme indirimi, enflasyon, zamanında ödenmeyen borçlar gibi *Zamanın parasal değeriyle ilgili hükümler*", "sarf, selem, bey'u'd-deyn bi'd-deyn, vadeli borsa işlemleri gibi *Bedellerin teslim zamanı ve ödeme zamanıyla ilgili hükümler*", " ödeme zamanı, teslim zamanı, şart muhayyerliğinde sürenin belli olması gibi *Sürelerde/zamanda cehaletin hükümlere etkisi*", "Cuma vaktinde satış, fitne zamanı silah satışı gibi *Zamanın bizzat kendisinden kaynaklanan yasaklama ve düzenlemeler*" ve "istisna' akdinde zamanında teslim edememe gibi *Zamana bağlı taahhütlerin ihmali ve tazmini*" gibi konuları değerlendirmeye gayret edeceğiz.

2.1. ZAMANIN BİZZAT KENDİSİNDEN KAYNAKLANAN YASAKLAMA VE DÜZENLEMELER

2.1.1. Zamanın Günaha Sebep Olabilecek Satışlarla İrtibatı

Fakihler, günaha sebep olabilecek ve bu sebeple de haram sayılabilecek akitler hakkında çok örnek getirmişlerdir. Biz bu akidlerin en meşhur olanlarından ve özellikle zamanı ilgilendiren ve zamanın akdin sıhhatine etkisi bağlamında iki tanesi hakkında bilgi vermekle yetineceğiz:

1. Fitne zamanında harb ehline silah satışı yapılması.
2. Cuma namazı için ezan okunurken satış yapılması.

2.1.1.1. Fitne Zamanında Harp Ehline Silah Satışı

İslâm hukukunda Müslüman olmayanların hâkimiyeti altındaki ülkelere veya küfür yönetiminin hâkim olduğu ülke ya da “kâfir liderin emir ve idaresinin yürürlükte olduğu ülkeler için "dâru'l-harb" ifadesi, İslam ilkelerinin hâkim olduğu ülkelere ise "dârul-İslam" ifadesi kullanılır. Fukaha, ülke ayrılığının hükümlere tesiri ve buna bağlı olarak dârülharpte bazı hükümlerin değişip değişmeyeceği konusunda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir.³⁵⁰ Buna göre Müslüman'ın hem devlet düzeyinde hem de kişisel olarak daru'l-harp ehlerinden olan kâfirlere yardım etmesi, onlara güç desteğinde bulunması, Müslümanları zarara ve ezaya uğratması, Hz. Peygamber'in(s.a.s.) “*fitne zamanında silah satışını yasaklamıştır*”³⁵¹ hadisi delil gösterilerek caiz görülmemiştir. Fitneden kasıt, iç savaşlar ve kendilerine karşı şiddet gösteren ve onlarla anlaşma yapılmaması daha evla olan gayr-ı Müslimlerle yapılan savaşlardır.

Böyle fitne zamanlarında, gayr-i müslim ve nifak ehlerinden olan ve Müslüman cemaati terk edenlere silah satmak suretiyle onların gücünü takviye etme durumu vardır. Bu ise caiz değildir. Mezhep anlayışlarına göre fakihler fitne zamanında ve harp ehline silah satma meselesi hakkında özetle şöyle görüş bildirmişlerdir:

³⁵⁰ Ahmet Özel, "Dârülharp", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8/536-537.

³⁵¹ Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. Abdilhâlik el-Bezzâr el-Basrî (ö. 292/905), *el-Bahru 'z-zehhâr el Ma'rûf bi müsnedi'l-Bezzâr*, thk. Mahfuzu'r-Rahman Zeynullah ve dgr., 18 cilt (Medine: Mektebetü'l-ulûm, 1429), 9/63; Beyhakî, *es-Sünen*, 5/327.

İmam Ebu Yusuf, “Bir Müslümana, Müslümanların düşmanına, Müslümanlara karşı güç kazandıracak silah ve teçhizat satmaları helâl değildir. Silaha ve teçhizata yardım edecek şeyler taşınması da helâl değildir,”³⁵² demektedir.

Kâsânî de, “Silah satışı ehl-i fitnedendir (silah satan kişi fitne ehliendir) ve onların askerlerine dâhil olmuş gibidir. Çünkü onlara silah satmak, günah ve düşmanlık üzere yardımlaşma kapsamındadır. Bu ise nehyedilmiştir, der.”³⁵³

İmam Mâlik ise düşmana silah satılması hakkında soru sorulunca şöyle demiştir: “Savaşlarda güç kazandıkları silah ve teçhizat cinsinden olan, ehl-i İslâm’a karşı güç teşkil eden her şey... Onlar bunun satışını yapmasınlar.”³⁵⁴

Şâfiî mezhebine gelince Nevevî şöyle demiştir: “Harp ehline silah satışı icma ile haramdır. Şayet onlara satarsa satış gerçekleşmez.”³⁵⁵

Hanbelî mezhebinin görüşü bağlamında ise İbn Kudâme şöyle der: “Harp ehli ve yol kesenler lehine ya da fitne zamanında kendisiyle haramın kastedildiği her türlü eylemde hüküm haramdır. Böyle bir akit de batıldır.”³⁵⁶

Hanefiler ve Şâfiîler, yukarıda nakledilen hadisle Sünnet-i Nebevîde yasaklandığı için böyle fitne zamanında yapılan bir silah vs. satış akdi "zahiren" sahih olmakla birlikte dînen tahrîmen mekruh ya da Şâfiîlerin ıstılahıyla haramdır. Silah savaş için üretildiği için fitne zamanında silah satışı kerih görülmüştür.³⁵⁷ Günümüzde doğalgaz ve petrol gibi enerji kaynaklarının satışı da buna kıyas edilebilir. Çünkü onlar bunları Müslümanlara karşı savaş araçları içinde kullanmaktadır. Bu da günaha karşı yardımlaşmadır ve savaş zamanında zarar ve fitnenin artmasına yol açar.

2.1.1.2. Cuma Namazı Vaktinde Alış-Veriş

Kur’an-ı Kerim’de Cuma namazı vaktinde alışveriş yapmanın yasaklanması konusunda; “*Ey iman edenler! Cuma günü namaz için çağrı yapıldığında Allah’ı*

³⁵² Ebu Yusuf Yakub b. İbrahim b. Habib b. Sa’d b. Hatbe el-Ensârî (ö. 182/779). *el-Harâc*, thk. Taha Abdürreâûf Sa’d ve Sa’d Hasen Muhammed. Kahire: el-Mektebetü’l-Ezheriyye li’t-Türâs, ts), 207.

³⁵³ Kâsânî, *Bedâiu’s-Sanâi*, 5/233.

³⁵⁴ Sahnûn, Abdüsselam b. Said Tenuhî(ö. 240/854), *el-Müdevvenetü’l-Kübra*, 4 cilt (Beirut, Darül Kütübü’l-İlmiyye, 1994), 3/294.

³⁵⁵ Nevevî, *el-Mecmû şerhu’l-Mühezzeb*, 9/354.

³⁵⁶ Kudâme, *el-Muğnî*, 4/168.

³⁵⁷ İbn Teymiye, *İktizâü’s-sırâtı’l-müstakîm*, 2/30.

zikretmeye koşun ve alışverişi bırakın...”³⁵⁸ buyurulmuştur. Fukahâ, bu ayet ve Hz. Peygamber’in fiilî sünnetini delil kabul ederek Cuma namazı kılması üzerine farz olanların, ağırlıklı görüşe göre *'erkek, ergenlik çağına gelmiş, akıllı ve mukîm olan kimseler'*in "ezan okunduğu vakitten itibaren" alışverişle meşgul olmalarının yasaklandığı konusunda ittifak etmişlerdir. Yasaklanma ifadesinin "haram" mı "tahrîmen mekruh" mu ifade ettiği hususunda ise farklı görüşler mevcuttur:

Hanefilerin dışındaki Cumhura göre Cuma namazı vaktinde Cuma kendisine farz olanların alışveriş yapması *haramdır*. Bu görüşte olanlar âyette alışverişini terk etmenin emredildiğini belirterek bu emrin farziyet ifade ettiğini, emre aykırı davranmanın ise haramlık ifade ettiğini belirtmişlerdir. Cumhurun icması, cuma namazını kılması farz olanlar için Cuma namazı vaktinde alış-verişin *haram* olduğu üzerinde gerçekleşmiştir. İbnü'l-Arabî, İbn Hübeyre, İbn Rüşd ve Abdurrahman el-Kasım icma olduğunu nakleden kimselerdendir. Şâfiî, Hanbelî ve Zâhirîler de bunu kabul etmişlerdir.³⁵⁹

İbn Rüşd, “Bu, zannettiğim kadarıyla üzerinde icma edilen bir husustur, yani, zevalden sonra imam minbere çıkmışken alış-veriş haramdır, der.”³⁶⁰ İmam Suyutî de, “Alış-verişin haram kılındığı bu vaktin belirlenmesinde ihtilâf etmiş olsalar da, Cuma ezanı vaktinde alış-veriş yapmak haramdır,” der.³⁶¹

Hanefilere göre ise Cuma namazı vaktinde Cuma kendisine farz olan kimsenin alışverişle meşgul olması "tahrîmen mekruh"tur. Hanefiler buradaki yasağın alışverişin özünden kaynaklanmaması sebebiyle yasağın derecesini haram seviyesinde değil, tahrîmen mekruh seviyesinde yorumlarlar.³⁶²

Alış-verişin haram olduğu bu süre, Hanefilere göre birinci ezandan, Cumhura göre de imamın minbere çıktığı zamandan ve ikinci ezanın okunmasından itibaren namaz sona erinceye kadardır. Bu saatlerde Cuma namazı kılamayacak durumda olan kadınların ticâret yapması ya da kocasının dükkânını beklemesinin ise caiz olduğu

³⁵⁸ el-Cuma, 62/9.

³⁵⁹ *Mevsûatü'l-İcmâ fi'l-Fıkhi'l-İslâmiyyi*, 2/311.

³⁶⁰ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, 3/186.

³⁶¹ Suyutî, *el-Buyûi'd-Dârra*, 237.

³⁶² Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi*, 1/270.

belirtmiştir.³⁶³ Buna rağmen Yahudilerin Cumartesi av yasağını çiğnemelerinde olduğu gibi, bu saatlerde dahi alış-verişten uzak olmaya gayret edilmesi tavsiye olunur.

Ayet ve hadislerdeki bu yasağa rağmen, fakihlerin çoğunluğu yani Hanefiler, Şâfiîler ve bazı Mâlikîler Cuma namazı vaktinde yapılan alışverişin "dünyevî" açıdan *sahih* bir alışveriş olduğunu belirtmişlerdir. Çünkü bir akdin bâtil veya fasit olmasını gerektiren hususlar burada yoktur. Burada yasaklık sadece *alışverişin vakti* ile ilgili olup vakit ise alışverişin özümüyle ilgili değildir.

2.1.1.3. Zamanın Günahı Barındıran Satışlara Etkisi

Yukarıda iki farklı örnekte izah edildiği üzere bizzat zamanın kendisinin akdin sıhhatine ya da fesadına etki ettiği ve kısaca günaha yardım etmeyi barındıran satışlara etkisi konusunda şunlar söylenebilir:

-Ülke içindeki fitne zamanında, Müslümanlara karşı savaşanlar, yol kesiciler ya da savaş zamanında Müslümanlara karşı savaş açanlara silah satışı caiz değildir. Buradaki silah satış akdi, zahiren yani akdin genel şartları çerçevesinde *sahih* iken, bu akdi batıl kılan şey Cuma vaktindeki alış-veriş gibi "fitne zamanı"nda yapılmış olmasıdır. Normal akdin kuruluşu ya da işleyişinde ya şart koşulan ya da zarureten araya vaktin girmesinden farklı olarak buradaki zaman dilimi çok geniş bir vakti kapsayabilir. Burada akdi yapan tarafların iradesinden ziyade içinde buldukları zaman dilimi tarafların akdine bizatihi tesir etmektedir. Belki buna tabii ya da semavi sebep bile denilebilir. Çünkü fitnecilere ve yol kesicilere tehlikeli zamanlarda silah satışı, onların gücünü takviye eder ve fitnenin bekası için bir sebep olur. Düşmanlara silah satılması da onların Müslümanlara karşı yaptıkları savaşta güçlerini takviye etmek anlamına gelir. Böylece onları Müslümanlara karşı savaş başlatıp sürdürmelerine bir vasıta ve etken olur. Böyle bir satış *sedd-i zerîa* ve günah üzere yardımlaşma kapsamında olduğundan caiz değildir.

-Satış akidlerinde asıl olan *îcab*, kabul ve ehliyet bakımlarından temel şartların bulunmasıdır. Bu durumda akid normalde *sahihtir*. Ancak bu satış belirli bir zamana muttasıl olursa, mesela Cuma namazı vaktinde alış-veriş yapılmışsa mübahlık haramlığa ya da tahrîmen mekruhluğa dönüşür. Bu yasağa rağmen bir satış

---

³⁶³İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, 3/41.

gerçekleşmişse Hanefilere göre bu tahrîmen mekruhtur. Netice itibarı ile Cuma namazı vaktinde yapılan satım akdi hukukî sonuç doğurur ve satıcı paraya müşteri de mala sahip olur. Bununla birlikte mükellef kişi Cuma namazını kılmamanın vebali yanında Şâri'in diğer bir yasağını çiğnediği için ayrıca günaha girmiş olur.

Bu vakitteki alış-veriş Şâfîilere göre geçerli olmakla birlikte haramdır. Mâlikîlere göre satış feshedilmelidir. Hanefilerdeki bir görüşe ve Mâlikîlerde bir görüşe göre bu şekilde yapılan alışverişi bozmak ve isteniyorsa Cuma namazı vakti dışında alışverişin helal olduğu bir vakitte yeniden düzgün bir şekilde yapmak gerekir.³⁶⁴ Hanbelîlere göre ise bu alışveriş açık bir yasakla haram kılındığından dünyevi olarak da sahih değildir.³⁶⁵

Cuma günü alış-veriş yasağının başlangıç ve bitiş süresine gelince; ayette “*Cuma günü ezan için çağrıldığında*” ifadesinde belirtilen çağırılma Hz. Peygamber döneminde iç ezanla olduğu için fakihlerin çoğunluğu alışveriş yasağının iç ezanla, yani bugünkü tabirle Cuma sünneti kılındıktan sonra başladığını kabul etmişlerdir. Hz. Peygamber zamanında Cuma günlerinde sadece bugün “iç ezan” diye bilinen ezan, yani tek ezan okunurdu. Hz. Osman zamanında insanların Cuma namazına gelmede gevşeklik göstermeleri, çarşı-pazarda alışverişe dalmaları sebebiyle dış ezan okunması uygulaması başladı.³⁶⁶ Hanefî mezhebinde bu konuda farklı görüşler olmakla birlikte kabul edilen görüşe göre alışveriş yasağı "dış ezan"la başlar. Alışveriş yasağının Cuma namazının farzının bitimine kadar sürdüğü konusunda âlimler arasında ittifak vardır.³⁶⁷

Çünkü Cuma namazı, Müslümanlar nezdinde büyük ibadetlerden biridir ve cemaat olmadan geçerli olmaz. Dolayısıyla insanlar bu esnada alış-verişle meşgul olursa bu maksat ihlâl edilir. Bu farîzanın yerine getirilmesi için Cuma namazı için yapılan çağrı zamanından Cuma namazı bitip de insanlar dağılıncaya kadarki zaman zarfında alış-veriş yapmak haram kılınmıştır. Öte yandan, Cuma vaktinde alış-verişin yasaklanması umuma şamil olmayıp "kısımî bir yasaklanma" vardır. Adeta, Müslüman bir beldede Cuma günü Cuma namazının şanına ve önemine yakışır bir görüntü verilmelidir. Fakat müslümanlar için Cuma vakti alış-veriş yasağı, Yahudiler için Cumartesi gününün tamamını ve kadın erkek herkesi kapsayacak şekilde

³⁶⁴ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, 3/186.

³⁶⁵ İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr*, 2/161.

³⁶⁶ Buhârî, “Cuma”, 912.

³⁶⁷ İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr*, 5/101.

gerçekleşmemiştir. Bu da Allah'ın(cc), müslümanlar için bir rahmetidir denilebilir. Dolayısıyla, bu yasaktaki zamanın etkisi bizzat vaktin etkisi olmayıp, dünyevî kazancın öncelenerek Cumaya ters bir görüntü verilmesi ve ticâretin ibadete tercih edilmesi şeklindedir. Çünkü bizzat vaktin etkisi olsaydı, kadın erkek herkes için toptan bir yasaklanma söz konusu olabilirdi.

-Satışın Cuma vaktinde satışın sınırlandırılması ve silah satışının fitne ve savaş zamanıyla sınırlandırılması, belirlenen bir zamanda satışın helalden harama geçirmektedir. Çünkü bu zamanlarda satış günah sebep olmaktadır. Aynı şekilde Şeriat'ın maksatlarını korumak için bu satış haram kılınmıştır. Birinci yasak yani fitne zamanında silah satışı Müslüman nüfusu korumayı, ikincisinde de yani Cuma vaktindeki alış-veriş yasağında "dini koruma" söz konusudur.

2.2. ZAMANIN PARASAL DEĞERİYLE İLGİLİ HÜKÜMLER

2.2.1. Ribâ Çeşitleri Ve Zamanla İrtibatları

Türkçe'de "faiz" denilen, Arapça ise ribâ kelimesi ile kullanılan bu kelime, lügavî yani gündelik kullanımda "fazlalık, nemâ, artma, çoğalma, yükseğe çıkma, büyüme, gelişme, serpilme" gibi anlamlara gelir.³⁶⁸ Bu anlamıyla ribâ, hem bir şeyin kendi içinde artması hem de iki şey arasındaki mukayeseden doğan fazlalığı ifade eder. Bu kullanımıyla alakalı olarak Kur'ân'da, *يُمَحِّقُ اللَّهُ الرِّبَا وَيُرِيهِ الصَّدَقَاتِ* Allah ribayı mahveder, sadakaları da artırır.³⁶⁹

Fıkıh literatüründe ise ribâ; "borç verilen bir parayı veya malı belli bir süre sonunda belirli bir fazlalıkla yahut borç ilişkisinden doğan ve süresinde ödenmeyen bir alacağa ek vade tanıyıp bu süreye karşılık onu fazlalıkla geri almanın veya bu şekilde alınan fazlalığın adıdır.³⁷⁰ Terim anlamıyla ilgili olarak mezhebî bakış açlarına göre ise tarifler şöyledir:

³⁶⁸ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 14/304.

³⁶⁹ el-Bakara, 2/ 276.

³⁷⁰ İsmail Özsoy, "Faiz", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/110-126.

Hanefilere göre: Mübadele akdi yapan taraflardan birinin lehine olacak şekilde ve karşılıksız bir fazla bedelin şart koşularak yapıldığı akiddir.³⁷¹

Şâfilere göre: Akit esnasında ya da iki bedelde veya onlardan birinin teslimindeki gecikmeyle ve Şeriat'a göre karşılığı bulunmayan bir şartlı bedelle yapılan akittir.³⁷²

“Allah alış-verişi helâl, ribâyı ise haram kıldı” ayeti ile “Allah ribâ yiyene, yedirene, şahitlik yapana ve onu yazana lanet etti/etsin”³⁷³ hadislerinin delaletiyle ribanın haram olduğu ve haramların en büyüğü olduğu konusunda şüpheye mahal kalmayacak şekilde icma edilmiştir. İmam Nevevî Mâverdî'nin(ö. 450)³⁷⁴ “Müslümanlar ribânın haram ve kebâirden (büyük günahlardan) olduğunda icma ettiklerini ve ribanın bütün şeriatlarda da haram olduğunu nakleder.”³⁷⁵ Ribânın hükmü konusunda; âlimlerin ittifakından bahseden Remlî de “o, en büyük günahlardandır ve onun haramlığı Kitap, Sünnet ve icma ile sabittir” der.³⁷⁶

Şimdi ribanın çeşitleri konusuna geçmek istiyoruz:

Birincisi "*borç ribâsı*"dır ki, haram olduğunda icma vardır. Bu da uygulamada; "ödünç verilen miktarda önceden fazlalığın şart koşulması" ve "ödeme esnasında fazlalığın şart kılınması" şeklinde iki şekilde yapılmaktadır. İbn Rüşd, “Âlimler, "satış akidlerind" ve "satış, selef vs. cinsinden zimmette karar kılan şeylerde" olmak üzere ribânın iki şeyde olduğunda ittifak etmişlerdir der. Zimmette karar kılan şeylerde ribâ ise haramlığı konusunda ittifak edilen "*Câhiliye ribâsı*" ve hakkında ihtilaf bulunan "koy ve peşin al" şeklinde yapılan çeşitleridir.”³⁷⁷ Yeri geldiğinde bu konulardan da bahsedilecektir.

³⁷¹ İbn Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 7/8.

³⁷² Remlî, *Nihâyetü'l-Muhtâcilâ Şerhi'l-Minhâc*, 3/424.

³⁷³ Tirmizî, 1206; İbn Mâce, 2277; en-Nesâî, 2277; Ahmed, 2277.

³⁷⁴ Bu kişi, Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habib el-Basrî el-Mâverdî olup Şâfî fakihidir. Abbasi devletinin en büyük hâkimidir. Hicrî 450 yılında vefat etmiştir.

³⁷⁵ Ebu Zekeriyâ Yahya b. Şeref en-Nevevî(ö. 676/1277), *el-Mecmû' şerhi'l-mühezzeb*, thk. Adil Ahmed Abdülmevcud ve dgr, 27 cilt (Beyrut: Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2007), 9/391.

³⁷⁶ Remlî, *Nihâyetü'l-Muhtâcilâ Şerhi'l-Minhâc*, 3/424.

³⁷⁷ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, 3/148.

İkinci kısım ise "*satış ribâsı*"dır. Bu da "*Fazlalık ribâsı*" ve "*Nesîe ribâsı*" olmak üzere iki çeşittir. İbn Rüşd, "Âlimler satıştaki ribânın "*Nesîe ve fazlalık ribaları*" olmak üzere iki çeşit olduğu konusunda icma ettiklerini, ancak İbn Abbas'ın fazlalık ribâsını reddettiği yönündeki bir rivayeti aktarır."³⁷⁸ Şafiîler bu iki çeşit ribaya üçüncü bir çeşit olduğu kanaatiyle bir isim daha ilave etmişlerdir. O da "*Ribe'l-yed*" isimli bir uygulamadır. Bu, farklı cinslerin ister *para* (altın veya gümüş) ister *gıda maddesi*(ta'âm) olsun birbirleriyle mübadelesinde bedellerden birinin veya her ikisinin veresiye olması halinde doğan aslında "*ribe'n-nesîe*"dir fakat onlar "ribe'l-yed" adını vermişlerdir.³⁷⁹ Onlara göre ribevî cinslerin birbirleriyle satışında karşılıklı kabzın gerçekleşmesi arasındaki farktır. Yani, buğdaya karşılık arpa gibi farklı cinsten akit meclisinde karşılıklı kabız gerçekleşmeden satışının yapılmasıdır. Hanefîlere göre bu, nesîe ribâsının tanımına dâhildir. Biz de bunu sadece ilk iki kısımda ele alacağız.

Riba ve çeşitlerinin zamanla irtibatı kesin ve oldukça açıktır. Öyle ki fazlalık ribasında illetlerin sadece birinde birleşen mallardan biri diğerinden fazla olsa dahi "*peşin*" olmak zorunda yani araya küçük bir zaman dahi girmemelidir. Nesîe ribasında ise o muameleyi haram kılan şey bizatihi zamanın kendisidir. Bu konuda İbn Kayyim "bırakın süre şart koymayı mal mübadelelerinde malı kabzetmeden ayrılmak ya da azıcık gecikmek dahi faiz şüphesi doğuracağından tarafların kabzdan önce ayrılmamaları gerekir. Bu sebeple de tarafların "*derhal*" kabzetmeleri şartı konulmuştur, "*demektedir*."³⁸⁰

2.2.1.1.Fazlalık Ribâsı

2.2.1.1.1. Fazlalık Ribâsının (Ribe'l-fazl) Tanımı

Lügatte "fazl" ziyâde, artma, artırma anlamındadır. *Terim* olarak ise, miktar bakımından iki bedelden birinin diğerinin karşısındaki fazlalığı ifade etmektedir.³⁸¹ Mevsilî, fazlalık faizi, *ölçülen* veya *tartılan* mallar kabilinden olan şeylerin, kendi cinsleriyle peşin ve biri diğerinden fazla olacak şekilde mübadele edilmesidir, şeklinde

³⁷⁸ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, 3/148.

³⁷⁹ Ebu'l-Kâsım Abdülkerim b. Muhammed er- Râfî (ö. 623), *Fethu'l-azîz bi şerhi'l-vecîz (eş-Şerhu'l-Kebîr)*, 9 cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.), 8/162.

³⁸⁰ İbn Kayyim, *İ'lâmü'l-müvakkî'in an rabbi'l-âlemîn*, 3/123.

³⁸¹ Râfî, *Fethu'l-azîz bi şerhi'l-vecîz*, 8/162.

tarif yapar.³⁸² Daha çok *peşin alışveriş* esnasında ortaya çıkan bu "fazlalık faizi"ni Araplar'ın daha önce bilmedikleri, ilk defa Hz. Peygamber tarafından yani hadisle ortaya konulan bir faiz çeşidi olduğu, vadeli alışverişlerde ortaya çıkan faize de "veresiye faizi" (ribe'n-nesîe) denildiği kaydedilir.³⁸³

Hanefilere göre fazlalık faizinin illeti; mübadele edilen şeyler arasındaki *cins birliği* ile *ölçü birliği* olmak üzere iki tanedir. Bu sebeple, aynı cinsten iki şeyin arasında yapılan mübâdelenin fazlalık şartıyla gerçekleşmesine ribe'l-fazl" denilir. Fazlalık ribâsındaki fazlalık iki vadeli bedelin birinde peşin olur.³⁸⁴ Örneğin, aynı cinsten 6 kg. buğday karşılığında 5 kg. buğday satmak. Burada akit meclisi esnasında peşin olarak artırma durumu vardır. Madenî olarak 40 TL karşılığında 50 TL peşin olarak değiştirmek de böyledir. Bu örneklerde buğday ve paralarda gerçekleşen faiz, fazlalık ribâsıdır.

2.2.1.1.2. Fazlalık Ribâsının Haram Kılınmasının Hikmeti

Ribanın hikmetinden bahsetmemizin sebebi alış-veriş esnasında "zaman" bulunması sebebiyle, yani özellikle kabzın peşin olmaması durumunda oluşan sakıncalardır. Yani fazlalık ribasında bazen bedellerin peşin kabzedilmemesi ya da nesîe ribasında olduğu gibi ya bizzat vadenin ya da bu vadenin tekrar uzatılarak paraya çevrilmesi bu akdi haram kılmaktadır. Bu konuda İbn Kayyım şöyle der: Ribâya basamak oluşturan ve faizin aslı olan vadeyi faize vasıta yapmamak için mislî mallarda kabızdan önce karşılığı olmayan bir fazlalıkla satış yapmak haramdır. Çünkü peşin olarak karşılıklı kabzetme şartı onları faize yaklaşımdan korur. Yine onların aynı cinsten olması ve bedellerden birinin diğerinden fazla olmamasını da gerekli kıldı. Bedellerin aynı cinsten olması durumunda bedellerden birinin diğerinden fazla olmaması, böylece kaliteli bir ölçek malın eşit olsa bile kalitesiz iki ölçekle satılmamasını gerekli kıldı. Burada amaç, gerçekte ribâ olan fazlalık ribâsına vasıta kılınmamasıdır... Fazlalık ribâsının haram kılınma hikmeti benim için sarîh değil. Şâri' bu hikmeti olduğu şekliyle zikretti. Onu nesîe ribâsına giden yolu kapatmak için haram kılmıştır... Ribânın haram kılınması iki türdür: Birisi, içinde ifsat eden şey

³⁸² Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 2/30-31.

³⁸³ Özsoy, "Faiz", DİA, 12/112.

³⁸⁴ Serahsî, *el-Mebsût*, 6/99.

olduğu için haram kılınan tür olup, nesîe ribâsıdır. Diğeri de vesilelerin haram olması nedeniyle sedd-i zerîa olarak haramdır. İki türün de haramlığı konusunda hikmet sahibi olan Şâri'in hikmeti ve kemali ortaya çıkmıştır. Vesilelere itibar etmeyen ve o yolların kapanmasını emretmeyen kimse, manasını akletmeden sadece kulluk yapmak maksadıyla fazlalık ribâsının haram kılındığını düşünür.³⁸⁵

2.2.1.1.3. Fazlalık Ribâsının Hükümü

Fakihler, fazlalık ribâsının haram olduğunda ittifak etmişler ve onun aynı cins mallarda gerçekleştiğini söylemişlerdir. Çünkü Hz. Peygamber(s.a.s), “*Altını gümüşe karşılık nasıl dilererseniz öyle satın*”³⁸⁶ ve “*Altın altınla, gümüş gümüşle, buğday buğdayla, arpa arpayla, hurma hurmayla ve tuz tuzla misli misline ve peşin. Kim artırır ya da artırılmasını isterse alan da veren de aynı seviyede faizli işlem yapmış olur*”³⁸⁷ buyurmuştur. Yukarıda zikredilen ayetler, Sünnet ve icmaya göre faizin haram olduğunda şüphe bulunmamaktadır. “Hanefî, Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelî âlimlerin tamamı İmam Sevrî, İbnü'l-Mübârek ve İshak'ın görüşü hep bu yöndedir.”³⁸⁸ Konu hakkında İbn Kudâme, “Ribâ iki türdür. Fazlalık ribâsı ve nesîe ribâsı. İlim ehli her ikisinin de haram olduğu hususunda icma etmişlerdir, demektedir.”³⁸⁹

Zikredilen alışveriş faiziyle ilgili hadislerden anlaşıldığına göre "aynı cins para veya malların" birbiriyle "peşin" mübadelesinde bedellerden birindeki fazlalık faizdir; buna *fazlalık faizi* denir. İlgili başlıkta açıklanacağı üzere, bedellerden birinin parayla alınıp satıldığı durumlar hariç bu malların birbiriyle *vadeli* olarak mübadelesinde de ister tek bedel ister iki bedel de vadeli olsun yine faiz cereyan eder; cinslerin aynı veya ayrı miktarların eşit veya farklı olması durumu değiştirmez. Bu konuda mislî mallarla kıyemî mallar arasında da fark yoktur. Bu faiz türüne de "veresiye faizi" adı verilir.

Hanefî, Mâlikî ve Şâfiî âlimlerin çoğunluklarına göre hüküm, söz konusu hadiste geçen sadece bu altı sınıfı kapsamaz. Buna yani haram kapsamına altına kıyasla nakit paralar da dâhildir. Aynı şekilde pirinç gibi temel gıda cinsinden olan her

³⁸⁵ İbn Kayyim, *I'lâmü'l-müvekkîn an Rabbi'l-âlemîn*, 3/123.

³⁸⁶ Müslim, "Müsâkât", 81.

³⁸⁷ Müslim, "Müsâkât", 81; Tirmizî, "Büyü", 23.

³⁸⁸ *Mevsûatü'l-İcmâ fi'l-fıkhi'l-İslâmiyyi*, 4/27.

³⁸⁹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 4/3.

şey de buğday ve arpa kapsamına dâhildir. Bu hadiste altı mal örnek verilerek tahsis edilmiştir. Çünkü Hz. Peygamber'in dönemindeki muamelelerin çoğu bunları kapsıyordu. Bazı fakihler ise faizli işlemleri bu altı sınıfla sınırlı tutmuştur. Tâvus, Mesrûk, Şa'bî, Osman el-Bettî³⁹⁰ ve Zâhirîler³⁹¹ bunlardandır.

İcma konusunda da İbn Rüşd şöyle demiştir: “Âlimler, fazlalık faizi ile veresiye faizinin hadiste belirtilen aynı sınıftan olmaları durumunda caiz olmayan şeylerden olduğu hususunda icma ettiler. Ancak İbn Abbas'tan yapılan rivayet bunun dışındadır.”³⁹²

2.2.1.1.4. Fazlalık Ribâsının Şartları

Buğdaya karşılık buğday gibi aynı cinsten bir mal, satılmak ya da mübadele edilmek istenirse ribâdan kaçınmak ve satışın geçerli olması için şu şartlar gereklidir:

1. Buğdayların kalite farkına bakılmaksızın misli misline değiştirilmesi, yani miktarların yine eşit olması gerekir.³⁹³
2. Kabz, yani kalite farkı olan her iki cinsin de akit meclisinde kabzedilmesi, araya zaman girmemesi gerekir.
3. Hulûl, yani akdin *peşin* olması gerekir. Bir saat sonra bile olsa iki bedelden birinin ertelenmesi söz konusu olmaz.³⁹⁴

2.2.1.1.5. Zamanın Fazlalık Ribâsı Satışına Etkisi

Zamanın fazlalık ribâsı satışına etkisi konusunda şunlar söylenebilir:

1. Muâvada akdinde mallardan birisinin fazla olması meşru iken, 'mübadele' akidlerinden özellikle "ribe'l-fazl" olarak kabul edilen akiddeki karşılıksız fazlalık, taraflardan birisi için önceden yani akdin başında şart koşulduğundan bu şart o akdi haram kılar. İşte akdin başında şart koşulmayıp da sonradan taraflardan birinin gönüllü olarak fazla vermesi ise o akdin sıhhatine etki etmez. Mesela, bir insanın başkasına yüz lira borç vermesi karşılığında belirli bir süre sonra yüz yirmi lira almayı şart

³⁹⁰ Osman el-Bettî, Basra'da hadis râvilerinden ve Tâbiîn fakihlerindedir. Hicrî 143 yılında vefat etmiştir.

³⁹¹ Serahsî, *el-Mebsût*, 12/112; Nevevî, *el-Mecmû' Şerhu'l-Mühezzeb*, 9/392.

³⁹² İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, 3/148.

³⁹³ Bilmen, *Hukuki İslamiyye*, 6/106.

³⁹⁴ Zühaylî, *el-Muâmelâtü'l-Mâliyyetü'l-Muâsıra*, 49.

koşması nesîe ribasıdır, haramdır, ama borçlu, alacaklının da hakkını gözeterek gönüllü olarak verdiğiinden akde etki etmez.

2. Akit meclisinde, aynı cinsten olan malların eşit ve peşin olarak karşılıklı kabz edilmemesi, yani araya bir zaman girmesi durumunda bu işlem yine "fazlalık ribâsı"na dönüşür. İşte kabz için araya bir zaman girmesi bu akdi haram kılar.

3. Fazlalık ribâsının oluşmaması için farklı cins mallar mübadele edilecekse mesela, altın ile gümüş takas edilecekse bu sefer biri diğerinden fazla olabilir ancak, kabzın peşin olması, yani araya bir zaman girmemesine dikkat edilmelidir. Çünkü illetlerin ikisinde de birleşen iki aynı cins malın mübadelesinde tarafların birisinde kabz gerçekleştirmediğinden araya zaman girmekte ve mülkiyetler karşılıklı olarak yer değiştirmemektedir. Bu durumda da taraflardan birine haksız mülkiyet intikal etmektedir. İşte araya zaman girerse bu akid fazlalık ribasına dönüşeceğinden o akid harama dönüşür.

2.2.1.2. Nesîe Ribâsı ve Zamanla İrtibatı

2.2.1.2.1. Nesîe Ribâsının Tanımı ve Şartları

Nesîe kelimesi *lügatte*; "uzatmak, tehir etmek ve tecil etmek" anlamlarındaki "nesâ' " النسا' kelimesinden gelir.³⁹⁵ *Terim* olarak ise, bir malın bir mala karşılık nesîe olarak (vadeli) satışdır iki bedelden biri sürenin yeniden artırılmasına tahsis edildiği için bu adı almıştır.³⁹⁶ Nesîe ribâsının oluşma sebebi; tehir veya tecildir, yani zamanın/vadenin parayla değişimidir.

Ribe'n-nesîenin "vade" veya "gecikme" faizi olarak adlandırılması, her iki şekilde de ortaya çıkması sebebiyledir. *Birincisi*, Cahiliye faizi de denilen ve borcun süresinin dolduğunda borçlunun borcunu ödeyememesi durumunda, alacaklının anaparaya yapacağı ilave şeklindedir. *İkincisi* ise, "Altının altınla, buğdayın buğdayla, arpanın arpayla satışı peşin olmadıkça faizdir..."³⁹⁷ rivayetinde sayılan altı maddeyi ve mezheplere göre bu altı maddeye kıyas edilerek faizin kapsamına giren şeyleri gerek kendi cinsleriyle, gerekse başka cinslerle miktarları eşit de olsa "veresiye" olarak

³⁹⁵ İbn Manzûr, *Lisânü 'l-Arab*, 1/166.

³⁹⁶ Râfî, *Fethu 'l-azîz bi şerhi 'l-vecîz*, 8/162.

³⁹⁷ Buharî, "Büyü' ", 76.

mübadele etmek şeklinde yapılan şeklidir.³⁹⁸ Mesela; elli gram altının elli gram ya da atmış gram altınla peşin kabzedilmeden mübadele edilmesi. Ya da kabız gerçekleşmeden bir ölçek buğdayın iki ölçek arpaya karşılık satılması.

Nesîe ribâsı ile fazlalık ribâsının arasındaki fark ise şöyle ifade edilebilir: Nesîe ribâsında ödenecek fazlalık belirlenen bir zamana ertelenmiştir. Ödeme vakti gelince tekrar süre uzatılınca tekrar bir fazlalık daha şart koşulur. Fazlalık ribâsında ise verilmesi şart koşulan fazla miktar, kalite farkı nedeniyle peşinen alınır.

Tarifinde de belirtildiği gibi nesîe ribâsının mecliste bedellerden birinin ister cins birliği olsun ister olmasın kabzedilmesinin ertelenmesiyle yani araya vade konulmasıyla oluşmaktadır. Altının gümüşe karşılık satılması ya da buğdayın arpaya karşılık satılması gibi cins farklılığı varsa ribâdan uzak durmak için iki şart vardır:

1. Hulûl: Bununla kastedilen şey, akdin "peşin" olmasıdır. Yani, akitte bir saat bile olsa iki bedelden birinin ertelenmesi zikredilmez.

2. Akit meclisinde karşılıklı kabzın gerçekleşmiş olması gerekir.

Bu faizin haram olmasının hikmeti ise, güçlünün zayıf olanın ihtiyacını karşılamak için elde ettiği fırsatı ona tanıdığı vadeyle istismar etmesi ve bu zaman zarfında şart koşulan fazlalığın haksız yere alınmasıdır.

2.2.1.2.2. Nesîe Ribâsının Hükümü

Bu çeşit faiz, ribânın en yaygın olanı olup Câhiliye döneminde Arapların en çok uyguladıkları ribâdır. Nesîe ribâsı Kur'ân, Sünnet ve icma ile haram kılınmıştır. Faiz yasağı ile ilgili olarak yukarıda her iki çeşit faizin haram kılınışıyla alakalı ayet ve hadislerin yanında özellikle nesîe faizinin haram kılınışına Sünnet'ten delil olarak "*Ribâ ancak nesîede vardır*"³⁹⁹ hadisi takdim edilir. Fakat, fazlalık ribâsının hadislerle sabit olmasından dolayı bu ribânın haramlığının kat'i olmadığı nesie ribâsının ayet ve delaleti kat'i hadislerle yasaklandığı için nesie ribâsının haramlığının kat'i olduğu belirtilir.⁴⁰⁰ Hadisten şu hükümler çıkarılmaktadır:

³⁹⁸ Bilmen, *Hukuki İslamiyye*, 6/105.

³⁹⁹ Müslim, "Müsâkât", 102, 103; Buhârî, "Büyü' ", 79.

⁴⁰⁰ İzmirli İsmail Hakkı(ö. 1946), *Usûl-i Fıkıh Dersleri*, (Dersâadet: Matbaa-i Hukukiye, 1329), 60.

1. Mübadele akidlerinde kabzın tehir edilmesi, hadiste sayılan tüm malların satışındaki ertelemeler için geçerlidir. Hadisteki bu altı sınıf mal eşit olsa bile kabzın tehiri yani araya bir zaman şartının konulması ya da teslimin şartlı vadeye ertelenmesi o akdi sıhhatine etki eder ve haram kılar.

2. Süre şartı konularak aynı cins ribevî malların birbirleri arasındaki satışı fasittir.

3. Aynı cinslerin mübadelesindeki erteleme ya da vade, eşitliğin ihlâl edilmesine yol açar. Bu konuda İbnü'l-Hümâm, "iki aynı cins bedelden birindeki erteleme, hükmen birinin diğerinden farklı oluşu hükmünü oraya çıkarır. Hâlbuki hakiki farklılık hükmî farklılıktan daha tesirli olur..." diyerek zamanın etkisini izah eder.⁴⁰¹ Özetle, para-mal veya mal-para mübadelesi dışında nesîe faizinde illetin tek başına bu "vade" unsuru olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü vadeli mübadelede bedellerin cinsi ve miktarı önemli değildir.

4. Şâfiilere göre faizin illeti gıda maddesi olma ve bu malların ölçülebilir veya tartılabilir nitelikte bulunmasıdır. Onlara göre ölçülmeyen ve tartılmayanın dışında ayva, nar, yumurta ve ceviz gibi ölçülen ve tartılan her yenilen şeyde ribâ sabit olur. Mâlikîlere göre illet *gıda maddesi* olma ve *depolanabilme* özelliğine sahip değildir. Her azık olan ya da azık olmaya elverişli olan şeyde ribâ mümkündür.⁴⁰² Hanefiler de illeti ölçüde görürler. Sonuçta onlara göre kireç, alçı gibi diğer ölçülen şeylerde ribâ sabit olur. Bu konuda İmam Ahmed'den gelen iki rivayet vardır. Bunlardan birisi Ebu Hanife'nin görüşü gibidir, diğeri ise Şâfiî'nin görüşü gibidir.⁴⁰³ Altın ve gümüşün illeti, onların telef olan şeylerin değer ve kıymetlerinin başı olmasıdır.

5. Alacaklı için borçluya kendisine aldığından daha fazlasını iade etmesini şart koşmak caiz değildir. Bunu destekleyen şerî kaide şudur: Menfaat çeken her borç ribâdır.

İbnü'l-Münzir, hadisteki "altı sınıfa dâhil olan mallardan birinin diğerinden fazla olacak şekilde peşin değişimi(fazl) ile bu malların vadeli satışı(nesîe) şeklinde

⁴⁰¹ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 7/11.

⁴⁰² İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, 3/171.

⁴⁰³ Râfiî, *Fethu'l-azîz bi şerhi'l-vecîz*, 8/163; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 3/31.

gerçekleşen satışların haram olduğu üzerinde icma olduğundan bahseder.⁴⁰⁴ İmam San'ânî de, "Birisi vadeli olmak üzere aynı cinsten iki şeyin satışının caiz görülmediği hususunda ittifak edildiğini nakleder."⁴⁰⁵

Nesîe ribâsının mecliste bedellerden birinin ister cins birliği olsun ister olmasının kabzedilmesinin ertelenmesiyle olduğunu söyledik. Altının gümüşe karşılık satılması ya da buğdayın arpaya karşılık satılması gibi cins farklılığı varsa ribâdan uzak durmak için iki şart vardır:

1. Hulûl: Bununla kastedilen şey, akdin hemen olmasıdır. Yani, akitte bir saat bile olsa iki bedelden birinin ertelenmesi zikredilmez.

2. Akit meclisinde karşılıklı kabzın olması.

2.2.1.2.3. Zamanın Nesîe Ribâsına Etkisi

Yukarıdaki izahlardan nesîe ribâsında şart koşulan fazlalık, aralarında *cins birliği* bulunan ve faiz illetlerinden en az birinde birleşen iki maldan birini, diğeri karşılığında *veresiye* olarak, yani araya belli zaman koyarak ve bu zamanı bir nevi fırsat bilip paraya çevirmek suretiyle oluşmaktadır. Ödeme zamanının veresiye olduğu, borcun borçluya tanınan süre kadar artırıldığı ve bu ertelenme karşılığında yapılması daha meşhur bir uygulamadır. Zaten darda kalmış borçluya 'sözde zaman' verilerek bu zamanın paraya çevrilmesidir ki bu vade o akdi batıl kılmaktadır. Öte yandan, ödenecek miktarda herhangi bir artırma yapılmadan borçluya süre tanınması veya ertelenmesi hadislerde övülmüştür.⁴⁰⁶ Bu şekildeki bir uygulama nesîe ribâsı değildir.

Yine aralarında *cins farklılığı* bulunan mallar arasında mesela ağırlık, hacim veya uzunluk ölçüsüyle yâhut belirli ölçülerde olup, sayıyla alınıp satılan iki şeyi veresiye değişme işlemleri miktarlar eşit olsa bile ribâ sayılır. Kışın bir ton buğdayı yazın vermek üzere bir buçuk ton ile satın almak ribe'n-nesîedir. Altını gümüşle ya da buğdayı arpa ile değiştirirken bunların birisi diğerinden fazla olabilir fakat yine

⁴⁰⁴ İbnü'l-Münzir, *el-İcmâ*, 106.

⁴⁰⁵ Muhammed b. İsmail b. Salâh b. Muhammed Ebu İbrahim İzzüddin es-San'ânî(ö. 1182/1768), *Sübülü's-Selâm*, 4 cilt (Beyrut: Dâru'l-Hadîs, ts.), 2/52.

⁴⁰⁶ Müslim, "Müsâkât", 32.

ribadan kaçınmak için peşin olması, araya bir zaman girmemesi zorunludur. Şu halde zamanın nesîe ribâsına etkisi aşağıdaki gibi tecelli eder:

Ribevî mallarda *her iki illette de birleşen malların* birbiriyle takasının geçerli olması için âlimler "peşin" (*hulûl*)⁴⁰⁷ şartını koşmuşlar ve her iki bedelinin de akid meclisinde "derhal" kabzedilmesinin gerektiğini belirtmişlerdir. Bu da bedellerin tesliminde araya herhangi bir zamanın şart koşulmaması, yani akdin vade şartından uzak olmasıdır. Zaten iki bedel ya da mal da aynı cins ise her iki tarafın da "aynı anda" o mallardan istifade etmeye başlamaları yani mülkiyetin "fevren" el değiştirmesi elzemdir, hatta akdin sona erdiği de ancak böyle anlaşılır. Hz. Peygamber'in(sas) "*yeden biyedin*" yani *peşin peşine* demesinden de hikmet bu olmalıdır. Aynı cins malın birisinin kabzını tehir etmek, araya bir zaman koymak karşı tarafın menfaatini geciktirmek olacağından bu akid fasit hale gelir.⁴⁰⁸ Şâfiîlere göre de "Ödeme zamanı bir süreye dayanıyorsa o nesîe ribâsıdır."⁴⁰⁹ Nitekim Şafiî mezhebinin Irak ve Horasan ekolünün birleştirilmesinde önemli etkisi olan Nevevî'nin (ö. 676/1277) çağdaşı ve mezhepte etkili bir fakih olan İz b. Abdüsselâm (ö. 660/1262), "peşin olma şartı, ribevî işlemlerin geçerli olmasında en önemli şarttır. Akdin varlığının devam ettirilmesinde iki bedel için de kabz şarttır, der."⁴¹⁰

Yukarıda zaman nazariyesinde de bahsedildiği üzere, normalde farklı cins malların mübadelesinde biri "peşin" diğeri "vadeli" olabilir. Bu durumda da vade farkından dolayı arada belirlenen zaman için bir kıymet takdiri yani fiyat artırımını söz konusu olabilir.⁴¹¹ Fakat, illetlerin en az birinde birleşen malların mübadelesinde biri diğerinden fazla olabilirken, yine malların peşin ya da "derhal" kabzedilmesi şarttır. Şâtîbî bu konuda "illetlerin her ikisinde de birleşen malların değişiminde yani nesîe ribâsında insanlar âdeten birinin diğerinden fazla olmasının gerektiğini düşünürler."⁴¹²

⁴⁰⁷ Klasik Arapça kaynaklarda "hulûl" *vaktin girmesi, vadenin dolması* gibi manalarda kullanılırken (Bk. İbnü'l-Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, 1/241); çağdaş bazı yazarlar peşin manası için "hâl" yerine "hulûl" da kullanmaktadır. (Bk. Hikmet Abdurrauf Hasan Muslih, *Mukararetü beyne's-selemi ve'r-ribâ*, Câmi'atü'n-necâhi'l-vataniyye, (2007), 36.

⁴⁰⁸ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 7/7.

⁴⁰⁹ Râfiî, *Fethu'l-azîz bi şerhi'l-vecîz*, 8/162.

⁴¹⁰ İz b. Abdüsselâm, *Kavâidü'l-Ahkâm fî Misbâhi'l-Enâm*, 2/182.

⁴¹¹ Serahsî, *el-Mebsût*, 12/186.

⁴¹² İbrahim b. Musa b. Muhammed eş-Şâtîbî (ö. 790/1388), *el-Muvâfakât*, thk. Ebu Ubeyde Meşhûr b. Hasen Âl Süleyman (Beyrut: Dâru İbn Affân, 1997), 4/381.

İşte taraflar arasında böyle bir zaman şartının konulması bu akdi haram kılar. Bu da zamanın nesîe faizi üzerindeki etkisine örnek teşkil eder.

Her iki mebi'in de peşin kabzedilmesi gereken akidlerden birisi, bir başka ifadeyle de biri peşin diğeri veresiye olduğu zaman nesîe faizine dönüşen akidlerden birisi "sarf" akdidir. Meselâ 10 gram altın, vadeli 10 gram altın veya 750 gram gümüş karşılığında satılırsa veresiye faizi ortaya çıkar. Fakat, alınan ve verilen miktarların eşit olması şartıyla karz akdinde faizin söz konusu olmadığını belirtmek gerekir. Bunun sebebi karz akdinin teberru sayılması ve konan vadenin bağlayıcı olmamasıdır. Sarf akdi hakkında "*Her İki Semen Peşin Olması Gereken Akidler*" başlığında bilgi verildiğinden burada tekrar edilmeyecektir.

Özetle, nesîe faizinin haram kılınmasının en büyük sebebi, semenlerden birisinin kabzının ertelenmesi, yani araya zaman girmesidir. Böylece Hz. Peygamber'in(sas) "yeden biyedini" peşin peşine emrine muhalefet edilerek, illetlerin her ikisinde de müşterek olan malların kabzında zaman için bir bedel tayin edilmesidir. İşte bu zaman için alınan bedel de haramdır.

2.2.2. Vadeli ve Taksitli Satışların Zamanla İrtibatı

İslam Hukukuna göre, normal bir bey' akdinde mübadeleye konu olan mallardan (mebi' ve semen) en az birisinin peşin olması şarttır. Bedellerden her ikisinin birden vadeli olması ise caiz değildir. Bu başlık altında malın peşin olarak verilip semenin peşin olamayıp *taksitli* ve *vadeli* ödendiği için "taksitli satış"tan bahsedilecektir. Bu başlık altında isim benzerliği olmasından dolayı "ribe'n-nesie"den yani "veresiye faizi"nden ziyade semenin peşin ödenmeyip malın akid meclisinde teslim alındığı vadeli satıştan bahsedilecektir.

2.2.2.1. Vadeli Satışın Tarifi ve Hükmü

Lügatte nesîe kelimesi; ن س أ harflerinden oluşup ve anlamı *unutmak* ve *geciktirmek* manasındadır.⁴¹³ **İstilâhî** anlamı konusunda ise günümüz müelliflerinden Tüceyvirî, "belli bir vakte kadar vadeli bir semen ile bir ürünü satmaktır"⁴¹⁴ şeklindeki

⁴¹³ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 1/166.

⁴¹⁴ Muhammed b. İbrahim b. Abdullah et- Tüveycîrî, *Mevsû'atü'l-fıkhi'l-İslâmî*, 5 cilt (Amman: Beytül-efkârî'd-düveliyeye, 2009), 3/400.

vadeli satışla ilgili ulema arasındaki genel tarifi nakleder. Nitekim Buhârî bu konuyla yani vadeli satışla alakalı babının adında bu "nesîe" kelimesini kullanarak başlığını "*Bâbu Şirâi 'n-Nebiyi Sallallahu Aleyhi ve Sellem Nesîeh*" yani (Rasûlullah'ın Vadeli Olarak Satın Alması) babı şeklinde koymuştur. Buhârî şarihlerinden İbn Hacer de bu başlıkla ilgili olarak, "Herhalde Buhârî, herhangi bir kişinin, vadeli satış deyn olduğu için Rasûlullah'ın (s.a.s.) vadeli olarak bir şeyi satın almadığını tahmin edeceğini düşünmüş ki bu başlığı tercih ederek ileride oluşabilecek böyle bir düşünceyi defetmek istemiştir,⁴¹⁵ şeklinde izahda bulunur.

Vadeli satış iki kısma ayrılmaktadır:

- i. Belli bir vakitten sonra semenin *tek seferde* ödendiği nesîe satışdır.
- ii. Belli bir zaman içinde semenin belli aralıklarda ödendiği *taksitli* satıştır.

Bu akdin en önemli tarafı, akidde takas konusu nesnelere malın peşin semenin tesliminde ise araya "zaman" girecek şekilde tarafların anlaşmasıdır ki fakihler bu akid türünün caiz oluşunda icma ettikleri yukarıda bahsedilmiştir.

Vadeli satışın hükmü konusuna gelince; bu satım akdi, Kitap,⁴¹⁶ Sünnet⁴¹⁷ ve icmâ ile meşru sayılan akitlerden biridir. Vadeli satışın yani satışta semenin belli bir vadeye kadar geciktirilmesinin sahih/caiz olduğunda icmâ olduğu hususunda Aynî, müdayene ayetini delil göstererek "*Belirlenmiş bir zamana kadar bir borç ilişkisi kurduğumuzda bunu yazın*"⁴¹⁸ ayetinden dolayı âlimler vadeli bir şekilde satın almanın caiz olduğu hususunda icmâ ettiklerini söylemiştir.⁴¹⁹ İbn Hacer, İbn Battâl'ın⁴²⁰ "Vadeli satım icmâ ile caizdir" dediğini nakletmiştir.⁴²¹

⁴¹⁵ İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-bârî*, 4/302.

⁴¹⁶ Bakara: 2/282.

⁴¹⁷ Rasûlullah'ın zırhını rehin vererek vadeyle bir Yahudi'den yiyecek satın alması hadisi için bk. Buhârî, "Rehn", 2, 5.

⁴¹⁸ Bakara, 2/282.

⁴¹⁹ Aynî, *'Umdetü'l-kârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, 12/225.

⁴²⁰ İbn Battâl: Tam adı Ebü'l-Hasan Ali b. Halef b. Battâl el-Bekrî el-Kurtubî(ö. 449/1057) olup Buhârî şarihlerindedir. (Zehebî, *Siyer A'lâmü'n-nübelâ*, 13/303.)

⁴²¹ İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-bârî*, 4/302.

2.2.2.1.1. Vadeli Satışın Zamanla İrtibatı Etkisi

Vadeli satışta en önemli husus değiştirilen mallar ya da paralar farklı cins olması ve ödeme *zamanının/vaktinin belli* olması gerekir. Çünkü ödeme vakti konusundaki cehalet, akit ile oluşan teslim engeldir. Aksi takdirde bu bey' fasid olur. Zaman bilinmeyince satıcı semeni vadesinden önce daha kısa bir sürede isteyebilir.⁴²² Alıcı ise uzun bir vadede teslim etmek ister.⁴²³ Bu sebeple aralarında anlaşmazlık çıkar. İmam Süyûtî bu konuda Dârimî'den naklen şunları aktarır: Eğer mebî', altın ve gümüşten biri olmayıp bunlardan biriyle bir şey satın alınırsa para olan(şey) semen olur. Diğeri mebî'(müsmen) olur ki bu akde bey' akdi denir. Eğer satım akdinde para yoksa bu akit trampa(mübadele) akdi olur. Buna *mu'âvaza, mukâyada, münâkale ve mübâdele* denir. Eğer satım akdinde her iki ivaz da para ise bu sarf akdi olur. Eğer semen vadeli olursa satım akdi nesîe/vadeli satış olur.⁴²⁴ Önemli olan şey bu satımda her iki ivazın da vadeli olmaması gerekir. Kitap, sünnet ve icmâ bunun böyle olduğunu göstermektedir.

Vadeli satışta semen veresiye olsa bile akit lazım hale gelir. İbn Nüceym bu konuda şöyle bir değerlendirme yapar: "Malı veresiye satan müşterinin elinde adeta "gaybî bir mal" vardır ve o kişi bununla da, yani alacağıyla yine veresiye bir alış veriş yapma imkânı vardır, hatta onunla alış-veriş yapması bazen neredeyse mecbur hale gelir. Tabii ki bu durum karz olarak verdiği şeyler için geçerli değildir. Yani karz verilen şey kişinin zimmetinden çıkmıştır."⁴²⁵ Nevevî de " tarafların arasında anlaşılan vade artık lazım hale gelir ve karz akdinin hilafına bu vakitten önce o alacağını isteme hakkı yoktur, der."⁴²⁶ Bu görüşe Malikîler "bir akidde aslolan semenin peşin olmasıdır, fakat iki taraf bir zaman konusunda anlaşmışlarsa bu vade o ikisini de bağlar" şeklinde bir ilave ile katılırlar.⁴²⁷ Hanbelîlerden bu yönde bir rivayet bulunmaktadır.⁴²⁸

⁴²² Bilmen, *Hukuki İslâmiyye*, 6/40.

⁴²³ Merğînânî, *el-Hidâye*, 3/24.

⁴²⁴ Süyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nazâir*, 275.

⁴²⁵ İbn Nüceym, *el-Bahru'r-Râik*, 1/171.

⁴²⁶ Nevevî, *el-Mecmû'*, 2/294.

⁴²⁷ Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed İbn Abdilber(ö. 463/1071), *el-Kâfi fi Fıkhi Ehli'l-Medîneti'l-mâlikî*, thk. Muhammed Muhammed Ahyed, 2 cilt (Riyad: Mektebetü'r-Riyad, 1987), 2/726.

⁴²⁸ Ebû İshâk Burhanüddin İbrâhîm b. Muhammed b. Abdillâh İbn Müflih(ö. 884/1479), *el-Mübdî' fi Şerhi'l-Mukni'*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997), 6/470.

Nesfe satımında zamanın etkisi şu şekillerde ortaya çıkmaktadır:

1. Bayi ve müşteri arasındaki teslim alma ve teslim etmedeki vade zamanının bilinmemesi bayi ve müşteri arasında nizaya, tartışmaya sebep olmaktadır. Ödeme vaktinin belirlenmesindeki maksat bayiyeye hakkını talep etme ve alacağını kabzetme imkânı vermektedir. Müşteriyi de ödemekle yükümlü kılmaktadır. Ödeme zamanı belli olmadığında bunlar gerçekleşmez ve maksat hâsıl olmaz. Dolayısıyla bu şekildeki akdin haram kılınmasındaki illet, zamanın bilinmemesi ya da cehalettir. Bu konuda İbn Battal; "Nevruz ya da filan şenlik zamanına kadar denilse dahi bu bilinmezlik/cehalet sayılır. Nitekim İmam Muhammed bu konuda nevruz ve bilinen bir şenlik zamanı denilse dahi bunun akdi en azından fâsid kılacağını belirttiğini" nakleder.⁴²⁹ Malîkîler de toplumda başlangıç ve bitiş zamanı bilinen ekim zamanı, harman vakti, üzüm bozma zamanı gibi vadelerle yapılan alış-verişi caiz sayarlar. Fakat satıcının bu zamanın başında istemesi müşterinin de hasat vaktinin sonuna kadar borcunu ertelememesi gerekir. Eğer ekin ya da meyve bir şekilde zarara uğramışsa kendi aralarındaki adet üzere ikisi anlaşır, kanaatindedirler⁴³⁰

2. Ödemenin *belli bir süreye kadar* ertelenmesinin sahih olduğu hususunda icmâ vardır. Çünkü ödeme vadesinin belli olmaması teslim etme vaktinde tartışmaya yol açmaktadır. Bu durumda alacaklı en yakın zamanda alacağını talep eder. Borçlu da uzun vadede borcunu teslim eder. İşte bunlar tartışmaya sebep olmaktadır. Bu sebeple böyle bir tartışmanın kapısını kapatmak gerekir. Ayrıca bu durum akitlerin gereğini yerine getirmemeye yol açar. Hâlbuki akitleri yerine getirmemiz emredilmiştir.⁴³¹

3. Fakihler belirsiz bir vakte kadar ödemenin geciktirilmesinin caiz olmadığı hususunda ittifak etmişlerdir. Zira bu vade fasit bir vade olup akdi geçersiz kılar. Bu, Hanefîler, Malîkîler ve Şâfiîlerin görüşüdür. Hanbelîlerden de bu yönde bir rivayet bulunmaktadır.⁴³² Öte yandan, alacağın vaktinin "yağmur yağdığı zaman", "rüzgâr estiği zaman" gibi "*cehâlet-i fâhişe*" yani vuku bulup bulmayacağı kesin olmayan

⁴²⁹ Burhanüddin Ebu'l-Meâlî Mahmud b. Ahmed b. İbn Mâze(ö. 616/1219), *el-Muhîtu'l-Burhânî fi'l-fikhi'n-Nu'mânî*, thk. Abdülkerim Sami, 9 cilt (Beirut: Dâru'l-ktübü'l-ilmîyye, 2004), 6/405.

⁴³⁰ Ali b. Muhammed el-Lahmî(ö. 478/1086), *et-Tebssıra*, thk. Ahmed Abdülkerim Necib, 14 cilt (Katar: Vizâratü'l-Evkâf, 2011), 9/4248.

⁴³¹ *el-Mevsû 'atü'l-fikhiyye el-Kuveytiyye*, 2/33.

⁴³² *el-Mevsû 'atü'l-fikhiyye el-Kuveytiyye*, 2/37.

vakte veya "hacıların geleceği zaman", "ekinlerin hasat edileceği zaman" "*cehâlet-i yesîra*" yani vukuu mümkün olan vakte ertelenmesi o akdi fâsid kılar. Bu durumda akid meclisi dağılmadan bu belirsizliğin giderilmesi gerekir.⁴³³

4. Veresiye alış-verişte pazarlık olunup da belli müddet tayin edilmese vade, "bir ay" olarak anlaşılır. Bu durumda satıcı 'bir ay' geçmedikçe alacağı semeni isteyemez. Çünkü selem ve yemin hususlarında kurala göre mad'ud olan müddet böyle bir ay olarak kabul görmüştür. Mesela, müşteri "elbette borcumu ödeyeceğim" diye yemin etse bu yeminden "bir ay" kastettiği anlaşılır.⁴³⁴ Yani satıcı, bir aydan önce alacağını isteyemez.

5. Semeninin veresiye olması ve taksitinde anlaşılan süre, mebi'in müşteriye tesliminden itibaren başlar.⁴³⁵ Dolayısıyla satıcı malı teslim etmeden önce anlaşılan taksitlerden birini isteyemez. Bu vadeli bir satış değil bu olsa olsa "selem" akdi olur ki bu işlem başka kaidelere tabidir.

6. Vadeli alışverişte semeninin ertelenmesinin karşılığı olarak bu aradaki zamanın mâlî bir değerinin bulunduğu konusunda âlimlerin çoğunluğu ittifak etmiştir. Mesela, Kâsânî "peşin ile veresiye aynı değildir. Çünkü ele alınan mal ile deyndeki yani zimmetteki olan aynı olamaz. Bu sebeple muaccel olanla müeccel aynı değerde kabul edilmez, demektedir."⁴³⁶ Mâlikîler de " zamanın/vadenin kıymette bir değeri ya da karşılığı vardır ve bu semeninin de bilinmesi şarttır, derler.⁴³⁷ İmam Şafî'nin de "peşin buğday veresiye buğdaydan daha kıymetlidir," dediği kaydedilir.⁴³⁸ Şîrâzî de bu konuda "akiddeki vade bedelin bir kısmına bedel olmayı gerektirir," demektedir.⁴³⁹

---

⁴³³ Bilmen, *Hukuki İslâmiyye*, 6/41.

⁴³⁴ Bilmen, *Hukuki İslâmiyye*, 6/41.

⁴³⁵ Bilmen, *Hukuki İslâmiyye*, 6/41.

⁴³⁶ Kâsânî, *Bedâi 'u 's-sanâi* , 5/187.

⁴³⁷ Şihâbüddin en-Nefrâvî el-Mâlikî (ö. 1126/1714), *el-Fevâkihu'd-devânî 'alâ risâleti ibn-i ebî Zeyd el-Kayrevânî*, thk. Abdulvaris Muhammed Ali, 2 cilt (Beyrut: Dâru'l-ktübü'l-ilmîyye, 1997), 2/149.

⁴³⁸ Ebu Abdillâh Muhammed b. İdris b. Abbâs eş-Şâfiî (ö. 204/820), *el-Üm*, tsh. Muhammed Zührî en-Neccar, 8 cilt (Mısır: Mektebetü'l-külliyâti'l-Ezheriyye, 1961), 3/73.

⁴³⁹ Ebu İshak Cemalüddin İbrahim b. Ali b. Yusuf eş-Şîrâzî (ö. 476/1083), *el-Mühezzeb fî Fıkhi'l-İmâmi's-Şâfi'i*, 6 cilt (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmîyye, 1996), 2/82.

Hanbelîlerin görüşünü aktaran İbn Teymiyye'de onların "akiddeki vadenin semenden bir payı vardır" şeklindeki kanaati naklede. ⁴⁴⁰

2.2.2.2. Taksitli Satışın Tarifi ve Hükümü

Lügatte taksit kelimesi; "bölmek ve ayırmak, bir şeyi belli parçalara bölmek, ⁴⁴¹ "hisse ve nasip", ⁴⁴² bir şeyi eşit şekilde parçalara ayırmak, mesela ortaklardan her biri kendi hissesini aldı cümlesindeki "taksit" bu manadadır. ⁴⁴³

Terim anlamı konusunda ise, bu satım akdi çağdaş bir uygulama olduğundan eski dönemdeki fıkıh âlimlerinin bununla ilgili bir tarifi bulunmamaktadır. Mecelletü'l-Ahkâmi'l-Adliyye ise bu akdi şöyle tanımlamıştır: "*Borcu belli vakitlere bölünmüş bir şekilde ödemektir.*" ⁴⁴⁴ Bu tanıma bakıldığında bunun *bütün borçları* ve zimmete olan şeyleri kapsadığı görülmektedir. Modern çağdaki âlimlerden biri bu akdi şöyle tanımlamıştır: "*Mebî'in peşin, semenin ise belli vadelerde beli taksitlere bölündüğü satımdır.*" ⁴⁴⁵ Mesela, Muhammed, peşin fiyatı altmış bin lira olan bir arabayı taksitli olarak yetmiş bin liraya satın almaktadır. Akit esnasında on bin lira ödemektedir. Geri kalan parayı ise her ay beş bin lira olmak üzere bir yılda taksitli olarak ödemesi taksitli satışa bir örnektir.

Taksitli satış akdi, meşru ve caiz bir akittir. Bu da fikhî ve teknik anlamıyla 'nesîe' yani vadeli bir satış akdi gibidir. Fakat vadeli satışta borç belli bir vakte kadar *tek seferde* ödenmektedir. Taksitli satışta ise borç birkaç vakte ya da taksitlere bölüştürülerek birkaç seferde ödenmektedir. Âlimler bu konuda *iki* farklı görüşe ayrılmışlardır:

Birinci görüş: *Bu akit meşrudur.* Dört mezhep imamı, fakihlerin cumhuru, muhaddis sahâbîler ve tabiiler, Zeyd b. Ali, el-Müeyyid Billah ve modern âlimlerim çoğu bu akdin caiz olduğu görüşündedirler. Nitekim bu akdin caiz olduğuna dair

⁴⁴⁰ Ebü'l-Abbas Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalim b. Mecdiddin Abdisselam İbn Teymiyye el-Harrânî (ö. 728/1328), *Mecmû'u'l-Fetâvâ*, thk. Abdurrahman b. Muhammed b. Kasım, 37 cilt (Riyad: Mücemmeu'l-Melik Fahd, 1995), 29/499.

⁴⁴¹ Hüseyinî, *Tâcü'l-Arûs*, 2/32; Feyyûmî, *el-Misbâhü'l-Münîr*, ط ق س maddesi, 2/503; Haydar Efendî, *Düerü'l-Hukkâm*, 1/128.

⁴⁴² Feyyûmî, *el-Misbâhu'l-münîr*, 2/503.

⁴⁴³ İbn Manzur, *Lisan*, k-s-t maddesi, 7/377.

⁴⁴⁴ *Mecelletü'l-ahkâmi'l-adliyye*, madde, 157.

⁴⁴⁵ Refik Yunus el-Mısırî, *el-Mesârifü'l-İslâmiyye Dirâse Şer'iyye*, (Beyrut: Dâru'l-Mektebî, 2009), 30.

deliller geneldir. Bu akitte taraflar ayrılmadan önce bunun vadeli bir satış olduğunu kesinleştirmeleri şarttır.⁴⁴⁶ Taksitli satışı da kapsayan vadeli satışın caiz olduğuna konusunda yukarıda "zaman nazariyesi" başlığında da belirtildiği üzere dört mezhebin görüşü özetle şu şekildedir:

Hanefiler den Serahsî, "malîyet olarak vadeli peşinden daha fazladır,"⁴⁴⁷ Kâsânî, "vadeden dolayı semen artmaktadır,"⁴⁴⁸ Zeyla'î ise "vadeden dolayı semen artar,"⁴⁴⁹ derken, İbn Rüşd, "zaman için semenden bir miktar oluşturulmuştur,"⁴⁵⁰ Cüveynî, "peşin olan beş, vadeli olan altıya eşittir,"⁴⁵¹ İbn Teymiyye de "vade semenden bir pay alır,"⁴⁵² demektedir.

Dikkat edilirse farklı mezhebe mensup fakihlerin tamamı öncelikle vadeli satışa, dolaylı olarak da taksitli satışa caiz dedikleri anlaşılabilir.

Bu akde cevaz verenler, "Allah alım satımı helal kılmıştır,"⁴⁵³ ayetinin şümulüne bu taksitli satışın da dâhil olacağını belirtirler. Sünnetten de "Resûlullah (s.a.s.) İbn Ömer'e orduyu hazırlamasını emretmişti. Develer hazırlandı ama yetmedi. Bunun üzerine zekât develerine karşılık deve almasını emretti. O da zekât zamanında iki deve vermek üzere bir deve alıyordu,"⁴⁵⁴ hadisini ve diğer bazı hadisleri⁴⁵⁵ delil sayarlar.

İbn Teymiyye, İbn Hacer⁴⁵⁶ ve İbn Kudâme⁴⁵⁷ vadeli satışın caiz olduğu hususunda icmâ olduğunu söylemişlerdir. Mesela, İbn Teymiyye'ye; Kumaş almak isteyen bir kimse kumaş satan kişiye bana bu kumaşı sat diyor. Kumaşçı da "bunun fiyatı otuzdur. Fakat ben ancak vadeli olarak elliye satırım" diyor. Bu alış veriş caiz

---

⁴⁴⁶ Şevkânî, *Neylî'l-evtâr*, 5/181.

⁴⁴⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, 13/35.

⁴⁴⁸ Kâsânî, *Bedâi'ü's-sanâi'*, 5/224.

⁴⁴⁹ Zeyla'î, *Tebyînü'l-hakâik*, 4/78.

⁴⁵⁰ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 3/162.

⁴⁵¹ Nevevî, *el-Mecmû'*, 6/22.

⁴⁵² İbn Teymiyye, *Mecmû'ü'l-fetâvâ*, 26/499.

⁴⁵³ Bakara: 2/275.

⁴⁵⁴ Ebû Davûd, "Büyü", 19(Hadis no:3357)

⁴⁵⁵ Buhari, "Cihad", 89; "Meğazi", 86; Tirmizi, "Büyü", 7; Nesai, "Büyü", 58.

⁴⁵⁶ İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-bârî*, 4/302.

⁴⁵⁷ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 4/133.

midir? şeklinde bir soru sorulduğunda; İbn Teymiyye “Bu iki tür alış veriş (peşin ve vadeli) Kitap, sünnet ve icmâ ile caizdir,”⁴⁵⁸ demiştir.

İkinci görüş: *Bu akit caiz değildir.* İmam Şevkânî’in naklettiğine göre Zeynü’l-Âbidîn Ali b. el-Hüseyn, Nâsır, el-Mansûr Billah, Hâdeviyye ve İmam Yahya bir şeyin satıldığı günkü fiyatından daha yüksek bir fiyatla satmanın haram olduğunu söylemişlerdir.⁴⁵⁹

Bunun caiz olmadığını söyleyenler; “*Allah alım satımı helâl, faizi ise haram kılmıştır,*”⁴⁶⁰ ayetini vadeli satışta semendeki ziyadenin faiz oluşuna delil sayarlar.

Sünnetten ise, “*Kim bir akitte iki akit yaparsa onun için iki semenden azı olan vardır. Yoksa faiz almış olur,*”⁴⁶¹ hadisini ve diğer hadisleri⁴⁶² bir akitte iki akit(safkateyn) sayarak gerçek semenden fazla olanı alınırca faiz almış olur, düşüncesiyle karşı çıkarlar.

Yukarıda zikredilen delillerin *müzakere edilmesi ve bir tercih* yapılacak olursa; Âlimlerin cumhuru vadeli satışın yasak olduğunu söyleyenlerin delillerini şöyle çürütmüşlerdir:

Vadeli satışın yasak olduğuna dair Bakara, 2/275. ayetteki “*Allah âlim satımı helâl, faizi ise haram kılmıştır.*” kısmını delil gösterilmesi hatalıdır. Bu ayet âmm olup bütün satım türlerini kapsar. Ayrıca taksitli satışın caiz olduğuna dair hadislerden hâs delil bulunmaktadır. Delil kabul edilen bu faiz ayeti ise tartışılan konuyla doğrudan ilgili değildir. Zira buradaki tartışma satım akdinin kendisiyle ilgili değil, semenle ilgilidir. Semen ise sabit bir fiyatı yoktur. Zamanın değişmesiyle fiyatlar değişmektedir.

Hattâbî ve İbnü’l-Esîr şunu ifade ederler: “Bir kimse bu elbiseyi peşin ona, vadeli on beşe sattım derse bu caiz değildir. Çünkü bu durumda alıcının hangi semen ile satın aldığı ve akdin hangi semen üzerine yapıldığı bilinmez.”⁴⁶³ Burada akdin caiz

⁴⁵⁸ İbn Teymiyye, *Mecmû ‘u’l-fetâvâ*, 29/499.

⁴⁵⁹ Şevkânî, *Neylû’l-evtâr*, 5/181.

⁴⁶⁰ Bakara: 2/275.

⁴⁶¹ Buhârî, “Büyü”, 73; Tirmizî, “Büyü”, 18, 19; Ebû Dâvud, “Büyü”, 70-71.

⁴⁶² İbn Hibbân, *es-Sahîh*, 3/33

⁴⁶³ İbnü’l-Esîr, *en-Nihâye fî garîbi’l-hadîs*, 1/173.

olmamasını sebebi semenin fazla olması değil, semenin hangisinin esas alınacağıın belli olmamasıdır.

Şevkânî bir akitte iki akdin yapılmasıyla ilgili rivayetleri açıklarken şunu söyler: “Bir akitte iki akdin yapılmasının yasak olmasının illeti, bir şeyin iki fiyatla satılması şeklinde semenin istikrarlı olmamasıdır.”⁴⁶⁴

Bir akitte iki akdin yapılmasındaki yasağın sebebi semenin fazla olması değil, akdin hangi semen üzere olduğunun belirlenmemesidir. Ama taraflar mecliste bir akit üzerine anlaşılırsa bu durumda satım akdi sahih olur.⁴⁶⁵ Abdurrezzâk es-San‘ânî el-Musannaf adlı eserinde açık bir şekilde bunu dile getirmiştir. Bu görüşü Zührî, Tâvûs, Katâde ve İbnü’l-Müseyyib’de nakletmiştir. “Bir kimsenin bir aya kadar bu elbiseyi ona, iki aya kadar yirmiye satıyorum demesi ve taraflar ayrılmadan önce bu iki akitten biri üzerine anlaşarak bayinin bir akitle satmasında bir beis yoktur.”⁴⁶⁶ Bunun benzeri Sevrî’den de rivayet edilmiştir.

Ali el-Karadâğî bu konuda şunu söyler: “Âlimlerin cumhuru iki akdin bir akitte yapılması ve iki satımın bir satımda yapılmasını şöyle açıklamışlardır: Bundan maksat bir akitte mebî‘ için iki fiyatın olmasıdır. Bir fiyat vadeli olup fazladır. Bir diğer fiyat ise peşin olup daha azdır. Bu iki fiyat bir akitte yapılmaktadır. Ama eğer pazarlık varsa ve ondan sonra taraflar bir fiyat üzerine anlaşılırsa bunda bir beis yoktur.”⁴⁶⁷

Mecma‘u’l-fikhi’l-İslâmî taksitli satışla ilgili olarak Cidde kentinde 17-21 Şaban 1410/14-20 Mart 1990’da yapılan altıncı kongresinde alınan 51. sayılı kararında, taksitli satım konusuyla ilgili kurula gelen araştırmalar incelendikten ve bununla ilgili tartışmalar dinlendikten sonra şunları kararlaştırmıştır:

1. Vadeli satışta semenin miktarının, peşin fiyatın semeninden daha fazla olması caizdir. Mebî‘in semeni peşin ve belli vakitlerde taksitli olarak zikredilebilir. Fakat akdin tarafları peşin veya vadeli satış üzerinde ancak karar vermeleriyle bu akit sahih

⁴⁶⁴ Şevkânî, *Neylû’l-evtâr*, 5/181.

⁴⁶⁵ *el-Mevsû‘atü’l-fikhiyye el-mu‘âsara*, 404.

⁴⁶⁶ Ebu Bekir Abdürrazzâk b. Hümam b. Nâfi es-San‘ânî(ö. 211/826-27), *el-Musannef*, thk. Habîburrahman el-A‘zamî, 11 cilt (Beyrut: el-Mektebü’l-İslâmî, 1975), 8/136.

⁴⁶⁷ Ali el-Karadâğî, *Bühûs fî fikhi’l-mu‘âmelâti’l-mu‘âsara*, s. 367.

olur. Eğer akit, peşin ve vadeli olarak kesinleştirilmeden yapılırsa diyelim ki bu iki semenden biri üzerine kesin olarak anlaşma sağlanmazsa bu akit şer'an caiz değildir.

2. Vadeli satışta vadeyle ilgili olacak şekilde taksit faizinin peşin paradan ayrı olarak akitte belirtilmesi şer'an caiz değildir. Akit taraflarının faiz oranı üzerinde anlaşmaları ya da bunu mevcut faiz oranıyla irtibatlandırmaları arasında fark yoktur.

3. Borçlanan müşteri taksitleri belirlenen vakitte ödemezse önceden ileri sürülen bir şartla veya şartsız bir şekilde borcundan fazlasını ödemekle yükümlü tutulması caiz değildir. Çünkü alınacak olan bu fazlalık faizdir.

4. Ödeme imkânı olan borçlunun vadesi gelen taksitleri ödemeyi erteleme haramdır. Bununla birlikte müşteri taksitleri vaktinde ödemediği durumda tazminat ödemesini şart koşturmak caiz değildir.

5. Bayinin, borçlu bazı taksitleri geç ödediği zaman taksitlerin vadelerinden önce ödenmesini şart koşturması caizdir. Eğer borçlu sözleşme esnasında bu şartı kabul etmişse bu caizdir.

6. Bayinin, vadeli taksitleri alma hakkını güvenceye almak için meb'in mülkiyetini elinde bulundurma hakkı yoktur.⁴⁶⁸

Her iki grubun görüşlerini ve delillerini inceledikten sonra kanaatimizce de tercihe şayan görüş cumhurun görüşüdür. Zamanla alakalı olarak bu görüşü tercih etme gerekçeleri şunlar olabilir:

a. Peşin fiyattan daha fazla bir semen ile vadeli satışın caiz olduğunu söyleyenlerin delilleri güçlü, sahih ve açıktır.

b. Fakihlerin çoğu vadeli bir semen ile satımın caiz olduğu konusunda ittifak etmişlerdir ki vadeli satış günümüzdeki taksitli satışla aynı anlamdadır.

2.2.2.2.1. Taksitli Satışın Şartları

Taksitli satışın sahih olması için şu şartların bulunması gerekir:

1. Akit zamanında ürünün bulunması ve akit zamanında meb'in teslim edilmesi gerekir. Nitekim burada vadeli olan semendir.

2. Müşteri taksitleri ödemede gecikirse bayinin müşteriden fazla para alması caiz değildir. Çünkü alacağı bu fazlalık faizdir.

---

⁴⁶⁸ *Mecelletü Mecma'i'l-fikhi'l-İslâmî*, 5/321.

3. Ödeme imkânı olan müşterinin borcunu ödemeyi geciktirmemesi gerekir.
4. Vadeden dolayı semendeki artışın aşırı olmaması ve bu konuda insanların ihtiyaçlarının sömürülmemesi gerekir.
5. Mebî'in altın ya da gümüş olmaması gerekir. Çünkü altın para ile aldığıında her iki bedelin mecliste kabzedilmesi gerekmektedir.
6. Semeni ödeme vaktinin belli olması ve bunun akit zamanının belirlenmesi gerekir.

2.2.2.2.2. Taksitli Satışlarda Zamanın Etkisi

Taksitli satış akdinde zamanın etkisi şu şekilde özetlenebilir:

1. Vadeli olan semenin ödeme *vaktinin belli olması* gerekmektedir. Ödeme için bir zamanın belirlenmemesi sürede cehalet oluşturur. Bu da akdi geçersiz kılar. Çünkü satımın rükünlerinden biri tarafların rızasıdır. Satımda rıza ise ödeme vaktine bağlıdır. Ödeme vakti geçersizse satım akdi de geçersiz olur. Çünkü ödeme vaktinin geçersiz olması tarafların rızasına aykırıdır. Dolayısıyla akit de geçersiz olur. Hanefi, Mâlikî ve Şâfiîlerden cumhur bu görüştedir.⁴⁶⁹
2. Müşteri taksitleri belirlenen zamanda ödemezse bayinin müşteriden fazla para alması caiz değildir. Çünkü bu fazlalık, faizdir. Fakat borçlu zengin ise ve taksitlerini ödemeyi geciktirirse bazı çağdaş fakihler onun taksitleri geciktirmesi sebebiyle meydana gelen zararı ya da aksaklıklardan kaynaklanan şeyi tazmin etmesine cevaz vermişlerdir.⁴⁷⁰
3. Cumhûra göre taksitli satışta vadeyle ödenmesi kararlaştırıldığından, bu vadenin semenden bir değeri vardır. İmam Şafîî,⁴⁷¹ Şîrâzî,⁴⁷² Kâsânî,⁴⁷³ Nefrâvî,⁴⁷⁴ bu konuda birbirine benzer ifadelerle "vadenin semenden karşılığı olduğunu" bildirirler. İbn Teymiyye de "zaman semendeki taksitlerden bir taksittir" der.⁴⁷⁵ Ancak vadeli satışta tabii olarak artırılabilecek bedelin 'karşılığının' para cinsinden bir şey olmaması

⁴⁶⁹ İmâd Ahmed Abdullah, *Eserü't-tahâvvüli'l-masrafi fi'l-'ukûdi'r-ribeviyye*, (Riyad: Daru Künûzi İşbiliyye, 1430), 319.

⁴⁷⁰ Refik el-Mısrî, *el-Mesârifü'l-İslâmiyye*, 31.

⁴⁷¹ Şafîî, *el-Üm*, 3/73.

⁴⁷² Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 2/82.

⁴⁷³ Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 5/187.

⁴⁷⁴ Nefrâvî, *el-Fevâkihu'd-devânî*, 2/99.

⁴⁷⁵ İbn Teymiyye, *Mecmû'u'l-Fetâvâ*, 29/499.

lazımdır, aksi takdirde faiz olur. Zira paranın değişim oranı, izafi olmayıp, sabit olduğu için, sırf vade sebebiyle artırılacak olsa, artırılan kısım karşılıksız kalacak ve dolayısıyla da, riba olacaktır. Hâlbuki malların değeri izafi olup, şahıstan şahısa değişebildiği için, sırf vade sebebiyle artırılan kısım, karşılıksız kalmayıp, artırılan kısmın karşılığında da mal bulunmaktadır. İşte zaman ya da vade bazen akdin sıhhatine etki etmekte, onu bir halden başka bir hale dönüştürebilmektedir.

3. Bayi ve müşteri tarafından belirlenen süre sona erince vadeli taksitlerin vakti gelmiş olur. Bu durumda bayi kendi hakkını müşteriden talep etme hakkına sahip olur. Müşterinin de borcunu ödemesi gerekmektedir.

Özetle, vadeli borç akdi esnasında "vaz' ve ta'cîl" yani "peşin al, indirimli olsun" veya tek taksitli/taksitsiz şeklinde bir pazarlık konusu yapılmışsa söz konusu muamele caiz olmaktan çıkacaktır. Çünkü bu tür bir akitte tek satış içinde iki satış gerçekleşmiş olmaktadır ki, bu sarih nasla yasaklanmıştır. Cumhur da bu noktada fikir birliği etmiştir. Son tahlilde vadesi dolmamış borçta, erken ödenmesine karşılık indirim yapılmasının, asıl borç sözleşmesi sırasında *şart koşulmamış* olmak kaydıyla helal görülmesi maslahat açısından daha uygundur denilebilir. Muamelenin taraflar arasında sonradan yapılan karşılıklı şart biçiminde vuku bulması veya herhangi bir şart koşulmaksızın teberru şeklinde meydana gelmiş olması helal olmasına halel getirmemektedir.

2.2.3. İne Satım Akdinin Zamanla İrtibatı

Müslüman toplumlarda finansman sorunu genellikle beşerî münasebetler ve fikhın hâkim ilkeleri ışığında, çeşitli finansman yöntemleri oluşturularak çözülmeye çalışılmıştır. İslam toplumunda Müslümanların nakit ve sermaye sıkıntısı içinde olanlara imkânı dâhilinde yardımcı olması, iktisadi yardımlaşmanın ötesinde, dini ve insani bir görev kabul edilmiştir. Çoğunlukla ödünç para verme işlemi bu konuda ilk akla gelen usul olmuştur. Bu usul, ticari bir işlemden ziyade dini bir görev olarak tanındığı ve ibadet olarak görüldüğü için övülmüş "karz-ı hasen" adlandırmasıyla teşvik edilmiştir. Bu yüzden İslam'da ödünç para veren, kâr ve zarara iştirak etmediği gibi, bu işlemine karşılık herhangi bir nakdi veya ayni bir menfaat da beklememelidir. Teoride böyle olsa da bazen borcu teminat altına alma, bazen de verilen borç karşılığında faize bulaşmadan menfaat elde etme amacıyla bazı finansman yöntemleri

geçmişten günümüze kadar İslam toplumlarında denenmiştir. İşte sıcak ya da peşin para temin etmeye yönelik mâlî işlemlerden en bilinenleri "îne satış akdi" ve "vefa akdi"dir. Şimdi sırasıyla bu işlemler hakkında bilgi sunmak istiyoruz:

2.2.3.1. İnenin Tanımı ve Hükümü

Lügatte İne, "borç, bir şeyin en iyisi ve önceki manasındaki *selef*" gibi manalara gelmektedir.⁴⁷⁶

Terim olarak ise, vadeli olarak belli bir semen ile bir ürünü satmak ve müşterinin zimmetinde daha fazla para kalsın diye bu ürünü müşteriden daha düşük bir fiyatla peşin almaktır.⁴⁷⁷

Râfi'î bu satım akdini şöyle tanımlamıştır: "Bir kimsenin vadeli olarak bir şeyi müşteriye satıp bunu ona teslim etmesi ve henüz bu malın semenini kabzetmeden kalkıp bunu müşteriden daha düşük bir fiyatla satın almasıdır."⁴⁷⁸

Bu satım akdine 'îne denilmiştir. Çünkü bunda ayn (عين) yani nakit meydana gelmektedir. Hem de malın bizzat aynısı bayiye geri gelmektedir.⁴⁷⁹ Mesela, bir kimse, bir kişiye bir arabayı bir yıl vadeyle *elli* liraya satmaktadır. Daha sonra bayi bunu peşin olarak *kırk* liraya almaktadır. Böylece müşteriye para vermiş ve para alacaktır.

Tariften de anlaşılacağı üzere, bu satışın 'zamanla irtibatı' oldukça fazladır. Çünkü akid meclisinde bir mal *vadeli* satılıyor, akabinde de yani araya herhangi bir zaman girmeden ikinci bir satış akdiyle aynı mal aynı ya da farklı kişiye peşin olarak satılıyor. İşte bu ilk vadeli satışta ikinci peşin satış akdi, birinci akitte peşinen şart koşulursa 'îne satışının haram olduğu konusunda âlimler ittifak etmişlerdir.⁴⁸⁰

Nevevî bu konuda şunu ifade eder: "Akitle birlikte ikinci akit şart koşulursa bu akit tartışmasız bir şekilde geçersiz olur. Bu tartışma konusu bile değildir. Tartışma

⁴⁷⁶ Firûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhît*, 1219.

⁴⁷⁷ San'ânî, *Sübülüs's-selâm*, 2/57.

⁴⁷⁸ Şevkânî, *Neylû'l-evtâr*, 5/245.

⁴⁷⁹ San'ânî, *Sübülüs's-selâm*, 2/57.

⁴⁸⁰ San'ânî, *Sübülüs's-selâm*, 2/58.

konusu olan husus ikinci akdin yani tekrar satışın birinci akitte şart koşulmadığı durumdur.”⁴⁸¹

İkinci akit birinci akitte şart koşulmadığı zamanda böyle bir akdin hüküm konusunda âlimler "üç" görüşe ayrılmışlardır.

Birinci görüş: Bu akit **haramdır**. Bu görüş cumhurun görüşüdür. Hanefiler,⁴⁸² Mâlikîler,⁴⁸³ Hanbelîler⁴⁸⁴ ve bazı Şâfiîler⁴⁸⁵ bu görüştedirler. Mâlikî ve Hanbelîler, bu akitte Şâri'in faizi yasaklama maksadı ortadan kalktığı ve yasakların önünün kapatılması manasındaki seddü'z-zerî'a'nın amacından saptırıldığı kanaatiyle bu akdin haram olduğunu söylemişlerdir.⁴⁸⁶

Hanefiler bu akdin yasak olduğunu söylemişlerdir. Çünkü birinci akit tamamlanmamıştır. İkinci akit birinci akit üzerine bina edilmektedir. Dolayısıyla ikinci akit fasittir. Bu satım akdi fazlalık ve nesîe faiziyle yani ikisi bir arada yapılmaktadır. Böylece ikinci akitte faiz anlamı olduğu için fasittir. Hanefiler bu akdin yasak olduğuna dair şu delili de getirmişlerdir: Güvence altında olmayan kâr yasaklanmıştır. Burada da semen kabzedilmeden önce bayinin güvencesinde değildir.⁴⁸⁷

Bu akdin caiz olmadığı görüşünde olanlar; “*İne satışını yaptığınızda, ineklerin kuyruklarını tuttuğunuzda (yani onlarla çift sürdüğünüzde) tarımla hoşnut olduğunuzda ve cihadı terk ettiğinizde Allah üzerinize bir zillet musallat eder. Dininize dönmediğiniz sürece bunu sizden kaldırmaz,*”⁴⁸⁸ mealindeki hadisi delil sayarlar. Şevkânî bu hadisin delaleti hakkında; “Hadisteki ‘dininize dönmediğiniz sürece’ ifadesinde şiddetli bir azarlama vardır. Çünkü bu işlere bulaşma, dinden çıkma konumunda değerlendirilmiştir. Dolayısıyla ‘inenin haram olduğunu söyleyenler buna

⁴⁸¹ Nevevî, *el-Mecmû'*, 10/158.

⁴⁸² Serahsî, *el-Mebsût*, 14/64; Kâsânî, *Bedâiu's-Senâi'*, 5/198; Zeylâî, *Tebyînu'l-Hakâik*, 4/163.

⁴⁸³ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, 2/154.

⁴⁸⁴ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 4/277; Buhûtî, *Keşşâfu'l-Kıma'*, 3/186.

⁴⁸⁵ Çoğunluk kabul etmez. Bk. Şafiî, *el-Ümm*, 3/78, 79; Nevevî, *Ravzatu't-Tâlibîn*, 3/417.

⁴⁸⁶ San'ânî, *Sübülüs's-selâm*, 2/57; Şevkânî, *Neylü'l-evtâr*, 5/245; İbn Kayyim, *İ'lâmü'l-müvakkî'in*, 3/114.

⁴⁸⁷ Vehbe ez-Zühaylî, *Usûlü'l-fikhi'l-İslâmî*, 2/897.

⁴⁸⁸ Ebû Dâvud, “Buyû””, 54, “Melâhim”, 10.

tutunmuşlardır,”⁴⁸⁹ yorum yapar. İbn Kudâme bu hadisi naklettikten sonra bunun *harama delalet eden bir tehdit olduğunu söylemiştir.*⁴⁹⁰

Yine, “*Bir kadın Hz. Aişe’ye gelerek Hz. Aişe’ye: Ey mü’minlerin annesi! Ben Zeyd’e 800 dirheme veresiye bir köle sattım. Sonra aynı köleyi ondan peşin olarak 600 dirheme satın aldım*”, der. *Bunu duyan Hz. Aişe de şu sözünün Zeyd’e ulaştırılmasını ister: “Tövbe etmedikçe Resûlullah’a birlikte yaptığın cihadı boşa çıkardın. Ne kadar kötü aldın, ne kadar kötü sattın!”*⁴⁹¹ hadisi de onlar için delildir. Bu hadiste Hz. Aişe’nin(ra) söylediği 'haccımı ve cihadımı iptal kılan durumlar' şeklindeki ifadeleri bu satımın haram olduğunu göstermektedir.

İkinci görüş: İne satışı **caizdir.** İmam Şâfiî⁴⁹² ve İbn Hazm bu görüştedirler. Bayinin sattığı bir malı, daha fazla para kazanmak için o malı geri alma kastı yoksa tekrar o malı satın almasının caiz olduğu hususunda icmâ olması İmam Şâfiî’nin görüşünü teyit etmektedir. İmam Şâfiî’nin bey’u’l-îne akdini sahih saymasındaki asıl etken, bu işlemdeki zahirî durumdur. Zira İmam Şâfiî’ye göre bu işlem bir alışveriştir. Eğer bu işlem ile faizli borç işlemi yapma niyeti bir şekilde açığa vurulursa, o takdirde akit bâtil olur.⁴⁹³ Dolayısıyla bir hile yoksa bayinin sattığı malı tekrar geri alması caizdir. Bunun hemen alması ya da sonra alması arasında fark yoktur. Bunda dikkate alınan husus, akdin aslında şartın olup olmamasıdır. Eğer satın alınan malın tekrar bayiye dönmesi akit esnasında veya akitten önce şart koşulursa bu satım akdi tartışmasız bir şekilde fasit ya da geçersizdir. Eğer böyle bir şart koşulmazsa bu satım akdi sahihtir.⁴⁹⁴

İbn Hazm ise İmam Şâfiî’nin görüşüne benzer şekilde, sözleşmenin cereyan şeklinin taraflarca önceden kararlaştırılmamış olması gerektiğini açıklayarak, aynı hususa dikkat çekmiştir. Onlara göre İne satışı selemin kendisi ya da belli bir vadeye kadar bir ürünün satımıdır. Bunda ihtilaf yoktur. Selemin ise sahih olarak kalmıştır.”⁴⁹⁵

⁴⁸⁹ Şevkânî, *Neylû’l-evtâr*, 5/246.

⁴⁹⁰ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 4/133.

⁴⁹¹ Beyhakî, *es-Sünenü’l-Kübrâ*, 5/539-540; Dârekutnî, *Sünen*, 3/487; İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 9/48.

⁴⁹² Şâfiî, *el-Ümm*, 3/78, 79; Zekeriyâ el-Ensârî, *Esne’l-metâlib*, 2/41; Nevevî, *el-Mecmû’*, 10/157.

⁴⁹³ Şâfiî, *el-Ümm*, 3/78, 79; Nevevî, *el-Mecmû’*, 10/150.

⁴⁹⁴ San’ânî, *Sübülüs’s-selâm*, 2/58.

⁴⁹⁵ İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 13/41.

Bu akde cevaz veren Şafîiler ve zahirîler “*Allah alım satımı helal kılmıştır,*”⁴⁹⁶ ayetini delil sayarlar. Onlara göre bu ayet geneldir. Bu haliyle tüm satışların caiz ve helal olduğuna delalet etmektedir. ‘Îne satım akdi de mubahtır. Çünkü bu ayetin umumuna dâhildir.

Sünnetten delil olarak ise; Zeyd b. Erkam (r.a.) gibi meşhur bir sahabe bu tür işlemlere başvurmasını örnek kabul ederek, onun uygulamasını delil sayar. Eğer bu işlem faiz yasağının kapsamında olsaydı, bu sahabe onu asla yapmazdı, der.⁴⁹⁷ Bu da îne satışının caiz olduğunu göstermektedir.

Üçüncü görüş: Bu akit **mekruhtur**. Hanefilerden İmam Muhammed’in bey’u’l-îneyi sahih kabul etmekle birlikte hoş karşılamayıp *mekruh* saydığına dair nakiller bulunmaktadır. Hatta bu muamelenin mekruh olduğunu kabul eden İmam Muhammed’in “bu satış benim kalbimde dağlar kadar bir yük gibi durmaktadır. Kötü bir satış akdidir ve faizcilerin çıkardığı bir akit çeşididir” dediği de nakledilir.⁴⁹⁸ Şafîilerden Şirbînî de akitleri hüküm bakımından *vacip, haram, mendûb, mekrûh* ve *mubah* olmak üzere "beş" kısma ayırarak, mekrûh akdin örneğinin "îne akdi" olduğunu bildirir.⁴⁹⁹

2.2.3.2. Îne Satımında Zamanın Etkisi

Îne satış akdinde zaman konusunda şunlar söylenebilir:

Bey’u’l-îne, özünde satış görünümlü ama örtülü faizli bir borç ilişkisi olduğu söylenebilir. Bu haliyle en azından faizdeki zamanın etkisi burada da görülebilir. Belki de sadece bu sebeple dahi îne satışı âlimlere göre haram olan satım akitlerdendir. Zira bayi bir şeyi vadeli olarak müşteriye satıp ona teslim ediyor. Sonra bunun semenin kabzetmeden önce peşin ve daha az bir semen ile bunu müşteriden satın alıyor. Bu formalite bir satım akdidir. Tüm bu işlemler iki satım arasındaki kar farkını almak içindir. İki akit arasındaki zaman bunda etkili olmakta ve bu akit sahih bir akit iken onu amacı hile olan geçersiz bir şekilsel akit haline getirmektedir. Bazı âlimler bu akdi faize ulaşmak için bir hile ve araç olarak saymışlardır.

⁴⁹⁶ Bakara: 2/275.

⁴⁹⁷ Şafîi, *el-Ümm*, 3/78; Nevevî, *el-Mecmû Şerhu’l-Mühezzeb*, 10/150.

⁴⁹⁸ İbnü’l-Hümâm, *Fethu’l-kadir*, 7/148; İbn Abidin, *Reddu’l-Muhtar*, 5/326.

⁴⁹⁹ Şirbînî, *Muğni’l-muhtâc*, 2/395-396.

Yukarıda nakledildiği üzere îne akdine "cevaz verenlere göre" bu satışın zaman ile bağlantısı şöyle olmaktadır: Müşteri fazladan ödeyeceği paraya karşılık ürünü tekrar bayiye geri satma zamanına kadar mebî'den yararlanmaktadır. Şüphesiz ürün bayiye geri verilinceye kadarki sürede üründen yararlanılması buna cevaz verenlere göre, eğer müşteri birinci akit sonrasında maldan faydalanmışsa işte aradaki bu menfaat zamanın îne satışı üzerinde olumlu bir etkisi vardır, yani akdi bir nebze de olsa fasitlikten kurtarır. Özellikle bir de bu malı üçüncü şahsa satarsa bu akiddeki fasitlik de ortadan kalkar. Buna karşılık bu satışa "haram diyenlere göre" ise, bu satışın aslı zaten safkateyn ve aynı anda *şarhı satış* sebepleriyle haramdır. Bu durumda da bu akid îne değil, faizli bir akiddir. Yani arada bir zaman geçmeden ve sadece sıcak para bulmaya yönelik bir gaye için şeklen faizden kurtulmaya yönelik gibi gözükse de bu işlem batıl olan bir faiz akdidir.

2.2.4. Vefâ Satış Akdi ve Zamanla İrtibatı

2.2.4.1. Vefâ Satışının Tanımı

Lügat olarak, vefâ; hainliğin zıddı olup sözü yerine getirmek vefalı olmak anlamına gelmektedir. Vefâ üstün ve değerli bir ahlak ve tam anlamına gelmektedir.⁵⁰⁰

Terim anlamı ise, Bayi ne zaman semeni geri verirse müşterinin de mebî'i vermesi şartıyla yapılan akittir.⁵⁰¹

Vefâ akdine bu isim verilmiş, çünkü bunda müşteri şartı yerine getirme sözü vermektedir. O şart da semen geri verildiği zaman mebî'in geri verilmesidir.⁵⁰²

Bu satım akdinin Buhârâ ve Belh tarafında hicrî V. asrın başlarında ilk defa ortaya çıktığı kaydedilir.⁵⁰³ Bu sebeple vefâ satış akdi ya da "bey 'bi'l-vefâ"nın mezhepler oluştuktan sonra meydana çıkan yeni tür akitlerden biri olduğu ve fakihlerin örfüne göre bu, nevâzil ya da vâki'ât türü meselelerden biridir.⁵⁰⁴ Bu akid, satış bedeli

⁵⁰⁰ *el-Mevsû 'atü'l-fikhiyye el-Kuveytiyye*, 9/260.

⁵⁰¹ *Mecelletü'l-ahkâmi'l-adliyye*, madde: 118, 30.

⁵⁰² Buna emanet satımı da denilmektedir. Çünkü ürün bu akitte müşterinin yanında emanet gibi olup bayi ne zaman bunun semenini geri verirse müşteri bunu bayiye geri vermektedir. Şam halkı buna itaat demektedir. Çünkü alacaklı, borçlunun borcuna karşılık örneğin evini satmasını emrediyor. Müşteri de ona itaat ederek bu konuda onun dediğini yapıyor.

⁵⁰³ Zerkâ, *Mecelletü mecma'i'l-fikhi'l-İslâmî*, 7/1139.

⁵⁰⁴ Halil Muhyiddin el-Mis, "Bey 'u'l-vefâ", *Mecelletü mecma'i'l-fikhi'l-İslâmî*, (Munazzametü'l-mü'temiri'l-İslâmî, ts), 7/1147.

iade edilince geri alınmak üzere bir malın geçici olarak satılmasıdır. Bu satış, satıcının müşteriye hitaben, “Şu malı sana, şu fiyata bedelini sana geri verdiğimde, senin de malı bana geri vermen şartıyla satıyorum” teklifini müşterinin kabul etmesiyle gerçekleşir.⁵⁰⁵ Buna mu’âd (iade edilen) rehin de denilmektedir. Mesela, bir adam birine bir arabayı elli bin liraya satmaktadır. Müşteri de bu arabanın parasını vermektedir. Bayi müşteriye parayı iade ettiği zaman müşteri de ona arabayı iade şartıyla bu satış gerçekleşmektedir.

Zeyla‘i’nin ifade ettiği gibi Mısır âlimleri buna *emanet akdi*, Şam halkı ise *itaat satımı*, Mekke halkı ise "uhde satımı" demektedir. Mâlikîler "es-seniyyâ satımı,"⁵⁰⁶ Hanbeliler ise "emanet satımı"⁵⁰⁷ ve Şâfiîler de "uhde satışı" demektedir.⁵⁰⁸

Rehin alan kişinin rehinden yararlanmasını yasaklamaktan ve mal sahiplerinin çoğunun faizden sakınmasıyla birlikte karz-ı hasen vermemesi ve insanların mala ihtiyaç duyması sebebiyle bu akitte bir çıkış yolu aranmıştır. İnsanlar bunun iki tarafın maslahatına olduğunu düşünmüşlerdir. Bu akdin sahih olması, faizden kurtulma ihtiyacını ve müşterinin kendi karını yemesinin caiz olması içindir.⁵⁰⁹

Vefâ akdinin zamanla irtibatı oldukça fazladır. Çünkü satıcı, tekrar alması şartıyla alıcıya malını satmakta ve müşteri bazen tayin edilen bir zaman sonra bazen de belirsiz bir zaman sonra malı asıl sahibine iade etmektedir. İşte asıl mesele de burasıdır. İade edilme süresi ya da rehin akdi ıstılahıyla rehlin süresinin tayin edilmemesi konusu bu akidde etkilidir. Zamanın etkisi konusu ilerleyen başlıkta ele alınacaktır.

2.2.4.2. Vefâ Satışının Hükümü

Âlimlere göre vefâ satımında birkaç hüküm bulunmaktadır: Mesela Hanefî fukahasından bir kısmına göre "vefâen satış" bir açıdan "rehin", bir açıdan "bey'i sahih" ve bir açıdan da "bey'i fâsid" olan *mürekkebe* bir akit türüdür. Alıcının maldan faydalanmasına bakarak *sahih* satış akdi, iki tarafın fesih yetkisine sahip olmasına bakarak *fâsî* satış akdi ve alıcının bu malı başkasına satamamasına, telef olduğu

⁵⁰⁵ Zeylâi, *Tebyînu'l-Hakâik*, 5/184; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-Râik*, 6/8.

⁵⁰⁶ *Mecelletü'l-ahkâmi'l-adliyye*, 30-31; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-râik*, 6/8.

⁵⁰⁷ *el-Mevsû'atü'l-fikhiyye el-Kuveytiyye*, 9/49.

⁵⁰⁸ İbn Hacer el-Heysemî, *el-Fetâvâ*, 2/229.

⁵⁰⁹ İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 5/276.

takdirde borcun düşmesine ve malda tahribat vuku bulduğu takdirde borcun o kadar miktar azalmasına bakarak *rehin* akdi hükmündedir. Bu görüşü benimseyenler bey' bi'l-vefâyı bu üç akiddeden mürekkep fakat rehin olma tarafı ağır basan bir akid saymışlardır.⁵¹⁰ Mecelle'de bu son görüş şöyle kabul edilmiştir: "Vefâ akdi, müşterinin ondan yararlanması açısından caiz bir satım hükmündedir. Taraflardan her birinin akdi feshetme gücü olması bakımından fasit bir satım hükmündedir. Müşterinin bunu başkasına satamaması bakımından rehnin hükmündedir."⁵¹¹

Âlimler bu akdin caizliği konusunda ihtilaf ederek iki görüşe ayrılmışlardır.

Birinci görüş: *Bu akit fasit bir akitir.* Fakihlerin cumhuru bu görüştedir ki bunlar Mâlikîler,⁵¹² Şâfîiler,⁵¹³ Hanbelîler⁵¹⁴ ve Buhara ekolünden bazı Hanefîlerdir.⁵¹⁵ Bu akdin fasit bir akit olma sebepler şunlardır:

1. Bayi semeni müşteriye iade ettiği zaman mebî'i almayı şart koşturmaktadır. Bu ise satımın gereği ve hükmüne aykırıdır. Zira satım akdiyle mebî', devam ve istikrar yoluyla müşterinin mülkü olur. Ayrıca bu şartta bayinin faydası vardır. Bu akdin caiz olduğuna dair hiçbir delil bulunmamaktadır. Böylece bu şart, fasit bir şart olup satım akdinde şart koşulmasıyla akdi fasit yapar.

2. Vefâ şartıyla yapılan satım akdinden maksat gerçekten satım yapmak değildir. Bunun ardından haram olan faizi elde etmek kast edilmektedir. Bu akit malı vadeli bir şekilde vermektir. Buradaki kâr, mebî'in menfaatidir. Hâlbuki faiz bütün durumlarda batıldır.⁵¹⁶

⁵¹⁰ İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râik*, 6/9; İbn Âbidîn, *Reddu'l-Muhtâr*, 5/278; Haydar Efendi, *Dureru'l-Hükkâm*, 1/223, 224.

⁵¹¹ Mecelle, Mad: 119.

⁵¹² İbn Rüşd bu konuda şöyle demiştir: "Eğer bunun sebebi garar ise en uygun olanı bu akdi fasit akitler arasında zikretmemizdir. (İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 3/174). Mâlikî fakihler bunda ihtilaf etmişlerdir. Bazıları bunun batıl bir akit olduğunu söylemişlerdir. İbnü'l-Kâsım bu görüşte olup bunu *el-Müdevvene*'de zikretmiştir. Mâlikîlerin çoğu da bu görüştedir. Mâlikîlerin bir kısmı bunun batıl bir rehin olduğunu söylemişlerdir. Sahnûn, İbnü'l-Mâcişûn ve bazı Mâlikîler bu görüştedirler. Fakat İbn Rüşd, İmam Mâlik'e göre bu akdin caiz olmadığını söylemiştir.

⁵¹³ İbn Hacer el-Heysemî, *el-Fetâve'l-fikhiyyeti'l-kübrâ*, 2/157. Bu akdin fasit olduğunu söyleyenler, akitteki vefâ şartının icâb ve kabul ile birlikte veya mecliste ya da şart muhayyerliği zamanın olması durumunda fasit olduğunu söylerler. (İbn Hacer, *el-Fetâvâ*, 2/157.)

⁵¹⁴ Kermî, *Gâyetü'l-müntehâ*, 1/495.

⁵¹⁵ Bazı Buhârâ hocaları bu akdi fasit saymışlardır. Bk.Zeyla'î, *Tebyînü'l-hakâik*, 6/8.

⁵¹⁶ *el-Mevsû'atü'l-fikhiyye el-Kuveytiyye*, 9/260.

Mecma‘u‘l-fikhi‘l-İslâmî de bu görüşü benimseyerek bu konudaki kararı şu şekildedir: “Fıkıh Akademisi, bey‘u‘l-vefâ konusuyla ilgili kendisine gelen araştırmaları inceledikten ve bu konuyla ilgili yapılan tartışmaları dinledikten sonra 7-12 Zilkade 1412/9-14 Mayıs 1992’de Suudi Arabistan’ın Cidde kentinde yaptığı yedinci kongresinde şu kararı almıştır:

1. Vefâ’ akdi, bayi semeni geri verdiği zaman müşterinin meb‘i geri vermesi şartıyla malı satmaktır.

2. Bu satım aslında menfaat getiren bir karzdır. Bu akit, faiz almak için bir hiledir. Âlimlerin cumhuru bunun sahih olmadığını söylemiştir.

3. Mecma‘ bu akdin şer‘an caiz olmadığı görüşündedir.”⁵¹⁷

İkinci görüş: Bazı Hanefiler ⁵¹⁸ ve son dönem bazı Şâfiiler⁵¹⁹ bu akdin *caiz* olduğu görüşündedirler.

Hanefiler bu akdi üç farklı açıdan değerlendirmişlerdir. Bezzâzî gibi kimi âlimler bunu *fasit* akitler arasında, Kâdî Hân *nakit muhayyerliği* konusunu ele alırken, Zeyla‘î de bu akdi *mekruh* akitler arasında zikreder. İbn Nüceym ise bu meseleyi, nakd muhayyerliğinde ele almanın en uygun olanı olduğunu bildirir. ⁵²⁰

İbn Âbidîn ise İbn Nüceym’in “bu akit nakd muhayyerliği meselelerinden biridir” sözüne şöyle karşı çıkar: İbn Âbidîn, nakd muhayyerliğinin üç günle sınırlı olduğunu fakat vefâ akdinin bununla sınırlı olmadığını, dolayısıyla bunun nakd muhayyerliği meselelerinden olmadığını söylemiştir.⁵²¹ Mustafa Ahmed ez-Zerkâ ise, Hanefilerin vefâ akdiyle ilgili görüşlerini ele alırken şunu ifade eder:⁵²² Aslında vefâ satım akdi, hicri V. asırda Buhârâ ve Belh’te ortaya çıktığı zaman fakihler ihtilafa düşmüşlerdir. Kimi bunu her yönden rehin saymıştır. Kimi fasit olan iade şartı sebebiyle bu akdi fasit saymıştır. Kimi de bu akdi sahih saymış ve bundaki iade şartını bağlayıcı kabul etmiştir. Nitekim Hanefilere göre Mecelle'nin 84. maddesinin şerhinde

⁵¹⁷ Sâlûs, *el-Mevsû‘atü‘l-fikhiyye el-mu‘âsara*, 615.

⁵¹⁸ Bunlardan biri Necmüddin en-Nesefî’dir (Zeyla‘î, *Tebyînü‘l-hakâik*, 6/8.)

⁵¹⁹ Abdurrahman b. Muhammed Hüseyin Bâulvî, *Buğyetü‘l-müsterşidîn fi telhisi ba‘zı fetâva‘l-eimmeti‘l-müteahhirîn* (Beyrut: Dâru‘l-fikr, 1994), 133’de böyle nakleder. Fakat Şafîî mezhebinin mütekaddimîn fakihleri yukarıda zikredilen sebeplerden dolayı bu akdi "fasit" saymışlardır.

⁵²⁰ İbn Nüceym, *el-Bahrü‘râik*, 6/8.

⁵²¹ İbn Âbidîn, *Minhatü‘l-Hâlık ‘ale‘l-bahri‘r-râik şerhu kenzü‘d-Dakâik*, 7 cilt (Dersâdet: Matbaa-i Amire, ts.), 6/8.

⁵²² Zerkâ, *Mecelletü mecma‘i‘l-fikhi‘l-İslâmî*, 7/1139.

de belirtildiği üzere şart şeklindeki vaatler bağlayıcıdır. Bu akit bu şart ile ilk defa yaygınlaşmaya başladığından beri bunda ihtilaf olmuştur. Fakat insanların buna olan ihtiyacından dolayı bu akitle muamele hızlı bir şekilde farklı bölgelerde yaygınlaşınca müteahhirîn fakihler, bu akitte dikkat edilecek üç temel maksada göre nihai kararlarını vermişlerdir. Bunlar da şunlardır:

1. Bayinin iznine ihtiyaç duyulmadan müşterinin akit ile menfaatlere sahip olması.
2. Reddetme ya da feshetme hakkı.
3. Müşterinin mebî' güvencesinin rehin güvencesi gibi olması.

Bu racih olan görüşür. Bununla fetva verilmiştir. Mecelletu mecma'î'l-fikhi'l-İslâmî de bunu kabul etmiştir.⁵²³

2.2.4.3. Vefâ' Satım Akdinin Şartları

Bu satım akdine cevaz verenler zamanın bu akid için önemine dikkat çekecek şekilde *iki* şart koşmuşlardır.

1. Bayinin semeni ve müşterinin de mebî'i ne zaman geri vereceğinin zamanının akid esnasında belirlenmesi gerekir.

2. Her iki bedelin de sağlam olması gerekir. Eğer vefâ akdinde mebî' telef olursa ve bunun kıymeti borca eşitse buna karşılık borç düşer. Eğer bunun kıymeti borcun miktarından fazlaysa ve bu mebî' müşterinin elinde yok olursa bunun kıymetinden borca karşılık gelen kısmı düşürülür. Hanefilere göre bu durumda mebî' rehin gibidir.⁵²⁴

2.2.4.4. Vefâ Satış Akdine Zamanın Etkisi

Vefâ satımında zamanın etkisi şu şekilde özetlenebilir:

1. Vefâ satımının zamanla ilgisi; müşterinin, ödediği ve bayinin istemesi durumunda geri alacağı semene karşılık vefâ akdinin vadesine mebî'den yararlanmasında ortaya çıkmaktadır. Bu akid, aslında peşin para temini yapılmış ve alıcının tasarruf ehliyetine mani olmak şartlarıyla kurulduğundan hem böyle fasit bir

⁵²³ Mecelletu mecma'î'l-fikhi'l-İslâmî, 7/1143-1144.

⁵²⁴ Şerîf Muhammed Abdülkâdir, *Bey'u'l-vefâ'*, Mecelletü mecma'î'l-fikhi'l-İslâmî, 7/1425; *el-Mevsû'atü'l-fikhiyye el-Kuveytiyye*, 9/262.

şart içermesi hem de mebi'den belli bir süre istifade etme karşılığında vefa göstermek demek olduğundan caiz değildir. Şüphesiz buna cevaz verenlere göre müşterinin verdiği paraya karşılık olarak bu süre boyunca mebi'den yararlanması vefâ satımında zamanın etkisini ortaya koymaktadır.⁵²⁵ Eğer alıcı mebi'den faydalanmadan satıcıya geri verirse bu durum rehin hükümlerine tabi olacağından caiz denilebilir. Çünkü bu akdin getirdiği en büyük imkân, borç veren kimseye bunun karşılığında satın almış olduğu maldan istifadeyi sağlaması, rehinin aksine bu istifadenin devamlı olması ve borç alanın sonradan bundan dönememesidir.

2. Cumhuriyunun bakışıyla vefâ satımına bakıldığında bunun yasak akidlerden olduğu söylenebilir. Çünkü bu, faize götüren bir satım akdidir. Zira bayi bir semen karşılığında bir şeyi müşteriye satıyor. Müşteri malı geri verdiğinde o da parayı müşteriye geri veriyor. Bu tekrar ya da iade edilinceye geçen süre zarfında yani iki satım arasındaki zaman, bu satış akdinin öncelikle vafâna etmektedir. Bu akid sahih mi, batıl mı, mekruh mu konusuna etki eden şey zamandır. Bazen bu akid sahih bir akit iken batıl bir akde dönüşebiliyor. İşte bey' bi'l-vefâ ismini kullanarak sıcak para temin ederken malın mülkiyeti müşteriye tam manasıyla geçmediğinden maldan istifade ancak satıcının izni ile gerçekleşebilmekte, süresi bazen belli bazen de belli olmayan bu arada geçen zamanda müşterinin satın aldığı malın mülkiyeti sorun teşkil etmektedir.⁵²⁶ Bu durumda da taraflar bir alış-verişten ziyade adeta aralarında vadeli bir para takası yapmamış olduklarından ve vade de faiz olacağından bu şekildeki bir uygulama harama sevkeder.⁵²⁷

3. Sıcak para temini maksadıyla "îne" ve "vefa" türü satış akidlerinde taraflardan biri lehine önceden şart koşulan her türlü fazlalık ve menfaat riba sayıldığından ve yasaklandığından, sıcak parayı temin eden (bir nevi kredi veren) tarafın verdiği kredi karşılığında akde konu olan maldan istifadeyi ve faiz geliri elde etmeyi amaçladığı satım görüntüsü altında nesîe faizli bir borç işlemi sayılır ve bu da fikhî açıdan caiz görünmemektedir.

---

⁵²⁵ Muhammed Mahmud el-Cemal, *el-Kıymetü'l-iktisâdiyyetü li'z-zemen fi'l-muâmelâti'l-muâsıra* (Katar-Doha: Vizârâtü'l-evkâf, 2009), 170.

⁵²⁶ Haydar Efendi, *Dureru'l-hükkâm*, 1/771.

⁵²⁷ Kermî, *Gâyetü'l-müntehâ*, 1/495.

2.2.5. Kredi Kartları ve Zamanla İrtibatı

Son elli yıl içerisinde insanoğlu eskiye nazaran pek çok yenilikle karşılaşmıştır. Bu süre zarfında iletişim ve bilişim araçları olağanüstü bir şekilde gelişmiş, üretim şekli ve tüketim alışkanlıkları değişmiş, ihtiyaçlar fazlalaşmış, farklılaşmış ve bankacılık sektörü bütün finansman ve ticâret hayatını etkileyecek oranda yaygınlık kazanmıştır. Bu değişim ve gelişim para ödenerek yapılan alışverişler yerine bankalar, işyerleri ve müşteriler arasında akdedilecek sözleşmelere istinâden kullanıma sunulacak plastik kartlar, üye işyerlerine bağlanacak POS makineleri ve bankalara kurulacak bilgisayar ağı vasıtasıyla nakit ödemeksizin alışveriş yapabilme imkânını ortaya çıkarmıştır. Son yirmi yıl içerisinde kredi kartları İslâm ülkelerinde ve Türkiye'de oldukça yaygınlaşmış; bu durum kredi kartı sisteminden istifâdeyle alışveriş yapmanın İslâm hukuku tarafından nasıl değerlendirildiği sorusunu gündeme taşımıştır. Kuşkusuz kredi kartları, özellikle genel ticâret ve seyahat ve yolculukta, kendileriyle yapılan işlemlerin çokluğu nedeniyle zamanımızın en önemli bankacılık hizmetlerinden biri haline geldi. Bunun nedeni, bir kişinin parasının yanı sıra taşınmasının kolaylığı üzerinde güvenliği sağlamasıdır.⁵²⁸ Şimdi kredi kartlarını tanımak ve onunla ilgili şer'î hükümleri açıklamak istiyoruz.

2.2.5.1. Kredi Kartının Tanımı

Klasik hukuk kaynakları ve terminolojisinde bu karttan bahsedilmediğinden çağdaş hukukçuların konusudur. Bu nedenle her türlü kart ve kredi kartları bu hukukçular tarafından tanımlanır.⁵²⁹

“Kredi kartının çeşitli tanımları yapılmaktadır... Bankalararası Kart Merkezi'ne ait resmi internet sitesinde kredi kartı; “bankalar ve çıkartmaya yetkili kuruluşların müşterilerine belirli limitler dâhilinde açtıkları kredilerle, nakit kullanmaksızın mal ve hizmet alımı, nakit kredi çekme imkânı sağlamak için verdikleri ödeme aracı” olarak tanımlanmıştır.”⁵³⁰

Kredi kartlarının birleşik tanımına gelince:

⁵²⁸Müellifi meçhul, *el-Bünükü't-Ticâriyye ve 'ş-Şerikât*, 409.

⁵²⁹ Sa'd b. Türkî el-Haslân, *Fıkhü'l-muâmelâti'l-mâliyyeti'l-muâsıra*, (Riyad: Dâru's-Samîî, 1433/2012), 152.

⁵³⁰ Ferudun Kaya, *Türkiye'de Kredi Kartı Uygulaması*, İstanbul, 2009, 5.

<https://www.tbb.org.tr/Dosyalar/Yayinlar/Dokumanlar/263.pdf> (Erişim: 23.01. 2021)

Fıkıh Meclisi şöyle tanımlamıştır: “İhraççı (yani düzenleyici banka) tarafından gerçek veya tüzel kişiye, aralarındaki mal veya hizmet satın alma sözleşmesine dayalı olarak verilen belge olup, söz konusu kişi belgeye itimat edene (tüccar) düzenleyicinin ödeme yükümlülüğünü garanti ettiği için bedelini hemen ödemez. Ödeme düzenleyicinin hesabından yapılır. Sonra bu borç, periyodik zamanlarda kart sahibine döner. Bu düzenleyicilerin bazıları, son ödeme tarihinden belirli bir süre geçtikten sonra ödenmemiş olan toplam bakiye üzerine riba faizi koyarken, bazıları da böyle bir faiz koymamaktadır.”⁵³¹

Bazı âlimler, onlara kredi kartı demenin daha iyi olduğuna ve bu terimle ilgili bir sorun olmadığını belirtirler. Çünkü bu terim dünyada yaygındır.⁵³²

2.2.5.2. Kredi Kartlarının Yararları

Kredi kartlarının üç türlü faydasından bahsedilir:

1. *İhraççı (banka) açısından:* Yıllık abonelik ücretleri, kart düzenleme ücretleri, artan likidite ve kartı veren banka için reklam gibi bazı gelirler sağlar.

2. *Ticarî kuruluşlar açısından:* Ticarî kuruluşların satışlarını teşvik eder, pazarlar ve müşterileri artırır ve bu faturaların bedellerinin düzenleyen makamdan alındığına dair güvence verirken kârı arttırmanın da bir nedeni olmaktadır.

3. *Kart hamili olan tüketici açısından:* Nakit taşımaya gerek bırakmaz, kaybolma veya çalınma riskine karşı güven verir. Ayrıca kart sahibinin kart veren kuruluş ile koordineli olarak oteller ve şirketler için indirim almasını sağlar.⁵³³ Kart sahibi banka kredisi alabilmesine ve borçla mal ve hizmet satın almasına imkân verir.⁵³⁴

2.2.5.3. Karttaki Sözleşmeye Dayalı İlişkinin Niteliği

Normal bir kredi kartındaki sözleşme ilişkisi aşağıdaki gibidir:⁵³⁵

⁵³¹ Heyet, *Mecelletü Mücemmei'l-Fıkhî'l-İslâmî*, 7/ 431; Sâlûs, *el-Mevsûatü'l-fıkhîyyetü'l-Muâsıra*, 635.

⁵³² Zühaylî, *el-Muâmelâtü'l-mâliyyetü'l-muâsıra*, 538.

⁵³³ Refik el-Mısrî, *el-Mesârifü'l-İslâmiyye*, 52; Şübeyr, *el-Muâmelâtü'l-Mâliyyetü'l-Muâsıra*, 188-189,

⁵³⁴ Üsâme Yusuf el-Cezzâr, *el-Ukûdü'l-âcile fi'l-iktisâdi'l-islamiyyi'l-bedîl*, el-Câmiatü'l-İslamiyye, Risaletü Macester, (Gazze, 2009), 87.

⁵³⁵ Muhammed Ali el-Karî b. İd, *Bitâkatü'l-İ'timân*, Heyet, *Mecelletü Mücemmei'l-Fıkhî'l-İslâmî*, 12/305.

1. *Kartı veren ve kart sahibi arasındaki ilişki:* Kartı veren banka ile kart sahibi arasındaki ilişki garanti anlamını taşır. Çünkü kartın düzenleyicisi, kendilerinden satın alan tüccarlara karşı kart hamilinin zimmetine ilişkin borçların garantörüdür.

2. *Kart sahibi ve satıcı arasındaki ilişki:* Genellikle tüccar ile ondan satın alan kart sahibi arasındaki ilişki bir havaledir. Çünkü bu, alacaklıyı, bir borç verene yönlendirir ki bu da kartın düzenleyicisidir.

3. *Kartı veren kuruluş ve tüccar arasındaki ilişki:* Kart sahibinin havale edici olduğunu, düzenleyicinin kendisine havale edilen olduğunu ve tacirin de birinciden alacaklı olduğunu söylersek, tüccar alacağını ikinciden alır.

2.2.5.4. Kredi Kartının Çeşitleri

Kredi Kartı iki kısma ayrılır:

Birinci: Nakit avanslı kredi kartları: Bunlara anlık çekim kartları adı verilir.

İkinci: Nakit avansız olmayan kredi kartları.

Nakit avanslı kredi kartları: Burada avansla kastedilen bakiyedir. Yani bankada bu kartın sahibine kullanma hakkı veren bir bakiye bulunur. Bu bakiye bankadadır. Kartın sahibine satın alma hakkı verir. Ürünün bedeli karta tanımlanan miktarı geçemez.

Bu kartın faizi konusunda Zuhaylî şöyle der: “Kart, sahibine nakit taşıma veya seyahat riski olmadan kolayca nakit, ürün, vs. hizmet alma imkânı verir. Ama çıkarlarını gerçekleştirmek için borç alması gerekmiyor.”⁵³⁶

Bu kartın çıkarılmasının caiz olması için iki şart gereklidir:

- Hamilinin bakiyesinden veya mevduatından çekilmesi.
- Faizli işlem sonucu doğurmaması.

2.2.5.5. Kredi Kartlarıyla İşlem Yapmanın Hükmü

Öncelikle, ön avanslı (anlık çekimli) kredi kartlarıyla işlem yapmanın hükmünü ele almak istiyoruz:

---

⁵³⁶ Zuhaylî, *el-Muâmelâtü'l-Mâliyyetü'l-Muâsıra*, 540.

Bunun caiz olmasında bir problem yoktur. Çünkü müşteri bunu kendi bakiyesinden çekmektedir. Bu ise şu şartlarda âlimlerin ittifakıyla caizdir:

1. Hamiline faiz şartı koşulmaması.

2. Bankayı tanıyan veya Şeriat'a aykırı işlerde kullandığı düşünülen kimseye kredi kartı verilmesi caiz değildir. Çünkü bunda günah ve düşmanlık üzere yardımlaşma durumu vardır. Şeran haram olan şeyler için kullanılması durumunda kart kendisinden alınır.⁵³⁷

Bu kart *peşin* teslim işlevi görür.

Özel para olduğu için düzenleyici (bankanın) cihazı olmadan da bu kartla para çekilmesi caizdir. Buradaki fark hizmet ücretinden ibarettir.

Nakit avanslı (anlık çekimli) olmayan kredi kartlarının hükmü:

İki tür nakit avanssız Visa kartı vardır:

1. Faiz şartı içeren kartlar.

2. Faiz şartı içermeyen kartlar; Bunlar İslamî bankalar tarafından çıkarılır.

Buna göre, faiz şartı içeren kartlar olduğu zaman bu tür kartların düzenlenmesi ve bunlarla işlem yapılması caiz değildir. Faiz şartını içermiyorsa asıl olan caiz olmasıdır.

Kredi kartlarıyla harcama yapılmasına gelince, bunun mali bir bedeli varsa yani, bankada bir bakiyesi varsa, caizdir. Çünkü bu sayede akit meclisinde hükmî kabız gerçekleşiyor.⁵³⁸

Hükmün özeti: İhracatçı (banka) tarafından faizli bir krediyi içermeyen kredi kartını kullanmak caizdir. Anlık çekimli olmayan (nakit avanssız) kredi kartları konusunda Uluslararası İslami Fıkıh Konseyi 108 sayılı kararla, aşağıdaki sonuçlara varmıştır:

⁵³⁷ Zühaylî, *el-Muâmelâtü'l-Mâliyyetü'l-Muâsıra*, 543.

⁵³⁸ Cunkû, *et-Tekâbud fi'l-Fıkhî'l-İslâmî*, 269.

1. Kredi kartı sahibi ücretsiz ödemesiz süre içinde ödemeye karar vermiş olsa dahi, faiz esaslı artış şartı varsa, nakit avanssız kredi kartlarının düzenlenmesi ve kart sahibinin bunlarla işlem yapması caiz değildir.

2. Nakit avanssız kredi kartı, ana borç üzerine faiz koyma şartını içermiyorsa düzenlenmesi caizdir. Bununla ilgili aşağıdaki hükümler verilmiştir:

a. Düzenleme veya yenileme sırasında sağladığı hizmetlerin bedeli için gerçek bir ücret olarak müşteriden sabit bir ücret alınması caizdir.

b. Tacirin kartla yaptığı satışın nakit sattığı fiyatı temsil etmesi şartıyla, düzenleyici bankanın müşterinin kendisinden yaptığı alışverişlerde tüccardan komisyon almasına izin verilir.

3. Kart sahibinin nakit çekmesi, düzenleyicisinden bir borçlanmadır ve faiz artışı ile sonuçlanmazsa şeran bir mahzur yoktur.

4. Nakit avanssız kartla altın, gümüş ve döviz satın alınması caiz değildir.⁵³⁹

Hindistan'daki İslâmî Fıkıh Konseyi, bankalar tarafından verilen kartların hükmüne ilişkin yayınladığı fetvada aşağıdaki kararı almıştır:

1. Bankaya yatırılan bakiyenin kendisi vasıtasıyla geri çekildiği bir ATM kartının (otomatik değişim) kullanımına şeran bir engel yoktur, çünkü eşyada asıl olan, mübah olmasıdır.

2. Kendisiyle mal satın almak ve üzerindeki bakiyeyi bir hesaptan diğerine aktarmak için bir Bankamatik kartı (anlık çekim kartı) kullanmak caizdir.

3. ATM kartı ve Bankamatik kartının alınması ve kullanılması için, kart ve hizmet bedeli olması nedeniyle ücret ödenebilir.

4. Popüler biçimi ribâ içerdiği için kredi kartı ve buna benzer bir kart kullanmak caiz değildir.⁵⁴⁰

---

⁵³⁹ Heyet, *Mecelletü Mücemmei'l-Fıkhi'l-İslâmî*, 12/1509-1510; Sâlûs, *el-Mevsûatü'l-fıkhiyyetü'l-Muâsıra*, 635.

⁵⁴⁰ Heyet, *Mecelletü Mecmei'l-fıkhi'l-İslâmî*, 11-13 Mart 2006.

Avrupa Fetva Konseyi, 18. oturumunda; bir Müslüman'a ait bir ticari mağazanın bir köşesine otomatik para çekme(ATM) cihazı yerleştirilmesine dair soruya şöyle cevap vermiştir:

Cevap: Bu makineler aracılığı ile para elde etmek için bu hizmeti vermeye mahsus dükkânlara kurulan makinelerin haram olmasının veya olmamasının bir anlamı yoktur. Bunlar, bankada çektiği bakiye veya kredi kabilinden bir miktar para temin etme aracıdır. Bu krediye faizli bir artış ödemeye gelince, bu borçlunun eylemidir. Dükkân sahibinin bu makineyi sağlamak için biraz menfaat temin etmesine gelince bu, insanlara verdiği hizmet için bir ücrettir.⁵⁴¹

2.2.5.6. Zamanın Kredi Kartlarına Etkisi

Zamanın kredi kartlarına etkileri konusunda şunlar söylenebilir:

Öncelikle kredi kartlarının kendisi bir zamanla sınırlıdır. Banka ile yapılan süre şartı ile bütün diğer şartlar da sona erer. Bu süre bitince bu kartın geçerliliği sona erer ve artık banka müşterisinin harcadığı miktarı borçlu olduğu kuruma ödemez. Banka ile kişi arasında böyle bir zaman tahdidi konulması meşrudur ve belki de Serahsi'nin kefalet konusundaki şu örneği buna delil sayılabilir: "Bir kişi bir başkasına şu malı benim için sat kaçsa satarsan ona razıyım dese bu caizdir. Her ne kadar malın fiyatını bildirmese yani bir cehalet olsa da asil olan kişi kefiline böyle bir yetki verdiği için bu uygulama sahihtir."⁵⁴² Bankalar da müşterilerine adeta sen kaçsa satın alırsan al ben onu ödeyeceğim ya da müşteri bankaya kefalet izni vermiş de banka da onu ödüyormuş gibi bir işlem olarak algılanabilir.

1. Kendileri vasıtasıyla altın, gümüş, döviz ve diğer tüm satışları satın alabileceği dâhili banka kartları (anında para çekme) caizdir. Çünkü bunlar, akit meclisinde semenin bir nevi elden, bir başka ifadeyle araya vade girmeksizin peşin teslim edilmesinin yerini almaktadır. Tüccar ödeme değerini, işlem yaptığı bankaya sunarken ona tutarı hemen alma hakkı verir. Daha önce de açıkladığımız gibi, İslâm Fıkhı Konseyi tarafından verilen fetva budur.

⁵⁴¹ Avrupa Fetva Konseyi, fetva 5/18, 1429/1429, Paris-Fransa.

⁵⁴² Serahsî, *el-Mebsût*, 20/50.

2. Nakit avanssız kredi kartlarında bedel hemen akit meclisinde ödenmez, ancak bunu ihraççı (banka) ödemekle yükümlüdür.

3. Visa kartları ve kredi olmayan kartlarda bazı bankalar faizsiz ödeme için ücretsiz süre verir. Zamanında ödenmezse bunların üzerine ribâ faizi hesaplanır. Bu süre kırk ile elli gün arasında olabilir. Bu süre biterse faizi hesaplamaya başlarlar ve bu da bizzat ribânın kendisidir.

4. Kartta bakiye varsa kredi kartı ile alım satım yapılması, altın ve gümüş dâhil her türlü eşya alımında karta parasal bir değer kazandırır. Bunun hükmü de akit meclisinde *karşılıklı kabzın* gerçekleşmesi hükmüne tâbidir. Dolayısıyla araya zaman girerse bu akit ribaya dönüşür. Zuhaylî bu uygulamayı "hükmî kabz" olarak sayar.⁵⁴³

5. Mecliste karşılıklı kabzetme şartı gerçekleşmediği için nakit avanssız kartla altın, gümüş ve döviz satın alınması caiz değildir.

6. Kart sahibi, yükümlülüklerini yerine getirmesi için kendisine tanınan ve sınırlanan süreyi aşarsa, gecikme karşılığında kendisine mülkiyet faizi eklenir. İşte geciktirme sebebiyle arada geçen bu zaman bu akdi ribaya dönüştürür ki haramdır.

7. Borcun kredi kartı ile ödenmesi işlemi caizdir ve bir kabzetme şeklidir.

8. Tüm işlemlerde kredi kartı kullanımı zaman açısından daha hızlı ve daha kısadır. Dolayısıyla bunlarla işlem yapmak kolaydır.⁵⁴⁴

2.2.7. Erken Ödeme İndiriminin Zamanla İrtibatı

Alış-verişler peşin olabileceği gibi vadeli ya da veresiye de olabilir. Zaten tüm akidlerin peşin olması ihtimal dışıdır. Mal karşılığı ödeme, tek seferde ödemek kaydıyla vadeli olabileceği gibi taksitli de olabilir. Fakat vadeli ödenmesi kararlaştırılan bir borçta peşin ödeme yapıldığında yani zaman öne çekilince bir indirim yapılması caiz midir?

2.2.7.1. Erken Ödeme ve Şer'î Hükmü

İslam hukukunun temel kaynaklarında 'vadeli borcun erken ödenmesi' meselesi daha çok *sulh* bölümünde ele alınır. Sulh, "iki taraf arasında mevcut bir anlaşmazlığın

⁵⁴³ Zuhaylî, *el-Muâmelâtü'l-Mâliyyetü'l-Muâsıra*, 545.

⁵⁴⁴ Şübeyr, *el-Muâmelâtü'l-Mâliyyetü'l-Muâsıra*, 180.

karşılıklı rıza ile ortadan kaldırılmasını konu alan akid” diye tanımlanmış, bu akdin rükün ve şartları, hüküm ve sonuçlarıyla ilgili ayrıntılı bir hukuk ilkeleri geliştirilmiştir. Bazı fıkıh âlimleri sulhun, bir anlaşma ile çekişmeye son verme özelliğiyle diğer akid türlerinden ayrılan müstakil bir akid olduğunu söylerken büyük çoğunluk sulhun standart hükümleri olan müstakil bir akid olmayıp anlaşma konusuna ve bedeline göre satım, selem, sarf, kira, âriyet, hibe gibi nitelikler taşıdığı kanaatindedir.⁵⁴⁵ Cumhur, erken ödeme indirimini vadenin satın alınması olarak kabul etmiş ve bu uygulamayı cahiliye ribâsı çerçevesinde değerlendirerek *haram* kabul etmiştir. Bazı fakihler ise böyle bir indirim tarafların menfaati olarak düşünmüş ve meseleyi indirim sulhu bağlamında değerlendirerek helal görmüşlerdir.⁵⁴⁶ Şimdi konumuzu ilgilendirdiği kadar bilgi sunmaya gayret edeceğiz:

Fıkıh kitaplarında "vadeyi düşür ve indirimli öde" (ضع وتعجل) olarak isimlendirilen uygulama "sulh" bölümünün "borcun bir kısmından feragat etme akdi" bahsinde ele alınır. Bu feragat, beşbin lira alacağı olan birisinin bu bedel yerine telefon alması gibi ya 'vadeli nakit borcun bir ayn veya menfaat ile değişimi' şeklinde ya da beş bin liralık borcun bin lirasından vaz geçip dört bin lira alacak şekilde 'borçlunun zimmetinde sabit olan borcun bir kısmı üzerinde' yapılan sulhtur. Buna "sulhu'l-ibrâ" veya "sulhu'l-ıskât" da denilmektedir.⁵⁴⁷ Bu şekilde yapılan ikinci bir akidde zaman paraya takas edildiği için bu işlemin caiz olup olmadığı konusunda ihtilaf edilmiştir.

Abdullah b. Abbâs, "alacağın tehir edilip borçluya tanınan bu vadenin karşılığında daha fazla ödemenin talep edilmesi cahiliye ribasıdır, ancak borcun erkene alınarak karşılığında yapılacak indirim yapılması ise faiz değildir," kanaatindedir.⁵⁴⁸ Tabîinden ve Hanefî ekolün öncülerinden İbrahim en-Nehaî(ö. 95/714), İmam Mâlik'in talebelerinden İbnü'l-Kâsım(ö. 191/807), İmam Şâfiî ve Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) de bu görüşü tercih ettikleri kaydedilir.⁵⁴⁹ San'ânî, fakihlerin konuyla alakalı kanaatlerini aktardıktan sonra "İbn Abbâs'ın görüşü makbuldür. Onun

⁵⁴⁵ Fahrettin Atar, "Sulh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37/481-485.

⁵⁴⁶ İbn Abdilber, *el-İstizkâr*, 6/491; Nevevî, *Ravdatü't-tâlibîn*, 4/196.

⁵⁴⁷ Hin, *el-Fıkhu'l-menhecî*, 6/175.

⁵⁴⁸ İbn Abdilber, *el-İstizkâr*, 6/489.

⁵⁴⁹ İbn Abdilber, *el-İstizkâr*, 6/489.

gerekçesi ise hadistir. Bunun dışındaki görüşleri savunanların bu hadisin ribâ âyetiyle nesh edildiğini iddia etmeleri tahminden ibarettir” diyerek bu muamelenin caiz olduğunu belirtir.⁵⁵⁰ İbn Teymiyye (ö. 728/1328) ve onun talebesi İbn Kayyim de bu muameleyi caiz görmüşlerdir.⁵⁵¹

Cevaz veren bu fakihlere karşılık, Cumhuriyet'e göre peşin ödeme karşılığında vadesi gelmemiş borçta yapılan indirim anlaşması caiz görülmemiştir. Ebû Hanîfe, Süfyân es-Sevrî, İmam Mâlik, İmam Şâfî'den bir görüş ve Ahmed b. Hanbel'den gelen kuvvetli görüş ile bunlara tabi fakihlerin çoğunluğunun bu kanaate olduğu nakledilir.⁵⁵² Çağdaş âlimlerden Muhammed Takî el-Osmanî de, vadesi gelmemiş borcun, peşin ödenmesi karşılığında bir kısmından vazgeçilmesi şartıyla yapılan muamelenin haram olduğunu savunur.⁵⁵³

Buna karşılık Türkiye Cumhuriyeti Din İşleri Yüksek Kurulu, "alacaklı, borçlusuna alacağı miktarın belirli bir kısmını vadesinden önce "kendiliğinden" ödemesi hâlinde kalan kısmından vazgeçeceğini söyler, borçlu da bu şarta uyar ve öderse, yapılan bu indirim caiz olur. Ancak taraflar ödeme ve indirimi *pazarlık konusu* yaparak gerçekleştirirlerse caiz değildir. Çünkü böyle bir durumda *vade parayla satın alınmış* olur" diyerek indirim şartlı cevaz vermiştir.⁵⁵⁴

2.2.7.2. Erken Ödeme İndiriminde Zamanın Etkisi

Vadenin uzatılması karşılığında borcun artırılması işlemi cahiliye ribası olacağı ayet ve hadislerle sabittir. Fakat erken ödemede yani "vaz ve ta'cîl" uygulaması bu uygulamaya benzerlik içerse de tam manasıyla aynı değildir. Görünüşte her iki işlemde de zaman tanınması ya da zamanın paraya tehavvülü söz konusudur. Fakat cahiliye ribasında sadece alacaklı kar etmektedir. Erken ödeme indiriminde ise alacaklı kişi, alacağı paraya daha erken kavuşarak mülkiyeti erkene çekilmekte, borçlu kişi de ödeyeceği borcun bir kısmından muaf sayılarak o da kazançlı çıkmaktadır. Yine cahiliye ribasında borçlunun rızası kerhen verilmiştir. Erken ödeme de ise taraflar bir

⁵⁵⁰ San'ânî, *et-Tahbîr li idâhi ma'âni't-teysîr*, 1/572.

⁵⁵¹ İbn Kayyim, *İ'lâmü'l-muvakki'in*, 3/278.

⁵⁵² İbn Abdilber, *el-İstizkâr*, 6/490.

⁵⁵³ Muhammed Takî el-Osmanî, *Buhûsün fi kadâya fikhiyye mu'âsıra*. 2 Cilt. Dımaşk: Dâru'l-Kalem, 1432/2011), 1/29.

⁵⁵⁴ Heyet, *Fetvalar*, 4. Baskı (Ankara: DİB Yayınları, 2018), 504.

nevi sulh yaparak karşılıklı rızaya dayalı olarak bu işleme karar vermektedirler. Burada en önemli unsur, ilk akid esnasında "erken ödersem indirim yapılacaktır" şeklinde bir şartın konulmaması gerekmektedir. Böyle bir zaman şartının eklenmesi şeklindeki şart akdi faizli akde dönüştür ve parayla satılan bu zaman akde olumsuz etki eder.

2.3. BEDELLERİN TESLİM ZAMANI VE ÖDEME ZAMANIYLA İLGİLİ HÜKÜMLER

Akitlerin sahih oluşu, öncelikle tarafların karşılıklı rızasına, ortak iradesine ve malın her türlü ayıp ve kusurdan salim olmasına bağlıdır. Bunlar bir malın helal olup olmadığı hususunda oldukça etkilidir. Dolayısıyla akit sırasında taraflarda, malda, semende belli şartlar bulunması gerektiği kadar satışa konu edilen malda karşı tarafın aldanabileceği her türlü kusurdan da beri olması şartı aranır.

Nazariye kısmında da bahsedildiği üzere, akitlerde asıl olan, harcama yaparken ve satış akdinde olduğu gibi akit zamanında bedellerin *hemen* teslim edilmesi ve akdin sonucunu doğurmasıdır. Bunlarda bedel satıcıya, ürün de müşteriye teslim edilir. Fakat bazı akidlerin tabiatı gereği mal ya da bedel hemen teslim edilemeyebilir. Bu durumda da taraflar arasında herhangi bir anlaşmazlık oluşmaması için hem semen hem de malın teslim zamanının önceden belirlenmesi önem arzeder. Bu durumda *selem, sarf, vadeli satış vb.* diğer akidlerde olduğu gibi insanların acil ihtiyacı hemen giderilmez, aksine teslim zamanının birtakım şart ve kayıtlarla ertelenmesini gerektirir. Bu da zamanın satışları ve teslim zamanının değişmesini etkilediğini gösterir. Şimdi bu akid türleri hakkında bilgi verip zamanın onlardaki etkisini tartışmak istiyoruz:

2.3.1. Sarf Akdinin Zamanla İrtibatı

2.3.1.1. Sarf Akdinin Tarifi

Sarf kelimesi lügatte; "savmak, çevirmek, harcamak, değiştirmek, nakletmek, altın parayla gümüş parayı değiştirmek, bir para diğerine üstün olmak" ile "fazlalık ve ziyade gibi" çeşitli manalarda kullanılmaktadır. Mesela, farz olan bir şeye yapılan ilâveye sırf kendisinden nâfile olması nedeniyle dahi "sarf" denilmektedir.⁵⁵⁵

---

⁵⁵⁵ İbn Manzur, *Lisânu'l-Arab*, s-r-f- mad. 9/189.

Istilahî manası bakımından sarfi, Hanefî,⁵⁵⁶ Şafîî⁵⁵⁷ ve Hanbelî âlimlerinin⁵⁵⁸ çoğunluğu *para mübadelesi* olarak şu şekilde tanımlarlar: cins olsun veya olmasın nakit para satmak, yani altın karşılığı altın, gümüş yerine gümüş satmak veya gümüş yerine altın satmak gibi. Hanefî mezhebinden Serahsî ise sarfi şu şekilde tanımlamıştır: Sarf, akit çeşitlerinden para mübadelesi için verilen bir isimdir, yani satış türü için paraların birbiriyle alışverişi ya da takasıdır.⁵⁵⁹ Çünkü satış akdi yapan tarafların akit yaptıkları mecliste her birinin elinde olan şey paradır.

Her iki tanıma bakıldığında, Serahsî'ye göre mübadele, Cumhur'un tanımından daha kapsamlıdır. Çünkü onlara göre sarf sadece dinar ve dirhemden oluşurken, Serahsî'nin tarifinde altın ve gümüşün külçe hali, basılı ya da boyalı hallerini de içine almaktadır. Bu konuda İbn Abdilber, ulemanın altının ve gümüşün külçesi veya bizzat kendisinin eşit ve peşin değiştirilmesi, asla birinin diğerinden fazla olmaması gerektiğinde icma ettiklerini nakleder.⁵⁶⁰

Malikîler para mübadelesini(sarf) şu şekilde yorumlarlar: Altını gümüşe satmak gibi, para türünden başka bir paraya nakit olarak satmak sarftır. Ancak, altının altınla gümüşün gümüşle yani aynı cins nakdin satışına "mübadele" ya da "muratale" denilir.⁵⁶¹ Şafîî İmam Nevevî⁵⁶² ve İbn Hacer Askalânî de sarfi "nakdin ya bizzat satışı ya da değişimi veya başka bir para cinsi ile değişimi" olarak tarif ederler.⁵⁶³

İmam Evzaî de şöyle tarif etmiştir: "Üç günden daha az süreye "ecel" yani *veresiye* diye bir isim verirseniz, o zaman bu yine peşin satış/sarf olur. Çünkü sözleşme yapan tarafların her biri, elinde olanı aynı mecliste diğerine teslim etmek zorundadır.⁵⁶⁴ Kanaatimizce, cumhurun yukarıdaki tarifi tercihe şayandır. Çünkü

⁵⁵⁶ Mecelle, Md.121.

⁵⁵⁷ Gazzalî, *Fethu'l-azîz*, 8/165.

⁵⁵⁸ Zeynüddîn Mer'î b. Yûsuf b. Ebî Bekr b. Ahmed b. Ebî Bekr el-Kermî el-Hanbelî(ö. 1033/1624), *Gayetü'l-müntehî fî cem'î'l-İknâ' ve'l-müntehî*, thk. Yasir İbrahim el-Mezruû-Râid Yusuf er-Rûmî, 2 cilt (Kuveyt: Müessesetü Giras, 2007), 1/564.

⁵⁵⁹ Serahsî, *Mebcut*, 2/14.

⁵⁶⁰ Ebu Ömer Cemaluddin Yusuf b. Abdullah b. Muhammed İbn Abdilber en-Nemrî(ö. 463/1071), *el-İstizkâr*, thk. Abdu'l-mu'tî Emin Kal'acî, 30 cilt (Beyrut: Dâru Kuteybe, 1993), 19/192.

⁵⁶¹ Desûkî, *eş-Şerhu'l-Kebîr*, 3/2.

⁵⁶² Nevevî, *Müslim*, 11/9.

⁵⁶³ Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed İbn Hacer el-Askalânî eş-Şafîî (ö. 852/1449). *Fethu'l-Bârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, 28 cilt (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1379), 4/382.

⁵⁶⁴ Taberî, *İhtilafu'l-Fukaha*, 1/96.

insanların sarf yerine bedel olarak bildiği, kabul ettiği her şeyi içeren mutlak bir tanımdır.

Araştırmamızın "sarf" akdi ile ilişkisi yine zaman sebebiyledir. Çünkü her iki para cinsinden bedelin aynı mecliste taraflarca birbirine teslim etmeleri zorunlu olup birinin bedelin teslimini geciktirmesi o akdi batıl/haram kılar. Bu konuda İbn Kayyim, "ribaya benzeyen akidlerde ve sarf akdinde, yapılan bu akdin nesîe ribasının aslını teşkil eden vadenin bulundurulmaması için tarafların bedeli kabzetmeden ayrılmaları ve her iki bedeli de aynı mecliste derhal/ peşin olarak kabzetmeleri onları bir nevi tefecilikten korumuş olur" demektedir.⁵⁶⁵

2.3.1.2. Sarfın Hükmü

Bakara suresi 275. ayetinin umumî manası gereği isterse eşit olması kaydıyla aynı cinsin takası isterse de farklı cinslerin birbirinden fazla olacak şekilde peşin olarak değiştirilmesi manasındaki böyle bir satış caizdir. Çünkü, Rasûlullah'ın (s.a.v.) "*Altını altınla ancak peşin ve eşit satın, Eşit olmadıkça gümüşü de gümüşle satmayın, birini diğerinden ziyade yapmayın..*" hadisi⁵⁶⁶ bu konuda delildir. Bu hususta fakihler ittifak etmişlerdir. Çünkü sözleşmelerde ve işlemlerde prensip, hukuka aykırı olmadığı müddetçe çözüm üretmektir. İbn Mübarek de "sarf" akdinin tarifinde neredeyse ihtilaf olmadığı belirtir.⁵⁶⁷

2.3.1.3. Sarf Akdinin Zamanla İrtibatı

Zamanın sarf akdine etkileri aşağıdaki şekillerde gerçekleşebilir:

a. Her iki bedelin de taraflar ayrılmadan önce aynı mecliste kabz edilmesi gerekir. Bedellerden biri ya da her ikisi kabz edilmeden taraflar ayrılırlarsa, yani araya bir zaman girerse bu akid batıl sayılır. Kabz'dan maksat; akdin sıhhat şartı olduğu kadar, nesîe faizine düşmemek için de bir önlemdir.⁵⁶⁸ Çünkü Hz. Peygamber(sas), "*Altın ile altın, gümüş ile gümüş, buğday ile buğday, arpa ile arpa, hurma ile hurma,*

⁵⁶⁵ Muhammed b. Ebi Bekr b. Eyyûb b. Sa'd Şemsüddîn İbn Kayyim el-Cevziyye (ö. 751/1350). *İ'lâmü'l-Müvekkî'in an Rabbi'l-Âlemîn*, thk. Muhammed Abdüsselâm İbrahim. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1411/1991), 3/123.

⁵⁶⁶ Buhari, "Büyu'", 78.

⁵⁶⁷ İbn Arabî, Ebû Bekr, Muhammed b. Abdullah, *Aridetu'l-Ahvezi bi Şerhi Sahihi't-Tirmizî*. (Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1931), 6/249.

⁵⁶⁸ Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 5/215.

tuz ile tuz misli misline birbirine eşit olarak peşin satılırlar. Ama bu malların cinsleri değişirse peşin olmak şartıyla istediğiniz gibi satın"⁵⁶⁹ buyurmuştur. Nitekim bu konuda icma vardır. İbnü'l-Münzir bu icma konusunda şöyle demiştir: "Kendilerinden ilim tahsil ettiğimiz bütün âlimler, mübadele/sarf yapan taraflar kabz etmeden önce birbirlerinden ayrılırlarsa bu akdin fâsid olduğu konusunda ⁵⁷⁰ "Altını altınla ancak peşin ve eşit satın, Eşit olmadıkça gümüşü de gümüşle satmayın, birini diğerinden ziyade yapmayın.. " hadisini ⁵⁷¹ delil kabul ederek ittifak etmişlerdir."

Sarf akdinde tarafların biri ya da her ikisi bozdurmak istedikleri ya da değiştirmek istedikleri para cinsinden birini ya da her ikisini alma hususunda araya bir zaman girerse bu zaman, akdi fasit kılar. Bu sebeple her iki tarafın da semenleri acilen teslim almaları gerekmektedir. Yine mübadelenin yapıldığı meclis (anda) bedellerden birinin kabzedilmemesi, kabz için araya bir zaman girmesi ya da şart koşulması bu muameleyi nesîe faizine çevirir. Zamanın etkisi burada aşikârdır.

b. Cinsler aynı ise eşitliğin olması gerekir. Örneğin altını altın ile ve gümüşü gümüş ile satmada bunların vezin ve miktarları aynı olması gerekir. Bunların iyisi ve kötüsüne itibar edilmez. Bunların şekillerine de itibar edilmez. Âlimler, sadece eşitliğin olması gerektiği konusunda ittifak etmişlerdir. Nitekim Resûlullah (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: "*Altın ve gümüşün eskisi ile yenisi arasında bir fark yoktur.*"⁵⁷² Ama eğer paraların cinsleri farklıysa fakihler vezin veya sayıda biri fazla ise veya bunlar eşitse bunun caiz olduğu konusunda ittifak etmişlerdir.⁵⁷³ Bu durumda taraflar ayrılmadan önce yine paraları mecliste kabzetmeleri şarttır. Aksi halde araya zamanın girmesi o akdi yine fâsid kılar. Zira Resûlullah (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: "*Bu sınıflar farklı ise peşin olmak şartıyla dilediğiniz şekilde satın.*"⁵⁷⁴

c. Sarf akdinde herhangi bir muhayyerliğin olmaması gerekir. Aslında sarf akdinde muhayyerlik şartının bulunmaması demek, özel manada taraflara "zaman"

---

⁵⁶⁹ Müslim, "Müsâkat", 79-81.

⁵⁷⁰ İbn Kudame, *el-Muğnî*, 4/41.

⁵⁷¹ Buhari, "Büyü' ", 74-78.

⁵⁷² Buhârî, "Büyü'", 76, 78; Müslim, "Müsâkât", 81, 83.

⁵⁷³ Kâsânî, *Bedâi 'u's-sanâi'*, 5/183 vd.

⁵⁷⁴ Ebû Dâvud, "Büyü'", 12 (Hadis no:3350).

fırsatı tanınan "şart muhayyerliği"nin olmaması demektir.⁵⁷⁵ Şart muhayyerliğinde en fazla üç gün süre tanınabileceği, iki ay olabileceği ya da örfün esas alınabileceği gibi detaylara girmek istemiyoruz.⁵⁷⁶ Ancak şurası bir hakikattir ki, şart muhayyerliğinde asgari ya da azami bir zaman vardır. Nitekim şart muhayyerliği, "şart koşan tarafından muhayyerlik devam ettiği sürece akdi geçerli kılma ya da feshetme yetkisi" şeklinde tanımlanmıştır.⁵⁷⁷ Bu durumda da şart muhayyerliği mülkiyetin meydana gelmesi ya da tamamlanmasını belli bir süre de engellemekte, hatta bu arada malın mülkiyeti sorunu da ortaya çıkmaktadır. Özellikle sarf akdinde şart/zaman muhayyerliğinin caiz olmaması hususunda İmam Nevevî, "*Sarf akdi veya buğdayın buğday ile satımı gibi aynı mecliste her iki ivazın da kabzının şart oluşu ya da selem gibi bir ivazın kabzının şart olduğu alışverişlerde ihtilafsız bir şekilde muhayyerlik şartı caiz değildir,*"⁵⁷⁸ demektedir.

d. Sarf akdinde bedellerin veresiye olmaması gerekir. Yukarıdaki şart muhayyerliğinden biraz farklı olarak sarf akdinde her iki bedelin de peşin olması – araya zaman girmemesi- gerekir. Her iki bedel ya da bedellerden birinin veresiye olmaması gerekmektedir.⁵⁷⁹ Çünkü vade kabzı geciktirir. Hâlbuki sarf akdinde taraflar ayrılmadan önce kabzın gerçekleşmesi gerekmektedir.

İbn Rüşd bu konuda şunu söyler: "Sarf akdinin "peşin" olması konusunda âlimler ittifak etmişlerdir. Zamanda ise ihtilaf edilmiştir. İmam Ebû Hanife ve İmam Şâfiî şunu söylerler: Kabz hemen veya gecikmeli olsun sarf akdi yapanlar ayrılmadıkları sürece sarf akdi peşin olarak gerçekleşir. İmam Mâlik ise şöyle söyler: Eğer mecliste kabz gecikirse taraflar ayrılmasa dahi sarf akdi geçersiz olur. Hatta mecliste vadeleşmek mekruhtur."⁵⁸⁰

Vehbe Zühaylî, sarf akdinin sahih olabilmesi için yukarıda izah edilen şartları özetleyerek; "taraflar ayrılmadan acilen kabz, bedellerin eşit ya da peşin olması,

⁵⁷⁵ Kâsânî, *Bedâi 'u's-sanâi'*, 5/219.

⁵⁷⁶ Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, 2/47.

⁵⁷⁷ İbn Kudâme, *el-Muğni* i 4/11; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 2/12.

⁵⁷⁸ Nevevî, Ebu Zekeriyâ Yahya b. Şeref en-Nevevî (ö. 676/1277) *el-Mecmû'*, thk. Adil Ahmed Abdülmecud ve dgr, 27 cilt (Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2007), 2/192.

⁵⁷⁹ Kâsânî, *Bedâi 'u's-sanâi'*, 5/219.

⁵⁸⁰ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 3/212.

muhayyerliğin olmaması ve bedellerin veresiye(te'cil) olmaması" şartları bulunmayan sarf akdinin fasit olacağını kaydeder.⁵⁸¹

2.3.1.4. Zamanın Sarf Akdi Üzerindeki Etkisi

Öncelikle, Hanefî,⁵⁸² Malikî,⁵⁸³ Şafîî⁵⁸⁴ ve Hanbelî⁵⁸⁵ mezhebine mensup dört mezhebin fakihleri, sarf akdinde taraflar ayrılmadan önce akid meclisinde ellerindeki karşı tarafa teslim etmenin şart olduğu hususunda ittifak etmişlerdir. Nitekim, görüşleri etrafında "Münzirîyye" adıyla bir mezhep oluşan müctehid âlim İbnü'l-Münzir en-Nîsâbü'rî(ö. 318/930), mezhep imamlarının icma ettikleri meseleleri ihtiva eden kitabında "*Taraflar kabzetmeden önce ayrılırlarsa sarf akdinin geçersiz olacağı hususunda âlimler icmâ etmişlerdir,*"⁵⁸⁶ şeklindeki ittifaktan bahseder.

Yukarıda akit nazariyesinde de bahsedildiği üzere eğer mecliste kabzetmek mümkün değilse ve kabz gerçekleşmeden önce taraflar ayrılırlarsa bu sarf akdinin feshedilmesi gerekir. Aksi halde her iki taraf da günaha girer. Bu konuda İmam Nevevî şöyle der: "Eğer taraflar ellerindeki teslim hususunda bir müşkil ile karşılaşmışlarsa her iki taraf da birbirlerinden ayrılmazdan önce günaha girmemek için bu akdi feshettiklerini ilan etmeleri gerekir. Çünkü Şâri', bu akitte bedeller elden ele yani peşin olmadığı sürece bu akdi mutlak haram kılınmıştır. Eğer peşin yapılmazsa faiz olur. Faiz ise haramdır.⁵⁸⁷ Görüldüğü gibi bedeller akdin gerçekleştiği aynı zamanda teslim edilmediği için bu akit yasaklanmıştır. Burada zamanın akit üzerindeki etkisi apaçık bir şekilde görülmektedir.

2.3.2. Zamanın Karz Akdi İle İrtibatı

Servetin belirli kişilerde toplanması, toplumun geri kalan kesimi için maddî ve manevî bir sorun oluşturmaktadır. İşte bu noktada "paylaşmak" ve "yardımlaşmak" neredeyse tüm toplumlar için zaruret arz etmektedir. Bu nedenle Müslüman olsun olmasın gelişmiş toplumlarda dahi çeşitli önlemler alınmaya çalışıldığı görülür. İslam

⁵⁸¹ Vehbe ez-Zühaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî*, 5/3660.

⁵⁸² Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 5/215.

⁵⁸³ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 3/212

⁵⁸⁴ Nevevî, *el-Mecmû'*, 2/192.

⁵⁸⁵ İbn Kayyim, *İ'lâmu'l-Muvakki'in*, 3/123.

⁵⁸⁶ Ebu Bekr Muhammed b. İbrahim İbnü'l-Münzir en-Nîsâbü'rî(ö. 318/930), *el-İcma'*, thk. Ebu Hammâd, Ahmed b. Muhammed Hanîf, 2. bs. (Dâru'l-furkân, 1999), 133. 548. md.

⁵⁸⁷ Nevevî, *el-Mecmû'*, 10/14.

hukuk literatüründe ise *karz-ı hasen* uygulaması ihtiyaç halindeki bireylerin maddi ve manevî refahı ve ihtiyaçlarının giderilmesine vesile olması kadar, yatırımcılar için de kullanılabilir bir vasıta olarak kabul edilebilir. Fakat bu işlem yapılırken en önemli husus karz akdinin yasaklanan bir işleme dönüşmemesidir. İşte karz akdinin zamanla irtibatı bunlardan belki de en önemlisidir.

2.3.2.1. Karzın Tanımı

Lügavî kullanım bakımından القرض (karz); "kesip koparmak, karşılık vermek, "kenarından dolaşıp gitmek, şiir söylemek, ölmek, yok olmak, yalpa yaparak yürümek, bir kimseye iyilik veya kötülük yapmak, bir yerden bir yere geçmek, intikal etmek, ödünç vermek" gibi manalara gelir. Çoğulu قروض (kurûz)'dur. Mesela, "Birine bir şeyi keserek, kopararak verdim derken Arapça'da "karaztü; karz verdim" fiili kullanılır. "Fare elbisesini kemirdi" derken, yine "karz" fiili kullanılarak ifade edilir. Geri iade etmek şartıyla malını başkasına vermek anlamı da bunlardan birisidir.⁵⁸⁸ Mukriz, "ödünç veren", müstakriz; "ödünç isteyen/alan" ve mukrez; "ödünç olarak verilen mal" manasına gelmektedir.

Istılah manası bakımından ise; "başkasının ihtiyacını görmek üzere verilen para ya da mala denir"⁵⁸⁹ veya "bir kimsenin fazlalık beklemeden nakit para veya tüketilmek suretiyle istifade edilen mislî bir malı, bilâhare mislini almak üzere bir şahsa vermesidir" şeklinde tarif edilir.⁵⁹⁰ Bu akdin bir tür selef olduğu da söylenmiştir.⁵⁹¹ Mezhebî bakış açılarına göre bu kelime terim olarak şu şekilde de tarif edilmiştir:

Hanefîlere göre, "ihtiyacı gidermek için mislî bir şeyin verilmesidir"⁵⁹² veya "geri iade edilmek suretiyle mislî bir malın karz lafzı kullanılıp ya da kullanılmadan kurulan bir akid türüdür, "⁵⁹³ şeklinde tarif yapılır. Şâfiîlere göre ise, "bir şeyin bir

⁵⁸⁸ İbrahim Mustafa ve dgr, *Mucem'ul-Vasît*, (Kahire: Dar'ud-Da've, 1961), 2/727; Feyyûmî, *el-Misbâhu'l-münîr*, 2/497.

⁵⁸⁹ İbn Âbidîn, *Reddî'l-muhtâr*, 5/161.

⁵⁹⁰ Bilmen, *Hukukî İslamiyye*, 6/61; H. Yunus Apaydın, "Karz", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/ 520-525.

⁵⁹¹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 4/235.

⁵⁹² İbn Âbidîn, *Reddî'l-muhtâr*, 5/161.

⁵⁹³ Haskefi, *ed-Dürrü'l Muhtar*, 429.

benzerinin geri verilmek üzere temlikidir.⁵⁹⁴ Malikîlere göre ise karz; vade şartının caiz ve bağlayıcı olması ile birlikte, bir malı ayn'ı durur ise ayn'ı ile ya da mislî ile iade etmekte muhayyer olarak teberru kastıyla başkasının faydasına olarak vermektir.⁵⁹⁵ Hanbelîlere göre ise, "ihtiyaç sebebi ile karzın konusu olan mahalli mukrizin müstakrize hâcetini gidermesi ve menfaat elde etmesi amacıyla malın bedelini de iade etmek suretiyle maslahata binaen meşru kılınmış bir muameledir."⁵⁹⁶

Tariflere bakıldığında hemen hemen hepsinde "zamanın bağlayıcı" olmayışına vurgu yapıldığı ve geri verilmesi şartıyla ihtiyacı olan birine bir malın verilmesinden bahsedildiği görülür.

2.3.2.2. Karzın Şartları

Karzın şartları kısaca şöyle sıralanabilir:

1. Karz miktarının belli olması, yani borcun aynısını geri ödeyebilmek için karzın miktarını ve vasfını bilmek.
2. Teberru edilmesi caiz olan mal ya da paralardan olması.
3. Karz parasının mubah/caiz olması. Teberrunun caiz olmasından kastedilen, teberru edenin âkil, bâliğ, reşit ve mülkün sahibi olmasıdır.
4. Menfaat çekme gibi ribâyı içermemesi.
5. Anlaşmazlık bahanesini engellemek için karz borcunu belgelemek ve şahitlendirmek. Bu, İmam Taberî ve İbn Hazm'ın görüşüdür. Onlar cumhurun hilafına, "Ey İman edenler! Belirli bir süreye kadar borçlandığınız zaman onu yazın... ve adamlarınızdan iki şahitle şahitlendiriniz,"⁵⁹⁷ ayetiyle istidlal etmişlerdir. Cumhur ise bunu mendup olarak görürler.

⁵⁹⁴ Remlî, *Nihâyetü'l-Muhtâc ilâ Şerhi'l-Minhâc*, 4/219.

⁵⁹⁵ Şihabuddin Ahmed b. İdris el- Karafî(ö. 684/1285), *ez-Zehîra fi'l-fıkh*, 14 cilt (Beyrut, Daru'l-garbi'l İslamî, 1994), 5/286.

⁵⁹⁶ Mansûr b. Yûnus b. Salâhiddîn el-Buhûtî(ö. 1051/1641), *Keşşâfü'l-kınâ' an (metn)i'l-İknâ'*, 6 cşlt (Beyrut, Alemü'l-Kütüb, 1997), 3/6-37.

⁵⁹⁷ el-Bakara: 2/282.

6. Karzın kabzedilmesi. Karz, teberru olduğu için ancak kabz ile tamamlanır. Bu görüş Hanefî, Şâfiî⁵⁹⁸ ve Hanbelîlere aittir. Malikilere göre ise kabzedilmese bile kişi karza sahip olur.⁵⁹⁹

7. Karzın menfaat değil ayn olması.

8. Tercih ve süreyi içermemesi. Çünkü o, bağlayıcı değildir. Bu, İmam Mâlik'in hilâfına cumhurun görüşüdür. İmam Mâlik süre şartını koşar.

9. Ribâ şüphesine engel olmak için karzla birlikte başka bir akdin bir araya gelmemesi.

2.3.2.3. Karz Akdinin Hükümü

Kur'ân'da “*Kim Allah'a güzel (karşılık beklemeden) bir borç verirse Allah da bunu kat kat fazlasıyla öder*”⁶⁰⁰ ayeti, “*Kim bir müminin dünya sıkıntularından bir sıkıntısını giderirse Allah da kıyamet gününde onun sıkıntularından bir sıkıntıyı giderir.*”⁶⁰¹ hadislerine binaen Hanefî, Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelî fakihlerin çoğunluğu karz akdinin meşruiyeti hususunda icma etmişlerdir.⁶⁰² İbnü'l-Münzir, İbn Hazm, el-Vezîr b. Hübeyre, İbn Kudâme el-Hanbelî ve el-Buhûtî gibi âlimlerden de aynı görüşler nakledilmiştir.⁶⁰³

Allah'a borç verme ifadesi sebebiyle de karz akdi, mukriz açısından ehliyete sahip olması ve karzın karşılığında hiçbir fayda beklemeksizin vermesi sebebiyle mahiyet olarak "teberruât" akidlerinden sayılmıştır.⁶⁰⁴

Mukrizin, müstakrizin ihtiyaç halini gidermesi sebebiyle ibtidaen teberru mahiyetinde olsa da mübadele edilen mahal her ne kadar başlangıçta teberru kastıyla verilse de daha sonra mukrizin iade talebi sebebiyle intihaen muvazaalı akid olarak da görülür.⁶⁰⁵ Aynî yani bizatihi malın kendisi tüketilerek faydalanılan her ariyet de karz olarak görülmüş ve karzla ariyetin hükümleri benzer kabul edilip karz vermek caiz ve

⁵⁹⁸ Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, 3/35.

⁵⁹⁹ Desûkî, *eş-Şerhu'l-Kebîr*, 3/226.

⁶⁰⁰ el-Bakara: 2/245.

⁶⁰¹ Müslim, 6577.

⁶⁰² İbn Kudâme, *el-Muğni*, 4/235.

⁶⁰³ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 4/ 153.

⁶⁰⁴ Kâsânî, *Bedâiu's-sana'i*, 10/596-598.

⁶⁰⁵ Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, 2/62.

mendup olarak değerlendirilmiştir.⁶⁰⁶ Karz akdinde, akde konu malın borçluya teslimi ile yani kabz ile akit gerçekleşir. Taraflar açısından bağlayıcı olması ve hukuki sonuç doğurması için malın borçlunun zimmetine geçmesi gerekir.⁶⁰⁷

Malın mal ile taksimi görüntüsü sebebiyle nihayetinde muavazaya benzese bile başlangıçta teberru kastı sebebiyle yapılan bir iare olarak görülüp ariyetin bir türü olarak da değerlendirilmiştir.⁶⁰⁸

Mahiyeti itibarıyla dirhemdir dirhemle satışı gibi bir görüntü arz edip riba endişesine sebep olsa bile⁶⁰⁹ maslahat ve istihsan kapsamında değerlendirilip meşru görenlere nazaran ruhsat kapsamında değerlendirmeyen görüşlerde vardır.⁶¹⁰

Mukrizin dilediği zaman teberrusundan vazgeçebilmesi ve müstakrizinde dilediği zaman karzı iade edebilmesinden dolayı karz akdinde muhayyerlik hakkı sakıt olmuştur.⁶¹¹

Karz akdi; ariyet, vedîa, hibe ve rehin gibi aynî akidlerde akdin konusu olan mahallin teslimi ile tamamlanan ve bu şekilde bağlayıcı hale gelen akidlerdendir. Dolayısıyla karz konusu olan mahallin teslimi ile birlikte tazmin sorumluluğunu da beraberinde karşı tarafa yükler.⁶¹²

Mudârebe akdinde kârın tamamının mudâribe şart koşulduğu takdirde mudârebe akdi karz akdine dönüşür ve karz olarak tanımlanır. Hanefîlerin görüşü böyle iken Şafîî bunu fâsid mudârebe olarak tanımlar, amel edene ecr-i mislî gerekli görür. Kâsânî der ki; bizim görüşümüze göre eğer mudârebe olarak tashih edilmezse karz manasına gelir ve karz olduğuna hamlonulur. Çünkü 'ukûdda itibar manayadır.⁶¹³

İnsanlararası muamelat ilişkilerinde faizin en önemli yasak olması, faiz yiyenlerin şeytan çarpmış kimseler gibi mezarlarından dirileceği ve faizcilik yapanlara

---

⁶⁰⁶ Serahsî, *el-Mebsut*, 14/30, 34.

⁶⁰⁷ Zühaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî*, 6/581.

⁶⁰⁸ Bilmen, *Hukuk-ı İslâmiyye*, 6: 95.

⁶⁰⁹ Apaydın, 'Karz', *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 14: 521.

⁶¹⁰ Ebû İshâk İbrahim b. Mûsa eş-Şâtübî el-Lahmî el-Gırnâtî (ö. 790/1388), *el-Muvâfakât fî usûli's-şerî'a*, thk. Abdullah Dırâz, 4 cilt (Beyrut: Dâru İbn Affân, 1991), 1/302-303.

⁶¹¹ İbn Kudame, *el-Muğni*, 6/431.

⁶¹² Zerkâ, Mustafa Ahmed, *el-Medhalü'l-fıkhiyyü'l-âm*, (Dımeşk, Daru'l Kalem, 2004), 1/419-641.

⁶¹³ Kâsânî, *Bedaiu's-Sanai*, 10/596-598.

Allah ve Resulünün harp ilan ettiği açık ve net bir şekilde belirtildiğinden,⁶¹⁴ faizin oluşabileceği geniş bir alana sahip olması hasebiyle *karz* akdi, önemli bir akid olup bu durum naslardaki faiz yasağının şiddetine mukarin *karz* ile ilgili birçok konunun tartışılması şeklinde yansımış, verilen karzdan, vadenin karzdaki durumu, *karz* karşılığı menfaat ya da yarar edinme konuları faiz kapsamında tartışılmıştır.⁶¹⁵

Fakihler, borç alınan şeyin üzerine şart koşulan fazlalığı *ribâ* olarak haram olduğu üzerinde ittifak etmişler ve “*Her menfaat çeken karz ribâdır. Bir rivayette de “o haramdır” şeklinde*”⁶¹⁶ hadisiyle istidlal etmişlerdir.⁶¹⁷ Bu hususta İbn Müflih, içinde şartın olduğu her *karz* icma ile haramdır. Çünkü o, irfak (faydalandırma) ve kurbet (yakınlaşma) akdidir,⁶¹⁸ şeklinde nakilde bulunur. İcma olduğu yönünde İbnü’l-Münzir, İbn Hazm, İbn Abdilber el-Mâlikî, İbn Kudâme, el-Kurtubî, İbn Teymiyye, el-Aynî ve eş-Şevkânî ile günümüzdeki Hanefî, Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelî bir çok âlim de onlara tâbi olarak *karz*da fazlalık şart koşulmasının haram olduğu üzerinde hemfikirdirler.⁶¹⁹ Dolayısıyla günümüzde bankaların verdikleri kredi karşılığında aldıkları fazlalıklar da faiz kapsamındadır. Belki sadece masraflarını karşılamak üzere çok küçük bir meblağ alınabilir.

Karz akdi; dini olarak yasaklanmış bir fiil amacıyla yapılırsa, *karz* kötü işlerde kullanılacaksa, emsalinin fazlasını ya da kalitelisini ödemek şartıyla verilmişse, menfaat kesbetmek için ikrazda ya da istikrazda bulunulmuşsa, yani mukrizin herhangi bir menfaati şart koşması halinde batıl olur ve harama dönüşür.⁶²⁰

2.3.2.4. Zamanın *Karz* Akdine Etkisi

Karz akdinde zaman tayini muteber değildir ya da zaman bağlayıcı değildir. Dolayısıyla *karz* akdinde aslolan zamanın etkisinin olmadığıdır. Mesela, *karz* veren

⁶¹⁴ Bakara Suresi, 2/275-279.

⁶¹⁵ Abdullah Durmuş, “Fıkıhta *Karz* (Ödünç) Sözleşmesinde Vade Şartının Bağlayıcılığı Meselesi”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 16, (2010), 315-330.

⁶¹⁶ Hadisin zayıf olduğu, aslında sahabe sözü olsa da manasının sahih olduğuna icma ve ihtilaflar için bk.Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. Huseyn b. Alî (ö. 458/1066), *es-Sünenü’l-Kübrâ*, 3. baskı, (Beirut: Dâru’l-Kütübü’l-İlmiyye, 2003), 5/350.

⁶¹⁷ Serahsî, *el-Mebcut*, 14/37.

⁶¹⁸ İbn Müflih, *el-Mübdî’ fî Şerhi’l-Mukni’*, 4/199.

⁶¹⁹ *Mevsûatü’l-İcmâ*, 4/169-170.

⁶²⁰ Sahnûn, *el-Müdevvenetü’l-Kübra*, 3/174; Serahsi, *Mebcut*, 14/35, İbn Abidin, *Reddü’l-Muhtar*, 7/395, Karafî, *ez-Zahîre*, 5/289, İbn Kudame, *el- Muğni*, 6/436.

kişi vadedilen vakitten önce isteme hakkına sahiptir. Hanefî, Şâfiî ve Hanbelîler bu görüştedir.⁶²¹ Vadenin bağlayıcı olmasını savunanlar da vardır. Mesela, Ebu Abdullah el-Mâlikî, “belirlenen bir vadeye kadar karz almışsa bu bağlayıcı olur,”⁶²² der. İbn Âbidîn de bu görüşü “Karzlarda İmam Mâlik ve İbn Ebî Leylâ'nın hilâfına vade batıldır”⁶²³ şeklinde nakleder.

Buna karşılık "deyn" böyle değildir. Deyn yani borç verme işleminde vade tarafları bağlayıcıdır. Mesela: bir kimse, semeni/bedeli bir ay sonra verilmek üzere bir mal satsa, o vade gelmeden ücretini isteyemez. Buna karşılık karz veren kişi bir ay içinde iade edeceğini söyleyen alacaklısından, bu vadeden önce isteme hakkına sahiptir.

Bu konuda Kâsânî, “Karzda vade, akitte ister şart koşulsun isterse de diğer borçların aksine gecikmeli olsun bağlayıcı değildir”⁶²⁴ görüşünü nakleder. Nevevî ise “Onda vade şartı caiz değildir ve hemen bağlayıcı değildir”⁶²⁵ der. Hanbelîlere göre ise “Karzı erteleme ya da erken iade ederse eksiltmek şartıyla anlaşmak caiz değildir. Çünkü bu, akdin muktezasıyla çelişir.”⁶²⁶ Mâlikîler, Leys b. Sa'd, İbn Teymiyye,⁶²⁷ öğrencisi İbn Kayyim⁶²⁸ ve Şevkânî,⁶²⁹ vadenin, vade zamanından öncesine alınmasının karz alan kişiyi de bağlamayacağı görüşündedirler.

Bu yönüyle zaman karz akdinde etkilidir, aslında etkisizdir, yani vade bağlayıcı değildir. Zamanın karz akdindeki bu etkisiz hali, borç veren kişinin bir tebberru' akdi yapması sebebiyle bağlayıcı olmayışıyla irtibatlandırılır. Karz akdindeki bu vadenin bağlayıcı olmayışı konusunda, vadeye uyulması borçlu için *mendûp*,⁶³⁰ ahlaken bir

⁶²¹ İbn Kayyim, *İ'lâmü'l-Müvekkûn an Rabbi'l-Âlemîn*, 3/281.

⁶²² Ebu Abdullah Muhammed Ahmed Alîş(ö. 1882), *Fethu'l-aliyyi'l-Mâlik fi'l-fetvâ 'alâ Mezhebi'l-İmâm Mâlik*, 2 cilt (Beyrut: Dâru'l-Meârif, ts.), 1/363.

⁶²³ İbn Âbidîn, *el-Ukûdü'd-Dürriyye fi Tenkîhi'l-Fetâva'l-Hâmidîyye*, 2/226.

⁶²⁴ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi'*, 7/396.

⁶²⁵ Nevevî, *Ravdatü't-Tâlibîn*, 4/34.

⁶²⁶ Mustafa es-Suyûtî er-Ruhaybânî(ö.1827), *Metâlibü üli'n-nühâ fi şerhi Gâyeti'l-müntehâ*, 6 cilt (Dimaşk, Mektebetü'l-İslâmî, 1961), 3/244.

⁶²⁷ İbn Teymiyye, *el-Fetâva'l-kübrâ*, 5/394.

⁶²⁸ İbn Kayyim, *İ'lâmü'l-Müvekkûn an Rabbi'l-Âlemîn*, 3/281.

⁶²⁹ Şevkânî, *es-Seylü'l-Cerrâru'l-Mütedeffik alâ Hadâiki'l-Ezhâr*, 550.

⁶³⁰ Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, 2/157, Buhûtî, *Keşşâfü'l-gina'an metni'l-ikna*, 3/40.

vefa, hukuken ise gayr-i lazım bir akiddir, şeklinde yorumlanır.⁶³¹ Bu hususta, "İslam hukukunda karz akdi bir çeşit *müdâyene* yani karşılıklı borçlanma olması hasebiyle müdâyene ayetinin hükmü gereğince akdin bir sözleşmeye bağlanması gerektiği ilkesiyle; karz alanın ödemeyi gerçekleştirip mukrizin hakkına girmemesi gerekliliği ödeme ilkesiyle; ödemede kolaylık sağlanması yardımlaşma ilkesi ile açıklanmıştır"⁶³² şeklinde yorumlar da mevcuttur.

Karzda fiyatların, karzın teslim edilme zamanıyla ödenme zamanı arasındaki artırma ya da eksiltmenin farklılığına bakılmaz. Çünkü karz muâvada akitlerinden olmayıp Allah için yapılan bir *teberru* akdi, yani yardım ve ihsan etme akitlerindedir. Verilen karzdaki artırma ve eksiltmeye bakılacak olursa karzın hikmetinin gerçek maksadı hükümsüz kalır. Örneğin, bir adam bir kişiden bin TL karz alsaydı ve bu miktara bin dolar alınıyor olsaydı, ödeme zamanında ise bu yüz doların değeri bin beş yüz liraya yükselse, bu türlü değer kaybına bakılmaz. Duruma göre; ya borcunu bin lira olarak öder ya da borç alan kişinin bu aradaki değer kaybını gönüllü olarak telafi edebilir. Dikkat edilirse zaman karz akdinde vardır, ancak etkili değildir.

Klasik kaynaklarda karz akdinde vade ile ilgili bu açıklamalara rağmen, karz verenlerin, borç alanlar tarafından suiistimal edilmeme maksadıyla *İslami Finansal Kuruluşlar İçin Muhasebe ve Denetim Kurumu*(Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions = AAOIFI), şu şekilde yorumda bulunmuştur: "Karz sözleşmesinde vade şartı ileri sürülmesi ve bunun bağlayıcılığı caizdir. Karz alan tarafın vade gelmeden önce borcu ödeme yükümlülüğü bulunmadığı gibi karz verenin vade dolmadan önce alacağını talep etme hakkı da yoktur. Sözleşme sırasında herhangi bir vade şartı ileri sürülmemişse, karz alanın talep edildiği anda borcunu ödemesi gerekir. Karz sözleşmesinde vade şartı ileri sürülmesi ve konulan vade ile karzın vâdeli hâle gelmesinin caiz oluşunun dayanağı, borç ilişkilerinde vade koymanın meşru olduğuna ve sözleşmeler ile sözleşmelerde ileri sürülen şartlara bağlı

---

⁶³¹ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi'*, 7/396 vd.; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 5/162; Bilmen, *Hukuki İslamiyye*, 6/97.

⁶³² Mannan, M.A. *İslam Ekonomisi Teori ve Pratik*, çev. Bahri Zengin-Tevfik Ömeroğlu, 4.baskı, (İstanbul: Fikir Yayınları, 1980), 362.

kalmanın gerekliliğini gösteren delillerdir. Bu şekilde hem karz sözleşmesinin maksadı gerçekleştirilmekte hem de zarar görülmesine engel olunmaktadır."⁶³³

Döviz Cinsinden verilen karz akdinde ödeme meselesine gelince; İktisadi hayatta çeşitli nedenlerle paranın satın alma gücünde değişiklikler gözlemlenmektedir. Özellikle değer kaybı olarak ortaya çıkan bu durum, ticari işlemlerde birtakım olumsuzluklar meydana getirmektedir. Ticari hayatın canlılığı etkilenmekte, kişiler arasında güven kaybı ve yardımlaşma duygusu zedelenmektedir. Devam eden süreçte toplumun tüm kesimleri bu sorundan zarar görmekte, ekonomik ve sosyal yönden telafisi güç çeşitli problemler ortaya çıkabilmektedir. Özellikle döviz cinsinden yapılan karz akidlerinde bu sorun daha da büyük olabilmektedir. Bu durumda aşağıdaki şartlara riayet edilmesi tavsiye olunur:

-Kâğıt paranın değeri ile altının fiyatının değeri arasında bir irtibat kurularak sözleşmenin yapıldığı zaman ile anlaşamama durumunda yargılama zamanı ve/veya îfa zamanına bakılarak özellikle altın ve gümüşün değeri üzerinden akit yapıldığı günkü değere göre ödeme yapılır.⁶³⁴ Mesela, para % 30 değer kaybetmişse ödeme buna göre yapılır. Değer kaybı yoksa artış da yapılmaz.⁶³⁵ Bu görüşler sıkıntı ve zor zamanlara göre önceki âlimlerin görüşüdür. Bu konuda İbnü'l-Kayyim'in dediği gibi, "bu üçte birlik değer kaybı bu salgın hastalık vb. sıkıntı sebebiyledir. Üçte birden daha az kayıp olursa bu, karz alanın sorumluluğunda kabul edilir. Bu görüş İmam Malik ve İmam Şafî'nin önceki görüşleridir. Dikkat edilirse Şeriat bu üçte birlik oranı çoğu yerde korumuştur."⁶³⁶ Bu konuda Hz. Peygamber'den(sas); "*âfetle gelen zararın hesaptan düşülmesini emretti (indirim yapmayı emretti)*"⁶³⁷ şeklinde bir hadis delil olarak kabul edilir. Buna göre, satılan meyve henüz müşteri tarafından ağaçtan toplanmadan dolu, fırtına, çekirge, susuzluk gibi insan dahil bulunmayan bir âfete mâruz kalarak zarara uğrarsa; Mâlikîler toplanmayan malın satıcının garantisinde olduğu kanaatindedir. Ahmed b. Hanbel: "Gelen zarar üçte birden azsa müşteri çeker,

⁶³³ AAOIFI, *Faizsiz Finans Standartları*, Faizsiz Finans Kuruluşları Muhasebe ve Denetleme Kurumu, TKBB Yayınları, Yayın No:10, Standart 19, (2015), 513.

⁶³⁴ İbn Abidin, *Redd'ul-muhtâr* 7/341; Nevevî, *el-Mecmû'*, 1/256; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 7/55.

⁶³⁵ Heyet, *Mecelletü Mecmeu'l-Fıkhî'l-İslâmî*, 9/1173.

⁶³⁶ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 4/81.

⁶³⁷ Müslim, *Müsâkât*, 3; Ebû Dâvud, *İcâre*, 24; Nesâî, *Büyû'*, 30. (أن النبي أمر بوضع الجوائح.)

fazla ise satıcı" der. Zararın miktarı hususunda ihtilaf edilirse satıcının sözü esastır. İmam-ı Âzam ve İmam Şâfiî hazretleri ve Zâhirîler "Müşteri teslim almışsa, afetle gelen zararın tamamı müşteriye aittir, teslim almadan önce gelirse satıcıya aittir" derler.⁶³⁸

Öte yandan, İslam hukukunda aldatmanın/tagrîrin aşırı olması yani gabn-ı fâhiş durumunda aldanan kimse için akdi fesh sebebi olarak kabul edilir. Günümüze kıyasla *çok az oranda* enflasyonun görüldüğü dönemlerde belirlenen ölçülere göre aşırı aldanma meta'da %5, hayvanlarda %10, gayr-i menkulde %20 ve daha fazlası olarak genel kabul görmüştür.⁶³⁹

Zamanımızda görülen değer kaybı ise Mecellede verilen bu aldanma ölçülerinden çok daha büyük bir gabn-ı fâhiş olarak kabul edilebileceğinden, yıllık enflasyonun yüksek oranlarda gerçekleştiği zamanlarda daha büyük değer kaybı yaşanabileceğinden, karz borcunu bilerek geciktiren ve karşı tarafa zarar veren bir kimseden ayrıca değer kaybını da istemek, İslam hukuk prensiplerine uygun bir hüküm olarak kabul edilebilir. Arada geçen bu zaman paranın değerini etkilediğinden bu zaman için fazladan alınmış görünen kısım faiz olarak sayılmaz.

İslam Fıkıh Akademisi de bu konuda şu kararları almıştır:

-Karz alınan döviz ödeme zamanında hâlâ dolaşımda ise aynı döviz cinsi ile dolaşımdan kalkmışsa hakiki değeri üzerinden ödemeyi kabul edilmiştir.

-Karzdaki değer kaybının tespitinde asgarî geçim endeksi verileri de ölçü olarak alınabilir. Bu durumda değer kaybına sebep olan aradaki zamanın paraya olan etkisi bir nebze de olsa borç veren açısından telafi edilmiş olur.

-Paranın değerini tespit için borç alındığı gündeki yani akit günü esas alınarak altın ölçü olarak alınabilir, böylece karz borcu ona göre ödenebilir.⁶⁴⁰

2.3.2.5. Paralı Oturma Günleri

Bir grup insanın her birinin eşit derecede belirli bir miktar para ödemesi konusunda anlaşması ve her ayın sonunda aralarındaki anlaşmaya göre toplanan parayı

⁶³⁸ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 4/81; Senhûrî, *Masâdiru'l-hak*, 6/104-105

⁶³⁹ Mecelle, 165. mad.

⁶⁴⁰ Heyet, *Mecmeu'l-fikhi'l-İslâmî*, Abudabi; 1-6 Nisan, 1995.

içlerinden birine teslim edilmesidir. Bu uygulamaya bazı ülkelerde “para/altın günü” olarak da isimlendirilmektedir.

Karz-ı hasen kapsamında olduğu için bu tür yardımlaşma âdetine caizdir denilmiştir. Şâfiîlerin yaşadığı bölgelerde bu uygulamaya, hem Cuma günü toplanmaları hem de biriktirme, toplama ve toplanma manası sebebiyle “Cuma” adı verildiği nakledilir. Bunun caiz olduğuna işaret eden şeyler Kalyûbî ve Umeyre'nin *Şerhu Minhâci't-Tâlibîn* üzerinde yaptıkları hâşiyelerinde şöyle geçmektedir: “Kadınlar arasında daha çok meşhur olan ve bir kadının, gruptaki her bir kadından, her Cuma ya da her ay belirli bir miktarı almasıyla ve diğerlerine onları birer birer ödemesiyle gerçekleşen "Cuma oturmaları" ya da "Cuma toplanmaları", el-Veliyyü'l-İrâkî'nin de dediği gibi caizdir.”⁶⁴¹

İşte çeşitli meslek gruplarının ya da dostların bir araya gelerek "paralı oturma günleri" oluşturmaları, genel olarak Şâfiîlerdeki "Cuma" oturmalarına benzer. Bunu düzenleyenlerden birisi işi organize eder. Taksitleri toplar ve sıralamaları düzenler. Ancak bunun caiz olması için; "parayı herkesin aynı miktarda alması", "katılımcıların hepsinin, tüm üyeler üzerinden tam bir tur tamamlanıncaya kadar devam etmeleri" gerekir. Bu uygulamada her bir kişi arkadaşına yardımcı olmakta yani bir nevi karz vermektedir. Karzda ise vade şartı yoktur. Bu ortaklığa katılanlar her ayın başında bu belirlenen parayı ödemeleri karz akdinin gereği değil, ahlaken bir vefa göstergesidir. Özetle, ortaklardan birisi aidatını geç ödese, ödeyeceği kişi ona bir müeyyide uygulayamaz. Zamanın burada etkisi yoktur.

2.3.3. Zamanın Selem Akdiyle irtibatı

İslam hukukunda zamanın belki en çok irtibatlı bulunduğu en eski akid türlerinden birisi selem akdidir. Daha sonraları buna çağdaş uygulamalar da eklenmeye devam etmektedir. Bu sebeple selem konusu iyi anlaşılırsa onun benzerlik arzeden diğer yeni akid türleri de kolay anlaşılabilir. Klasik kaynaklarda selem akdinin rükünleri, şartları, unsurları ve bunların alt başlıkları gibi uzunca bilgiler yer alır. Hanefilere göre selem de bir bey' akdi çeşidi olup selem akdi de mali *muâvazalı akit* çeşitlerinden biridir, yani satım sözleşmesinin bir alt türüdür. Bundan dolayı bütün

⁶⁴¹ Ahmed Selâme Kalyûbî(ö. 1069/1659)-Ahmed el-Burullusî Umeyre(ö. 957/1546), *Hâşiyetâ Kalyûbî ve Umeyre*, 4 cilt (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1415/1995), 2/321.

satım sözleşmelerini kuşatan bey akdinin rükünleri, aynı zamanda selem akdinin de rükünlerini oluşturmaktadır. Hanefiler'e göre akdin unsuru, karşılıklı irade beyanı manasına gelen icap-kabuldür. İcap-kabul ile akdin kurulabilmesi için ehliyetli tarafların ve akit yapmaya uygun bir konunun bulunması şarttır. Bu konuda İbn Âbidîn “İcâb ve kabul olan bey' akdinin rükünleri onun da (selem) rüknüdür, der.”⁶⁴²

Biz buna benzer şekilde sayılan şatlar arasında zamanla doğrudan irtibatlı olmayanları kısaca belirtip, zamanla doğrudan irtibatlı olanlar hakkında gücümüz nisbetinde detaylı bilgi aktarmaya gayret edeceğiz.

2.3.3.1. Selemin Tanımı ve Meşruiyeti

Lügatlerde *selef* (peşin verme) ve *karz* (borç verme) anlamıyla yakın manada kullanılan *selem* kelimesi “teslim etmek, teslim olmak, peşin bedelle vadeli mahsul almak” gibi anlamlara gelen bir fıkıh terimidir. *Istılâhî* olarak ise "nitelikleri belirlenen vadeli malın peşin bedelle satımını" ifade eder.⁶⁴³ Ezherî, selem ve selef, dilcilerin sözüne göre aynı manadadır. Ancak selef, aslında karz demektir. Selem ise Hicaz halkının dilidir. Selef ise Irak halkının kullanımındadır, der. Mâverdî ise "para mecliste teslim edildiği için selem adını almış, para önce verildiği için de selef adını almıştır, şeklinde izahta bulunur.⁶⁴⁴ Hadis-i şerifte de “*Kim selef yaparsa bilinen bir ölçüyle, bilinen bir tartıyla bilinen bir zaman için yapsın*”⁶⁴⁵ bizzat bu tabir zikredilmiş ve bu hadis selem akdinin meşruiyetine delil kabul edilmiştir. Bu hadisin yanında selem Kitap ve icmâ ile meşru kabul edilmiştir. İbnü'l-Münzir “Kendisinden ilim ezberlediğimiz her ilim ehli selemin caiz olduğunda icma ettiler, der.”⁶⁴⁶ İmam Şâfiî, İbn Kudâme, İbn Kayyım, İbn Hacer, eş-Şevkânî, İbnü'l-Hümâm, el-Esyûtî, Zekeriyâ el-Ensârî, İbn Necîm, İbn Hacer el-Heysemî, eş-Şirbînî, el-Konevî, er-Remlî, İbn Müflih ve el-Buhûtî de icma olduğunu nakleden kimselerdendir. İbn Hazm ez-Zâhirî de bu icmâyı kabul edenlerdendir.⁶⁴⁷

⁶⁴² İbn Âbidîn, *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, 5/209.

⁶⁴³ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 9/158-159.

⁶⁴⁴ İbn Müflih, *el-Mübdî' fî Şerhi'l-Mukni'*, 4/170.

⁶⁴⁵ Buhârî, “Selem”, 1, 2, 7; Müslim, “Müsâkât”, 128; İbn Mâce, “Ticârât”, 59.

⁶⁴⁶ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 4/207.

⁶⁴⁷ *Mevsûatü'l-icmâ fi'l-fikhi'l-İslâmî*, 2/587-591.

Bir İslam hukuku terimi olarak "selem" kavramına âlimlerin mezhebî bakış açılarına göre değişik tarifler yaptıkları görülür:

Hanefilere göre: Vadeli bir şeyin peşin olarak satılmasıdır.⁶⁴⁸ Mâlikîlere göre: Paranın öne geçtiği, bedeli ödenen şeyin de sonra geldiği bir satıştır.⁶⁴⁹ Şâfiîlere göre: Peşin verilen bir bedelle zimmette nitelendirilen bir şey üzerinde yapılan akittir.⁶⁵⁰ Hanbelîlere göre ise: Akit meclisinde kabzedilen bir bedelle ertelenen bir zimmette nitelendirilen bir şey üzerinde yapılan akittir.⁶⁵¹

Özetle, “Selem kelimesi fıkıh terimi olarak nitelikleri belirlenen vadeli malın peşin bedelle satımını ifade eder.”⁶⁵² Tariflerden anlaşılacağı üzere selem akdi, semenin peşin olduğu mal tesliminin ise veresiye olduğu, yani zamanla alakalı bir akittir. Biz burada selem rükünleri, şartlarını sıralamaktan ziyade özet şekilde ve bir bütün halinde konuyu zaman bakımından ele almak istiyoruz. Bu tariflerin alt başlıkları incelendiğinde selem akdini ilgilendiren diğer rükün ve şartlar konusunda aşağıdaki hususlar zikredilebilir:

2.3.3.2. Selem rükünleri ve şartları

Selem rükünleri aşağıdaki gibi üç maddede özetlenebilir:

1. Akdin tarafları. Bunlar: a) *Müslim*: Ürün karşılığında parayı teslim eden müşteridir. b) *Müslemün ileyh*: Ürünü karşılığında parayı alan satıcıdır.

2. Üzerinde akit yapılan şey: Bu para/semen, yani ürünün karşılığında ödenen bedeldir. *Müslemün fih*: Bu da satış yapılan şey yani akdin mahalli olup, satıcının aldığı para karşılığı müşteriye vadesi bilinen bir zamanda teslim etmeyi taahhüt ettiği şeydir.

⁶⁴⁸ Alaüddîn Muhammed b. Ali b. Muhammed el-Haskefi ed-Dımaşkî(ö. 1088/1677), *ed-Dürrü'l-Muhtâr şerhu Tenvîrü'l-epsâr*, thk. Abdülmün'im Halil İbrahim (Beyrut: Dâru'l-kütübü'l-ilmîyye, 2002), 437.

⁶⁴⁹ Ebü'l-Berekât Ahmed b. Muhammed b. Ahmed ed-Derdîr el-Adevî(ö. 1201/1786), *eş-Şerhu'l-kebir 'alâ Muhtasarı Sîdî Halîl*, 4 cilt (Mısır: Dâru İhyâ'i'l-kütüb, 1309), 3/195.

⁶⁵⁰ Nevevî, *Ravdatü't-Tâlibîn*, 4/III.

⁶⁵¹ Fütühî, *Muntehe'l-İrâdât*, 2/381; İbnü'l-Mübred, *ed-Dürrü'n-Nakiyyü fi Şerhi Elfâzi'l-Hırakî*, 2/480.

⁶⁵² Bilal Aybakan, “Selem”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36/402-405.

3. Sıyga: Bu, îcab ve kabuldür. Fakihler, îcabın selem, selef ya da bunlardan türeyen lafızlarla sahih olacağı üzerinde ittifak etmişlerdir.

Âlimler, bey' akdindeki şartlara ilaveten selem akdinde bazı ilave şartlar da ileri sürmüşlerdir. Aralarında ihtilâf olmakla birlikte şu şartlar zikredilebilir. İbn Kudâme, selemim şartları konusunda yedi şarttan bahseder.⁶⁵³ Biz diğer mezhep görüşlerini de dâhil ederek bir liste sunmak istiyoruz:

1. Ölçülen, tartılan gibi sıfatları kontrol edilebilen şeylerde olması. Bu konuda âlimler arasında ittifak vardır.

2. Müslemün fih'in pamuk, buğday vs. şeklinde cinsinin ve Şam pamuğu, Mısır buğdayı vs. şeklinde türünün açıklanması.

3. Müslem fih'in ölçü, tartı ve zira'(metre) bakımlarından ölçü, miktar ve uzunluklarının bilinmesi. Bu konuda da âlimler arasında ihtilâf yoktur. Bu madde doğrudan zamanla ilgili olmasa da kullanılan ölçü, tartı gibi aletlerin içinde yaşanan zamanın ölçü ve tartı birimi, yani güncel olması gerektiği, bu yönüyle de zamanı kısmen ilgilendirdiği söylenebilir. Ayrıca, zamanın değişmesiyle değişebilen böylece örfün de değişmesine sebep olan ölçü birimleriyle yapılan akidler en azından fasit olacaktır.⁶⁵⁴ Mesela, Osmanlı döneminde kullanılan ve bir ağırlık ölçüsü olan "okka" ile günümüzde tartı yapılmamaktadır. Dolayısıyla, içinde bulunulan zamanın ölçü birimlerinin kullanılması gerekir.

4. Müslemüm fih'in süresinin mesela *bir ay* gibi herkes tarafından süresi bilinen bir süre olması ve mutlaka *bilinen bir süreye kadar ertelenmiş* olması gerekir. Takdir edilen bu süre, belirlenen zamanda malın müşteri için hazır olması içindir. Bu süre ya tayin edilen bir tarihle ya da gerçekleşeceği *kesin olan bir duruma* bağlamak suretiyle olabilir. Mesela, hasat mevsimi gibi olgunlaşma zamanı biraz farklı olsa bile örfte çekişmeye yol açmayan mevsimler olabilir. Hanefiler, Mâlikîler, Hanbelîler ve İmam Evzâî bu görüştedirler. Malikî kaynaklarda "malın peşin teslim edilmesi ya da vadesinin belirlenmediği bir zamana yayılmış bir selem akdi sahih değildir" şeklinde ilave bir izah vardır.⁶⁵⁵ İmam Şâfiî de sahih olması için selem yapılan malın

⁶⁵³ İbn Müflih, *el-Mübdî' fî Şerhi'l-Mukni'*, 4/171-188.

⁶⁵⁴ Derdir, *eş-Şerhu's-sağir*, 3/274.

⁶⁵⁵ Şihâbüddin en-Nefrâvî el-Mâlikî(ö. 1126/1714), *el-Fevâkihu'd-devânî 'alâ risâleti ibn-i ebî Zeyd el-Kayrevânî*, thk. Abdulvaris Muhammed Ali, 2 cilt (Beyrut: Dâru'l-ktübü'l-ilmiyye, 1997), 2/99.

ertelenmesinin şart olmadığı görüşündedir. Çünkü ona göre selem ertelenmiş olarak hemen geçerli olur. Bu da belirsizlikten uzak olmaya daha evladır. Bu konuda bir engel yoktur.⁶⁵⁶ Hanefilere göre en az süre üç gündür. Bir görüşe göre yarım günden fazla, bir görüşe göre de bir aydır.

5. Müslemün fih'in akit zamanında piyasada mevcut olması ve malı teslim zamanına kadar da varlığının devam etmesi veya bulunabilir olması gerekir.⁶⁵⁷ Malikîler ise Hanefilerin hilafına çarşı pazarda bulunmayan bir malda dahi selemin mümkün olabileceğini, yeter ki vakti gelince teslim edilebilen bir mal olsun kanaatindedirler.⁶⁵⁸

6. Selem akdi, henüz mevcut olmayan(ma'dûm) ve insanın içinde bulunduğu zamanda sahip olmadığı bir şey üzerinde yapılan bir akittir. Bu nedenle âlimlerin cumhuru, selem akdinin asıl olanın hilâfına cevaz verildiğini söyler. Çünkü insanın sahip olmadığı şeyi satmasının asıl olması caiz değildir. Ancak bu, insanın ihtiyacı nedeniyle verilen bir ruhsattır. Şeyh Zekeriyya el-Ensârî, "Selem akdi, ihtiyaçtan dolayı cevaz verilen ancak garar içeren bir akittir, der."⁶⁵⁹

7. Akit meclisinde paranın "*derhal*" yani peşin kabzedilmesi gerekir. Parada miktar ve vafın da biliniyor olması şarttır. Âlimlerin cumhurunun görüşü budur. Konuyla ilgili bir husus; bir kişinin, bir başkasının zimmetinde bulunan alacağını selem akdinde re'sü'l-mâl olarak kullanıp kullanamayacağıdır. Bu durumda iki ihtimal söz konusudur. Kişi ya borçlusu ile ondan alacağı karşılığında selem yapacaktır ya da selem yaptığı kişiyi üçüncü bir şahıs olan borçlusuna havale edecektir. İbnü'l-Münzir kişinin borçlusuyla alacağı karşılığında selem yapamayacağına icma olduğunu ifade etmiş ve bunlar arasında İbn Ömer, Ebu Hanife ve ashâbı, İmam Mâlik, İmam Şâfiî, Ahmed b. Hanbel, Evzâî, Sevrî ve İshak'ın yer aldığını belirtmiştir.⁶⁶⁰ Mâlikîler, peşin para ödemesinin akitte şart koşulmaksızın iki-üç gün ertelenmesinin caiz olduğu

---

⁶⁵⁶ Ebu Yahya Zeynüddin Zekeriyya b. Muhammed b. Ahmed es-Süneykî el-Ensârî(ö. 926/1520), *Esne'l-Metâlib fi Şerhu Ravzı't-tâlib*, nşr. Muhammed Muhammed Tâmir, 9 cilt (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, 2001), 2/124.

⁶⁵⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, 12/227.

⁶⁵⁸ İbn Abdilber, *el-Kâfi fi'l-Fıkhı Ehli'l-Medîneti'l-mâlikî*, 2/691.

⁶⁵⁹ Ensârî, *Esne'l-Metâlib fi Şerhi Ravdı't-Tâlib*, 2/122.

⁶⁶⁰ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 6/410; Remlî, *Nihâyetü'l-Muhtâc ilâ Şerhi'l-Minhâc*, 4/184; Şirbini, *Muğni'l-Muhtâc*, 2/128.

görüşündedir. İbn Rüşd, *el-Müdevvene* 'de açıkça ortadadır ki, az veya çok az bir süre şartıyla geciktirilmesi caizdir. Fakat üç günden fazla olması şartıyla ertelenmesi ise ittifakla caiz değildir, şeklinde nakilde bulunur.⁶⁶¹

8. Müslemün fih'in zimmette vasfedilmiş bir borç olması. Kuşkusuz ev ve ağaç gibi bir aynî malın selem yapılması sahih değildir. Çünkü bu, teslim edilmesinden önce telef olabilen bir şeydir. Cumhûr-u ulemânın görüşü böyledir.

9. Teslimatın yapılacağı mekânın da belli olması gerekir. İmam Şafî, teslim edilecek yerin de belli bir mekân olmasını, başka yerlerle karıştırılmamasının gerekliliğini bildirir.⁶⁶²

Bu *rükünler* ve *şartlar* ışığından şimdi "**zamanla alakalı**" olanlar izah etmek istiyoruz:

2.3.3.3. Zamanın Selem Satışına Etkisi

Selem satışı insanların ona olan ihtiyacı nedeniyle ve sıkıntının kendisinden kaldırılması için Şeriat'ta istisna edilen satışlardan biridir. Bu nedenle akit zamanında onun mahallinin var olması âlimler tarafından ön şart olarak sayılmamıştır. Çünkü olmayan bir şeyin satışı (ma'dûm) aslında yasaklanmıştır. Aynı şekilde onda, müslemün fih'in zamanının ertelenmiş olması şart koşulur. Dolayısıyla teslimatın ertelenmesi akdin sıhhatinin şartıdır. Çünkü ertelenme olmazsa selem de olmaz. Bu, Şâfiîlerin hilâfına cumhurun görüşüdür.

Selem akdinde, fukahanın açıkça, vadeli yapılması gerekçesiyle seleme konu olan malların en düşük fiyat üzerinden satılacağını ve vadenin selem bedelinin bir parçası olduğunu benimsedikleri görülmektedir. Hatta bundan dolayı selemde önbedel olan *re'sü'l-mâl* bir nevi *mebi'* gibi telakki edilmiştir. Yani vade, müslemün fih'in yanında selem alıcısına sunulan bir *mebi'* gibi olup, aynı zamanda *re'sü'l-mâl*'in değerini düşüren ya da erken teslimde fiyatta indirime yol açan bir unsurdur.

Ribe'l-fazl uygulamasında olduğu gibi paranın zaman değerini reddeden İslam hukuku, aynı zamanda *selem* ve *veresiye satım*da fiyatta indirim ya da fiyat yükseltme gibi işlemleri meşru görüp, zaman etkisi dolayısıyla ribe'n-nesie'yi yasaklayarak, para

⁶⁶¹ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, 2/28.

⁶⁶² Şafî, *el-Üm*, 3/73; İbn Abdilber, *el-Kâfi fî'l-Fıkhi Ehli'l-Medîneti'l-mâlikî*, 2/691.

gibi varlıkların bir zaman değeri olduğunu düşündürmesi, ilk bakışta tezat gibi görünebilir. Ancak İslam hukuku, arz-talep değişkenliği, gelecekteki yatırımın bugünkü tüketime tercihi, yani peşinin vadeliye tercihi, risk ya da başka nedenlerle zamana bir şekilde değer atfetmektedir. Zaman verilen bu değer zihinsel bir değerlendirmeye tabi tutulup ölçüme tabi tutulmasında ve ticari işlemlerin buna göre yapılmasında Sünnet ve icma merkezli uygulamaların da delaletiyle bir sakınca yoktur. Bu nedenle veresiye satım ve selemde piyasa altında veya üstünde bir fiyat üzerinden yapılan alışverişler kolay bir uygulama haline gelmiş ve fıkıh kitaplarına da girmiştir. İslam hukukunun karşı çıktığı şey, zaman için yapılan hayali değerlendirmeler yerine sınırları belirlenmiş ve açıkça ortaya konması ve fiyattaki ya da satılan maldaki karşılığının netleştirilmesidir. Bu nedenle selemde vadenin semenden bir parça olduğu kabul edilmesine rağmen, vadenin düşürülmesi karşılığında, eksik ifâda bulunma talepleri meşru görülmemiştir. Buradan, İslam Hukuku'nda zamanın değerli olduğu ya da değer değişimine etki eden bir faktör olduğu sonucuna ulaşılabilir.

Hanefî, Şâfiî ve Hanbelî âlimlerin cumhuru, akit zamanında (akit meclisi) bedelin *peşin* olarak kabzedilmesinin, selemde sihhatinin şartlarından olduğu görüşündedir. Onun tamamının ya da bir kısmının ertelenmesi caiz değildir. Bedelin kabzedilmesinden önce ayrılırlarsa akit batıl olur. Bu, borcun borçla satışı cinsinden olur. Hanefî, Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî mezheplerinin her birinin re'sü'l-mâlin tamamının peşinen kabzedilmesini gerekli görmeleri, re'sü'l-mâl'de taksitlendirmeye karşı çıkmalarının temel gerekçesidir. Çünkü taksitlendirilen kısımda yukarıda örnek verildiği üzere *borcun borç karşılığı* satımı söz konusu olmaktadır ki bu da yasaklanmıştır. Ayrıca, akdin teslim edilen kısımda varlığı kesinleşmiş, borca denk gelen kısımdaki ise geçici de olsa fesada sebep olmaktadır.⁶⁶³ Mâlikîlere göre ise re'sü'l-mâl'in bir kısmının kabzının veresiye olması, borcun borç karşılığı satımı söz konusu olacağından akdin bütününe fasit kılacağı kanaatinde dirler.⁶⁶⁴ Selem akdinde re'sü'l-mâl'in kabzedilmesi şartı incelenirken "teslim ve tesellüm, nakd, yed, havz ve hıyâze" gibi kavramlara da rastlamak mümkündür. Genellikle kabzın akitlerdeki önemi, milkin intikalinin hangi aşamada gerçekleştiği, tasarruf yetkisi elde etme ve

⁶⁶³ Şeyh Mansur b. Yunus b. Selahiddin el-Buhûfî el-Hanbelî(1051/1641), *Keşşâfü'l-kına' an metni'l-İkna'*, thk. İbrâhim Ahmed Abdülhamid, (Riyad: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 2003), 3/1533.

⁶⁶⁴ Karâfi, *ez-Zahîre*, 5/226.

dolayısıyla hasar sorumluluğunun kime ait olduğu noktasında önem kazansa da selemde kabzın rükün ya da akdin sıhhat (ya da sıhhatin bekasımın) şartı olarak telakki edilmesi, kabzın mahiyetine ayrıca önem verilmesine neden olmuştur. Kabz, Hanefî mezhebindeki genel kanaate göre selem akdinde sıhhat şartıdır. Ancak bazı Hanefî âlimlerinin kabzı akdin kurulum (in'ikad) şartları arasında saydıkları görülür.⁶⁶⁵ Tüm bu tartışmaların ötesinde tüm ekollerin üzerinde birleştiği nokta, selem akdinin geçerliliğini sürdürebilmesi için taraflar ayrılmadan re'sü'l-mâl'in, hükmî ya da hakiki manada, peşin olarak ödenmesinin zorunlu olduğudur.

Yine, selemde sahih olması için semenin akit meclisinde *peşin* teslim edilmesini, hakkında selem yapılan şeyin ise vadeli olmasını *ertelenmesini* Hanefîler⁶⁶⁶ ve Hanbelîler⁶⁶⁷ şart koşmuşlardır. Mâlikîler ise, semenin kabzının iki-üç gün ertelenmesine cevaz vermişlerdir.⁶⁶⁸ Mâlikî mezhebinde kabzın şartlı olarak üç günü geçmesi ya da şartsız vade sonuna kadar ertelenmesi, bu mezhebe mensup âlimlerin çoğunluğunun ittifâkı ile akdi geçersiz hale getirir.⁶⁶⁹ Şâfiîler ise, selemde içinde bulunulan duruma göre farklılık arzedebileceğini, diğer mezhepler gibi herhangi bir ön şart koşmaksızın hakkında selem yapılan şeyin duruma göre derhal da teslim edilebileceğini, ertelenecek şekilde zimmette nitelendirilen bir şey de olabileceğini belirtirler.⁶⁷⁰ Re'sü'l-mâl'in kabzı konusunda "akit meclisinde" ya da "tarafların ayrılmasından önce" gibi kayıtlamalar varsa da, akit meclisi ifadesinin hem mekânı hem de tarafların birlikte bulunma halinin anlaşılması gerektiği, dolayısıyla selemdeki akit yerinin, fiziki bir mekândan ziyade "tarafların birlikte bulunmaları hali" olarak anlaşılmasının daha doğru olduğu belirtilmiştir. Bu nedenle tarafların, akdi müteakiben beraberce akit yerini terk etmelerinden bir müddet sonra başka bir yerde - hiç ayrılmamış olmaları şartıyla- re'sü'l-mâl'in teslim edilmesiyle yapılan akdin sahih olduğu kabul edilmiştir.⁶⁷¹

⁶⁶⁵ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi'*, 7/115-116.

⁶⁶⁶ Serahsî, *el-Mebsût*, 12/126 vd.

⁶⁶⁷ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 4/218.

⁶⁶⁸ Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed İbn Abdilber(ö. 463/1071), *el-Kâfi fî'l-Fıkhı Ehli'l-Medîneti'l-mâlikî*, thk. Muhammed Muhammed Ahyed, 2 cilt (Riyad: Mektebetü'r-Riyad, 1987), 2/692.

⁶⁶⁹ Karâfî, *ez-Zahîre*, 5/230

⁶⁷⁰ Râfî, *Fethu'l-azîz bi şerhi'l-vecîz*, 9/225.

⁶⁷¹ Serahsî, *el-Mebsût*, 12/128; Ali Haydar, *Düreru'l-hukkâm*, 1/417

Selem akdinde kullanılan siygaların da "tarafardan birinin diğerine "*Bana filan vakitte bir ton buğday üretmen karşılığında sana on dirhemi selem (ya da selef) peşin olarak veriyorum (icab)*" demesi üzerine, karşı tarafın "*kabul ettim (kabul)*" cevabını vermesi ile kurulur. Burada dikkat çeken unsur, icab ve kabulde kullanılan siygaların birisinin şimdiki zaman(peşin) diğerinin ise (vadesi belli) *gelecek zaman* kipinden oluşmasıdır. Dolayısıyla daha akdin başında böyle bir siyga ya da buna delalet eden tavır ve davranış sergilenmezse bu akid kolayca selem olarak adlandırılmaz. Burada kullanılan zaman kiplerinin akdin kuruluşuna doğrudan etki ettiği söylenebilir.

Bey' akidlerinde tarafların akdi kesinleştirmeleri için karşı taraftan "belli bir süre"yi şart koşmaları manasındaki "şart muhayyerliği"nin selem akdinde de mümkün olup olmadığı tartışılmıştır. Selem akdinde şart muhayyerliğini kabul etmeyenler, muhayyerliğin "kabz şartı"nı ortadan kaldırdığını belirterek karşı çıkarlar. Çünkü selem akdinin tabiatında müslemün fi'h'in henüz müşterinin milkine girmemesi gerektiğinden yani milkiyetin intikalinin derhal vücut bulmaması gerekir. Çünkü selem akdi bir aynın, yani hazırdaki bir malın satışı değildir. Bu sebeple de şart muhayyerliğini kabul etmemesi gerekmektedir.⁶⁷² Şafî mezhebinde de bedellerden biri ya da her ikisinden kaynaklanan bir neden dolayısıyla, selem ve ona benzeyen akidlerde olduğu gibi vadeyi kabul etmeyen akitlerde şart muhayyerliğinden söz edilemez.⁶⁷³

Selem akdinde teslim alınacak malın veresiye (îmal edilecek) olması sebebiyle zamanla irtibatı söz konusudur. Fakat bu vadenin başta belirlenmesi gerekmektedir. Dolayısıyla, bu akidde paranın peşin olması, üretilecek eşyanın da (sil'a) teslim zamanının belirlenmesi ve zamanında teslimi şarttır, hatta akdin rüknüdür.⁶⁷⁴ Zamanında teslim edilmediği takdirde müşteri muhayyerdır, dilerse bekler dilerse akdi fesheder. Dört mezhebe göre de hüküm aynıdır. Fakat Hanefiler den İmam Züfer ve Kerhî zamanına riayet edilmeyen bir selem akdinin batıl olacağını belirtirler.⁶⁷⁵ Selem vadeli bir akit olması ve şiddetle yasaklanan muamelelerden biri olan riba çeşitlerinden ribe'n-nesî'e benzemesi sebebiyle fakihler bu akid için oldukça titiz

⁶⁷² Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi*, 4/106.

⁶⁷³ Ensârî, *Esne'l-Metâlib fi Şerhi Ravdî't-Tâlib*, 2/122.

⁶⁷⁴ Serahsî, *el-Mebsût*, 12/126 vd.

⁶⁷⁵ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 5/332; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, 4/39.

görüşler bildirmişlerdir. Ancak, ribanın illeti konusundaki mezheplerin farklı ichtihadları, selemde ve diğer ivazlı akitlerde sıhhat şartı olan ribaya dönüşmeme şartının tespitinde farklı metod takibine neden olmuştur. Bundan dolayı bu iki vasıftan herhangi birisi iki bedelde birden aynı anda bulunduğu anda, vadeli bir işlem yapılması ile ribe'n-nesîfe meydana gelir ve yapılan akit fasit olur.⁶⁷⁶ Bu farklılık sebebiyle bir mezhebe göre selem akdi yapılamayan mallar, diğer mezhebe göre selem konusu olabilir. Bu açıklamalara göre selem akdinde *keylî* olanın *keylî*, *veznî* olanın *veznî* ve *veznî* olanın *keylî* karşılığında "vadeli satışı" ribaya sebebiyet verir. *Zirâ'î* (metreyle satılan) kumaş ve *adedî-yi mütekâribe* gibi kıyemî malların da kendi cinsleri karşılığında satımı aynı sonucu doğurur.⁶⁷⁷

Kendisine sipariş verilen kişi (müslümün ileyh) belirli zamanın sona ermesiyle müslümün *fih*'i teslim etmekten aciz kalırsa müşteri müslümün *fih*'in hazır bulunuşuna kadar beklemekle akdi feshedip parayı geri alma hakkı arasında tercih hakkına sahiptir. Hanefî, Mâlikî, Şâfiî ve İbn Kasım'ın görüşü budur. İmam Mâlik'in arkadaşlarından Eşheb'e göre, bu şekilde yarım kalan bir selem zorunlu olarak sona erer, ertelemek caiz değildir.⁶⁷⁸ Yine, müslümün *fih*'in belirlenen zamanda tesliminde gecikme olursa ceza konulma şartı da caiz görülmemiştir.⁶⁷⁹ Herşeye rağmen selem yapılan malın teslimi için bir zamanın belirlenmemesi, taraflar arasında çekişme ve husumete sebep olur ve akdin fesadına yol açar.

2.3.4. Borcun Borçla Satışın Zamanın İrtibatı

Fıkıh kaynaklarda borcun borçla satışı için daha çok *kâli'* kullanılırken, biz bu başlık altında türev sözleşme yani birden fazla işlem içeren akid türlerinden bahsetmek istiyoruz. Öncelikle biz bu başlık üzerinden konuyu izah etmeye gayret edeceğiz:

2.3.4.1. Türev Sözleşmelerin (Kâli') Tanımı

Uluslararası piyasaların iletişim ağlarıyla birbirine bağlanması, ülkeler arasındaki mal ve hizmet ticaretini kolaylaştırmış, ödemeler ve bu ödemelerde kullanılan yabancı paranın tedariki problemini önemli ölçüde çözmüştür. Yerli para

⁶⁷⁶ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi'*, 4/ 151; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 7/86; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-Râik*, 6/267.

⁶⁷⁷ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi'*, 4/ 151.

⁶⁷⁸ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, 3/221.

⁶⁷⁹ *el-Mevsûatü'l-Fıkhiyyetü'l-Muâsıra*, 612.

yabancı paraya, ondan başka bir yabancı paraya, ondan da tekrar yerli paraya çok kısa sürede çevrilebilmekte, milyonlarca doları bulan işlemler büyük oranda bilgisayar ve telefon aracılığıyla, uluslararası finans kurumlarının garantörlüğünde, tarafların hesaplarına işlenmek suretiyle kaydi şekilde yapılmaktadır. Bütün bu işlemler yapılırken birden fazla işlem gerçekleşmekte, bazen borcun borçla takası dahi mümkün hale gelebilmektedir. Türev araçların en belirgin özelliği; ileride ödemenin ve teslimatın yapılması fakat alım satımın önceden yapılması şeklinde tarif edilir.⁶⁸⁰

Modern iktisad literatüründe türev sözleşmeler, fıkıh ıstılahında ise -tam karşılama da- "kâli" denilen akid çeşidi için kullanılan (كالى) *lügat* anlamı hakkında şunlar kaydedilir: Bu kelimenin aslını teşkil eden "kelâün" kalıbındaki "kaf" harfi kesra okunduğunda 'saklamak, muhafaza etmek' manasında, "kellâün" şeklinde "lam" harfi ister şeddeli isterse şeddesiz okunsun yine 'saklamak, korumak, bekletmek' manasındadır. Kelimedeki bu manalarından hareketle Ebû 'Ubeyde'nin *kâli* için '*deyni deyn ile satmak*' şeklindeki tarifi nakledilir.⁶⁸¹ Kâli'in *terim* anlamı da *lügat* manasına yakın olacak şekilde 'semen ve mebî'in ikisinin de vadeli olduğu akit' olarak tarif edilmiştir. Fakat her iki bedelin de vadeli olduğu akitler ise yasaktır.⁶⁸²

Son dönem müelliflerden el-Huraymilî, İbn Ömer'den rivayet edilen "*Peygamber (s.a.s.) kâli'i kâli ile satmayı yasaklamıştır*"⁶⁸³ hadisini açıklarken; "Hadiste geçen kâli" (كالى) ifadesinin sonunda hemze vardır. Müstedrek sahibi Hâkim, Ebû'l-Velîd Hassân'dan rivayet ettiğine göre bu satım, deyni deyn ile satmaktır. Ebû Ubeyde'de el-Garîb'de böyle nakletmiştir. Dârekutnî de *lügatçilerden* bu şekilde

⁶⁸⁰ Yalçın Karatepe, *Türev Piyasaları* (Ankara: A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, 2000), 3.

⁶⁸¹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-arab*, 1/147.

⁶⁸² Ebu Abdillâh Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Abdurrahman el-Hattâb er-Ruaynî el-Mağribî (ö. 954/1547), *Mevâhibü'l-celîl fî şerhi Muhtasari Halîl*, thk. Muhammed Yahya, 7 cilt (Moritanya: Dâru'r-rıdvân, 2010), 4/226; Abdurrahman b. Muhammed İvaz el-Cezîrî (ö. 1360/1941), *Kitâbu'l-Fıkh ale'l-mezâhibi'l-erba'a*, 4 cilt (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2003), 2/138.

⁶⁸³ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, II, 601; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, V, 290. İmam Şâfiî hadis ehlinin bu hadisi zayıf saydığını söylemiştir. Ahmed b. Hanbel de "*Bu konuda sahih bir hadis yoktur. Fakat deynin deyn ile satışının caiz olmadığı hususunda insanların icmâi bulunmaktadır.*" Nitekim mütekaddimîn, müteahhrîn ve muâsırlar hadisçiler bu hadisin zayıf olduğu üzerinde ittifak etmişlerdir. Zühaylî ise bütün bu görüşleri te'lif ederek, "*Bu hadisin anlamı fıkhi ya da ameli icmâ ile güçlenmiştir. Çünkü ümmet bunu böyle kabul etmiştir.*" der. Bk. Zühaylî, Vehbe (ö. 1436/2015), *el-Muâmelâtü'l-Mâliyyetü'l-Muâsıra*, (Beyrut: Dâru'l-Fıkr, 2006), 198.

nakletmiştir. Beyhakî, Nâfi‘den şunu rivayet etmiştir: ‘Bu deyni deyn ile satmaktır’⁶⁸⁴ şeklinde nakillerde bulunur. Serahsî ise şunu söylemiştir: ‘Kâli’i kâli’ ile satmanın anlamı deyni deyn ile satmaktır.’⁶⁸⁵

2.3.4.2. Türev Sözleşmelerin (kâli’) Hükümü

Deynin deyn ile satışı fakihlerin çoğunluğuna göre caiz değildir. Hanefiler bunu caiz görmemektedirler. Serahsî bu konuda yukarıda nakledilen "*deyni deyni ile satmayı yasaklayan*" hadisi delil sayarak, deyni deyni ile satmak caiz değildir der.⁶⁸⁶

Beyhakî Nâfi‘den şunu rivayet etmiştir: “*Deyni deyn ile satmak caiz değildir. Ahmed b. Hanbel’in söylediği gibi bunda icmâ vardır. Aynı şekilde hiçbir ma’dûmun ma’dûm ile satışı da caiz değildir.*”⁶⁸⁷

Mâlikîlere göre de bu akit caiz değildir. Onlara göre bu akit, zimmetteki bir şeyi yine başka bir zimmette olan bir şey ile satmaktır. İbnü’l-Münzir’den bu konuda şöyle bir görüş nakledilmiştir: “*İlim ehli deynin deyn ile satışının caiz olmadığı konusunda icmâ etmiştir.*”⁶⁸⁸ İbn Rüşd de şunu söyler: “*Müslümanlar deynin deyn ile satışını yasak olduğu konusunda icmâ etmişlerdir.*”⁶⁸⁹

Şâfiîlere göre de deynin deyn ile satışı yasaktır.⁶⁹⁰ Nevevî de *Rasûlullah (s.a.s.) kâli’in kâli’ ile satışını yasaklayana* hadisini delil sayarak deynin deyn ile satışını caiz görmez.⁶⁹¹ Bu satım akdi şöyle gerçekleşmektedir: Örneğin bir kimsenin başka kimseden alacağı vardır. Üçüncü bir kimsenin de birinciden alacağı vardır. Alacaklılardan biri başkasına olan borcunu bir şahıstan alacağına karşılık satmaktadır. Bu satışta mebi‘ teslim edilemediği için bu satım akdi yasak olup geçersizdir.⁶⁹²

⁶⁸⁴ Faysal b. Hamed el-Mubarek en-Necdi el-Huraymilî(ö. 1376/1957), *Büstânü’l-ahbâr muhtasarı Neyli’l-evtâr*, 2 cilt (Riyad: dâru İsbiliye, 1998), 2/18.

⁶⁸⁵ Serahsî, *el-Mebsût*, 12/127.

⁶⁸⁶ Serahsî *el-Mebsût*, 12/127; Aynî, *el-Binâye fi şerhi’l-Hidâye*, 8/395.

⁶⁸⁷ Huraymilî, *Büstânü’l-ahbâr*, 2/18.

⁶⁸⁸ Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed İbn Arafe(ö. 803/1401) *el-Muhtasarü’l-fikhî*, thk. Hafız Abdurrahman Muhammed, 10 cilt (Dubai: Müessesetü halef, 2014), 5/279.

⁶⁸⁹ İbn Rüşd, *Bidâyetü’l-müctehid*, 3/166.

⁶⁹⁰ Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed el-Gazzâlî(ö. 505/1111), *el-Vasît fi’l-Mezheb*, thk. Ahmed Mahmud İbrahim, 9 cilt (Kahire: Dâru’s-Selâm, 1417), 3/151.

⁶⁹¹ Nevevî, *el-Mecmû’*, 11/399.

⁶⁹² Hin, Mustafa-Mustafa Buğa-Ali Şerbecî, *el-Fikhü’l-menhecî alâ mezhebi’l-İmâmi’l-Şâfiî*, 8 cilt (Dimaşk: Dâru’l-kalem, 1992), 6/38.

Hanbelîlere göre de deynin deyn ile satışı icmâ ile caiz değildir. İbnü'l-Münzir, ilim ehlinin deynin deyn ile satışının caiz olmadığı hususunda icmâ ettiğini belirterek Ahmed b. Hanbel'den de bu konuda icmâ olduğuna dair rivayeti nakleder.⁶⁹³ Yine İbnü'l-Münzir şu şekildeki icmâyı nakleder: “Bizim kendilerinden ilim ezberlediğimiz âlimler hep şunu söylerler: ‘Deyni deyn ile satmak caiz değildir. Bu konuda İmam Mâlik, İmam Evzâ’î, İmam Şâfiî, İmam Ahmed, İshak, İmam Sevrî ve Kûfî hep bu kanaattedirler.’”⁶⁹⁴

Bu Satım Akdinin Yasak Olduğunu Söyleyenlerin Delilleri:

Bu görüşte olanların delillerinden biri yukarıda tenkidi yapılan ve Abdullah b. Ömer'den rivayet edilen şu hadistir: “*Rasûlullah (s.a.s.) Kâli'in (deynin) kâli' ile satışını yasaklamıştır.*”⁶⁹⁵

Bu görüşte olanların delillerinden bir diğeri de yukarıda bahsedildiği şekliyle icmâdır. İbnü'l-Münzir'den(ö. 318/930) başlayarak, İbn Kudâme, İbn Teymiye, Takiyyüddin es-Sübkî, San'ânî, Şevkânî, İbn Rüşd, İbn Hübeyre⁶⁹⁶ ve daha başkaları bu konuda icmâ olduğunu hep Ahmed b. Hanbel'e nispet ederek nakletmişlerdir. Hanefiler de bu hususta icmâ olduğu görüşündedirler.⁶⁹⁷

İslâm Konferansı Teşkilâtı'na bağlı olarak çalışan Meclisü Mecma'î'l-Fıkhî'l-İslâmî ed-Düvelî(İslam Fıkıh Akademisi) de, deynin satışı ile ilgili olarak Bahreyn'in başkenti Manama'da yaptığı on birinci kongresinde şu kararı almıştır:

“Veresiye bir alacağı, borcun kendi cinsinden peşin bir paraya satmak ya da borç cinsinden olmayan peşin başka bir şeyle satmak ribaya sebep olacağı için caiz değildir. Yine, para cinsinden bir veresiye alacağı ister kendi cinsiyle isterse de başka

⁶⁹³ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 4/37.

⁶⁹⁴ Ebu Bekr Muhammed b. İbrahim İbnü'l-Münzir en-Nisâbüri(ö. 319/930), *el-İşrâf alâ Mezâhibi'l-Ulemâ*, thk. Ebu Hammâd Sağîr Ahmed el-Ensârî, 10 cilt (BAE: Mektebetü Mekkete's-Sekâfiyye, 1425/2004), 6/44.

⁶⁹⁵ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, II, 601; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, V, 290. Alimler bu hadisin zayıf olduğuna hükmetmişlerdir. Örneğin İbn Hacer *Bülûğu'l-Merâm*'da zayıf olduğunu söylemiştir. Fakat bu hadisin anlamı sahihtir. İbnü'l-Kâyyim *İ'lâmü'l-müvakkî'in*'de ve onun dışında başka âlimler böyle söylemişlerdir.

⁶⁹⁶ İbn Hübeyre meşhur vezirlerden biridir. Tam adı Ebü'l-Muzaffer Yahya b. Muhammed b. Hübeyre eş-Şeybânî el-Hanbelî'dir. H. 560 yılında vefat etmiştir. (Zehebî, *Siyer a'lâmü'n-nübelâ'*, XV, 172.)

⁶⁹⁷ Heyet (Üsâme b. Saîd el-Kahtânî- Ali b. Abdulaziz), *Mevsû'atü'l-icmâ' fi'l-fıkhî'l-İslâmî*, 11 cilt (Riyad. Dâru'l-Fazile, 2012), 2/630-631.

bir cins ile satmak caiz değildir. Çünkü bu uygulama Şeriatın yasakladığı 'borcun borç ile satılması' gibi bir şeydir. Bu işlem ister karz isterse de veresiye bir alacak olsun farketmez.”⁶⁹⁸

Fakat Hanefî, Mâlikî, Hanbelî ve Şâfiîler'deki esah görüşe göre *havâle akdi*, deyni deyn ile satmaktan müstesnadır.⁶⁹⁹ İmam Şâfiî'nin ifade ettiği gibi havalenin bundan müstesna olduğu hususunda icmâ vardır.⁷⁰⁰ Ayrıca Hanefiler vasiyeti de deyn satışından istisna etmişlerdir.⁷⁰¹ Nitekim onlara göre alacağın borçlu dışında başka birine vasiyet edilmesi sahihtir.

Bu satım akdiyle ilgili delillere bakıldığında; "delillerin bunun haram olduğunu göstermesi" ve "dört mezhep fakihlerinin deyni deyn ile satmanın caiz olmadığını konusunda ittifak etmeleri" sebebiyle bu akdin caiz olmadığı anlaşılmaktadır. Fakat İbn Teymiyye ve öğrencisi İbn Kayyim bu görüşe muhalefet etmişlerdir.

2.3.4.3. Her İki Bedelin de Vadeli Olduğu Satımda Zamanın Etkisi

Her iki bedelin de yani semen ve mebi'in de vadeli olması demek, araya zaman girmesi ya da konulması demektir. Taraflar arasında bilerek ya da bilmeyerek konulan bu vakit, akdin sıhhatine olumsuz manada etki ettiği için ilim ehlinin icmâıyla yasaktır. Bunun yasak olmasının sebebi içinde "garar"ın olması, veresiye faizine(ribe'n-nesie) yol açması ve araya konulan zamanın bu akdi dini açıdan riskli hale getirmesi sebebiyledir. Yukarıda bahsedildiği üzere alış-verişten kasıt taraflardan birinin semene diğerinin de mala(mebi'e) mümkünse derhal sahip olmasıdır. Bu tür bir akidde her iki bedel de henüz mevcut olmadığından ve kabz da gerçekleşmediğinden bayi ve müşteri arasında tartışmaya sebep olmaktadır. Cessâs, "*Rasûlullah (s.a.s.) Kâli'in (deynin) kâli' ile satışını yasaklamıştır*,"⁷⁰² hadisinin delaletiyle borcun borç mukabili satışını

⁶⁹⁸ Ali Ahmed es-Sâlûs, *el-Mevsûatü'l-fikhiyyetü'l-Muâsıra*, (Doha, Katar: Dâru's-Sekâfe, ts), 614.

⁶⁹⁹ *el-Mevsû'atü'l-fikhiyye el-Kuveytiyye*, 18/172-175.

⁷⁰⁰ *el-Mevsû'atü'l-fikhiyye el-Kuveytiyye*, 9/178-179.

⁷⁰¹ *el-Mevsû'atü'l-fikhiyye el-Kuveytiyye*, 9/178-179.

⁷⁰² Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, II, 601; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, V, 290. Âlimler bu hadisin zayıf olduğuna hükmetmişlerdir. Örneğin İbn Hacer *Bülûğu'l-Merâm*'da zayıf olduğunu söylemiştir. Fakat bu hadisin anlamı sahihtir. İbnü'l-Kâyyim *İ'lâmü'l-müvakkî'in*'de ve onun dışında başka âlimler böyle söylemişlerdir.

bir çeşit riba olarak nitelendirir ve taraflar birbirlerinden ayrılmazdan önce içlerinden en az birisi ıvazlardan birini almadan ayrılırlarsa bu akid batıldır," der.⁷⁰³

İslam, bu tür taraflar arasında nizaya sebep olabilecek alışverişlerin önünü peşinen kapatmıştır. Bu alışveriş iki kişi arasında olabileceği gibi üçüncü bir kişi de akde dâhil edilebilmektedir. Örneğin Ali'nin Muhammed'den alacağı bulunmaktadır. Ali bu alacağını vadeli olarak Ahmed'e ya da borçlu olan Ali'ye satması şeklinde de vuku bulabilmektedir. Her ne surette olursa olsun caiz değildir.

2.3.5. Borsa Uygulamaları ve Zamanla İrtibatı

Güncel meselelerden biri olan borsa, her ne kadar İslâm toplumu menşeli bir mesele olmasa da fakihlerin ilgi alanına girmiş ve İslam hukuku açısından yorumlanmıştır. Fakihler, bu akdin dine uygun olan taraflarını onaylamış, aykırı olan yönlerinin ise düzeltilmesi gerektiğine işaret etmişlerdir.

2.3.5.1. Borsanın Tarifi

Borsa, işlem yapanların davranışlarını ve yasal değişim yöntemlerini düzenleyen kural ve kaidelere göre menkul kıymet, hisse senedi ve tahvil değişimi için belirli yerlerde ve belirli zamanlarda kurulan organize bir piyasadır,⁷⁰⁴ şeklinde veya "kıymetli kâğıt olarak bilinen hisse senetlerinin ve ticari mal tanımı yapılan emtiaların işlem gördüğü kurumsal piyasalara borsa denir,"⁷⁰⁵ veya "Menkul kıymetlerin alım-satımının yapıldığı düzenli bir pazardır,"⁷⁰⁶ şeklinde tarifleri yapılır.

Tariflerden borsanın; a) Toplanmaların yapıldığı yer b) Menkul kıymet, hisse senedi ve tahvil işlemlerinin gerçekleştiği mâlî işlemler olmak üzere iki anlamı olduğu görülmektedir.

Finansal piyasanın (borsa) amacı: Arz ve talebin bulunduğu, işlem yapanların alım satım yaptığı sürekli ve kalıcı bir pazarın oluşturulmasıdır. Bu iyi ve faydalı bir şey olmakla birlikte sadece profesyonellerin alıp sattığı, yatırım yapmaya ihtiyaç duyan ama gerçek fiyatları bilmeyen, kimin satması gerektiğini ve kimin alması

⁷⁰³ Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, 2/186.

⁷⁰⁴ Sertâvî, *ed-Davâbitu'l-mî'mâriyye li sıyağî'l-İstismâr*, 174.

⁷⁰⁵ <https://www.investaz.com.tr/hisse-senetleri/borsa-nedir> (Erişim Tarihi: 23.01.2021)

⁷⁰⁶ Abdullah Muslih-Sâvî es-Salâh, *Mâ lâ yese'u't-tâcira cehlukû*, (Beyrut: Dârü'l-Müslim, 2005), 237.

gerektiğini bilmeyen habersiz ve uyanık olmayanların zarar da görebilecekleri bir ortamdır.⁷⁰⁷

Borsa işlemlerinde dikkat çeken unsur belli bir zaman içinde cereyan etmesidir. Yine borsa çeşitleri ve uygulamalarında da zaman belirleyici bir unsurdur.

2.3.5.2. Borsanın Temelleri ve Borsa İle Piyasa Arasındaki Fark

a- Borsanın Temelleri:

1. Çalışanların önünde aynı malların bulunmaması.
2. Bu malların yatırımcı sözleşmelerinin hemen ardından teslim edilmemesi.
3. Bedelin anında teslim edilmemesi.⁷⁰⁸

b- Borsa ve piyasa arasındaki fark:

1. Normal pazarda, tüccar kendisi için satın almak isteyen tüketiciyle bir araya gelir, borsada ise, ticari işlemleri komisyoncular ve aracılar yürütür. Ya da akid meclisi yüzyüze değil daha çok elektronik ortamda olur.

2. Piyasada malların kendileri işlem yapanların önünde, borsada ise mallar piyasa dışında, depolarda veya özel bankalarda bulunur.

3. Piyasada satış ve teslimat, alıcının aldığı gördükten sonra gerçekleşir ve borsada durum böyle değildir.

4. Piyasada alım satım bu iki terimin gerçek anlamıyla gerçekleşmekte, borsada ise akit anında fiyat ödmeden ve satış teslim alınmadan fiyat farkları üzerine spekülasyon yapılmaktadır.

5. Eski pazarlar farklı yerlerde ve gerektiğinde uzun veya kısa sürelerle yapılırdı.⁷⁰⁹

2.3.5.3. Borsanın Çeşitleri

Borsa üç kısma ayrılmaktadır:

---

⁷⁰⁷ Heyet, *Mecelletü Mecmeu'l-fikhi'l-İslâmî*, (1404) 7, 422.

⁷⁰⁸ *Mecelletü'l-Buhûsi'l-İslâmiyye*, 48/49-50.

⁷⁰⁹ Şübeyr, *el-Muâmelâtü'l-Mâliyyetü'l-Muâsıra*, 197; *Mecelletü'l-Buhûsi'l-İslâmiyye*, 48/49-50.

1. Mevcut Ürün Borsası: "Belli bir malın konu olduğu muamelenin cereyan ettiği borsadır." Mesela, tarım ürünleri borsası ve emtia borsası bu kısma girmektedir. Bu borsalarda satılan malın bedelinin bir kısmı sözleşme esnasında, kalan diğer kısmı ise malın teslimi sırasında ödenmektedir.⁷¹⁰

2. Menkul Kıymetler Borsası: Öncelikle "menkul kıymetler borsası" denilince hisse senetleri ve tahviller akla gelir. Bu borsa, hisse senedi, tahvil veya şirket olsun, menkul kıymetlerle işlem yapan organize bir piyasadır. Bu evraklar mevcut olabilir veya olmayabilir. Burada satılan hisse veya tahviller, ya kesin bir fiyatla veya şirketin ileride muayyen bir zamanda yapılacak sınırlı tasfiyesine bağlı olarak değişebilecek bir fiyatla satılır. Satılan menkul kıymetler bazen hazır, bazen de satan kişi bu menkul kıymetlere daha sahip değilken bunları satmaktadır.⁷¹¹ Yani satıcı, bu malı daha sonra piyasadan temin edip belirlenen zamanda alıcıya teslim eder

Hisse senetleri: Devletin, bir şirketin veya kurumun bir borcunu teminat altına alacak menkul kıymetlerdir. Belirli ve sabit yıllık faiz ödemeli uzun vadeli veya kısa vadeli kredilerdir. Örneğin, yüz liralık bir tahvilin yıllık faizi on lira olup, kâr ve zarara tâbi olmayan yıllık faizi olan bir kredidir. *Tahvil* ise; bir yatırımcının devlet veya kurumsal işletmelerin finansman ihtiyacını karşılamak amacıyla onlara belirli bir süre değişken ya da sabit bir faiz oranı ile borç verdiği ve vade sonunda faiz getirisi elde ettiği bir yatırım biçimidir.⁷¹²

Hisse senetleri ve tahviller arasındaki fark:

Tahviller, devlet veya şirket garantili ve sabit faizli kredileridir. Hisse senetleri ise, bir şirkette ortak bir paydır ve hisse satın alan kişi, şirketteki payı oranında şirkete ortak olur.⁷¹³ Şer'î hükmü açısından da tahvillerle işlem yapmak âlimlerin geneline göre caiz değildir. Meşru hisse senetleriyle ticâret yapmak ise başkalarına zarar verme kastı olmaması şartıyla caizdir.

---

⁷¹⁰ Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletuhû*, 7/5034

⁷¹¹ Alâüddin b. Abdürrezzak el-Cunkû, *et-Tekâbuz fi'l-fıkhî'l-İslâmî ve eseruhû ale'l-Büyû'i'l-muâsıra*, (Beyrut: Dâru'n-nefâis, 2004), 273.

⁷¹² Zuhaylî, *el-Muâmelâtü'l-Mâliyyetü'l-Muâsıra*, 487.

⁷¹³ Sâlûs, *el-İktisâdî'l-İslâmî*, 584.

3. Akitler (Kontratlar) Borsası: Akid meclisinde bulunmayan malın, kesin bir fiyatla veya sınırlı tasfiye işlemine bağlı olarak değişebilen borsa fiyatına endeksli bir fiyatla satıldığı yerdir. Satış mekşûf, yani sahip olunmayan bir emtia üzerinde olur. Aynı şekilde satış kabız işlemi olmadan önce gerçekleşir.

Kontratların özeti: Burada, insanın sahip olmadığı ve kabzetmediği bir şeyi satma durumu söz konusudur. Akitte fiyat belirlenmez. Burada, teslim etme ve teslim almanın ertelenmesi durumu vardır. Ayrıca borcun borçla satışı da vardır.⁷¹⁴

2.3.5.4. Borsa İşlemlerinin Şer'î Hükümü

1. Alım ve teslimat, muayene ve onaydan sonra gerçekleştiğinden, satış ilke ve şartlarını yerine getirdiğinden "*emtia borsası*"nda peşin işlemler meşrudur. Bunun şekli şöyledir: Borsada işlem görmesi için belirlenen yerlerde mal numunesinin teşhir edilir. Satın almak isteyen, malların üzerindeki örnek vasıfların aynı olduğundan emin olduktan sonra satın alır ve bedelini ödedikten sonra malları alır. Emtia borsasında vadeli işleme gelince, buna akit satışı denir. Bunda fiyat belirtilmişse ve emtia selem satışı gibi zimmette tanımlı ise, bu satış caizdir. Akit sırasında fiyat belirtilmemişse, geçersiz bir sözleşmedir.

2. Anlık gerçekleşen süreç olan "*menkul kıymetler borsası*"ndaki vadeli işlemlerde bedel ödenir ve menkul kıymetler anında alınır. Bu işlem; "1) Satış ve fiyatın bilinmesi, 2) Fiyatın kesin olması, 3) Değişimin akit meclisinde gerçekleşmesi, 4) Payların mubah olan şirketlerde olması, 5) Satış koşullarının yerine getirilmesi, 6) Cehâlet, belirsizlik, aldatma ve ribâdan uzak olması, 7) Hisselerin satışının, ribâ satışı olduğu için fazlalık ve nesîe ile olmaması" şartlarıyla caizdir.

İki tarafın bedelinin ödenmesini ve menkul kıymetlerin daha önce belirlenen bir süre için teslimini geciktirmeyi kabul ettiği ve mali sigortanın sağlandığı anlaşma olan menkul kıymetler borsasındaki vadeli işleme gelince, bu iki kısma ayrılır:

Birincisi: Bu fiyat farklarının spekülasyon üzerine kurulu ama adına (mudârabe) adı verilen kısımdır ve caiz değildir. Çünkü bu, fiyat yukarı ve aşağı dalgalanmaları üzerinde yapılan bir ticâettir ve satışın sonuçları bilinmemektedir.

---

⁷¹⁴Zühaylî, *el-Muâmelâtü'l-Mâliyyetü'l-Muâsıra*, 488.

İkincisi: Fiyatı ve ne olduğu örtülü(mekşûf) alım satımıdır; yani, gelecekteki hisse senedi, tahvil veya menkul kıymetleri belirli bir fiyata satmak gibi sözleşme süresi esnasında insanın sahip olmadığı bir malı satmaktır. Böyle bir satış geçerli (sahih) olmaz. Aşağıdaki nedenlerden dolayı haram bir satıştır:

- Bu kâğıtlara sahip olmadığı için, bir kişiye sahip olmadığı şeyi satmak gibidir. Hz. Peygamber (s.a.s.) de insanın sahip olmadığı şeyi satmasını yasaklamıştır.

- Teslim edememe durumu vardır. Belirsiz bir şeyi satmaya benzer ve gökyüzündeki kuşu satmak gibidir.

- Nesîe ribâsı olur çünkü bu, borcun borçla satışı kabilindedir.

Hisse satışına gelince, hissenin kesin fiyattan satılması caizdir. Tasfiye zamanına kadar fiyat ertelenirse bilinmeyen fiyata satılması caiz olmaz. Âlimlerin cumhuruna göre satışın sahîh olması için fiyatın bilinmesi şarttır. İmam Ahmet, İbn Teymiyye ve İbn Kayyim buna cevaz verdiler. Çağdaş âlimlerden Abdullah b. Bayyah şöyle der: “Hisse senetlerinin caiz olması, şirketin sermayesinden ortak olan bir kısmı temsil etmesi itibarıyladır. Çünkü sözleşmelerde ve işlemlerde asıl olan, Şâri’in (kanun koyucu) yasak olduğunu belirttiği şeylerin dışındakilerin caiz olmasıdır.”⁷¹⁵ Mekşûf hisselerin yani, akit esnasında emtiaya sahip olmayan satıcının yapmış olduğu satış, insanın sahip olmadığı şeyi satmasının yasak olduğu sabit olduğu için caiz değildir.⁷¹⁶ Qatar Islamic Bank Şeriat Denetleme Kurulu, herhangi bir şirketin hisselerini satın almak isteyenler için iki şart belirlemiştir. Bunlar:

Payın sahibi olan şirketin şeriat denetimine sahip İslamî bir şirket olması.⁷¹⁷ Hisse senedini satın alan kişi, şirketin ortak bir bölümünü satın alır ve bu caiz bir satıştır. Ezher Şeyhi Muhammed Şaltût, bu şirketlerde hisseye cevazına dair fetva verdi. Aynı şekilde el-Ezher Şeyhi Hasan Mâmûn da bu yönde fetva verdi.⁷¹⁸

Üçüncüsü; Tahvillere gelince: Bunlar, devlet veya bir şirketin garantisinde olan menkul kıymetlerdir. Yani bunlar yıllık faizli krediden ibarettir. Kâr ve zarara tâbi

⁷¹⁵ Abdullah b. Bayyah, *Bahs Mukaddem li'l-Meclisi'l-Ûrubîyyi li'l-İftâ*.

⁷¹⁶ Zühaylî, *el-Muâmelâtü'l-Mâliyyetü'l-Muâsıra*, 486.

⁷¹⁷ Sâlûs, *el-Mevsûatü'l-fikhiyyetü'l-muâsıra*, 466.

⁷¹⁸ Abdullah b. Beyyeh, *Bahs Mukaddem li'l-Meclisi'l-Ûrubîyyi li'l-İftâ*, <https://www.e-cfr.org/blog/2017/05/20/العدد-السادس/> (Erişim: 15.03.2022)

değildir. Âlimlerin çoğu alım satımda böyle bir işlemin caiz olmadığı görüşündedir. Çünkü bunlar menfaat celbeden kredilerdendir. Menfaat celbeden her kredi ise ribâdır.

Burada Dünya İslam Birliği Fıkıh Konseyi'nin konuyla ilgili verdiği karar şöyledir:

Öncelikle bu konuda genel bir şeriat hükmü vermek mümkün değildir. Bunun yerine bunlarda gerçekleşen tüm işlemlere ilişkin hüküm ayrı ayrı verilmelidir.

İkinci olarak: akit meclisinde şeran kabzetmenin şart kılındığı şeylerde kabzın gerçekleştiği, satıcının mülkünde mevcut ve hazır olan mallar üzerinde peşin sözleşmeler yapılması caiz sözleşmelerdendir. Bunlar da şeran haram kılınmış şeyler üzerindeki akitler olmamalıdır. Satılacak şey satıcının mülkünde değilse o zaman, bunda selem şartları bulunmalıdır. Daha sonra müşterinin bunu kabzetmeden önce onu satması caiz değildir.

Üçüncüsü: Şirket ya da kurum hisseleri üzerindeki peşin akitlerde, bu şirket veya müesseseler faizli bankaların şirketleri ve içki şirketleri gibi şeran haram işlemlere konu olmadıkları sürece, hisseler satıcının mülkünde olursa şeran caizdir. Aksi takdirde bunların hisseleri üzerinde yapılan alım-satım sözleşmesi haram olur.

Dördüncüsü: Faizli kredi tahvilleri üzerindeki peşin ve vadeli sözleşmeler her çeşidiyle şeran caiz değildir. Çünkü bunlar haram kılınmış faiz içeren işlemlerdir.

Beşincisi: Finansal piyasada (borsa) yürütüldüğü şekilde, tüm çeşitleriyle mekşûf üzere yani, satıcının mülkiyetinde olmayan hisse ve emtia üzerinde gerçekleşen vadeli sözleşmeler şeran caiz değildir. Çünkü bunlar, daha sonra satın alıp zamanında teslim etmeye dayanarak şahsın sahip olmadığı bir şeyi satışını içerir. Bu, Hz. Peygamber'den (s.a.s.) gelen sahih rivayetlere göre nehyedilmiştir. O şöyle buyurmuştur: “Senin yanında olan şeyi satma”⁷¹⁹ Aynı şekilde İmam Ahmed ve Ebu Davud'un Zeyd b.Sâbit'ten sahih bir isnatla zikrettikleri şu hadis de vardır: “Hz. Peygamber (s.a.s.) Tüccarların, ellerine geçirinceye kadar satın aldıkları eşyaları satmalarını nehyetti.”⁷²⁰

⁷¹⁹Ebû Dâvûd, “Büyû’”, 68; Tirmizî, “Büyû’”, 19; Nesâî, Büyû’”, 60.

⁷²⁰ Buhârî, Buyû, 54; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, 1/252.

Altıncısı: Finans piyasasında (borsa) vadeli işlem sözleşmeleri, İslâm hukukunda caiz olan selem satışıyla aynı şey değildir. Çünkü aralarında iki bakımdan fark vardır:

a- Finans piyasasında (borsa) vadeli işlem sözleşmelerinde bedel akit meclisinde ödenmez. Bedel ödemesi tasfiye zamanına ertelenir. Selem akdinde ise bedelin akit meclisinde ödenmesi gerekir.

b- Finansal piyasada (borsa), üzerinde akit yapılan mallar ilk satıcının zimmetindeyken ve bunlar ilk alıcı almadan önce birkaç defa satılır. Bunun amacı, yalnızca aktif olmayan satıcılar ve alıcılar arasındaki fiyat farklılıklarını kabzetmek veya ödemektir. Bu kişiler, aynen kumarda olduğu gibi kâr ve zarar açısından riske girmektedirler. Selem akdinde ise kabzedilmeden önce ürün satışı caiz değildir⁷²¹.

"Kontratlar sözleşmesi"ne dayalı borsada ise akid meclisinde bulunmayan malın, kesin bir fiyatla veya sınırlı tasfiye işlemine bağlı olarak değişebilen borsa fiyatına endeksli bir fiyatla satılması söz konusudur.

Özetle, "borsada cereyan eden teamüllerin tümü haramdır veya helaldir demek mümkün gözükmemektedir. Bunun helali olduğu gibi, haramı da vardır. Bunun için borsadaki işlemlerin helal ve haram olanların birbirinden ayırt edilmesine ihtiyaç vardır. İslâm hukukuna göre devlet tahvilleri, hazine bonusu, imtiyazlı hisse senetleri ve vadeli satış işleriyle teamül etmek caiz değildir. Bunların dışındaki hisse senetlerine gelince, İslâm'ın çizdiği çizgi dâhilinde yürütülecek olursa caizdir..."⁷²²

2.3.5.5. Zamanın Borsaya Etkisi

Zamanın borsaya etkisi konusunda şunlar söylenebilir:

1. Borsadaki sözleşmeler *zaman* açısından *iki* kısma ayrılır:⁷²³

- **Peşin Akitler:** Bunlar, akit taraflarının iki bedeli (fiyat ve emtia) derhal veya 48 saati aşmayan kısa bir süre içinde teslim etmek zorunda olduğu akitlerdir. Bunun

⁷²¹ Heyet, *Mecelletü Mücemmeu'l-Fıkhi'l-İslâmî*, (1404), 7/421-422.

⁷²² Halil Güneç, Faiz, Finans ve Borsa İle İlgili Bazı Meseleler, I. Uluslararası İslâm Ticaret Hukukunun Günümüzdeki Meseleleri Kongresi, Editör, Doç. Dr. Mehmet Bayyığıt, Komdad Yay., Konya, 1997, 270. http://isamveri.org/pdfdrg/D061359/1997/1997_GUNENCH.pdf Erişim Tarihi: 24.01.2021, saat: 00:11.

⁷²³ Muslih-Salâh, *Mâ lâ Yese'u't-tâcira Cehlühü*, 236.

manası akit meclisinde derhal parayı teslim edeceksin demek değildir. Borsa dışındaki normal alış-verişlerde de böyledir. Bu durumda malı teslim alınca semeni peşin vereceksin demek olur. Bu teslim de ancak akit tamamlandıktan ve zaman geçtikten sonra olur.

- **Vadeli Akitler:** Bu akitlerde bedeller, sözleşme anında ittifak edilen belirli bir süre sonra ödenir ve genellikle Borsa Komisyonu tarafından kararlaştırılan ve tarihleri önceden belirlenen tasfiye günlerinde tasfiye edilir. Mülkiyet devri ve bedelin ödenmesi, sözleşme sırasında akit taraflarınca belirlenen sonraki bir güne ertelenir.

Binaen aleyh, emtia borsasında, az bir miktar hariç tüm para ödenir veya tamamı emtia tamamen teslim ediliş zamanına ertelenir. Bunda peşin ve vadeli bir işlem vardır. Peşin ve vadenin her birisi menkul kıymetlerde ve emtiada olur.

2. Borsa piyasalarında yer alan *vadeli işlem* akitleri şeran caiz değildir. Çünkü sözleşme tarafları arasında akit meclisi zamanında değişim gerçekleşmez. Her ne kadar vakti tayin edilmiş bir zamanda teslim edilecekse de bu borcun borçla ödenmesidir ki caiz değildir. Çünkü satıcı, alıcıya bir şey teslim etmemiş, alıcı da satıcıdan bir şey almamış bu durumda da her iki taraf ta semeni tehir etmiştir.⁷²⁴

3. Borsa fiyatları, arz ve talep gibi belirli koşullara bağlı olması, iyi veya kötü atmosfer koşulları nedeniyle zamandan zamana göre değişkenlik arz etmektedir.

4. Borsadaki sözleşmelerin, akit meclisinde hazır bulunan şeyler veya olmayan şeyler üzerinde olabilir. Aynı şekilde bedel, akit meclisinde belirlenip ödenebilir ve tasfiye zamanına kadar ertelenebilir.

5. Menkul kıymetler borsasında satılan menkul kıymetlerin akit meclisinde bulunması şart değildir. Bu vadeli işlemlerde ya fiyat farkı üzerinde mudârabe (spekülasyon) olur ki bunda sonuçlar meçhuldür ve dolayısıyla haramdır. Böyle bir işlem husumete ve ayrılığa sebep olur. Ya da içindeki alım ve satım mekşûf üzere olur. Bu da tahvillerin veya diğerlerinin gelecekte belirli bir fiyattan satışlarıdır. Bu durumda kâğıtlar akit meclisinde mevcut olmaz. Bu ise belirsiz bir şeyin satışı olduğu için haram bir satıştır.

---

⁷²⁴ Tüveycirî, *Mevsu'atü'l-fıkhi'l-İslâmî*, 3/575.

Peşin işlemlerde ise akit meclisinde teslim gerçekleştiği için bu caizdir.

6. Akit borsasında, akit meclisinde hazır bulunmayan emtialara ait ticari kontratlar satılır. Satış, vadesi geldiğinde mekşûf üzere olur ve buna mekşûf satış denir. Bu da olmayan bir şeyin satışı olduğu için haram bir satıştır.

7. Borsadaki tahviller, üzerlerinde yıllık faiz olan uzun vadeli veya kısa vadeli kredilerdir ve haramdır. Hatta burada ribanın her çeşidi cereyan etmektedir.⁷²⁵

8. Mal, para, tahvil veya hisse olsun, sahip olmadığı şeyin selem gibi, akit meclisinde bedel kabzedilmeden satışının yapıldığı ve borsada gerçekleşen satışlar. Bunlar caiz değildir. Çünkü selem akdi yapan kişinin, malı henüz kabzetmeden satmasının caiz olmadığı konusunda fakihler icma etmişlerdir.

9. Borsa piyasalarındaki satışlar, kabzetmeden önce satılırsa caiz değildir.

10. Akit borsası, hemen değil gelecekte teslim edileceği değerlendirilen satıştır. Teslim edilme ihtimali oldukça yüksek olan bir işlem ister borsa da isterse diğer işlemlerde olsun caizdir.⁷²⁶

2.3.6. Sigortayı İlgilendiren Konuların Zamanla İrtibatı

Sigorta konusu, modern dönemde yeni ortaya çıkmış ve İslâm dünyasında üzerinde araştırma yapılan fıkıh problemlerinden birisidir. Bu konu son ikiyüz yılın nevâzil konularından denilebilir. Ancak Hanefî fakihlerinden İbn Âbidîn (ö. 1252/1836), hicrî XIII. yüzyılda kaleme aldığı *Reddü'l-muhtâr*'da buna benzer bir başlık sayılabilecek olan (Tüccarların Sevkere/Sûkerâ(سوكرة) diye isimlendirdikleri Ödeme ve Kervanda Ölen Savaşçının Sigortası Hakkında Önemli Bir Konu) adı altında sigorta konusuna temas etmiş ve sigortaya cevaz vermemiştir.⁷²⁷

Hâlbuki insanlar her devirde mal ve can güvenliklerini tehdit edebilen tehlikelere karşı bunlardan doğabilecek zararlara karşı tedbirler aldıkları insani bir refleksdir. Tarihte en bilinen metod öncelikle karşılıklı yardımlaşma yoluyla zararın birlikte karşılanması şeklindeki risk paylaşımıdır. Bu yöntemler değişik türleriyle birçok toplumda görülmüş, modern ve teknik anlamıyla sigorta sisteminin doğuşuyla

⁷²⁵ Tüveycirî, *Mevsu'atü'l-fikhi'l-İslâmî*, 3/580.

⁷²⁶ Murad, *el-Mukaddime fi'fikhi'l-Asr*, 2/952.

⁷²⁷ İbn Abidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 4/170; İbn Abidîn, *Mecmuatü'r-Resâil*, 2/175-176.

da geniş bir yaygınlık kazanmıştır. Biz de bu başlık altında sigorta konusunun tamamına değil konumuz olan zamanla irtibatına kısaca temas edeceğiz:

2.3.6.1. Sigortanın Genel Tanımı

Arapça'da *sigorta* manasını ifade etmek üzere *lügatte*; أمن "emine" fiilinden türemiş ve "tef'îl" kalıbındaki "تامين" (te'mîn) kelimesi kullanılır. Emân, güvenme ve emanet gibi manalarına gelir.⁷²⁸

Terim anlamı ise; Muâvada, teberru ya da her ikisinin karmasını temel alan karşılıklı sözleşmeye dayalı bir sistemdir. Bu akidde herhangi bir kaza ve benzeri durumlarda bir taraf diğerine parasal tazminat ödeme yükümlülüğü vardır.⁷²⁹ Şöyle de denilmiştir: Gerçekte, belli bir alanda sigorta isteyen müşteriden zararların def'i için bir hizmet sağlama karşılığında, kâr amaçlı yapılan ticarî yeni bir akittir.⁷³⁰

"Zamanımızda sigorta kelimesi hem sigortalılarla sigortacı arasında gerçekleşen sözleşmeyi, hem de sigortacılık yapan kurumu belirtir. Hukukta birinci anlamıyla sigorta, "sigortacının sigortalının ödediği primler karşılığında parayla ölçülebilir bir menfaatini ihlâl eden muhtemel tehlikenin meydana gelmesi halinde tazminat ödemeyi yahut bir veya birkaç kimsenin hayat müddetleri sebebiyle veya hayatlarında meydana gelen belli birtakım hadiseler dolayısıyla bir para ödemeyi veya sair edalarda bulunmayı taahhüt ettiği akid" şeklinde tanımlanır."⁷³¹

Tanıma göre sigorta sözleşmesinin rükünleri; 1) Akdin tarafları arasında rıza olması, 2) *Akdin tarafları*: Sigorta yapan ve sigorta yaptırandır, 3) *Sigorta miktarı*: Sigorta için ödenen paradır, 4) *Risk*: Muhtemel bir olaydır, 5) *Faydalanıcı*: İster sigortalı ister çocuk, ister kadın, ister başka biri olsun, paranın ödeneceği sigorta primidir, 6) *Risk*: Kontratta belirtilen süresi bakımından sigorta yapanın düşmesi muhtemel risk, 7) *Süre*: Sigorta akdinin diğer bir unsuru da akdin devam süresidir.

⁷²⁸ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 13/21.

⁷²⁹ Abdürrazzâk es-Senhûrî, *el-Vasît fi şerhi'l-Kânûni'l-Medenî*, 12 cilt (Kahire: Dâru'n-Nahda, 1968), 7/1086 vd.

⁷³⁰ Fadl b. Abdullah Murad, *el-Mukaddime fi fihri'l-Asr*, 2 cilt (San'a: Mektebetü'l-Cil, 2016), 2/857.

⁷³¹ Nihat Dalgın, "Sigorta", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 37/159-164.

Mesela; bir kişinin başına, bir trafik kazası veya başka bir şey gelmesi durumunda şirketin bunu tazmin etme taahhüdü karşılığında yılda bin lira ödemesi için bir sigorta şirketi ile anlaşması.

2.3.6.2. Sigortanın Çeşitleri

Sigorta ile ilgili olarak, sözleşme yapan tarafların her biri fiyatın belirli bir miktar para olması konusunda hemfikirdir ve aynı zamanda satış meclisinde bu miktardaki parayı kalıcı gelire veya satıcı için zamanı hayatı boyunca olması şartıyla bir maaşa çevirmeyi kabul ederler.

Sigorta uygulamaları genel ve özel olarak iki kısma ayrılır:

1. Özel veya bireysel sigorta: Bu, sigorta isteyen kişinin belirli bir risk karşısında şahsı için yaptırdığı sigortadır.

2. Sosyal veya genel sigorta: Bir grup bireyi içerir ve sigorta, hastalık, yaşlılık veya sakatlık gibi belirli risklerden dolayı yapılır.⁷³²

Temelde yukarıdaki esaslara göre çalışan sigorta çeşitlerinden özel ve sosyal olanlar arasında en yaygın olanları şu üç başlık altında toplanabilir:

1. Kooperatif sigortası: Karşılıklı yardımlaşma veya İslamî olarak da adlandırılır.

2. Ticarî sigorta: Bu sigorta kâr amaçlıdır ve genellikle sabit taksitlerle olur.

3. Sosyal Sigorta: İşçileri organize eden ve onları iş kazalarından, hastalıklardan, sakatlıklardan ve yaşlılıktan koruyan sözleşmedir. İşçilerin yanı sıra işverenler ve devletin kendisi buna katkıda bulunur. Onu devlet düzenler ve işlerini yönetir.”⁷³³

Şimdi bu üç temel sigorta işleyişi hakkında detaylı bilgi vermek istiyoruz:

2.3.6.2.1. Kooperatif Sigortası ve Zamanla İrtibatı

Kooperatif sigortası; bir grup insanın her biri tarafından ödenecek belirli bir taksitle finanse etmeleri için bir fon oluşturarak bir sandık oluşturmaları şeklindeki bir yapı olarak tarif edilir. Bunların her birisi belirli bir kaza sonucu yaralanırsa bu fondan

⁷³²Zühaylî, *el-Muâmelâtü'l-mâliyye*, 271.

⁷³³Senhürî, *el-Vasît*, 7/1156.

belirli bir pay alır.⁷³⁴ Buna göre bu grubun bir üyesine zarar geldiğinde ödenmesi için üyelere tazminat tahsilâtıdır. Bu sebeple bu sigortaya "teâvünî sigorta" yani yardımlaşma sigortası da denilir.

Kooperatif sigortası, dayanışma ve kardeşliğin bir tezahürüdür ve tüm sigorta çeşitleri için alternatiftir. Çünkü İslam toplumu, kardeşlik ve sevgiye dayanan şefkatli ve işbirlikçi bir toplumdur. Bu yüzden insanlar Yüce Allah'ın rızasını almak ve sevap işlemek için iyilik yaparlar.

İslam'a göre de meşru kabul edilen bu **kooperatif** usulü sigortanın temel ilkeleri ve unsurları hakkında şunlar söylenebilir:⁷³⁵

1. İslâm hukukunun hükümlerini ihlâl etmemek.
2. Meşru bir denetim organının olması.
3. Teberruya dayalı olması. Yani katılımcılar arasında dayanışma ve yardımlaşma ilkesi gözetilmelidir.
4. Sigorta fazlasının katılımcılara dağıtılması.
5. Yönetim, zarar ve benzerlerine katılım.
6. Parayla ticâret yapma konusunda para sahibi ile mudârib arasında bir ortaklık olan mudârabe sözleşmesini benimsemek.
7. Katılımın ya da ortaklığı belli bir sisteme bağlanması.

Bu sigorta, ticâreti içermez ve belirli bir alanda sigorta isteyen müşteri adına kötülüklerin savılması için bir hizmet sağlamaya dayalı bir sözleşmedir. Kar amacı gütmeyen. Aksine, bunun amacı işbirliği, yardımlaşma ve açıkları kapatmaktır. Aidat, sabit bir temele değil, değişken aboneliğe dayanmaktadır. İşbirliği ilkesi üzerine kurulur. Para zarar gören kişiye ödenir ve katkı payları ödenen tazminatı aşarsa, üyeler fazlalığı geri alma hakkına sahiptir. Aynı zamanda şeriat yasaklarının bulunmadığı, rıza ile yapılan ve bir kredi olmadığı için de ribâdan salim olan ticari bir sözleşmedir.

⁷³⁴Faysal Mevlevî, *Nizâmü 't-te'mîn fi 'l-fikhi 'l-İslâmî*, (Beyrut, y.y., 1988), 36.

⁷³⁵Karadâğî, *Buhûsün fi Fikhi 'l-Muâmelâti 'l-Muâsıra*, 320.

Bilinen bir menfaat üzere yapılan bir sözleşmedir ve akit mahalli bilinir. Menfaatleri her iki taraf için de ağır basar.⁷³⁶

Kooperatif usulü sigortacılık farklı meslek grupları arasında mesela; Sendikalarda, memurlarda ve benzeri meslek sahipleri arasında ya da Tehlike veya kaza sonucu yaralananlar için harcanmak üzere kırsal ve şehirlerde kurulan dernek vb. tüzel kişiliklerin kurulabilir.

Kooperatif sigortaları için; "zarar ve kâr amacı gütmeme, sigorta yapan ile sigorta yapılan bir nevi bizzat kişinin kendisi olma, aidatların miktarının belli olması, isteğe bağlı, yani gayr-i lazım olmanın yanında karara bağlandığı anda her iki taraf için bağlayıcı bir teberru/hibe sözleşmesi olma, yardımlaşmanın İslâm hukukunun hükümlerini ihlal etmeme ve sigorta fazlasının katılımcılara dağıtılması gibi özel şartları sıralanır.⁷³⁷

2.3.6.2.1.1. Kooperatif Sigortasının Hükümü

Çağdaş ilim adamlarının çoğu, faize benzeyen muamele içerse bile kooperatif sigortasının her biçim ve şekliyle caiz olduğu görüşündedir. Bağış ve işbirliğine dayalı sözleşmelerden biri olduğu için o kadarı bağışlanır. Kâr amaçlı ve karşılıklı değildir. Bilinemezlik ve belirsizlik söz konusu değildir. Bu iyilik ve takva üzere yardımlaşma kapsamındadır. Bu nedenle menduptur.

Şu âyet kooperatif sigortasının “*İyilik ve takva üzere yardımlaşın, günah ve düşmanlık üzere yardımlaşmayın*”⁷³⁸ ayeti çerçevesinde caiz olduğuna hükmedilir. Yardımlaşmayı teşvik eden hadislerden biri de “*Kul, kardeşinin yardımında olduğu sürece Allah da kulun yardımındadır,*”⁷³⁹ mealindeki hadistir.

İslami Araştırmalar Akademisi, 1385'te ikinci konferansında sigorta hakkında şunları belirtir: Üyelerine ihtiyaç duydukları faydaları ve hizmetleri sağlamak için tüm sigorta isteyenlerin katıldığı kooperatif cemiyetleri tarafından gerçekleştirilen sigorta türleri meşrudur. Bunlar iyilik üzere yardımlaşma cinsindedir.

⁷³⁶Muhammed Beltâcî, *Ukûdü't-Te'mîn min veçhi'l-Fıkhî'l-İslâmî* (Mısır: Dârü's-selâm, 2008), 202.

⁷³⁷Heyet, *Mecelletü Mücemmeu'l-Fıkhî'l-İslâmî*, 13/1312.

⁷³⁸el-Mâide: 5/2.

⁷³⁹Müslim, "Zikr", 38; İbn-i Mâce, *Mukaddime*, 17.

İslam Fıkıh Akademisi de, Mekke-i Mükerrreme'de Şaban 1428/2007'de düzenlenen ilk oturumunda aşağıdaki deliller sebebiyle icma ile kooperatif sigortasının caiz olduğunu kabul etti:

1. Bu kooperatif sigortası, afetler meydana geldiğinde tehlikeleri dağıtmak ve sorumluluğu paylaşmak için gerçek manada işbirliği yapmayı amaçlayan bağış sözleşmelerinden biridir. Bu, zarar gören kişiyi tazmin etmek için tahsis edilen parasal miktarlara kişilerin katkı yapmasıyla gerçekleşir. Kooperatif sigorta grubu, başkalarının parasından ticâreti veya kârı hedef almaz. Aksine, riskleri aralarında dağıtmayı ve hasarı üstlenmek için işbirliği yapmayı hedeflemektedir.

2. Kooperatif sigortası, nesîe ribâsı ve fazlalık ribâsı olmak üzere ribânın iki türünden de yoksundur. Hissedarların sözleşmeleri ribâyaya dayalı değildir ve taksitlerden tahsil ettiklerini faizli işlemlerde kullanmazlar.

3. Kooperatif sigortasında pay sahiplerinin kendilerine neyin fayda sağlayacağını belirlenmesi konusundaki bilgisizliklerinin bir zararı yoktur. Onlar bağışçı oldukları için risk bunda, ticari sigortadan farklı olarak belirsizlik veya kumar yoktur. Ticari sigorta ise ticari bir mufâvada sözleşmesidir.

4. Bir grup hissedar veya onların temsilcileri, bu işbirliğinin kurulma amacını gerçekleştirmek için toplanan primleri ister bağış ister belirli bir ücret karşılığında yatırır.⁷⁴⁰

Ezher İslamî Araştırma Konseyi de, üyelerine ihtiyaç duydukları yardım ve hizmetleri sağlamak için tüm sigortalıların katıldığı kooperatif dernekleri tarafından yürütülen kooperatif sigortasının caiz olduğu görüşündedir. Özellikle İslâm hukukunun kaide ve amaçlarına tamamen uygun olduğu için tüm haram şüphelerinden uzak olduğu için meşru bir konudur. Bu, İslâm'da bir sosyal dayanışma ve iyilik ve takva üzerinde yardımlaşma biçimidir.⁷⁴¹

Avrupa Fetva Konseyi de dâhil olmak üzere çeşitli hukuk konseyleri tarafından, meşruiyetine dair birçok karar verildi. Avrupa Fetva Konseyi, işbirliği ve dayanışma esaslı üzere kurulduğu zaman hayat sigortasına şer'î bir engel olmadığı görüşündedir.

⁷⁴⁰Heyet, *Mecelletü Mücemmei'l-Fıkhî'l-İslâmî*, 2/476; 13/1478.

⁷⁴¹*Mecelletü'l-Buhûsi'l-Fıkhîyyeti'l-Muâsıra*, 63.

Bu, bağışçının geri iadesiz taksitlere olan bağlılığı ve bu amaç için tahsis edilen fondan katılımcıların üzerine düşen risklerin karşılanması organizasyonu sayesinde olmaktadır.⁷⁴²

2.3.6.2.1.2. Zamanın Kooperatif Sigortasına Etkisi

Zamanın kooperatif sigortasına etkisi konusunda şunlar söylenebilir:

1. Kooperatif sigortası devletin veya şirketin bir menfaat elde etmek üzere para toplamak için yaptığı şeydir. Tehlike ya da felakete maruz kalabileceği bir anda bunlardan birine ödeme yapar. Aslında sigorta sözleşmesinin ana unsurunu teşkil eden "tehlikenin (rizikonun), *bireysel* olarak ne zaman gerçekleşeceği kural olarak belirsizdir. Buna rağmen bu sigorta bir yardımlaşma amacı içerdiğinden caizdir denilmiştir. Yani riziko zamanının bilinmemesi, fıktaki "cehalet" olarak algılanmamıştır. Bu durumda İslâmî sigorta şirketleri sigorta primlerini mülkiyetlerine geçirmez. Bu şirketler tecrübeler sonucu oluşan ihtimale göre bir prim miktarı belirler ve bu toplanan aidatlar meşru yollarla ve şeriat gözetiminde yatırım yapılmak üzere bir emanet olarak kabul edilir. Yatırılan taksitli aidatlar emanet hükümlerine tabidir. Parayı toplayan devlet ya da şahsın bu parayı emanet hükümlerine korumaları gerekir. Aradan geçen zaman etkilemez.

2. Şirket zarar gören kişiye parayı ödedikten sonra, aidatlar ödenen tazminattan fazla olursa, üyeler paralarından fazlasını alma hakkına sahiptir. Para sabit durmuşsa kalan miktar paylaşılır. Para helal yoldan kar amacıyla çalıştırılmışsa elde edilen kar üyeler arasında paylaşılır.

3. Bu sigorta, zamana dayalı, yani süreli bir sözleşmedir. Bu nedenle üzerinde anlaşılan belirli süreye kadar devam eder.

4. Üyelerin katılımı, sözleşmeye göre sürekli ve geçici olabilir, ancak, sigortalının parayı teslim zamanı, belirli değildir ve riskin oluşma zamanına göre askıdadır.

5. Bu sigorta, sözleşmenin imzalandığı andan itibaren başlar ve sigortanın bitimiyle sona erer.

---

⁷⁴² Avrupa Fetva Konseyi, Sekizinci Oturum, Valensiya-İspanya.

6. Üyelerin kararlaştırılan belirli süre geçtikten sonra sigortadan çekilme hakkına sahiptir. Bu, dernek tüzüğüne göre olur. Şirketteki payı da sigortada geçirilen zamana göre belirli bir yüzdeye göre verilir.

2.3.6.2.2. Ticarî Sigorta ve Zamanla İrtibatı

Ticarî sigorta, bireylerin özel menfaatlerinin çeşitli rizikolara karşı teminat altına alınması için serbest iradeleriyle meydana getirdikleri bir sigorta türü olup daha çok *özel sigorta* kapsamında değerlendirilir. Bu uygulama sabit taksitli sigortadır. Sigorta isteyen kişi, katkı payına göre sigorta şirketine belirli bir prim ödemekle yükümlüdür. Sigortacının (şirket) sigortalı veya sigorta isteyen kişi uğradığı zarar için tazminat ödemesi şartıyla. Kaza gerçekleşmezse sigorta isteyen kişi taksit hakkını kaybeder ve sigortacının hakkı olur.⁷⁴³ Nitekim yukarıda sigorta hakkında genel bilgi verilirken kısaca açıklama yapılmıştı.

Bu sigortada şirket, sigorta isteyen kişiden sabit taksitler alarak kâr amacı güder, işbirliği ve dayanışmayı hedeflemez.

Ticarî bir sigorta şirketindeki riskin çeşitli koşulları vardır. Bunlardan bazıları şöyledir:

1. Bir arabanın yanması gibi olabilecek veya olmayabilecek bir olasılıktır.
2. Riskin, tamamen iki taraftan birinin iradesiyle ilgili olmaması.
3. Riskin, sigortacının kanunen yasaklanmamış faaliyetlerinden kaynaklanması gerekir. Örneğin sigortanın kaçakçılık veya uyuşturucu kaçakçılığı için olmaması gerekir.
4. Risk gelecekle ilgili olmalıdır. Geçmişte meydana gelen bir riski sigortalamak geçerli değildir.

Örnek: Bir kişinin; bir yıl içinde bir trafik kazası olması durumunda şirketin kendisine tazmin etme taahhüdü karşılığında arabasını bir yıl süreyle sigortalaması için bin lira ödemek üzere sigorta şirketi ile anlaşması. Kazada bir yıl geçtiği halde kaza gerçekleşmemişse, o zaman ödediği para şirkete ait olur ve dolayısıyla sigortalı

---

⁷⁴³Zühaylî, *el-Muâmelâtü 'l-Mâliyyetü 'l-Muâsıra*, 270.

kişi zarar eder. Daha büyük bir kaza yaptığında da şirketin ödenen miktardan fazla ödemesine sebep olabilir ve sigortalı kişi zengin olabilir.

Ticari sigorta konusu bakımından da iki bölüme ayrılır:

1. Hırsızlık, yangın veya trafik kazaları sigortası gibi hasar sigortası.
2. İnsanların insanlara karşı yaşamı, ölümü, sağlığı ve güvenliği açısından başına gelebilecek tehlikelerden dolayı sigortalanması.⁷⁴⁴

2.3.6.2.2.1. Ticarî Sigortanın Özellikleri

1. Sözleşmenin tarafları arasında rızaya dayalı bir sözleşme olması.
2. İçinde çoğunlukla mufâvadanın olduğu bir sözleşme: Yani, sözleşme taraflarından her birinin bir ücret aldığı sözleşme olması.
3. İleriye dönük ihtimale dayalı bir sözleşme olması: Yani gerçekleşebilir veya gerçekleşmeyebilir bir sözleşme olması.
4. İki tarafın güçlü ve zayıf yönler arasında ayırım yaptığı bir sözleşme olması. Buradaki güçlü yönden kasıt, herhangi bir koşulu dayatabileceğinden dolayı genellikle şirketin gücüdür.
5. Zamanın belirtildiği bir süresi bilinen sözleşmenin olması.
6. Her iki taraf için bağlayıcı bir sözleşme olması. Dolayısıyla taraflardan hiçbirinin ondan çekilmesi caiz değildir.⁷⁴⁵

Ticarî Sigortanın Çeşitleri:

1. Eşya sigortası: Ev vs. şeyleri sigortalamak gibi hasar ve zarara uğrayan şeylerdir.
2. İnsan sigortası: Yaşam sırasında veya ölümden sonra olabilir.

2.3.6.2.2.2. Ticarî Sigortanın Şer'î Hükümü

Yukarıda da belirtildiği üzere hicrî 13. yüzyıl fakihlerinden olan İbn Âbidîn ticarî sigortaya dâhil ettiği deniz sigortasına cevaz vermemiştir. "Sevkere" adı verilen sigorta hakkında konuşurken; "Bana öyle geliyor ki tüccarın, telef olan malından bir

⁷⁴⁴Sâlûs, *el-Müvessetü'l-fikhiyyetü'l-Muâsıra*, 273-374.

⁷⁴⁵ Garîb el-Cemâl, *et-Te'mînü't-ticâriyyü ve'l-bedilü'l-İslâmî*, (Kahire; Dâru'l-İ'tisâm, 1979), 22.

bedel alması helâl olmaz çünkü bu gereksiz bir taahhüttür. Şayet, para yatıran kişi depozitodan bir ücret alır ve helak olursa onu garanti eder, dersen ben de derim ki: Bizim meselemiz öyle değildir. Çünkü mal sevkere sahibinin elinde değil bilakis, gemi sahibinin elindedir. Sevkere sahibi, geminin sahibi olursa ortak bir ücretli çalışan olur. Koruma ve taşıma karşılığında ücretini alır. Hem mevduat sahibi hem de ücretli çalışanın durumu ölüm, boğulma ve benzeri gibi riskten korunması mümkün olmayan şeyleri garanti edemeyecek şekilde müşterektir...”der. ⁷⁴⁶

Çağdaş âlimlerin geneli bunun *haram* olduğu görüşüne varmışlardır. Haramlık bunun her biçim ve şeklini kapsar. Çünkü bu, kapsam üzerinde askıda kalan fasit bir akit olduğu için bazen gerçekleşir, bazen de gerçekleşmez. Bu akit, kumar, bilinemezlik, aldanma ve ribaya dayanmaktadır. Bunda bilinememe ve insanların mallarını haksız yere yeme durumu vardır.

1976'da Mekke'de düzenlenen Birinci Uluslararası İslâm Ekonomisi Kongresi, "...bu çağda ticari sigorta şirketlerinin uyguladığı ticari sigortacılığın, işbirliği ve dayanışmanın şer'î formülünü gerçekleştirmediği görüşündedir. Çünkü onda, feshini gerektiren hukuki şartlar oluşmamıştır. Kongre ticari sigortanın *haram* olduğuna karar verdi..." denilmiştir. İslam Fıkıh Akademisi, Mekke-i Mükerrreme'de Şaban hicrî 1404/1984'de düzenlenen ilk oturumunda; "oylamaya katılanlardan Mustafa ez-Zerka hariç, diğer üyelerin şahıs, ticari mal vs. her türlü ticarî sigortanın icma ile haram sayılması gerektiğine karar vermişlerdir. ⁷⁴⁷

Avrupa Fetva Birliği, el-Ezher'deki İslamî Araştırma Konseyi, Suudi Arabistan Heyet-i Kibârî'l-Ulema ve İslam Fıkıh Akademisi'nin ticari sigortanın yasaklanmasına ilişkin kararı da dâhil olmak üzere çağdaş bilim adamlarının ve fıkıh konseylerinin çoğu bu konuda ittifak halindedirler. ⁷⁴⁸

“Bir uygulamanın İslâm hukuku açısından meşru olup olmadığını tespit edebilmek için, kurumun meydana gelmesini sağlayan sözleşmenin meşruluğunun tartışılması, bunun için de, söz konusu sözleşmenin sıhhatine engel olan unsurlarla

⁷⁴⁶ İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr*, 4/70.

⁷⁴⁷ *Mecelletü Mecme'i'l-fikhi'l-İslâmî*, 2/ 471 – 13/1473.

⁷⁴⁸ Mahmud Ali es-Sertâvî. *ed-Davâbitü'l-mi'yâriyye li Sıyaği'l-İstismâr*, (Amman: Dâru'l-Fikr, 2015), 296.

ilişkisinin belirlenmesi önemlidir. İslâm âlimlerine göre, sözleşmenin ticari ya da teberru niteliğine sahip oluşu, akdin söz konusu unsurlardan etkilenme şekli değiştirilmektedir. Bu nedenle, öncelikli olarak, karşılıklı sigorta sözleşmesinin ticari ya da teberru grubuna dâhil olduğunun belirlenmesi gerekmektedir. İkinci aşamada ise, karşılıklı sigortaların akdin meşruluğunu etkileyen unsurlarla ilişkisini ortaya koyarak, sözleşmenin meşru olup olmadığı netlik kazanabilecektir.

Karşılıklı sigorta sözleşmesinin meşruiyetine engel olabilecek unsurların bulunup bulunmadığını tespit etmeyi amaçladığımız son bölümde; karşılıklı sigorta sözleşmesinin garar ve faiz unsurlarından uzak bulunduğu belirlenmiştir. Bu sigortaların işleyişinde de özellikle garar ve faizden kaçınılmasına dikkat edilmesinin uygun olacağı vurgulanmıştır. Böylece, yeni olan karşılıklı sigorta sözleşmesinin ve bunun üzerine kurulan karşılıklı sigortaların herhangi bir nasla çelişmemesi yanında, haram unsurlar da taşımadığı tespit edilmiş olup, modern hukuklarca meşru görülen karşılıklı sigortaların İslâm hukuku açısından da meşru olduğu, bu tür kurumların, "iyilik ve takvada yardımlaşın..." (Maide: 5/2) şeklindeki ilahî emrin çağdaş bir görünümü olarak değerlendirilmesinin uygun olacağı sonucuna ulaşılmıştır.⁷⁴⁹ Bu izahattan sonra ticari sigortanın caiz olmamasının gerekçelerinin sıralamak istiyoruz:

1. İçinde ribânın bulunması:

Bu sigorta ribanın her iki türünü de yani fazlalık ribâsı ve nesfe ribasını içerir. Şirket sigorta isteyene veya mirasçılara ödediği paradan daha fazlasını öderse, fazlalık ribâsı olur. Şayet sigortacı, bu parayı bir süre sonra öderse bu durumda da nesfe ribâsı olur. Her ikisi de haramdır. Çünkü ticarî sigortaların primlerinde bedelsiz bir artış ödenir ve şirketler de bu sigorta parasını faize yatırır. Keza, sigorta yaptıran kişi tahakkuk eden taksitleri ödemeyi geciktirirse bunun üzerine faiz eklenir.

2. Kolayca bilinemeyen aşırı belirsizlik:

Sigortalının sigorta karşılığında ödediği paranın karşılığının alınması durumu sabit olmayıp muhtemel bir durumdur ve gerçekleşmesi kesin değildir. Akit esnasında

⁷⁴⁹ Ayrıntılı bilgi için bk. Nihat Dalgın, İslâm Hukuku Açısından Karşılıklı Sigortalar, *İslâmî Araştırmalar* 4, (2003), ss. 615-629.

http://isamveri.org/pdfdrg/D00064/2003_4/2003_4_DALGINN.pdf (Erişim Tarihi: 24.01.2021)

verilen ya da alınan şeyin miktarı bilinmemektedir. Bu durum da bizzat belirsizliktir. Hz. Peygamber (s.a.s.) de belirsiz (garar) satışı yasaklamıştır.

3. Aldanma şüphesi:

Bu, akit mahallinin açık olmamasından dolayıdır. Akit mahallini bilmek ve onun bilinir olması taraflar arasındaki akdin geçerliliğinin şartıdır.

4. Kumar:

Sigortada, bazen gerçekleştiği ve bazen gerçekleşmediği için kendini ve parayı bilinmeyen bir fırsata maruz bırakma riski vardır ve bu bir risktir. Bu da Kur'ân-ı Kerîm'de haram kılınan kumardır.

5. Bilinemezlik:

Sigorta isteyen kişinin sigortacıya ödediği para her biri açısından, özellikle hayat sigortasında bilinmeyen bir miktardır ve sonucun kâr mı yoksa zarar mı olduğu bilinmemektedir.

6. Karşılıksız para İçermesi:

Ticari sigorta sözleşmesi başkalarının parasını karşılıksız almayı içerir ve bu da Şeriat'a göre haramdır.⁷⁵⁰

Müslüman olmayan ülkelerde ticarî sigorta şirketlerinde çalışma konusunda da; Avrupa Fetva Araştırmaları Meclisi, dört farklı zorunlu hal sayarak bunlar dâhilinde çalışılabileceğini belirtti. Bunlardan konumuzu ilgilendiren husus ise şudur:

"Meşru bir alternatif çalışma alanı buluncaya kadar ya da hayatını idame ettirecek kadar bir gelir elde ettikten sonra burada çalışmayı bırakma niyetine sahip olunması ki bu da bu tür yerlerde zamanla sınırlı çalışmayı kararlaştırmak olarak anlaşılabilir."⁷⁵¹

2.3.6.2.2.3. Zamanın Ticarî Sigortaya Etkisi

Zamanın ticarî sigortaya etkisi konusunda şunlar söylenebilir:

⁷⁵⁰ Ali Ahmed es-Sâlûs, *el-İktisâdü'l-İslâmî ve'l-kazâya'l-fikhiyyetü'l-Muâsıra*, 2 cilt (Beirut: Müessesetü'r-Reyyân, 1418/1998), 477.

⁷⁵¹ Detaylar için bk. Avrupa Fetva Konseyi (el-Meclisü'l-Urubbî li'l-İftâ), Karar 2/18, Paris, 2008.

1. Ticarî sigorta, zamanın ölçü alınarak kıymet takdirinin yapıldığı bir sözleşmedir. Öyle ki zaman, sigorta primi ve şirketin ödediği tutar bakımından akit mahallinin takdir edildiği ölçüdür. Bu nedenle hukukçular, bu sigorta akdinin bizzat zamana dayalı olması sebebiyle feshedilemeyen bir akid olduğunu belirtirler. Hâlbuki fesih kararı ileri bir tarihe verildiği için zamanın etkileri sona erer ve bunun sonucu olarak sigortalı, fesih kararını vermeden önce ödediği primleri talep edemez. Bu konuda zamanın etkisi açıkça görülür.

2. Belli bir sene ya da hayat sigortası yaptıran sigortalı, hayatı boyunca ödeyeceği primleri ödemekle yükümlüdür. Bu sigortayı, yaşarken alamayacağından ancak vefatından sonra tayin ettiği kişiye veya mirasçılara ödenecek olan belli bir zaman içinde hak eder.

Örneğin yirmi yıllığına sigorta yaptıran birisi, sigortalı olduğu süreden önce hayatını kaybetmesi durumunda sigorta primleri düşecek ve sigorta tutarının tamamını almaya hak kazanacaktır. Sigortalı belirlenen süreden sonra da yaşamaya devam edecek olursa, primleri ödemeyi bırakacak ama sigorta miktarını ancak öldükten sonra alabilecektir. Bu durumda şirket yirmi yıl içinde birçok faiz elde eder ve sigortalıya ancak az bir miktar öder. Ancak adam kısa bir süre de olsa yirmi sene ödmeden önce ölürse şirket, yirmi yıl ödemenin maliyetini üstlenir ve burada yukarıda sayılan "ribâ, kumar ve fâhiş belirsizlik vb. diğer sakıncalı durumlar ortaya çıkmaktadır."⁷⁵²

3. Geçici sigortalı kişi, sigorta primini mesela yirmi yıl gibi belirli bir süre için bir sigorta şirketine öder ve şirket belli bir süre içinde bu kişi vefat etmesi halinde sigorta bedelini sigortalıya ödemekle yükümlüdür. Bu süre içinde ölmezse şirket ona hiçbir şey ödemez ve parayı bedelsiz alır. Bu zamanla alakalı tahmini varsayım dahi açıkça bunun *kumar* olduğunu gösteriyor.⁷⁵³

4. Hayat sigortası uygulamasında sigortalı kişi hayatı boyunca primlerini sigorta şirketine öder. Ödediği primlerini kişinin vefatından sonra bedelini istifade eden kişinin yakınlarına öder. Ancak istifade eden kişi hayatını sigorta eden kişiden

⁷⁵² Sâlûs, *el-Mevsûatü'l-fikhiyyetü'l-Muâsıra*, 373.

⁷⁵³ Abdülaziz b. Abdullah b. Abdülaziz el-Ammar, *el-Masâlihu'l-mürseletü ve eseruhâ fi'l-muâmelât*, (Riyad: Dâru Künûz-i İşbiliyye, 2010), 425.

önce ölürse sigorta sona erer. Hayatını sigorta eden kişinin malları zayi olur. Bu da aynı şekilde açık bir kumardır.⁷⁵⁴

5. Aynı şekilde ciddi kazalar için sigorta da böyledir. Şirket, belirtilen sigorta süresi içinde bir kaza geçirmesi halinde sigortalıya bir miktar para ödemekle yükümlüdür. Ciddi hastalıklara ve ameliyatlar da sağlık sigortası buna dâhildir.⁷⁵⁵

6. Sigortalı, vadesi gelen taksitleri kendisine belirtilen süre içinde ödemeyi geciktirirse üzerine faiz hesaplanır ve bu da ribânın kendisidir.

2.3.6.2.3. Sosyal Sigorta ve Zamanla İrtibatı

Senhûrî "sosyal sigorta"yı şöyle tanımlıyor: "İşçileri organize eden ve onları iş kazalarından, hastalıklardan, sakatlıklardan ve yaşlılıktan koruyan sözleşmedir. İşçilerin yanı sıra işverenler ve devletin kendisi buna katkıda bulunur. Onu Devlet düzenler ve işlerini yönetir."⁷⁵⁶ Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisinde de, "Belli halk gruplarının sosyal güvenliklerini temin amacıyla kanunla kurulan ve belirli iş kolunda çalışanların iştirak etmeleri çoğu defa mecburi olan bir sigortadır. Bu sigortalardaki primler işçi, işveren ve devlet üçlüsünün katkısıyla ödenir. Sosyal sigortaların sunacağı sigorta güvencesi alanları da kanunla belirlenmekte olup bu sigortalarda üyelerin talepleriyle kanunda yer almayan bir rizikoyu sigorta kapsamına aldirmek mümkün değildir. Sosyal sigortalar genellikle üyelerine iş kazaları, meslek hastalıkları, hastalık, doğum, sakatlık, yaşlılık, ölüm ve işsizlik gibi risklere karşı sigorta güvencesi sunmaktadır, "şeklinde tarif edilmiştir.⁷⁵⁷

Tanımlardan da anlaşılacağı gibi, bu sigorta bir kişiye özel değildir. Ancak bu, kâr amacı gütmeyen genel sigortadır. Ancak onun amacı, bir grup bireye yardım etmektir. Bu, devletin çalışanlarını sigortalamak için yaptığı şeyle aynıdır. Bunlar, ücretlerden ve maaşlardan belirli bir oranda kesilir ve ardından emeklilik sırasında ödenir.

⁷⁵⁴ Ammar, *el-Masâlihu'l-mürseletü ve eseruhâ*, 425

⁷⁵⁵ Sâlûs, *el-Mevsûatü'l-fikhiyyetü'l-Muâsıra*, 374.

⁷⁵⁶ Senhûrî, *el-Vasît*, 2/1156.

⁷⁵⁷ Dalgın, "Sigorta", *DİA*, 37/158.

Buna, devletin her ay aylık maaşının belirli bir yüzdesini kestiği bir memuru örnek verebiliriz. Elli yaşına geldikten veya hizmet yılını tamamladıktan sonra, devlet, bu kişinin maaşından yaptığı kesinti karşılığında ona aylık bir maaş verir.

2.3.6.2.3.1. Sosyal Sigortanın Özellikleri

1. Sigortalıya ait sağlık hizmetini insanlar için bir hak haline getirmeyi amaçlar. Bu hizmet, başkaları tarafından bağışlanan bir hibe değildir.

2. Her insana kimseye dilenmeden onurlu bir yaşam hakkı veren sosyal güvenlik ilkesine dayanmaktadır.

3. Bu sigorta, iştirakın yerine getirilmesine izin verilen bir kolaylık sağlamaktadır.

4. Sigortalı tarafından ödenen iştirak, ticarî sigorta gibi sözleşmede öngörülen sigorta avantajlarıyla ilgili değildir.⁷⁵⁸

5. Devletin zorunlu hale getirmesi nedeniyle bu tür bir sigortada kişisel tercih ya da irade söz konusu değildir.⁷⁵⁹

6. Sosyal sigorta taksitleri düşüktür.⁷⁶⁰

7. Bu sigorta daha çok çalışan kesimi hedeflemektedir.⁷⁶¹

2.3.6.2.3.2. Sosyal Sigortanın Türleri

Sosyal sigortanın bir takım türleri vardır. Bunları şöyle sıralayabiliriz:

1. *Emeklilik sistemi*: Sözleşme yapan memurun yaş veya hizmet süresinin dolması nedeniyle sözleşme yaptıktan sonra maaş alması şeklindeki sigortadır.

2. *Sosyal sigorta sistemi*: Katılımcının belirli bir yaşa geldiğinde veya belirli bir çalışma süresi dolduktan sonra maaş almasıdır. Çalışana ayrıca hastalık veya yaşlılık durumunda maaşından alınan ücret karşılığında tazminat verilir ve buna sosyal sistem denir.

---

⁷⁵⁸Heyet, *Mecelle Mücemmeu'l-Fıkhi'l-İslâmî*, 13/1313.

⁷⁵⁹Cemâl, *et-Te'minü't-ticârî*, 270.

⁷⁶⁰Beltâcî, *Ukûdü't-te'mîn*, 204.

⁷⁶¹Karadâgî, "Bahs Mukaddem li Mu'temer", ed-Devratî's-saniyete aşara li'l-meclis, Paris, 2008.

3. *Sağlık veya tıbbî sigorta sistemi*: Ödediği aylık bir prim karşılığında devlet veya kurumun çalışanın tedavisine bakmasıdır.⁷⁶² Daha çok Batı ülkelerinde yaygındır.

2.3.6.2.3.3. Sosyal Sigortanın Hükümü

Devlet maaşı veya sosyal güvenlik adı verilen bir şey gibi olduğu için bir sosyal sigorta sözleşmesi caizdir.

Zuhaylî, acil durumlara karşı sosyal sigortanın cevazına herhangi bir engelin olmadığını söyler: “Engellilik, yaşlılık, hastalık, işsizlik ve istihdamdan emeklilik durumlarında sosyal sigorta caizdir. Çünkü devlet vatandaşlarına bakmakla yükümlüdür ve bu gibi durumlarda onlardan sorumludur. Bu tefecilik, aldatma ve kumardan hâlidir.”⁷⁶³

Kahire'de 1385/1965 yılında toplanan Müslüman Âlimler İkinci Konferansında ve 1392/1972'deki VII. Müslüman Âlimler Konferansı, sosyal sigorta ve kooperatif sigortasına cevaz vererek, "Devlet maaş sistemi, bazı ülkelerde izlenen benzer sosyal güvenlik sistemleri ve diğer ülkelerde izlenen sosyal sigorta sistemi, caiz olan işlerdir" şeklinde karar aldı. Bu cevaz, 1398/ 978'de Mekke-i Mükerrerme'de yapılan İslam Fıkıh Akademisi toplantısında da ifade edildi.⁷⁶⁴

2.3.6.2.3.4. Zamanın Sosyal Sigortaya Etkisi

Zamanın "Sosyal Sigorta"ya Etkisi konusunda şunlar söylenebilir:

1. Sosyal sigortada, devlet çalışanlardan her ay bir miktar para keser. Emeklilik sırasında ona verir ve bu genellikle belirli bir yaşa geldikten sonra olur. Bu genellikle, elli veya elli beş yaşına kadar olan ve devletten devlete göre değişen belirli bir yaşa ulaştıktan sonra veya her devletin kendi sistemine göre yirmi veya otuz yıla kadar belirli bir süre işte kaldıktan sonra gerçekleşir.⁷⁶⁵ Burada geçen zamanın önemi yoktur. Sadece belli yaşa kadar çalışma şartı vardır. Çünkü maaşı veren de sigorta için kesen de devlettir. Ne kadar yıl kesildiğine bakılmaksızın devlet vatandaşına yaşayabileceği

⁷⁶² Cemâl, *et-Te'mînü't-ticârî*, 270; Sertâvî. *ed-Davâbitü'l-mi'yâriyye li Sıyaği'l-İstismâr*, 302.

⁷⁶³ Zuhaylî, *el-Muâmelâtü'l-Mâliyyetü'l-Muâsıra*, 273.

⁷⁶⁴ Heyet, *Mecelletü Mecmeu'l-fikhi'l-İslâmî*, 2/377.

⁷⁶⁵ Sâlûs, *el-Mevsûatü'l-fikhiyyetü'l-Muâsıra*, 373.

bir maaşı hizmetinin sonunda zaten ödemektedir. Bu da kişinin çalışma zorluğu, çalışma süresi ve mesleğine göre değişebilir ki bu işlem caizdir.⁷⁶⁶

2. Sağlık sigortası olarak adlandırılan, çalışanın aylık ödediği aylık bir taksit karşılığında hastalığa yakalananlara gerekli tedaviyi sağlamayı devletin garanti etmesinde de bütün sorumluluk devlete aittir.

3. Sosyal sigorta sisteminde, bir devlet veya onun temsilcisi kurum veya kuruluşun, çalışanın maaşının % 5'e varan bir kısmını alır ve çalıştığı kurum da % 10 öder. Bu, hastalanma, sakatlık veya yaşlılık zamanlarında onu tazmin etmek içindir.⁷⁶⁷ Nitekim çoğu sigorta şirketi kendi kurumlarından emekli olabilmek için ister yaşlılık, ister sağlık emekliliği olsun belirli süre prim ödemeyi şart koşar.⁷⁶⁸

4. Sigortalının vefatından sonra emekli aylığının hak edenlerine dağıtılması miras kurallarına tâbi bir miras değildir. Aksine, sosyal bir garantidir. Taksim edilirken, ölen kişinin ölümünden önceki masrafına dayanmalarında dikkate alınmalıdır.

2.3.7. Bey'u'l-'Urbûn (Kaparó) ve Zamanla İrtibatı

Hadis kaynaklarında satış muamelelerine ilişkin açıklamaların daha ayrıntılı bir şekilde yer aldığı malumdur. Kur'an-ı Kerim'de ise umumi olarak ticâret, hususi olarak ise bey' akitlerine dair temel prensipler mevcuttur. Bu prensiplerde bazen ayrıntılar mevcutken çoğu zaman günümüzdeki satım akidleri hakkında detaylı bilgi bulunmaz. Bu akid çeşitlerinden birisi de kaparolu satım akitleridir. Şimdi bu uygulama hakkında bilgi aktarmak istiyoruz:

2.3.7.1. Kaparonun ('Urbûn) Tarifi ve Hükmü

Arapça **lügatlerde**, arbûn, arabûn, 'urbûn veya urbân olarak kullanılan bu kelime; gelir, 'bir şeyin başı ve ilk, bir şeyin başı, ilk filizlenişi ve öne almak'⁷⁶⁹ gibi manalara gelmektedir. Kaparonun diğer anlamları ise; bağlanma parası, ön ödeme,

⁷⁶⁶ Abdullatif Mahmud Âlmahmûd, *et-Te'mînü'l-ictimâ'i fi dav'i's-şer'ati'l-İslâmiyye* (Beyrut: Dâru'n-nefâis, 1994), 382.

⁷⁶⁷ Şübeyr, *el-Muâmelâtü'l-Mâliyyetü'l-Muâsıra*, 85.

⁷⁶⁸ Âlmahmûd, *et-Te'mînü'l-ictimâ'i*, 382.

⁷⁶⁹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-arab*, 1/212 ve 13/175 ve 284; Bâcî, *el-Müntekâ şerhu'l-Muvatta'* 4/157; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 4/175.

satış akdinde verilen peşinat, pey akçesi şeklindedir.⁷⁷⁰ **Terim** olarak ise, güvenme amaçlı ve akit imzalanırken, bir tarafın diğer tarafa sözleşmeden vazgeçmeyeceğini belirtmek maksadıyla önceden verdiği güvence parası olarak tarif edilir.⁷⁷¹ Günümüzde kaparosu alınan mala "reserve yapıldı ya da opsiyonlandı" gibi ifadeler kullanılmaktadır.

İmam Mâlik kaparoyu örnek vererek şöyle tanımlar: “Bir adam bir erkek köle ya da cariye satın alıyor veya bir hayvan kiralyor. Ondan sonra bayiye şöyle diyor: Sana bir dinar ya da bir dirhem ya da daha fazla veya daha az bir miktar vereceğim. Eğer ürünü alırsam ya da kiraladığıma binersem sana önceden verdiğim miktar ürünün semeninden ya da hayvanın kirasından sayılır. Eğer ürünü satın almazsam ya da hayvanı kiralamazsam sana verdiğim para boşa gider. Bu para hiçbir şeyin karşılığı olmaz.”⁷⁷² Şafîîlerden Remlî de aynı tarifi örnek verir. ⁷⁷³ Bu tanımlardan kaparonun iki şekilde olduğu ortaya çıkmaktadır:

Birinci şekil: İcab ve kabulle satım akdi tamam oluyor ve kaparo ürünün ücretinden sayılıyor. Bu durum âlimler arasında ittifak konusudur.⁷⁷⁴

İkinci şekil: Taraflardan birinin cayması sebebiyle satım akdi tamamlanamıyor. İşte üzerinde konuşacağımız şekil budur.

Eski ve yeni âlimler kaparonun *hükümü* konusunda *iki* görüşe ayrılmış, bazıları bunun yasak olduğunu, bazıları ise bunun caiz olduğunu söylemişlerdir. "*Caiz değildir*" diyenler Hanefî, Mâlikî ve Şâfiîlerin görüşüdür.⁷⁷⁵ Hanbelilerden Ebü'l-Hattâb da bu görüşü tercih etmiştir. İbn Abbas ve el-Hasan'ın da bu görüşte oldukları onlardan rivayet edilmiştir.⁷⁷⁶

⁷⁷⁰ *el-Mevsûatu'l-Fıkhîyye*, 9/93.

⁷⁷¹ Feyyûmî, *el-Misbâhü'l-Münîr*, a-r-b md.; *el-Mevsûatu'l-Fıkhîyye*, 9/93.

⁷⁷² İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 4/175.

⁷⁷³ Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, 3/476.

⁷⁷⁴ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, 1/523.

⁷⁷⁵ Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, 3/476.

⁷⁷⁶ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 4/175.

"*Kaparo caizdir*" diyenler ise İmam Ahmed b. Hanbel'dir.⁷⁷⁷ Çağdaş âlimlerden Mustafa ez-Zerkâ, Vehbe ez-Zuhaylî, Kardâvî ve Senhûrî'nin bu görüşte oldukları ve İslam Fıkıh Akademisi'nin de bu kanaatleri benimsediği nakledilir.⁷⁷⁸

Özetle, sözleşme yapıldığı esnada nassların açık bir şekilde yasakladığı şartların, tartışması dahi yapılmadan haramlığı kabul edilmelidir. Kaparo da nasslarda haram kılınmadığından kaparolu satışın caiz olduğu söylenebilir. Ancak sarf ve selemde kaparo uygulaması, konuyla ilgili nassların hücciyetinin güçlü olması nedeniyle caiz olmadığı unutulmamalıdır.

2.3.7.2. Kaparo Satımında Zamanın Etkisi

Kaparolu satımda zamanın etkisi konusunda şunlar söylenebilir:

1. Kaparo satımına cevaz verenlere göre bu satım akdinin sahih olabilmesi için bunda 'bekleme zamanının sınırlandırılması' gerekir. Yoksa satım akdi fasit olur. İbn Kudâme şunu söyler: "Eğer müşteri bir süre belirlemeden satım akdinden vazgeçmeyi şart koşarsa bu satım akdi sahih değildir. Örneğin 'ne zaman istersem ürünü dirhemlerle birlikte reddederim' derse bu sahih olmaz."⁷⁷⁹ Bu sebeple kaparo satımında belli bir vaktin belirlenmesi şarttır. Çünkü vaktin belirlenmemesi maslahata aykırı olup bayiye zarar vermektedir. Zira müşteri mebî'i almaktan vazgeçmesiyle bayi kendine ait bir fırsatı kaçırmış olmaktadır. Fakat kaparosu alınmış(opsiyonlu mal) mala talip olan ikinci müşterinin gerçek alıcı olmasının iyi tespit edilmesi gerekmektedir.

2. Normal şartlarda semen vadeli olacaksa bu vadenin semende bir karşılığı vardır. İşte malı alıp almayacağına belli bir zaman içerisinde karar verecek olan kişinin bu düşünme zamanı için satıcı bir bedel alabilir mi? Bu akde cevaz vermeyenler bu uygulamayı "belirsiz bir şart muhayyerliği"ne benzeterek bu zaman için para alınmasını yani kaparonun yakılmasını caiz görmezler.

3. Kaparo satımına cevaz vermeyenler, ürün satın alınmadan önce kaparonun verilmesi ve müşterinin ürünü satın almaktan vazgeçmesi durumunda bu kaparoyu alamamasıdır. Bu da bu akdin fasit ya da batıl olmasına sebep olmaktadır. Çünkü

⁷⁷⁷ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 4/175, 176.

⁷⁷⁸ *Mecelletü mecmai'l-fikhi'l-İslâmî*, 8/1, (1994), 793.

⁷⁷⁹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 4/175.

bunda iki fasit şart bulunmaktadır. Bu şartlar da kaparoyu hibe etmek ve akde rıza gösterilmediği zaman ürünü geri verme şartıdır.⁷⁸⁰ Bu da garar sayılmaktadır. Çünkü ivazlı alış-verişlerde herhangi bir sebep dışında sadece zaman sebebiyle para almak caiz değildir. Sebepsiz bir bedel almak da haramdır.⁷⁸¹

4. Kurtubî, kaparo verilerek yapılan akid ister tamamlansın isterse tamamlanmasın batıldır, derhal feshedilmesi gerekir. Böyle bir akid kabzdan sonra mal telef olmuşsa kabz günündeki kıymetini, olmamışsa da aynını iade eder, der.⁷⁸² Bu kanaat sahiplerine göre akdin kendisi zaten batıl olduğundan ayrıca zamanın ona hiçbir etkisi olmaz.

2.3.8. Zamanın İcâre Akdiyle İrtibatı

Kira sözleşmesi de denilen "icâre akdi" İslam hukukunda önemli bir akid türüdür ve zamanla irtibatlı olan akidlerin belli başlılarından. Öte yandan, bir kişi; ya '*mu'avaza akdi*' yani mal alım satımı(ticâret) yoluyla ya '*menfaat*' satışıyla yani işçilik ve benzeri şekilde bedenen çalışarak ya da hibe ve miras gibi intikallerle yani '*teberru*' akidleriyle mülk sahibi olabilir. Ulaşım aracına binerken, yük taşıırken, evi kiraya verirken veya kiralarken, işçi tutarken aslında icâre akdi gerçekleşir ve bu durumlarda yazılı veya yazısız kira sözleşmesi yapılır. Bundan dolayı İslam hukuku tarihin bütün dönemlerinde bilinen bu akid için de özel kurallar ortaya koymuş ve anlaşmazlık durumlarında bir çözüm bulunmasını hedeflemiştir. Şimdi biz de bu "icâre akdi" ve zamanla irtibatı konusuna temas etmek istiyoruz:

2.3.8.1. İcârenin Tanımı ve Hükmü

Lügatte icâre; "ücret ve kira" manasına gelir. Mesela, استأجرت الرجل (adamı kiraladım) ifadesi "ücretle çalışan bir işçim oldu" anlamına gelmektedir.⁷⁸³ Bir görüşe göre de icâre ismi, tüm menfaat akidlerinin tamamı için kullanılır.⁷⁸⁴ "Daha çok dünyevî karşılıklar için kullanılan *ücret* ve uhrevî karşılıklar için kullanılan *ecîr* kelimeleriyle eş anlamlı olan icâre sözlükte "iş karşılığı verilen şey, amelin ivazı"

⁷⁸⁰ Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 2/395.

⁷⁸¹ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 4/176.

⁷⁸² Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, 5/150.

⁷⁸³ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 4/10.

⁷⁸⁴ Aynî, *el-Binâye fî Şerhi'l-Hidâye*, 10/221.

demek olup bununla birlikte daha yaygın biçimde “kiralamak” anlamında masdar olarak da kullanılır.”⁷⁸⁵

Terim anlamı ise, kısaca "bir bedel karşılığında menfaat elde etmektir."⁷⁸⁶ Serahsî, icâreyi "bir bedel karşılığında bir menfaatin temlik edilmesi üzerinde yapılan muâvada akdi" ⁷⁸⁷ olarak tarif eder.

Şâfîiler ise "bilinen bir bedelle mübah olmaya ve gayret göstermeye elverişli, bilinen ve kastedilen bir menfaat üzerinde yapılan bir akit,⁷⁸⁸olarak tarif eder. Malikilere göre ise icâre; “bir şeyin mübah menfaatlerini bir bedel mukabilinde malum bir müddet mülk olarak vermektir.”⁷⁸⁹

Fakihler icâre akdinin meşru olduğunda; “Sizin için emzirirlerse onlara ücretlerini verin”⁷⁹⁰ ayeti ve diğer ayetlerle⁷⁹¹ ve “Ücretli işçiye alınun teri kurumadan önce veriniz”⁷⁹², “Kim bir ücretli işçi tutarsa ona ücretini bildirsin”⁷⁹³ mealindeki hadisleri delil kabul ederek icârenin meşru bir akid olduğunda ittifak etmişlerdir. ⁷⁹⁴ İbn Rüşd, icâre, tüm bölgelerin bütün fakihlerine ve ilk kaynağa göre caizdir, der.⁷⁹⁵

2.3.8.2. İcârenin Rükünleri ve Çeşitleri

a. İcârenin Rükünleri

Hanefiler e göre icâre akdinin rüknü *icâb* ve *kauldür*. Bu işlem de "icâre", "isticâr", "kiralama", "kiraya verme" lafızları ile olur.⁷⁹⁶ Cumhura göre ise icâre

⁷⁸⁵ Ali Bardakoğlu, “İcâre”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 21/379-388.

⁷⁸⁶ Aynî, *el-Binâye fî Şerhi'l-Hidâye*, 10/221.

⁷⁸⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, 23/79.

⁷⁸⁸ Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, 3/439.

⁷⁸⁹ Zühaylî, *el-Fıkhu'l-İslamî*, 4/19.

⁷⁹⁰ et-Talâk: 65/6.

⁷⁹¹ Hz. Musa'nın çobanlık yapması ile ilgili ayetler için bk. el-Kasas: 28/26-27.

⁷⁹² İbn Mâce, "Rehin", 4; Beyhakî, *Sünen*, 4/121; Zeylaî, *Nasbu'r-Râye*, 4/129; Şevkânî, *Neylü'l-Evtâr*, 4/292.

⁷⁹³ Nesaî, "Eymân ve'n-Nuzûr", 44; Beyhakî, *es-Sünen*, 4/120

⁷⁹⁴ Aynî, *el-Binâye fî Şerhi'l-Hidâye*, 10/221-224.

⁷⁹⁵ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, 4/5.

⁷⁹⁶ Zühaylî, *el-Fıkhu'l-İslamî*, 6/21.

akdinin rükünleri *dört*tür: Bunlar; akdin tarafları, sîyga, ücret ve menfaattir.⁷⁹⁷ Bunlar içerisinde zamanı ilgilendiren rükün, siyga'dır.

İcâb ve kabul, bütün akitler için genel bir kuraldır. Bunda asıl prensip, ileride anlaşmazlık ve tereddüde meydan vermeyecek şekilde, tarafların söyledikleri lâfızdan neyi kastetmiş olduklarının anlaşılması ve kullanılan siyganın zaman bakımından hem mazi hem de muzari olabileceğidir. Mesela, kiraya veren kişinin “Bu evi sana kiraya verdim” veya “bu evi sana şu kadar süreyle kiraya verdim” demesi karşısında kiralayan kişinin “Buna göre ben de kabul ettim ya da kiraladım” gibi kabul ettiğini gösteren bir lafız kullanması. Öte yandan, icab ve kabul arasına sükût veya akitle ilgisi olmayan bir söz girip uzun bir fasılaya sebep olmamalıdır. Çünkü icab ve kabul arasına uzun bir fasılanın girmesi, kişinin akitten vazgeçtiğine delâlet sayıldığı belirtilir.⁷⁹⁸

b. İcârenin Çeşitleri

İcâre akdi menfaatin kaynağı bakımından *malın kiralınması* ve *insan emeğinin icâresi* olmak üzere *iki* ana gruba ayrılır. Âlimlerin çoğunluğu bu taksime itibar etmişlerdir. Şâfiîler,⁷⁹⁹ Mâlikîler⁸⁰⁰ ve Hanbelîler⁸⁰¹ de bunlardandır.

Mal icâresi eşyanın kullanımını sağlayan bir akit olup eşyanın İslam hukukundaki statüsü itibariyle "gayrimenkul icâresi", "uruz icâresi" ve "hayvan icâresi" şeklinde üç başlıkta ele alınır. Nitekim Mecelle'de de aynı taksim yapılmış ve kiralamanın hükümleri incelenirken bu ayırım esas alınmıştır. İnsan emeği icâresi, insanın hâsıl ettiği menfaat yani emek üzerine kurulan, diğer bir ifadeyle iş görme borcu doğuran icâre akdidir. Bu nevi icâre akdi de *süre üzerine kurulan insan emeği icâresi* ve *amel üzerine kurulan* şeklinde *iki* gruba ayrılır. Süre üzerine kurulan insan emeği icâresiyle amel üzerine kurulan nev'in bir kısmı günümüzde iş akdine, diğer kısmı da istisna, vekâlet vb. akitlere tekabül eder.⁸⁰²

⁷⁹⁷ Şîrbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, 3/439; Nevevî, *Ravdatü't-tâlibîn*, 5/173.

⁷⁹⁸ Hin, *el-Fıkhu'l-Menhecî*, 3/124.

⁷⁹⁹ Nevevî, *Ravdatü't-Tâlibîn*, 5/173.

⁸⁰⁰ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, 4/13.

⁸⁰¹ Buhâtî, *Şerhu Müntehe'l-irâdât*, 2/241.

⁸⁰² Bardakoğlu, “İcâre”, 21/381-388.

2.3.8.3. İcârenin Şartları

İcâre akdinin sahih olması için "*icâre akdini yapanlar*", "*üzerinde icâre akit yapılan şey*" ve "*ücret*" hakkında bazı özel şartların bulunması gerekir. Biz bunların tamamına temas etmeksizin sadece zamanla irtibatlı olanlar hakkında daha fazla bilgi aktarmayı hedefliyoruz:

a. Taraflarla İlgili Şartlar

"taraflardan her birinin tasarruf ehliyetine sahip olması", yani âkil, bâliğ ve kiraya vereceği malın mülkiyetine sahip olması, gibi diğer akid yapanlarda bulunması gereken genel şartlar aranır. Fakat bu akidde muhayyerlik şartı yoktur. Muhayyerlik şart koşulsa dahi bağlayıcı olmayıp sadece akde vefa göstermekten ibaret sayılır.

b. Üzerinde İcâre Akit Yapılan Şeyle İlgili Şartlar

i. Menfaatin şer'an veya örfen mubah ve muteber olması gerekir. Meselâ binmek üzere bir hayvanı veya arabayı kiraya vererek menfaat temin etmek şer'an muteberdir. Bu bakımdan çalgı (oyun) aletlerini kiraya vermek, onlardan elde edilen menfaat haram olduğu için caiz görülmemiştir.⁸⁰³

ii. Kiraya verilen mal ile ücretin aynı cins olmaması gerekir. Meselâ; bir evi, içinde oturmak üzere kiralamaya karşılık, ücret olarak ev sahibine bir başka evin oturma hakkını vermek veya bir kişiyi müstahdem olarak tutmaya karşılık, ücret olarak bir başka şahsı ona müstahdem olarak vermek faiz uygulamasına benzeyeceğinden sahih değildir.⁸⁰⁴

iii. İcâre akdinde kira süresinin ya belli olması ya da taraflarca bilinen bir vakit olması.⁸⁰⁵ İbn Rüşd, zamanın başlangıcının belirlenmemesi durumunda fukahanın ihtilâf ettiğini, İmam Malik, zamanın başlangıcı belirtilmediği halde süre belirtilmişse bunun caiz olduğunu, örfü göre vakit genellikle bilindiğinden sürenin başlangıcının icâre akdinin vakti olduğunu, İmam Şâfi'nin ise belirsizlik nedeniyle buna cevaz vermediğini aktarır.⁸⁰⁶

⁸⁰³ Hin, *el-Fıkhü'l-Menhecî*, 3/124.

⁸⁰⁴ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi*, 4/396, 401.

⁸⁰⁵ Aynî, *el-Binâye fî Şerhi'l-Hidâye*, 10/231.

⁸⁰⁶ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, 4/12.

iv. Menfaatin bilinmezliği sebebiyle tartışmaya yol açacağı göz önünde bulundurularak akit yapma esnasında bu menfaatin taraflarca bilinmesi veya işin mahiyetinin bilinmesi gerekir. Âlimler, ikamet gibi bir menfaatin miktarının bilinemez olduğu durumlarda, bir ay ya da bir yıl gibi belirli bir sürenin tayin edilmesi gereklidir. Çünkü sürenin açıklanmasını sonraya bırakmak tartışmaya götürür.

v. Menfaatin teslim edilebilir olması. Malı kiraya veren kişi, onu teslim etme kudretine sahip olmalıdır. Teslim etme kudretine sahip olmazsa, akit sahih olmaz. Bu bakımdan kişi gasp edilen malını gâsıptan alma kudretine sahip değilse, o malı kiraya vermesi caiz olmaz.⁸⁰⁷

vi. Ayn'da yararlanmaya hâlel getirecek ya da engel olacak bir kusurun olmaması.

vii. Menfaat mahallinin akit esnasında kiralayan kişi tarafından bilinir olması.

2.3.8.4. Vakıf İcâresi Meselesi

İcâre akdini ilgilendiren konulardan birisi de vakıf kiralardır. Vakıf icâresi âlimlerin ittifakıyla geçerlidir. Çünkü o, mülk edinilen menfaatlere dendir.

İcârenin süresi: Sürede asıl olan örfün dikkate alınması ve taraflar arasında ittifak olmasıdır. Ancak âlimlerin birçoğu fesada yol açan birçok sonuç doğuracağı için uzun bir süre kiralanamayacağı, en fazla üç seneliğine kira olabileceği görüşündedirler. Taraflar arasında niza çıkmasına sebep olabilecek durumlardan bazıları şöyledir:

1. Zaman zaman fiyatların farklılaşması.⁸⁰⁸

2. İcârede dolandırılma olabilir ve ondan sonra kiraya verene zarar verebilir. İbn Hacer, el-Heysemî ve İbn Kayyım, vakfi uzun bir süre kiralamanın mülk edinme ve daha fazla hak sahibi olma iddiasına yol açabileceğini zikretmişlerdir.

3. Vakıf mülkünün nüfuzlu kişilerin sık sık ele geçirmesi. Kiracı uzun bir süre geçtikten sonra mülk iddiasında bulunmasın diye uzun süreli olmaz.

⁸⁰⁷ Hin, *el-Fıkhu'l-Menhecî*, 3/124.

⁸⁰⁸ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, 4/12.

4. İlk dönem Hanefîler vakfın uzun süre kiralanmasına cevaz vermişlerdir. Ancak sonrakiler kapalı dükkân cinsinden olan vakfın bir yıldan fazla, tarım arazileri olanlarda ise üç yıldan fazla süreyle kiralanmasına cevaz vermemişlerdir. *el-İhtiyâr* sahibi şöyle der: “Bizim arkadaşlarımızdan sonra gelenler, ne kadar süreyle olursa olsun icârenin caiz olduğunu, sonra gelenler ise sürenin uzunluğu sebebiyle mülk edinmesin diye bir yıldan fazlasının caiz olmadığını söylediler. Aksi takdirde zamanımızda zalimlerin çok olması, zorbalık yapmaları ve gasbetmeleri nedeniyle vakıf olma özelliğini yitirir ve mülkiyet özelliğine bürünür. Arazilerde üç yıl, bunların dışındakilerde de bir yıl süreyle kiraya verilmesinin caiz olduğu söylenmiştir ki tercih edilen görüş de budur.”⁸⁰⁹

İcâre, aşağıdaki durumlarda sona erer:

1. Kiralama süresi, belirlenen sürenin sonunda sona erer.

2. Kira sözleşmesi, sözleşme yürürlüğe girmeden önce her iki tarafın rızası ile feshedilebilir. Bu fesih işlemine Hanefî âlimlerin de dâhil olduğu fukahâ ikâle olarak adlandırır.⁸¹⁰

3. İster kiraya veren ister kiracı olsun, iki tarafın veya birinin ölümü. Bu Hanefîlere⁸¹¹ ve es-Sevrî'ye göredir. İmam Mâlik, İmam Şâfiî, el-Bettî, Ebu Sevr ve Hanefî mezhebinden İbnü'l-Münzir, içlerinden birinin ölümü ile kira sözleşmesinin fesholmadığı görüşündedir. Çünkü o, bağlayıcı bir akittir ve ölümle fesholmaz.

4. Bir ev vs. kiralanan bir ayn'ın tamamen veya kısmen helak olması.

5. Süre içinde kiracı çocuğun ergenlik çağına ulaşması: Kendisi adına babası veya büyükbabası gibi bir temsilci kiralamışsa sonra sözleşme süresi içinde ergenlik çağına ulaşmışsa çocuk tercih hakkına sahiptir. Dilerse sürdürür, dilerse de fesheder. Çünkü o, ergenlik çağına ulaştıktan sonra akdi sürdürmesinde zarar görebilir. Ancak bu insanlardan birisi kendi parasından bir şey öderse ve süre sona ermeden önce ergenlik çağına ulaşırsa onun tercih hakkı yoktur. Hanefî ve Şâfiîler bu görüştedir.⁸¹²

⁸⁰⁹ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 3/47; Halebî, *Mülteka'l-ebhur*, 59.

⁸¹⁰ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi'*, 4/122.

⁸¹¹ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi'*, 4/122.

⁸¹² Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi'*, 4/178; Remlî, *Nihâyetü'l-Muhtâc ilâ Şerhi'l-Minhâc*, 5/320.

6. Kusur nedeniyle icârenin feshedilmesi.

7. İflas ve kriz gibi akit tarafının aciziyetine neden olan bazı acil mazeretlerin ortaya çıkması. Mâlikî, Şâfiî ve Ahmed'in hilâfına, Hanefî⁸¹³ ve Zâhirîlere göre bu akit fesholur.

2.3.8.5. Temlikle Sona Eren Kiralama, Finansal Kiralama veya Leasing

Bu güncel muamele, icâre süresi esnasında veya sonunda kiralanan ayın kiralayan kişiye temlik edilmesi vadinin bittiği bir icâredir.

Karadâğî bunu şu sözleriyle tanıtmıştır: “O, kiracının, kira süresi zarfında ya da ondan sonra, daha önceden ya da daha sonradan üzerinde anlaşılan bir fiyatla üzerinde ittifak edilen zamanda kiralanan şeyi satın almayı taahhüt ettiği bir kira sözleşmesidir.”⁸¹⁴

Âlimler vadin, icâre akdinden bağımsız belgeyle olacağını ve aşağıdaki yollardan biriyle mülk edinmenin gerçekleşeceğini şart koşmuşlardır:

1. Sembolik bir fiyattan veya gerçek bir fiyattan satış vaadi yapılması veya kira süresi boyunca kalan kira süresi kirasından veya piyasa fiyatından satış vaadi yapılması.

2. Hibe vaadi yapılması.

3. Taksitlerin kapatılması şartına bağlı hibe akdinin yapılması.⁸¹⁵

Mülk edinmeyle sona eren kiralama konusunda 1987'de düzenlenen Kuveyt Fıkıh Sempozyumunda da buna cevaz verilmesi kararı alınmıştır. Fetva aşağıdaki hususu öngörmüştür:

Mülk sahibi ile kiracı arasındaki akit; kiracının akit mahallinden bu akit mahallinin kiracının mülkü olarak son bulacağı şekilde bilinen sürelerle yayılacak olan taksitlerle ödenecek olan belirli bir ücretle yararlanması üzerine gerçekleştiği zaman, aşağıdaki hususlar gözetilirse bu akit sahih olur:

⁸¹³ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 9/147.

⁸¹⁴ Heyet, *Mecelletü Mücemmei'l-Fıkhî'l-İslâmî*, 12327.

⁸¹⁵ Hey'etü'l-Muhâsebe ve'l-Mürâcaa li'l-Müessesâti'l-Mâliyye, Bahreyn, *el-Meâyîru's-Şer'iyye, el-Mi'yâr*, 8/1.

a- İcâre süresinin kontrol edilip kaydedilmesi ve bu süre boyunca onun hükümlerinin uygulanması.

b- Kira bedellerinin her birisinin belirlenmesi.

c- Mülk sahibiyle kiracı arasında bu konuda daha önce geçen bir vaadi yerine getirmek üzere sürenin sonunda mülkiyetin hibe vasıtasıyla kiracıya nakledilmesi.

Sempozyum, bu konuda (İslâmî Kalkınma Bankası'nın Açıklamaları) kapsamında İslâm Fıkhi Konseyi'nden çıkan şeyi desteklemektedir.⁸¹⁶

Uluslararası İslâmî Fıkıh Akademisi Konseyi, Riyad 1421/2000'de on ikinci oturumunda mülkiyetle biten kira meselesini tartışmış ve aşağıdaki kararları almıştır:

Mülk edinmeyle sona eren icar:

a- Engelin kontrol edilip kayıt altına alınması: Tek bir vakitte, tek bir ayn üzerinde ve tek bir zamanda farklı iki akdin gelmesi.

b- Cevazın kontrol edilip kayıt altına alınması:

1. Zaman bakımından her birisinin diğerinden bağımsız olduğu iki ayrı akdin varlığı. İcâre akdinden sonra satış akdinin bağlanması ya da kira süresinin sonunda temlik vaaadinin varlığı. Tercih hükümlerde vaade denk olur.

2. İcârenin fiilî olması ve satışın üzerini örtmemesi.

3. Kiralanan aynın garantisinin kiracıya değil, mülk sahibine ait olması. Böylece kiraya veren kişi, aynın kiracının zararından ya da aşırı gitmesinden kaynaklanmayan bir zararını üstlenmiş olur ve kiracı da menfaat ortadan kalktığı zaman bir şeyle yükümlü olmaz.

4. Akit kiralanan aynın sigortasını içine aldığı zaman, sigorta ticarî değil İslâmî bir yardımlaşma kapsamında olmalıdır. Onu kiracı değil, kiralayan mülk sahibi üstlenmelidir.

5. İcâre süresi boyunca icârenin hükümleri mülk edinmeyle sona eren icâre akdine, aynın mülk edinilmesi esnasında da satış hükümlerine uygun olmalıdır.

---

⁸¹⁶ Heyet, *Mecelletü Mücemmeu'l-Fıkhi'l-İslâmî*, 5/2188.

6. İşletme bakım giderleri icâre süresince kiracıya değil, kiraya verene aittir.⁸¹⁷

2.3.8.6. Zamanın İcâre Akdine Etkisi

1. İcâre akdinde menfaatin süresi, çekişmeye sebep olmayacak derecede akit esnasında taraflarca bilinmesi yani kira süresinin bilinmesi en önemli unsurdur. Bu işlem ister mal kiralanması isterse de insan kiralanması olsun farketmez.⁸¹⁸ Maverdî'ye atfen İmam Şafî'ye göre gayr-i menkul kirasının en azının bir gün olduğu nakledilir.⁸¹⁹

2. Uzatılmaya müsait olan kira akidlerinde sürenin sınırlarının belirtilmesi şarttır. Sadece işin adının zikredilmesi yeterli değildir. Bu, konut ve arazilerin kiralanmasında olur. Şayet süre zikredilmezse akit fasit olur. Hanefî ve Malikiler ise sürenin başlangıcı belli olmasa dahi bu akid sahihtir. Bu durumda da akdin yapıldığı an icâre akdinin başladığı zaman olmuş olur, derler.⁸²⁰ Hanbelîlerde akdin başı belli ise o zaman değilse akdin yapıldığı an icâre süresi başlamış olur derler.⁸²¹ Fetâvâ-yı Hindiyeye'de de bu görüşler benimsenmiştir.⁸²² İmam Şâfî, bu menfaatlerin belirlendiği zamanın miktarının, başının ve sonunun belirtilmesi gerektiği, aksi halde *garar* içereceği görüşündedir. Bu sürenin Mâlikîlerin hilâfına bir yıldan fazla olması caiz değildir.⁸²³ Mâlikîler, akdin başlangıcının belirlenmesine cevaz verirler. Yine onlar, akit süresinin on yıl olmasına da cevaz verirler.⁸²⁴ Bütün bu görüşlere göre, mesela günümüzde araç kiralama işlerinde saat hatta dakikaların bile önemi vardır. Araç kiralama işi İslam hukuku icâre ilkelerinin geçerli olduğu bir ülkede olsaydı, bu durumda İmam Şafî'nin görüşünün daha uygun olacağı söylenebilir. Çünkü, kiranın başlangıç saat ya da zamanının belirsizliği, akdin sıhhatine etki edecektir.

3. Ücretli işçinin, "icâre süresi" belirtilmezse akit fasit olur. Süre zikredilmezse akit mahalli meçhul olur. Bilinmezlik de çekişmeye yol açar, dolayısıyla akdin

⁸¹⁷ Heyet, *Mecelletü Mecmeu'l-Fıkhî'l-İslâmî*, 12/460.

⁸¹⁸ Nevevî, *el-Mecmû'*, 15/10.

⁸¹⁹ Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, 3/474.

⁸²⁰ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, 4/12.

⁸²¹ İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, 6/51.

⁸²² *el-Fetavâ'l-Hindiyeye*, 4/415.

⁸²³ Nevevî, *el-Mecmû'*, 15/12.

⁸²⁴ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, 4/12.

fesadına sebep olur. İmam Serahsî şöyle der: “Ortaya konulan akdin, çekişmeyi ortadan kaldıracak şekilde bildirilmesi gerekir. Menfaatin bildirilmesi sürenin ya da mesafenin beyan edilmesiyle olur.”⁸²⁵ Meselâ evi kiraya vermek bazen kısa bir süre, bazen de uzun bir süre için olur. Sütanne kiralandığında kadının sütü bazen az, bazen çok olabilir. Duvarları sıvamak için sıvacı kiralandığında, sıvanın inceliği kalınlığı gibi detaylar ve talep edilen menfaatler doğrudan zamanla irtibatlıdır.⁸²⁶ Belki bu sebeple Kur'an'da Hz. Şuayb'ın dilinden “*Sekiz sene bana kendini kiralaman şartıyla...*”⁸²⁷ Burada Hz. Musa'nın çoban olarak kiralanmasının menfaati zamana göre takdir edilmiştir. Hz. Şuayb onu koyun ve benzeri işler için kiralamıştır. Koyun gütmek de kiralamanın menfaatlerinden biridir.⁸²⁸ Takdir edilecek müddet ya çalışmaya göre ya da zamana göre takdir edilir.

4. Zamana göre menfaatin takdir edilmesi gerekir. Menfaat zamana göre takdir edildiğinde zamanın belli olması şarttır. Böylece kiralayan kişi o zamanda üzerinde akit yapılan menfaati elde edebilir. İcâre akdinin müddeti, kiralanana mala göre değişir. Meselâ arazinin 100 veya daha fazla sene için, hayvanın 10 sene için, evin 30 sene için kiraya verilmesi sahihtir. Kiraya verilen mala göre, kira müddeti takdir edilir. Bilirkişiler kiraya verilen şeyin baki kalma müddetini takdir eder.⁸²⁹

5. Ücret semen değil de ayn olduğu zaman, Mâlikî ve bazı Şâfiîlere göre akit meclisinde ücretin peşin olması şarttır. Onun ertelenmesi caiz değildir. Çünkü ertelemeye belirsizlik olması nedeniyle ayn'ların ertelenmesi caiz değildir. Ücret telef olur ya da bazı vasıfları değişirse husumete ve çekişmeye neden olur. Fakat İmam Nevevî, "selemede ödenen paraya kıyasla yani peşin olmasına nazaran" ve "mezhepte itimat edilen görüş olan cevazda kesinlik olması" gibi iki sebeple semenin ertelenmesine cevaz verir.⁸³⁰

6. İşçinin ücretini teslim alacağı zamanın da belli olması gerekir. İşçinin ücretinin her gün, haftada ya da ayda alacağı şekliyle bir akid yapılmışsa bu şartlar

---

⁸²⁵ Serahsî, *el-Mebsût*, 15/75.

⁸²⁶ Hin, *el-Fıkhü'l-Menhecî*, 3/127.

⁸²⁷ el-Kasas: 28/26-27.

⁸²⁸ Hin, *el-Fıkhü'l-Menhecî*, 3/121-122.

⁸²⁹ Hin, *el-Fıkhü'l-Menhecî*, 3/128.

⁸³⁰ Nevevî, *Ravdatü't-tâlibîn ve Umdetü'l-müftîn*, 5/175.

geçerlidir. Yani işveren ile işçi arasındaki akid şartları nasıl oluşmuşsa buna uyarlar.⁸³¹ Fakat aralarında kira bedelinin işçiye teslim zamanı ile ilgili bir anlaşma yoksa fukahâ bu durumda ihtilaf etmiştir. Bir görüşe göre her gün ya da her saat işi bitirince ücreti hak eder, demişlerdir. Diğer bir görüşe göre ise, aynen akdin yürürlük zamanında olduğu gibi farklı yorumlar yapılmış ve Hanefî ve Malikîlere göre eğer bir akidde paranın teslim zamanı ile ilgili bir şart konulmamışsa, aynen menfaat nasıl parça parça elde ediliyorsa işçi de ücretini parça parça hak ede denilmiştir. İmam Şafiî ise, herhangi bir açıklama yoksa akid yapıldığı anda ücret peşin verilmelidir. Eğer ertelenirse bu hadisle yasaklanan "deynin deyn ile ödenmesi" demek olur.⁸³² Hanbelîlerin de İmam Şafiî gibi düşündükleri aktarılır.⁸³³ Bu iki görüş değerlendirildiğinde; "...Sizin hesabınıza (çocuğunuzu) emzirirlerse onlara karşılığını **ödeyin**..."⁸³⁴ ayetinin ücreti "hemen verin" şeklinde anlaşılmasının mümkün olması ve yukarıda "*alınının teri kurumadan işçinin ücretini verin*"⁸³⁵ mealindeki hadislerin delaletiyle birinci kanaatin daha isabetli olduğu söylenebilir.

7. İslâm hukukçularının çoğunluğuna göre kira sözleşmesi, sözleşmede belirtilen süre boyunca bağlayıcı olmakta ve akdin tarafları için geçerli olan özürler, akdin kendisini feshetme hakkını doğurmamaktadır. Çünkü akde konu olan maldan yararlanma imkânı olduğu sürece akit bağlayıcıdır. Bu durumun tek istisnası malın kusurlu çıkmasıdır. Satış sözleşmesinde olduğu gibi kira sözleşmesi de ancak malın kusuru nedeniyle feshedilebilmektedir.⁸³⁶

8. İcârenin zimmette olması, yani kiralanan malın kiralayana belli bir süreliğine teslim edilmesiyle bu süre zarfında kiralanan mala karşı kiracının sorumluluğu hususuna gelince, fakihler bedelin akit meclisinde derhal kabzedilmesi hususunda ayrıntılarda olmak üzere birkaç görüş üzerinde ihtilâf etmişlerdir. Bunlardan bazıları şöyledir:

---

⁸³¹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 5/330.

⁸³² İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, 4/13.

⁸³³ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 5/329.

⁸³⁴ et-Talâk, 99/6.

⁸³⁵ İbn Mâce, "Rehin", 4; Beyhakî, *Sünen*, 4/121; Zeylaî, *Nasbu'r-Râye*, 4/129.

⁸³⁶ Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 3/549; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 7/301; Karâfî, *ez-Zehîra*, 5/479; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, 4/14.

Birinci görüş: Bedelin akit meclisinde tesliminin "peşin" verilmesi ve araya zaman girmemesi, yani ertelenmesi caiz değildir. Zira icâre, menfaat bakımından selem akdi gibidir. Selem akdinde de paranın akit meclisinde "peşin" olarak teslim edilmesi şarttır. Paranın akitten bir müddet sonra verilmesi için şart koşturmak, hiç vermemek gibidir. Ücretin akit meclisinden ayrıldıktan sonra verilmesi gerektiği üzerinde anlaşma yapılırsa da yapılmazsa da bu akit sahih olmaz. Bu, Hanefî ⁸³⁷ ve Hanbelîlerin görüşüdür.⁸³⁸

İkinci görüş: İcâre akdindeki ücretin akit meclisinde ödenmesi o akdin şartıdır. Bu da Mâlikîlerin görüşüdür. İmam Mâlik, nehyedilmiş olan "borcun borçla ödenmesi" uygulamasına benzememesi için paranın peşin olması, zimmetin icâresinin şart olduğunu söylemiştir.⁸³⁹

Üçüncü görüş: Zimmetin icâresinin sıhhati için kiralayan kişinin ücreti akit meclisinde kabzetmesi şart koşulur. Kabızdan önce ayrılırlarsa icâre batıl (geçersiz) olur. Bu da Şâfîîlerin görüşüdür. Nevevî şöyle demiştir: "Zimmeti ilgilendiren icâreye gelince, onda ücretin ertelenmesi caiz değildir. Bilakis selem parası gibi mecliste teslim edilmesi gereklidir."⁸⁴⁰

Dördüncü görüş: Hanbelîlerin görüşüdür. Emtia, selem veya selef lafzıyla kiralanırsa bedelin akit meclisinde teslim edilmesi şarttır. Mecliste teslim edilmezse borcun borçla satışına dönüşür. İcâre, selem lafzıyla zimmette vasfedilen bir şey üzere olursa ve kiralayan kişi de kabul ederse, borcun borçla satışı olmaması için ücretin mecliste kabzedilmesi muteberdir.⁸⁴¹

2.3.9. Te'lif Hakkı ve Zamanla İrtibatı

İslâm, hayatın her alanında esnekliği, kolaylığı ve rahatlığı temsil eden bir dindir. Aynı zamanda ondaki bazı hükümler, sabitleşmiş ve karar kılmış olup bu nasslar, zamanın ve çağların değişmesiyle, değişiklik göstermez. Bunun yanı sıra o her zaman ve mekânda geçerliliğini korur ve kulların menfaatleri için uygunluk gösterir.

⁸³⁷ İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr*, 6/10.

⁸³⁸ Hin, *el-Fıkhu'l-Menhecî*, 3/132-133.

⁸³⁹ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, 4/13.

⁸⁴⁰ Nevevî, *Ravdatü't-Tâlibîn*, 4/176.

⁸⁴¹ Behûtî, *Münteha'l-İrâdât*, 2/252.

İçerdiği şer'î hükümlerle onların sıkıntılarını ortadan kaldırır ve zararlarına olan şeyleri def eder.

Malî işlemler, insanın günlük yaşamıyla sürekli irtibat halinde olması nedeniyle İslâm hukukunun ilgilendiği konular arasında yer almıştır. Yaşam alanlarındaki muazzam gelişme ve daimî yenilenme, insanlar arasındaki ekonomik ilişkilerin kapsamını genişletti, bu ilişkilerin biçimlerini çoğalttı ve yöntemlerini çeşitlendirdi. Bu durum birçok insan için karmaşık bir hâl aldı; onların doğruyla yanlış karıştırmalarına yol açtı. Bu durum, yatırımlar, ekonomi ve diğer güncel konularla ilgili her şey dâhil olmak üzere, ortaya çıkan birçok konunun gün yüzüne çıkarılması gerekliliğini ortaya koydu. Bu ihtiyaç da bilim adamlarını, hukuk konseyleri ve bilim okulları tesis etmeye sürükledi. Çünkü bunlar, kolektif içtihadı dayanmakta ve dünyanın tüm ülkelerinden bilim adamlarının ve hukukçuların çabalarını bir araya getirmekte ve onların araştırmalara odaklanmalarını sağlamaktadır. Yine bu ekol/mezhepler ve fetva kurulları, güncel meselelere kolektif ve etkili bir şekilde bakmakta, en uygun ve sağlıklı olanı göz önünde bulundurmaktadırlar. Yeni ekonomik sorunlara ve diğer çağdaş meselelere çözümler ortaya koymak için, yine bu meselelerin çözümlerine iki ana kaynak Kur'ân ve Sünnet'e göre Şeriat'ın ruhundan ve amaçlarından beslenen şer'î bir orijinallik kazandırmak için aslî bilimsel mirasımızı ve zengin bilgi hazinemizi yeniden gözden geçirmektedirler.

Yatırımlar konusu, modern teknolojik aletlerle işlem yapma, banka işlemleri, te'lif hakları, sigorta gibi yeni ortaya çıkan durumlar, bu fıkıh heyetlerinin ve âlimlerin inceledikleri konulardandır. Bunlar zamanımıza kadar da incelenmeye devam etmektedir. Zaman zaman da bu işlemlerle ilgili şer'î veya fikhî bir hüküm verilmesini ve bunların karşısında şer'î duruşun bakışını gerektiren yeni işlemler ortaya çıkmaktadır. Bu yeni meselelerden birisi de te'lif haklarıdır.

Bir kitap yazma veya bir eksikliği tamamlama ya da bir hatayı düzetme cinsinden bir şey ortaya koyma, bir açıklama, bir özet, bir düzenleme, bir cihaz icadı ya da keşfi vs. şeylerde temsil edilen bilimsel bir önceliktir. Bunlar, öncelik yapan kişiye bir hak doğuran ve onu mülkü haline getiren bilimsel bir gerçektir. Bunlar sahibine nispet edilir ve hayatı boyunca ona maddi açıdan yararlanma hakkı verir. Kişi, bununla ilgili tüm maddi ve manevi haklara sahiptir. Bu konu, hiçbir fikhî mezhep

imamı ya da eski fakihler tarafından bağımsız ve nesnel bir konu olarak, derinlemesine ele alınmamıştır. Bu iki sebebe dayanmaktadır:

1. Eski fakihler döneminde bu konu bugün gördüğümüz bu geniş haliyle mevcut değildir. Yeni menşeli olup ve bilimsel, kültürel ve endüstriyel gelişmeden doğmuştur.

2. Eski müellifler bir eser yazarken, sadece Allah'tan alacakları ecri hesaba katıyorlardı.

Ancak çağımızın âlimleri ve fıkıh konseyleri bu konuda çok konuşmuşlardır. Ancak söz konusu âlimlerden hiç birisi zamanın telif hakkına etkisi üzerinde durmamışlardır. Araştırma onun şer'î hükmünü açıkladıktan sonra daha çok bu kısım üzerinde yoğunlaşacaktır.

2.3.9.1. Telif Hakkının Tanımı:

Telif *sözlükte* cem etmek, toplamak, bir araya getirmek anlamına gelir. *Terim* anlamıyla ilgili olarak da “kitabı telif etmek” yani, kitabın bir kısmını harf, kelime, hükümler vs bölümler olarak kitabın diğer kısmına katmaktır.⁸⁴²

İsfahânî ise onu şöyle tanımlar: Parçalardan toplanan ve öne geçirilmeyi hak eden şeylerin önde bulunduğu bir şekilde düzenlenen ve ertelenmeyi hak eden şeylerin de sonra yer aldığı bir şekilde düzenlenen şeydir.⁸⁴³

Telif hakkı ise, çağdaş âlimler tarafından birkaç şekilde tanımlanmıştır:

Bu, insanın bilimsel, edebî ya da sanatsal bir hakkının korunması hakkıdır. Böylece bu, sahibine onun nispet edilmesi ve maddi olarak ondan yararlanma hakkını verir.⁸⁴⁴

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Telif Hakları Genel Müdürlüğü'nün internet sitesinde şöyle tanımlanır: “Kişinin her türlü fikri emeği ile meydana getirdiği ürünler üzerinde hukuken sağlanan haklardır.”⁸⁴⁵ Özetle telif hakkı, telif eden kişiye fikirselle

⁸⁴² Süleyman b. Abdülkavî b. el-Kerîm Necmüddin et- Tûfî (ö. 716/1316), *Şerhu Muhtasarı 'r-Ravda*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî. 3 cilt (Beirut: Müessesetü'r-Risâle, 1987), 1/92.

⁸⁴³ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî Garîbi 'l-Kur'ân*, 81.

⁸⁴⁴ Zühaylî, *el-Muâmelâtü 'l-Mâliyyetü 'l-Muâsıra*, 584.

⁸⁴⁵ <https://www.telifhaklari.gov.tr/Telif-Hakki-Nedir> (Erişim: 23.01.2021)

çabasının meyvesini alma konusunda tam bir hak verir. İslâm dünyasında telif hakkı, uluslararası telif hakkı anlaşmalarının sonuçlanmasına kadar yakın zamana kadar kanunlarla düzenlenmiyordu.

2.3.9.2. Telifin Amaçları ve Sonuçları

a- Telifin Amaçları

Telifin temel hedefi ve amacı, yazarın yaratıcılığı ve bilimsel melekesinin telif ettiği kitapta gösterilmesidir. Telifin ulaşmak istediği hedeflere, âlimlerin bahsettiği aşağıdaki maddelerle değinmek mümkündür:

İbn Haldun bu konuda şöyle diyor: “Telifin benimsenmesi gereken amaçlarını ve atılması gerekenleri yedi madde olarak belirlediler. Bunlar: İlim ortaya çıkarmak, müphem bir şeyi açıklamak, bir yanlışlığı düzeltmek, bir eksiği tamamlamak, düzenlemek ve tashih etmek, el yazmaları ya da uzun ve ayrıntılı olan şeylerin özetlenmesi gibi dağınık olan şeyi toplamak”. İbn Haldun devamla şunları söyledi: “Bunlar, telifte benimsenmesi ve riayet edilmesi gereken amaçların toplamıdır. Bunların dışındakiler de dikkate alınmayacak hususlardır...”⁸⁴⁶

b- Telif hakkının sonuçları:

1. Eserin sahibine atfedilmesi gerekir ve onun dışındaki hiç kimse kendisi için onu taklit etme (intihal) hakkına sahip değildir.

2. Bilimsel dürüstlük, her türlü yararın, kullanılan kaynağın sahibine atfedilmesini gerektirir.

3. Kabul edilen yöntemlere göre kitabın yazarının veya mucidin, bu konuda önce olduğunu kaydetme hakkı vardır.

4. Bilimsel öncelik sahibi kişi, iki anlamda önceliğe sahip olma hakkına sahiptir:

---

⁸⁴⁶ Abdurrahman b. Muhammed b. Muhammed, Ebu Zeyd İbn Haldun Veliyyüddin el-Hadramî(ö. 808/1406), *Dîvânü'l-Mübtedei ve'l-Haber fî Târîhi'l-Arab ve'l-Berber ve men Âsarahüm min Zevi'sh-Şe'ni'l-Ekber(Târîhu İbn Haldun)*, thk., Halil Şahâde. (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1988), 1/731-732.

a- Etik anlamda: Buna mülkiyet hakkı denir. Yani hiç kimse onun izni olmadan intihal yapma hakkına sahip değildir.

b. Maddi anlamda: Bundan kendisi ya da vekâlet vereceği birisi maddi anlamda yararlanma hakkına sahiptir.⁸⁴⁷

2.3.9.3. Telif Hakkının Hükümü

Bu mesele, yeni ortaya çıkan meselelerden biridir ve bu konuya dair Kuran veya Sünnet veya eski içtihatlarda özel bir nass yoktur. Bu nedenle çağımızın âlimleri bu konuda ihtilâf etmişlerdir.

Birinci görüş: Telif hakkına *itibar etmemektir*. Ahmed el-Hacî el-Kürdî ve onun dışında başka âlimler bu görüştedir. Bunların ileri sürdüğü delillerden bazıları şöyledir:⁸⁴⁸

1. Telif hakkı ilmin gizlenmesine yol açar. Şeriat da bunu yasaklamıştır. Ayette şöyle buyurmaktadır: “İndirdiğimiz apaçık ayetleri ve doğruyu, Biz onları insanlar için kitapta iyice açıkladıktan sonra, gizleyenlere Allah da bütün lanet edebilenler de lanet eder.”⁸⁴⁹ Hz. Peygamber’den (s.a.s.) rivayet edilen hadiste de: “Kime bildiği bir ilim hakkında soru sorulduğunda onu gizlerse, muhakkak Kıyamet gününde kendisine ateşten bir gem vurulur.”⁸⁵⁰

2. İlim, ticâret ve sanat aslında Allah’a yakınlaşma ve itaat amacıyla yapılır. Bunu yerine getirirken maddî bir karşılık elde etmek caiz değildir. Pek çok fakih, namaz kıldırmak, ezan, namaz vb. gibi itaat eylemleri için ücret almanın caiz olduğuna dair fetvalar verdiklerinden, bu doğru değildir.

İkinci görüş: Telif hakkının kabul edilmesi gerekir. Bu, çağımız âlimlerinin çoğunluğunun görüşüdür. Mustafa ez-Zerkâ, el-Bûtî,⁸⁵¹ ez-Zühaylî,⁸⁵² ed-Düreynî,⁸⁵³ bunlardan bazılarıdır. Bu konudaki delilleri şöyledir:

⁸⁴⁷Müellifsiz, *Usûlü'l-Muâmelâti'l-Mâliyyeti's-Şâi'a*, 107.

⁸⁴⁸Şübeyr, *el-Muâmelâtü'l-Mâliyyetü'l-Muâsıra*, 193.

⁸⁴⁹el-Bakara: 2/159.

⁸⁵⁰Tirmizî, "İlim", 3; Ebû Dâvûd, "İlim", 9.

⁸⁵¹Şübeyr, *el-Muâmelâtü'l-Mâliyyetü'l-Muâsıra*, 43.

⁸⁵²Zühaylî, *el-Muâmelâtü'l-Mâliyyetü'l-Muâsıra*, 558.

⁸⁵³Fethi ed-Dreyne, *Hakku'l-İbtikâr fi'l-Fıkhî'l-İslâmî*, (Beirut: Müessesetü'r-risâle, 1981), 33.

1. Faydalar/menfaatler cumhurun katında para sayılır.

2. Genel örf, telif hakkını dikkate alır.

3. Şeriat, bir kişinin bir başkasının hakkını taklit etmesini ve bunu ona atfetmesini haram kılar ve bu, yazarın telif hakkına sahip olma hakkının kanıtıdır.

İslâm Fıkhi Konseyi ücret almanın caiz olduğu görüşüne vardı ve Kuveyt'teki beşinci oturumunda aşağıdakileri kararlaştırdı:

1. Ticari ad, ticari unvan, ticari marka, telif, buluş veya yenilik: Bunlar sahiplerinin özel haklarıdır ve çağdaş örfte insanların bunları finanse etmeleri için önemli bir malî değere sahiptirler. Bu haklar şeran da tanınmaktadır. Dolayısıyla bu hakları ihlal etmek caiz değildir.

2. Te'lif, buluş veya yenilik hakları şeran korunmaktadır. Sahipleri bunlar üzerinde tasarruf hakkına sahiptir ve bunları ihlal etmek caiz değildir⁸⁵⁴. Bu, Avrupa Fetva Konseyi tarafından da onaylandı. Uluslararası İslamî Fıkhi Konseyi'nin Kuveyt'teki beşinci konferansının, 10-15 Aralık 1988 / 1-6 Cemaziyülevvel 1309 (H.) tarihleri arasında aldığı 43 (5/5) numaralı kararıyla da onaylandı.⁸⁵⁵

“Günümüz İslam hukukçuları bu güncel konunun fikhî çözümü üzerine içtihatla bulunmuşlar nihayetinde de farklı kanaatlere sahip olmuşlardır. Bu âlimlerin büyük çoğunluğu, yazarın eser üzerindeki hakkını ifade eden telif hakkının İslam hukuku açısından da meşru ve bu hak üzerinden kazanç elde etmenin caiz olduğu fikrine sahip olmuştur. Gerek naslarda gerekse klasik kaynaklarda konuyu doğrudan ilgilendiren herhangi bir delilin olmaması nedeniyle telif hakkına cevaz veren âlimler, sahip oldukları kanaatin gerekçelendirmesini, yeni karşılaşılan durumların hükmünü tespitinde sıkça başvurulan maslahat ve örf delili ile bazı küllî kaidelere dayandırarak yapmışlardır. Elbette bu hakkın meşruluğuna ve bu hak üzerinden para kazanılmasına karşı çıkan İslam âlimleri de olmuştur. Bu âlimler de sahip oldukları bu kanaatin sıhhatini, farklı bir şekilde yorumlamak suretiyle yine aynı deliller üzerinden izaha çalışmışlardır.

⁸⁵⁴ Heyet, *Mecelletü Mücemmei'l-Fıkhi'l-İslâmî*, Kuveyt'teki Beşinci Konferans, 1309/1988, Karar No: 43, 2095/5.

⁸⁵⁵ Avrupa Fetva ve Araştırma Konseyi, İspanya, Valensiya, Sekizinci Oturumu.

Sonuç olarak diyebiliriz ki telif hakkının malî boyutunu oluşturan yönü, ister mal kabul edilsin isterse edilmesin; ister klasik anlayıştaki esaslarla değerlendirilsin isterse modern hukuktaki ki gibi yeni bir başlıklandırılmaya gidilerek ele alınsın fark etmez, İslam hukukunun da varlığını kabul ettiği meşru bir haktır. İslam hukukunda esas alınan naslar ve küllî kaideler, müellifin ilmî gayretinin sonucu olan bu hakkın her türlü tecavüze karşı korunmasını gerekli kılmaktadır.”⁸⁵⁶

İkinci görüşün tercih edilmesi günümüze daha uygundur kanaatindeyiz. Bu görüşü tercih etmemizin sebeplerini şöyle sıralayabiliriz.

1. Yazarlık hakkı bir menfaat olarak kabul edilir ve menfaatler Malikî, Şâfiî ve Hanbelî âlimlerinin çoğunluğu tarafından malî değer taşıyan mallardan sayılır.

2. Nesnelerin veya eşyalardan maksat menfaat sağlamaktır. Bunu Enes b. Mâlik’i Hz. Peygamber’den naklettiği şu Hadis-i Şerif desteklemektedir: “Allah’ım bana öğrettiğin şeyleri benim için yararlı kıl, bana yararlı olacak şeyleri öğret, beni faydalı ilimle rızıklandır.”⁸⁵⁷ Bu Hadis, ilmin menfaat kaynağı olduğuna delil teşkil eder.

3. Âlimlerin çoğunluğuna göre paranın tanımına baktığımızda, telifin onlara göre bir menfaat olması nedeniyle onun bir para olduğunu görüyoruz.

Suyutî şöyle der: Yukarıdakilerden anlaşılmuştur ki, telif para tanımına uyan bir para olarak kabul edilir. Onun para olduğu sabit olunca sahibinin izni olmadan onun hakkını satmak caiz değildir.⁸⁵⁸

İzz b. Abdüsselâm da mubah menfaatlerin çeşidinden bahsederken şöyle der: “Şeriat bunlara değer biçmiş ve para konumuna getirmiştir... Çünkü mal toplamanın en açık maksadı menfaattir.”⁸⁵⁹

İmam Şâtîbî ise şöyle der: “Mal, mâlikin üzerinde durduğu (güvendiği) ve kendisine tamamen hâkim olduğu şeydir.”⁸⁶⁰ Şâtîbî’ye göre mal tamamen bir değer

⁸⁵⁶ http://isamveri.org/pdfdrq/D03416/2016_43/2016_43_ORHANF.pdf (Erişim: 23.01.2021)

⁸⁵⁷ Tirmizî, "De'avât", 130; Hâkim, "De'avât", No: 1879, I, 510.

⁸⁵⁸ Ramadan es-Suyutî, *el-Büyû'z-Zârra*, 297.

⁸⁵⁹ İzz b. Abdüsselâm, *Kavâidü'l-Ahkâm fî Mesâlihî'l-Enâm*, 1/183.

⁸⁶⁰ Şâtîbî, *el-Muvâfakât*, 2/32.

veya şer'î bir vasıftır. Mülk, halklara göre, Şâri'in (kanun koyucu) mülkün mahalli ile mal sahibi arasında kurduğu bir yetki ilişkisidir.⁸⁶¹

4. Hanefiler menfaatleri; kamu yararı ve insanların hayatlarında kira vs. menfaatlere ihtiyaçları göz önünde bulundurularak üzerinde akit gerçekleştiği zaman kıymet biçilen para olarak kabul ederler. Serahsî şöyle dedi: Mal olma hususunda menfaatler, bizzat malın kendisi gibidir⁸⁶². Bu nedenle kitap neşretmek ya da yazmak da buna dâhildir.

5. İslâm şeriatının kendi kuralları, sahiplerinin haklarının korumasını gerektirir. Telif hakkı da, yazarın Şeriat'ı ihlâl etmemesi koşuluyla, sahiplerinin korunmasını gerektiren manevî ve etik haklardan sayılır.

6. Kuşkusuz Şeriat, menfaatleri gerçekleştirmek ve kötülükleri savmak için gelmiştir. Telif hakkının meşru olduğu görüşü kamu yararını gerçekleştirir. Bu, âlimlerin bilimsel araştırma yapmalarındaki sürekliliği teşvik etmek anlamına da gelir.

2.3.9.4. Zamanın Telif Hakkına Etkisi

Zamanın telif hakkına etkisi konusunda şunlar söylenebilir:

1. Yayıncı müellif kitabı belirli bir değerde "sınırlı bir süre" için kiralar. Böylece yayıncı belirli bir süre için yayın hakkını satın alır. Örneğin bir yıllık bir süre için müellifin hakkı kesilir ve daha sonra menfaat kitabın sahibine döner. Bu süre içinde müellifin ücret talep etmesi mümkündür. Süre geçince yayıncı bu kitabı basamaz. Basarsa bu haksız kazanç olur. Dolayısıyla zaman her iki taraf için de bağlayıcıdır.

2. Yayıncı ile yazar arasında belirli bir sayı basmak ve sözleşmenin geçerliliğini örneğin beş yıl gibi bir süreyle sınırlandırmak için bir anlaşma yapılır. İlk baskı yapılırsa, aralarındaki anlaşmaya göre belirlenen süre içinde zaman kalırsa yayıncı basımı tekrar eder.

---

⁸⁶¹ Dreyî, *Hakku'l-İbtikâr fi'l-Fıkhî'l-İslâmiyyi'l-Mukârin*, 35.

⁸⁶² Serahsî, *el-Mebsût*, 11/78.

3. Yayıncı ile yazar arasında belirlenen sürenin sona ermesi sırasında yazar, yayıncı veya başka bir yayıncı ile başka bir süre için sözleşmeyi yenileme hakkına sahiptir.

4. Yazar ve aynı şekilde kendisinden sonraki mirasçıları eser üzerinde yatırım yapma ve ondan yararlanma hakkına sahiptir. Bazı âlimler maksimum sürenin altmış yıl olduğunu belirtmişlerdir. Bundan sonra kitap, tekel hakkı için kabul edilen süre olan azami intifa hakkı süresine kıyasla kamuya mal olur. Bu, dikim (bitki) veya yapılaşmaya vakfedilen arazi üzerinde uzun süreli kiralama ile karar verme hakkıdır. Çünkü içindeki yenilik, öncekilerin (selefin) mirasına dayandığı için ve toplumun hakkı olarak Allah'ın hakkı olduğu için unutulmaktadır.

5. Çağdaş yasalar, bu hakları sona erdirecek belirli bir dönem üzerinde ittifak etmiştir. Bu dönem yazarın yaşamı boyunca sürer ve ölümünden sonraki bir süre takdiri, zamanı ve başlangıcı konularında ihtilâf vardır. Daha sonra kamusal alana geçer.

6. Yazarın ölümünden sonra telif hakkı, Şeriat'ın tespit ettiği haklardan biri olduğu için mirasçılarına geçer.

7. Bir yayıncının kararlaştırılan süre içinde telif hakkını başka birine verme hakkı yoktur, çünkü Yüce Allah sözleşmelerin yerine getirilmesi konusunda; şöyle buyurmaktadır: “*Ey İman edenler! Akitleri yerine getirin,*”⁸⁶³ ve “*Ahdi yerine getirin. Kuşkusuz ahit sorumluluk gerektirir.*”⁸⁶⁴ Bu sebeple yayıncı bu hakkından feragat ederse, bu durumda yayın hakkını başkalarına devredebilir.

8. Telif hakkının yayınevine *bütünüyle* yani süresiz satışı devredilmesi genellikle yazarın mağduriyet yaşamasına sebep olur. Bu durumda bir yayınevının büyük bir kazanç elde ederken yazara yalnızca telif ücreti ödemektedirler. Telif hakkı devredilse dahi önceden öngörülemediğinden eser beklenenden yüksek getiri sağladığında yazarın haklarını koruyan hukukî bir düzenleme yoktur. Bu durumda yazarın haklarını tamamen devretmesi onun telif hakkını iptal ettiğinden aradan geçen zaman onu haklı yapmaz.

---

⁸⁶³el-Mâide, 4/5.

⁸⁶⁴el-İsrâ, 34/17.

2.4. ZAMANA BAĞLI TAAHHÜTLERİN İHMALİ VE TAZMİNİ

2.4.1. Zamanın İstisnâ' Akdiyle İrtibatı

Zamana bağlı taahhütlerin ihmali ve tazminini ilgilendiren akitlerden birisi istisna' akdidir. Yapılacak tarifinden de anlaşılacağı üzere, İslam hukukunda zamanla irtibatlı akid türlerinden birisi de *istisna'* akdidir. En genel tanımlamayla vasıfları önceden belirlenen bir eseri imal etmek üzere sipariş vermek anlamına gelen istisnâ' akdi, klasik akitlerden biri olup, Hz. Peygamber döneminden beri uygulamada var olan ve fıkıh eserlerinde bazen müstakil bir başlık altında bazen ise selem, bey' gibi başlıklar altında ele alınmıştır.

Bu akid de selem akdinde olduğu gibi kıyasa aykırı olarak "*istihsânen*" meşru kılınmıştır.⁸⁶⁵ İstisna' akdi, selem akdine benzeyen bir akiddir. Zira istisna' akdinde de, selem akdinde olduğu gibi ma'dumun (mevcut olmayan) satışı söz konusudur. İmal edilmesi gereken şey, akdin kurulması anında satıcı durumunda olan ısmarlanan kimsenin zimmetindedir. Ancak istisna' akdi, ücretin hemen verilmesinin şart olmaması, ısmarlanan şeyin yapılması ve teslimi için bir sürenin belirlenmemesi, ısmarlanan şeyin çarşıda pazarda bulunan şeylerden olmaması bakımından selem akdinden farklıdır. İstisna' akdi, icâre akdine de benzemektedir. Ancak istisna' akdi, ısmarlanan şeyin hammaddesinin ısmarlanan kimseye ait olmasıyla icâre akdinden ayrılmaktadır.⁸⁶⁶

2.4.1.1. İstisnâ' Akdinin Tarifi ve Meşruiyeti

Lügavî kullanım bakımından, "*sanat ve mahareti gerektiren bir şey yapmak, imal etmek, meydana getirmek*" anlamındaki **s-n-'a** (صنع) kök harflerinden türeyen **istisnâ'** kelimesi *örfte* "bir sanatkârdan sanatıyla ilgili bir şeyi imal etmesini istemek, sanatkâra siparişte bulunmak" mânasına gelir.⁸⁶⁷

⁸⁶⁵ Hüsâmüddin Hüseyin b. Ali b. Haccâc el-Buhârî es-Siğnâkî (ö. 714/1314), *el-Kâfi: Şerhu'l-Pezdevî*, thk. Fahreddin Seyyid Muhammed Kânit, 5 cilt (Riyad: Mektebetü'r-rüşd, 2001), 4/1825.

⁸⁶⁶ İbrahim Çalışkan, "İstisna' Akdinin Mahiyeti ve Unsurları," *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi I*, (Ankara: 1990), 349-365.

⁸⁶⁷ Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Ali el-Hamevî el-Feyyûmî (ö. 770), *el-Misbâhu'l-Münîr fî Garibi 'ş-Şerhi'l-Kebîr li'r-Râfî*, 2 cilt (Beyrut: el-Mektebetü'l-İlmiyye, ts.), 1/348.

İstisnâ' akdi âlimlerin cumhuruna göre *selem* manasında kullanılırken, Hanefilere göre selemden bağımsız bir akittir. Fıkıhta da bu çerçevede terimleşen istisnâ', İslâm borçlar (muâmelât) hukukunda sanatkârla ısmarlayan arasında yapılan ve belli bir ücret karşılığında özellikleri belirlenmiş bir şeyin imal edilmesini konu alan akid nevinin adı olmuştur. Sipariş verene/ısmarlayana **müstasni'**, sipariş kabul eden sanatkâr ve müteahhide **sânî'** ve sipariş verilen, imal edilen esere de **masnû'** denilir.⁸⁶⁸ Kâsânî ise, zimmette bulunan ve işçilik şartı aranan bir meta' üzerinde yapılan akittir, şeklinde tarif eder.⁸⁶⁹ Tariflere yer vermemizin sebebi, içerisinde imal edilecek ürünün zamanla sınırlı olup olmadığına vurgu yapmak içimdir. Nitekim Mecelle'de de 388. maddesinde istisna'nın tarifini örnek vererek tarif etmiştir: "Bir kimse ehl-i sanayi'den birine bana şu kadar kuruşa şöyle bir şey yap deyip o dahi kabul etse istisnâen bey' mün'akid olur." tarifini yapar. Dikkat edilirse selem akdinde olduğu gibi belirli bir zaman tayini yoktur.

Fukaha, "Hz. Peygamber (s.a.s.) bir yüzük ve bir minberi istisnâ' ettirdi."⁸⁷⁰ ve "Hz. Peygamber'in (s.a.s.) "Altundan bir yüzük istisnâ' ettirdi."⁸⁷¹ hadislerini sünnetten delil sayarak; Hz. Peygamber'in (s.a.s.) döneminden günümüze kadar da istisna' akdinin uygulandığında icma olduğu hususundaki kanaatiyle istisna' akdini meşru kabul etmişlerdir.⁸⁷²

İstisna' akdinin Sünnet'ten ve icma'dan delili olmasına rağmen aslında istisna' ve selem akidleri için Kur'an kıssalarından da delil bulunabileceğinden bahsedilir: "...Kur'an'ı Kerîm'de bu meseleye kıssalardan huccet teşkil edebilecek bir misal verilmektedir. Bu da Zülkarneyn kıssasında anlatılan "...Ey Zülkarneyn, ...Bizimle onlar arasında bir **sed inşa** etsen de biz de sana **vergisini versek**. şeklinde devam eden ayette bahsedilen **sed yapma**" işidir.⁸⁷³ Ayete göre, bir kavim Zülkarneyn'dan(as) set yapmasını istemekte ve karşılığını vergi olarak vermek istemektedirler. Kavim, cinsi ve diğer kavmin aşamayacağı şekilde mahiyeti belli, yani bir set yapılmasını

⁸⁶⁸ Hamza Aktan, "İstisnâ'", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 23/393-396.

⁸⁶⁹ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi'*, 5/2.

⁸⁷⁰ Zeyleî, *Tebyînü'l-Hakâik fî Şerhi Kenzi'd-Dekâik*, 4/123.

⁸⁷¹ Buhârî, 5876.

⁸⁷² Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi'*, 5/2-3; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-Râik*, 6/185; Zeyleî, *Tebyînü'l-Hakâik fî Şerhi Kenzi'd-Dekâik*, 4/123.

⁸⁷³ el-Kehf, 18/94, 95.

istemektedir ve aralarında “*yap, yapayım*” gibi sözler geçmekte, dolayısıyla “ *taraflar*” bulunmaktadır. Onların bu sete de ihtiyaçları vardır. Ayete göre süre belirtilmemiştir. Bu da istisna' akdinin şartlarına uymaktadır ki, bu durumda Zülkarneyn'i profesyonel anlamda ve ilahî eğitimle belki bir baraj mühendisi olarak bile kabul etmek mümkündür. Para ise, vergi şeklinde ödenecektir. Verginin peşin veya veresiye ödenebileceği ya da taksit yapılacağı düşünülürse veya en azından akidde paradan söz edilmesi yeter. Ancak Zülkarneyn'in bu parayı kabul etmediği veya bağışladığı anlaşılıyor. Bu ise, selem ya da ıstisna' akdinde mani bir durum değildir. Bütün bu şartlar incelendiğinde, ıstisna' akdinin meşrûiyetine kıyasdan 'udûl yoluyla yapılan istihsân veya örfe dayalı olarak cevaz vermektense, kıssa ayetlerinden *kıyas* yapılarak cevaz vermek, bu işlemin daha sağlam bir delile dayandığını ispat etmesi açısından önemlidir." ⁸⁷⁴

Fıkıh Konseyi de Cidde'de 1412/1992'de yapılan yedinci kongresinde;

a) İstisnâ' yapılan şeyin cinsinin, türünün, miktarının ve istenen vasıflarının açıklanması,

b) Istisnâ' akdinde bütün paranın ertelenmesi ya da belirlenen süre zarfında belirli taksitlere bölünmesi caizdir.

c) Akit taraflarının üzerinde ittifak ettikleri şeylerin gereğince zorlayıcı koşullar olmadığı sürece ıstisnâ' akdinin kısmî bir şart içermesi caizdir" ifadeleriyle ıstisnâ' satışının caiz olduğu hususunu te'yid etmiştir. ⁸⁷⁵ Fıkıh Konseyi'nin (b) maddesinde de belirtildiği üzere paranın zamana yayılması ya da ertelenmesi de mümkündür. Bu yönüyle selemden farklıdır.

İstisna' akdinin hukukî mahiyeti konusunda İslam hukukçuları ihtilaf etmişler ve bir kısım istisna' akdinin bir va'd olduğu, akid olmadığını belirtmişlerdir. Çünkü akid, ısmarlanan kimse, ısmarlanan şeyi bitirip ısmarlayana ancak teslim ettiği anda kurulmuş olur, daha önce bir akdin kurulması söz konusu olmaz, bu akid bey' (alım-satım) akdidir. Bu sebeple ısmarlanan kimse, ısmarlanan şeyi yapmayabilir, selem

⁸⁷⁴ Abdullah Acar, *Fıkhî Açından Kur'an Kıssaları* (Konya: E-kopi Yayınları, 2010), 332.

⁸⁷⁵ Heyet, *Mecelletü Mücemmei'l-Fıkhî'l-İslâmî*, 7/1127, 231; Sâlûs, *el-Mevsûatü'l-Fıkhîyyetü'l-Muâsıra*, 844.

akdinin aksine, yapmaya da zorlanamaz. Ayrıca bu akidde, ısmarlayanın, ısmarlanan şey tamamlanmadan ya da tamamlansa da görmeden akidden vazgeçmesi mümkündür.⁸⁷⁶ Bu görüşe karşılık Cumhur'a göre istisna' akdi, bir va'd değil akid olarak kabul görmüş ve uygulamada da bu görüş revaç bulmuştur. Zira İmam Muhammed istisna' akdini ispat için kıyas ve istihsanı delil göstermektedir.⁸⁷⁷

Çünkü İslâm şeriatı her zaman ve mekân için uygulamaya müsaittir. Biz bugün, medeniyetlerin inşasına katkıda bulunan ve insanların ihtiyaçlarına cevap veren ve onların bazı problemlerini çözen sanayi ve büyük projeler çağında yaşıyoruz. İstisnâ' akdi de bu ihtiyaçlara cevap veren akitlerdendir. İmalathanelerin geliştirilmesinde ve toplumun kalkınıp gelişmesinde bunun açık bir rolü vardır. Tembelliği yok etmede etkilidir ve ekonomik istikrarın gerçekleşmesine katkı sağlar. Bugün bizim, insanların ihtiyaçlarına cevap vermek ve maslahatlarını sağlamak için İslâmî bankalar ve fabrikaların istisnâ' sözleşmesinden yararlanma eğiliminde olduktan sonra, bu akitle sağlıklı ve geçerli işlem yapmak için şer'î kayıtlar koymaya ihtiyacımız vardır. Hanefi âlimleri, onun üzerinde yasal kayıtların konulmasına ve tesis edilmesine öncülük ettiler. Âlimlerin çoğunun aksine, bununla işlem yapmaya cevaz verdiler ve onu önceden bağımsız bir akit saydılar. Onların dışındaki âlimlerin çoğu ise bu akdi selem akdine dâhil etmişlerdir.

2.4.1.2. İstisnâ' Akdinin Rükünleri

İstisna' akdinin de selem akdinde olduğu rükünler ve şartları vardır. Fakat biz sayılan şartlar arasında zamanla doğrudan irtibatlı olmayanları kısaca belirtip, zamanla doğrudan irtibatlı olanlar hakkında gücümüz nisbetinde detaylı bilgi aktarmaya gayret edeceğiz.

İstisnâ' Satışının Rükünleri;"akit yapan taraflar", "mahal" ve "sîyga" olmak üzere üç tanedir.

Akit yapacak olan *tarafların* da satış akdindeki şartlardan ve yine zamana yani belirli yaşa ulaşmayı ifade eden rüşd ile ehliyet vb. diğer şartları taşımaları

⁸⁷⁶ Serahsî, *el-Mebsût*, 12/138; Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi'*, 5/2; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 5/355; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-Râik*, 6/185.

⁸⁷⁷ İbn Nüceym, *el-Bahru'r-Râik*, 6/185; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 5/355.

gerekmektedir. Sîyga ise, îcab ve kabulden ibarettir. Bu, satıcının ve müşterinin rızasını gösteren her şey olabileceği gibi siyganın da akdin ruhuna uygun olacak şekilde özellikle imalatçının "yapacağım" şeklinde bir kabulde bulunması gerekmektedir. Akdin "mahal"line gelince, Hanefî fakihler bunun aynî mal mı yoksa akidden sonraki zaman diliminde imal edilecek olan işçilik mi olduğu hususunda ihtilâf etmişlerdir. Hanefilerin cumhuru, aynî malın, üzerinde akit yapılan şey olduğu görüşündedir.⁸⁷⁸

Öte yandan, istisnâ' akdi bir satış akdi mi yoksa kira/icâre akdi mi olup olmadığı konusunda ihtilaf edilmiştir. Hanefî âlimler, kendi içlerinde istisnâ'nın satış mı yoksa kira mı olduğu hususunda ihtilâf etmişlerdir. Satış olduğunu söyleyenler olduğu gibi satış ve icâre olduğunu söyleyenler de vardır. Bazı Hanefiler de onun başlangıçta icâre, sonunda da satış olduğunu söyler. Görüşlerin arasında en sahih olanı, istisnâ'nın başlangıçta icâre olarak akdedildiği, sonunda teslim etmek istediği zaman da satış olduğu belirtilir.⁸⁷⁹ Bu, şu delil sebebiyle tercihe şayan bulunmuştur: Zanaatkâr öldüğü zaman akid geçersiz olur ve malın imalatı terk edildiği için imal edilen şey tamamlanmış olmaz. Şayet satış olsaydı taraflardan birisinin ölümüyle geçersiz olmazdı. Az da olsa bu akdin muvâade (vaatleşme, sözleşme) olduğunu söyleyenler de vardır.

Bu görüşlerden daha zâhir olanı, satışa dâhil olan bağımsız ve yeni akit olmasıdır. En genel anlamda o vaat, satış ve selem değildir. Kendisi, şartları ve etkilerinin özellikleri bakımından icâre değildir. Çağdaş fakihlerden Karadâğî⁸⁸⁰ ve el-Eşkar da⁸⁸¹ bu görüştedirler.

---

⁸⁷⁸ *el-Mevsûatü 'l-Fıkhiyyetü 'l-Küveytiyye*, 3/328.

⁸⁷⁹ Burhânüddin (Burhânü's-Şerîa) Mahmud b. Ahmed b. Abdilaziz el-Buhârî(ö. 616/1219). *el-Muhîtü 'l-burhânî fi 'l-fikhi 'n-Nu'mânî*, thk. Abdülkerim Sami el-Cündî (Beirut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2004), 8/173.

⁸⁸⁰ Muhyiddin Ali Karadâğî, *Buhûsün fi Fıkhi 'l-Muâmelâti 'l-Muâsıra*, (Beirut: Dâru'l-Beşâir, 2001), 140.

⁸⁸¹ Muhammed Süleyman el-Eşkar ve dgr, *Buhûsün Fıkhiyyetün fi Kadâyâ İktisâdiyye Muâsıra* (Amman: Dâru'n-nefâis, 1998), 227.

2.4.1.3. İstisnâ' Akdinin Şartları

Cumhurun görüşünü alacak olursak selem akdinin şartları bu akit için de geçerlidir. Ama Hanefilerin görüşünü alacak olursak akdin kendine özgü şartları vardır. Akdin sahih olması için aşağıdaki şartlar gereklidir:

a. İmal edilen şeyin bilinmezliğe engel kalmayacak şekilde bilinmesi gerekir.⁸⁸² Bu da cins, tür, miktar ve sıfatın açıklanmasıyla olur. *Mecelletü'l-Ahkâm*'da şöyle geçer: "İmal edilen şeyin cinsinin, türünün, miktarının ve sıfatının beyan edilmesi gereklidir."⁸⁸³ Bu sebeple teslim anında çekişmeye meydan vermeyecek şekilde yapılması önceden taahhüt edilen şeyin vasfedilmesi ve tam anlamıyla özelliklerinin belirlenmesi gerekir. *Mecelle*'de "İstisnâ'da imal edilen şeyin vasfedilmesi ve istenen şeye uygun bir şekilde tanımlanması gereklidir."⁸⁸⁴ kaidesi getirilmiştir.

b. İstisnâ'da paranın hemen yani akit vaktinde (peşin) ödenmesi gerekmez.⁸⁸⁵ Bu ilke, bunun yasak olduğuna dair bir delilin olmaması dolayısıyladır. Çünkü âdet mudârabenin hilâfına paranın ertelenmesiyle gerçekleşir. Hanefiler, ısmarlanan şeyin bedelinin hemen ödenmesinin şart olmadığı, selem akdinin aksine, ücretin geciktirilmesinin caiz olduğu görüşündedirler.⁸⁸⁶

c. Uzun veya kısa da olsa sürenin belirlenmesi gerekir. Fakat, Ebu Hanife sürenin belirtilmesi görüşünde değildir. Ona göre süre konulursa bunun adı *selem* olur. Bu durumda da selem şartları aranır. İçinde süre belirtilmediği zaman da aynı şekilde istisnâ' kabilindedir⁸⁸⁷ Ebu Hanife'ye Ebu Yusuf ve İmam Muhammed muhalefet etmiştir. Onlar, bunun bir şart olmadığını, süre konsun ya da konulmasın her halde o istisnâ'dır.⁸⁸⁸ Zühaylî, İmam Ebu ile İmam Muhammed'in görüşlerinin hayatın gerçeklerine ve toplumun uygulamalarına daha uygun olduğundan, bunu tercihe şayan bulur.⁸⁸⁹

⁸⁸² Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi*, 5/3.

⁸⁸³ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi*, 5/3.

⁸⁸⁴ *Mecelletü'l-Ahkâmi'l-Adliyye*, Madde: 390, 76.

⁸⁸⁵ *Mecelletü'l-Ahkâmi'l-Adliyye*, Madde: 390, 76.

⁸⁸⁶ İbn Nüceym, *el-Bahru'r-Râik*, 6/185.

⁸⁸⁷ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi*, 5/3; *Mecelletü'l-Ahkâmi'l-Adliyye*, Madde: 389, 76.

⁸⁸⁸ Serahsî, *el-Mebsût*, 12/138; Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi*, 5/3; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 5/355; *Reddü'l-Muhtâr*, 4/294.

⁸⁸⁹ Zühaylî, *Zühaylî, el-Fıkhü'l-İslâmî ve Edilletühü*, 4/633.

d. Ismarlanan şeyin, insanların istisna' akdi yapmayı örf haline getirdikleri şeylerden olması gerekmektedir. İstisna' akdi yapılması örf haline gelmemiş şeylerde istisna' akdi caiz değildir.⁸⁹⁰

e. İmal edilen şeyin yapımında kullanılan malzemelerin zanaatkâr tarafından üretilen ya da onun mülkiyetinde olan ürünlerden yapılması gerekir. Şayet istisnâ' yaptıran kişiden olursa icâreden sayılır.⁸⁹¹

2.4.1.4. Zamanın İstisnâ' Akdine Etkisi

Zamanın istisnâ' akdine etkileri konusunda şunlar söylenebilir:

1. İstisnâ' akdinde bedelin akit zamanında teslim edilmesi şart koşulmaz bilakis kabız zamanına ertelenmesi caizdir. Aynı şekilde akit zamanında bedelin öne alınmasının gerekli olduğu selemın hilâfına onun taksitlendirilmesi de caizdir.

2. Selem akdinde vade zamanının belirlenmesi gerekli iken istisna' akdinde böyle bir vade söz konusu değildir. Çünkü zanaatkâr genellikle el emeği ile ürünü imal edeceğinden süre tayini aklen de mümkün gözükmemektedir. Dolayısıyla istisna' akdinde yaklaşık bir süre belki ön görülebilir, fakat selem akdindeki gibi bağlayıcı bir süre söz konusu olmaması yönüyle eğer zaman tayin edilirse bu akid seleme dönüşür. Bu uygulamada zaman tahdidi akdin bünyesine etki etmektedir. Her ne kadar bazı âlimler istisnâ' akdinin zanaatkârın aleyhine kendisi için belirlenen zamanda taahhüt ettiği şeyi yerine getirmezse cezaî bir şart öngörülmesine icazet verseler de bu uygulama akdin sıhhatine etki edecektir. Belki ihmalkârlığın azalmasına vesile olabilir fakat akid yapıldığı ilk mecliste böyle bir cezaî şart konulması akdi fasit kılar.

Öte yandan, önceden bir şart koşulmamasına rağmen, üretici üstlendiği işi zamanında yapamayacağı için kendiliğinden bir indirim teklifinde bulunabilir. Buna şöyle bir örnek verilebilir: Bir adam kendisi için bir sene içinde bir ev inşa edecek bir mühendisle anlaşma yapmıştır. Bir sene geçmiş ve evin inşası tamamlanmamışsa anlaşmaları zamanki tutardan indirim yapılması caizdir. Bu sâni' yani üretici içindir. Eğer müstasni' yani müşteri veya istisnâ' yaptıran kişi parayı ödemede gecikir ve bu

⁸⁹⁰ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi'*, 5/3; *Mecelletü'l-Ahkâmi'l-Adliyye*, Madde: 389, 76.

⁸⁹¹ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi'*, 5/2.

gecikme üzerinde zarar doğarsa, zarar gören üretici de kendisinin uğradığı zarar kadar tazminat talebinde bulunabilir.

3. İmalatın yapımı tamamlandığı, talep edilen vasıflara ve şartlara uygun olduğu ve belirlenen zamanda getirildiği zaman akit bağlayıcı bir akit olur. Çünkü istisnâ' yaptırın kişi kendisi için yapılan şeyi kabul etmekten cayarsa burada zanaatkâr ve fabrikalara karşı büyük zararlara yol açar.

Bu, zâhir olan ve çağın fikhının gerektirdiği şeydir. Çünkü önceden istisnâ', kolay işlerde gerçekleşiyordu. Ama bugün istisnâ' uçak, gemi ve uydu gibi büyük ve oldukça maliyetli imalatlara dâhil olmaktadır. Bazen onun inşası, uzun bir zamana ve yüksek maliyetlere ihtiyaç duyar. Bu nedenle satın alma noktasında müşteriyi bağlamalıdır. Çünkü iş, ancak istisnâ' yaptırın kişinin tercihinin düşmesiyle yoluna girer. Bu da, çağımızın birçok âlimi ve fıkıh konseyleri tarafından tercih edilen şeydir. Nitekim *Mecelletü'l-Ahkâmü'l-Adliyye* de bu görüşü benimsemiştir.

2.4.2. Enflasyon ve Zamanında Ödenmeyen Borçların Zamanla İrtibatı

İktisadi hayatta çeşitli nedenlerle paranın satın alma gücünde değişiklikler gözlemlenmektedir. Özellikle değer kaybı olarak ortaya çıkan bu durum, ticari işlemlerde birtakım olumsuzluklar meydana getirmektedir. Ticari hayatın canlılığı etkilenmekte, kişiler arasında güven kaybı ve yardımlaşma duygusu zedelenmektedir. Devam eden süreçte toplumun tüm kesimleri bu sorundan zarar görmekte, ekonomik ve sosyal yönden telafisi güç çeşitli problemler ortaya çıkabilmektedir. Bu değer kaybına iktisad dilinde “enflasyon” denilmektedir.

2.4.2.1. Enflasyonun Hakkında Bilgi

Enflasyon kısa “günlük hayatta çokça kullandığımız mal ve hizmetlerin fiyatlarının artmasıdır” şeklinde tarif edilir.⁸⁹² Enflasyon insanlar arasında gelir dengesini bozan, maddi farklılığı arttıran, adeta zengini daha zengin, fakiri de daha fakir yapan iktisadi bir krizdir. Eğer insanlar bir akit sonrası karşı tarafın zimmetinde borç olarak bıraktıkları paralarını değer kaybını hesap etmeden geri alırlarsa, karşı tarafta enflasyon farkı kadar bir değer artışı (gelir transferi) sağlamış olurlar. Bu

---

⁸⁹² <https://www.ekonomist.com.tr/encyclopedia/enflasyon-nedir-enflasyon-nedenleri-ve-sonuclari-nelerdir> (Erişim:21.03.2022)

durumdan istifade etmek isteyen bazı fırsatçılar da haksız bir zenginleşme içerisine girerek, parayı gereksiz yere ellerinde tutar ve ödemeyi geciktirirler. İslam, böyle bir ortamın oluşmasını gelmesini istemez

İslam hukukunun temel kaynaklarında *altın* ve *gümüşün* “para” olarak yaratılmış olduğu kaydedilmekte,⁸⁹³ bu para vasfının yanında süs eşyası olarak kullanılmasının mümkün olduğu, ancak gösteriş ve kibir amaçlı mesela mutfak eşyaları yapılmasının haram olduğu belirtilir.⁸⁹⁴ Buna göre eşyanın fiyatını belirlemede asıl olan altın ve gümüşdür. Bu sebeple madenî paraların(fels) değer kaybına uğraması halinde İmam Ebû Yusuf’a göre akit günündeki altın ve gümüşün değeri esas alınır.⁸⁹⁵

Günümüzde kullanılan kâğıt paralar da eski dönemlerde kullanılan madenî paralarla benzer özellikler taşımaktadır. Kıymetlerini devletin gücü ve otoritesinden almaktadır. Yüksek enflasyon oranlarının görüldüğü dönemlerde kâğıt paraların değeri her geçen gün düşmektedir. Bu durum, paraların gerçek değeri ile üzerlerinde yazılı rakam arasında bir irtibatın olmadığını gösterir. Birkaç yıl önce 10 liraya alınan bir madde, bugün çok yüksek rakamlara çıktığı aşikârdır.

2.4.2.2. Enflasyonun Zamanla İrtibatı

Enflasyon sebebiyle değer kaybının önlenmesi ve oluşabilecek mağduriyetin giderilmesi için;

-Değer kaybı alacaklı taraf açısından genel olarak kabul edilebilir bir oranın üstünde gerçekleşmeli ve hak sahibinde bir zarar meydana getirmiş olmalıdır. Alacaklı kimsenin kabul edebileceği ve beklentileri dâhilindeki bir kayba akit esnasında rızası bulunduğu varsayılır, bu kayıp daha sonra talep edilemez.

⁸⁹³ Serahsî, *el-Mebsût*, 2/192; 12/115, 137, 183, 200; Remlî, *Nihâyetu'l-Muhtâc*, 3/84; Bilmen, *Hukuki İslamiyye*, 6/13; Zühaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve Edilletuhû*, 3/1328.

⁸⁹⁴ İbn Abidîn, *Redd'ul-Muhtâr* 6/341; Nevevî, *el-Mecmû Şerhu'l-Muhezzeb*, 1/256 vd.; İbn Kudâme *el-Muğnî*, 7/55.

⁸⁹⁵ İbn Abidîn, *Redd'ul-Muhtâr*, 4/533.

-Borç, bir satım akdinden doğmuşsa; belirlenen vade alacaklıya zarar verecek bir süre aşılmış olmalı ve değer kaybı da vade farkı olarak fiyata yansıtılmış olmamalıdır.

-Borçlanma, karz akdinden kaynaklanmış ise akit öncesi ödemeye ek olarak belli bir miktar veya vadeye karşılık ilave bir oran belirlenmemelidir. Böyle bir işlem hukuken riba/faiz olarak değerlendirilir. Çünkü karz genellikle yardımlaşma amacıyla yapılmaktadır.

-Enflasyon ve değer kaybı, piyasanın tabii seyri içinde, normal şartlarda oluşmalı, spekülatif veya devlet kaynaklı ve servet sahiplerine özel (vergilendirme amaçlı) bir uygulama olmamalıdır.

2.4.3. Zamanında Ödenmeyen Borçlar

İslam hukukunda daha çok vadeli borcun belirlenen vadesinde ödenmemesi, yani zamana riayet edilmemesi durumunda borçluya ilave bir ceza verilip verilmeyeceği konusu "*garamet*", "*temerrüd*" yani borcunu ödeme konusunda inatçılık yapan kişi veya "*mümâtale*" başlıkları altında ele alınır. İslam Hukukunda *temerrüd* yerine yani borcun zamanında ödenmemesini ifade etmek üzere *mümâtele* (süreyi uzatma) kelimesi kullanılır. Çok özgün bir şekilde Ömer Nasuhi Bilmen, temerrüt yerine kullanılan bu mümâtaleyi; "borçlunun borcun vâdesini bugün yarın diye uzatıp durmaktır, buna "metâl" de denir. Sahibine de "mümâtîl" denir" şeklinde izah eder.⁸⁹⁶ Zamanında ödenmeyen borçlar için lügatte "bir şeye aşırı düşkün olma, bağlanma, ısrar etme" manasına gelen masdar formundaki "**gurm**, **garm** ve **garâmet** kelimeleri de kullanılır. Fıkhî anlamda kişinin alacağına ya da borcuna olan düşkünlüğünü ifade için kullanılır.⁸⁹⁷ Kur'an'da kendilerine zekât verilecek sekiz grup sayılırken aralarında "borçlu olanlar" manası için "*ğârimîn*" tabiri kullanılır.⁸⁹⁸

Karz bahsinde de izah edildiği üzere İslam hukukunda normal şartlarda birisine borç yani Allah rızası için "karz" verildiği zaman ona vade belirlenmez. Vade belirlense dahi bağlayıcı olmadığı için borçlu kişiye "ceza" da verilmez. Özetle İslam

⁸⁹⁶ Bilmen, *Hukuki İslamiyye*, 7/5.

⁸⁹⁷ Râgıp el-İsfahânî, *el-Müfredât fî Garibi'l-Kur'ân*, g-r-m md; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, g-r-m md.

⁸⁹⁸ et-Tevbe 9/60.

Hukuku'nda ağırlıklı görüş tahsili geciken parasal alacaklar karşılığında, ne ad altında olursa olsun, herhangi bir ilave tutarın tahsil edilemez. Yani ödeme kudreti olduğu halde borcunu ödemeyen borçluya parasal bir ceza verilip verilmeyeceği konusu oldukça ihtilaflıdır.

Cumhurun bu görüşüne karşılık, İmam Ebu Yusuf temerrüde düşen ihmalkâr borçlunun cezalandırılma çeşitleri bağlamında ona "dövme, hapis vb. cezaların yanında maddi cezanın da verilebileceği hususunda "zekât vermekten kaçınan kişiden daha yüksek bir miktarda zekât tahsil edilebileceğine dair hadisi⁸⁹⁹ delil sayarak ihmalkâr borçluya müeyyide kabilinden ceza verilebileceği kanaatindedir.⁹⁰⁰ İbn-i Teymiyye ve İbn-i Kayyim el-Cevziyye ile bazı Şafii fıkıhçıların da İmam Ebu Yusuf'un bu görüşünü benimsedikleri kaydedilir.⁹⁰¹ Bu kanaate rağmen cumhura göre ulema, temerrüde düşen borçluya ilave bir cezai bedel ödetilemeyeceği şeklindedir. Fakat bu durum "karz" şeklinde verilen borç için geçerlidir.

Günümüzde ise borçlanma çeşitleri değişmiştir. Özellikle mudarabe, murabaha vb. normal akidler sebebiyle oluşan borçlanmalar için ceza verilip verilemeyeceği hususunda enflasyon konusunda da bahsedildiği üzere, borç verenin malının kabz edildiği gün dikkate alınarak değer kaybının telafi edilmesi gerektiğidir. Bu konuda AAOIFI, "Ödemeyi Geciktiren Borçlu"ya yapılacak işlemler hakkında 31 Mayıs 2000 tarihinde yayınladığı 3 no'lu şer'i standart çerçevesinde konuyu derinlemesine inceleyerek aşağıdaki şartları belirlemiştir:

1. Ödemeye muktedir olduğu halde borçlunun ödemeyi geciktirmesi haramdır.
2. Önceden kararlaştırılmış olsa bile, her ne isim altında olursa olsun, ödemenin gecikmesi nedeniyle borçludan fazlalık bir bedel tahsil edilmesi caiz değildir. Borç tutarının fırsat maliyeti ve borç konusu paranın değerindeki azalma da buna dâhildir.
3. Gecikmeden kaynaklanan finansal kaybı telafi etmek üzere borçlu aleyhine dava açılması uygun değildir.

---

⁸⁹⁹ Ebu Davud, "Zekât", 5.

⁹⁰⁰ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 5/112.

⁹⁰¹ İbn Kayyim, *İ'lâmü'l-Müvekkûn an Rabbi'l-Âlemîn*, 11/117.

4. Borcun tahsilatı için alacaklının yaptığı gerçek harcamalar borçlu tarafından ödenmelidir.

5. Alacaklı, alacağının karşılığı olarak borçlunun banka hesabından tahsilat yapabilir, elinde bulunan ipotek veya diğer teminatları nakde dönüştürebilir. Borçlu, teminatın nakde dönüştürülmesinin mahkeme sürecine gerek kalmadan yapılabilmesi için alacaklıyı yetkilendirmiş olmalıdır.

6. Ödemenin gecikmesinin mücbir bir sebepten kaynaklanmaması şartıyla, tüm gelecek taksitler muacceliyet kazanabilir. Bu maddenin, taksidini ödemeyen borçluya ihtar çekilmesi ve makul bir süre mühlet verilmesinden sonra uygulanması tavsiye edilmektedir.

7. Murabahaya dayalı satışlarda, borçlunun iflası durumunda, murabaha konusu mal halen kullanılabilir halde ise alacaklı tarafından geri alınabilir.

8. Murabaha gibi borç akitlerinde, borçlunun ödemeyi geciktirmesi durumunda, borcun belli bir oranını İslami Finansal Kuruluş kanalıyla hayır işlerine sarfetmesi şart koşulabilir.⁹⁰²

Bu şartlardan da anlaşılacağı gibi AAOIFI standardına göre borçlunun borcunu zamanında ödeyememesi durumunda kendisinden cezaî bir bedel tahsil edilmesine, böyle bir maddenin borç sözleşmesine konulmasına ve bu amaca yönelik yargı yoluna başvurulmasına izin vermemektedir.

Buna karşılık Diyanet İşleri Başkanlığı, Din İşleri Yüksek Kurulu klasik kaynaklara atıf yaparak bu konuda şu kararı almıştır: “Ödeme imkânı olduğu halde zamanında borcunu ödemeyen borçlu, manen sorumlu olur ve ahiret azabını hak eder. Bu konuda Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: “Zengin kişinin borcunu ödemeyi uzatması zulümdür” (Buhârî, Havâlât, 1). Borçludan Enflasyon Farkını Talep Etmek “Kâğıt para ile olan bir borcu, eksiği ve fazlası olmadan ödemenin tek yolu, borçlanılan para ile ödenen paranın aynı alım gücüne sahip olduğunu tespittir. Bundan fazlası fâiz, azı da alacaklıya zulüm olur. Bu hükümler, kâğıt para ile olan

---

⁹⁰² AAOIFI, *Faizsiz Finans Standartları*, 413.

borçlanmalarda paranın satın alma gücünün esas alınmasını, aksi takdirde ya fâize, ya da haksızlığa girileceğini göstermektedir. Borçların ödenmesinde para değerini dikkate almak, verilen para ile alınan para arasında eşitliği sağlamaktır. Çünkü kâğıt paralarda eşitlik ancak bu şekilde sağlanabilir. Hukuki açıdan ise; kişinin zimmetinde bir borç sabit olur ve onu ödemeye yanaşmazsa, bu kişi yetkili makamlar tarafından ödemeye zorlanabileceği gibi, gerekli görülmesi halinde hapsedilir. Fakihler bu tür bir cezanın uygulanmasını, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in konuyla ilgili hadislerine dayandırmışlardır (bkz. Buhârî, İstikrâz, 13). Borçlunun borcunu geciktirmesi nedeniyle ve paranın değer kaybetmesi gibi bir sebeple alacaklı zarara uğrarsa borçluya bu zarar tazmin ettirilir. Ancak borçlunun mali sıkıntı içinde olduğunu ispat etmesi halinde yetkili makamlar borcunu ödeyebilmesi için kendisine belli bir süre tanır. Bu durum ise, alacaklının yasal hakkını istemesine engel teşkil etmez (Mevsilî, el-İhtiyâr, II: 265-266)⁹⁰³

Öte yandan Arap âlimlerden Mustafa Ahmed ez-Zerkâ, Abdullah b. Süleyman el-Menî' ile Türkiye'den Hayrettin Karaman ve Ali Bardakoğlu gibi fıkıh otoriteleri, ödeme imkânı olduğu halde borcunu vadesinde geri ödemeyen borçlunun alacaklıya zarara uğrattığı, mevduat sahibinin gelirinde azalmaya sebep olacağı, taraflar arasında adaletin tesis edilmesi gerektiği, İslamın başkalarına zarar vermeyi yasakladığı, başkasına zarar verenin de verdiği zararı tazmin etmesi gerektiği gibi gerekçelerle ihmalkâr borçludan bu zararın tazmin edilebileceği görüşünü savunurlar.⁹⁰⁴

2.4.3.1. Temerrüdün Zamanla irtibatı

Ödeme imkânı olduğu halde zamanında borcunu ödemekte direnen borçlu için borcunu ödemediği zamanlar için bir ceza öngörülmemiştir. Bu borçlanma bir karz akdi olarak kabul edildiğinden ödemeyen kişiye daha çok manevi sorumluluk hatırlatılmış ve ahiret azabı hatırlatılmıştır. Borçların ödenmesinde borç verilen

⁹⁰³ <https://kurul.diyaret.gov.tr/Cevap-Ara/959/borcunu-vaktinde-odemeyen-kisiye-takdir-edilen-mali-tazminati-almak-caiz-midir-?enc=QisAbR4bAkZg1HImMxXRn5PJ8DgFEAoa2xtNuyterRk%3d> (Erişim: 04.04.2022)

⁹⁰⁴ İshak Emin Aktepe, *Katılım Finans. Vadesinde Ödenmeyen Borçlar*, (İstanbul: TKBB Yayınları, 2017), 70-72.

gündeki paranın belirlenen bir eşya üzerinden değerini dikkate almak, verilen para ile alınan para arasında eşitliği sağlamak daha evla olarak kabul edilir.

2.4.4.Zamanın Zekâtla İrtibatı

İslam'da namaz, oruç, zekât ve hac gibi farz olan ibadetlerin hepsi için vakit şart kılınmıştır. Kişi, vakte ulaşılmamışsa o ibadetle mükellef kılınmamıştır. Namaz ve zekât vakitleri için güneşin hareketleri, oruç ve hac için ise hem ay hem de güneşin hareketleri önem arzeder. Öte yandan, İslam'da ibadetler "bedenî" ve "mâlî" olmak üzere kısımlara ayrılırlar. Bunlardan namaz ve oruç "bedenî ibadet", zekât "mâlî ibadet, hac ise hem bedenî hem de mâlî ibadet" olarak nitelendirilirler. İşte bu yönüyle zekât, her ne kadar tek taraflı yapılan bir ibadet gibi görünse de aslında "temlik eden" ve temlik alan" olmak üzere iki taraf vardır.

Yine İslam'da bir çok iş ve işlemlerin ayın hareketlerine göre tespit edilmesi genel kabul görmüştür. Bu konuda kesin bir nass bulunmamakla birlikte "*Sana ayın hareketlerinden soruyorlar...*"⁹⁰⁵ şeklinde başlayan ayet delil olarak kabul edilerek, zekat yılı, yaş hesapları ve Ramazanın başlangıcı ve bayram günleri ile bu iki aya nispetle bayram ve arefe gibi önemli günlerin ayın hareketlerine göre tespit edilmesi mecburiyet arzettiğinden bu uygulama hüsn-i kabul görmüştür.

Biz bu başlık altında zekâtın meşruluğundan ve nisabından uzun uzadıya söz etmeyeceğiz. Çünkü fıkıh kitapları bu konularda doyurucu bilgi vermiştir. Bizim öncelikle odaklanacağımız husus, ferdî ve toplumsal yönü olmasının yanında zamana bağlı da bir ibadet olan ve içinde bir takım çağdaş problemler barındırması nedeniyle "zamanın zekât anlayışı" üzerindeki etkisi olacaktır. Konuyla ilgili âlimlerin içtihatlarından ve Kur'ân'dan yararlanarak bu konuya az da olsa katkı sağlamayı hedefliyoruz.

---

⁹⁰⁵ el-Bakara, 2/189.

2.4.4.1. Zekâtın Şartları

Zekât verebilmek için belirli şartlar vardır. Biz özetle bu şartları sıralayıp komuz olan zamanla alakalı olan şarta daha çok yer vermek istiyoruz. Zekâtın farz olduğu mallar açısından temel şartlar aşağıdaki gibidir:⁹⁰⁶

1. Mala tam mâlik olmak.⁹⁰⁷ Bunun şart olduğu hususunda dört mezhep ittifak etmiştir. Kaçan ve kaybolan köle, kaybedilen mal ve inkâr edilen borç gibi sahip olmadığı mal bunun dışındadır. Keza haram mal da böyledir. Zira bu mal, mülk edinilmemiştir. Allah da temizdir, ancak temiz olanı kabul eder.

2. Malın nemâ yani artıcı özelliğe sahip olması gerekir.⁹⁰⁸ Burada nemâ kelimesinden maksat, sahibine kazanç ve fayda getirmesidir. Bu konuda İbnü'l-Hümâm şöyle der: Zekâtın meşruluğundan maksat, malın çoğundan birazının verilmesiyle fakir kalmayacak şekilde fakirlerin eşitliği konusunda kulların imtihan edilmesidir. Asıl olarak artıp gelişmeyen, nâmî olmayan malda zekâtın vacip olmaması, özellikle de yıllar geçmesine rağmen infaka ihtiyaç duyan fakirlerin ihtiyacının giderilmesini engeller." diyerek nâmîlik konusunda farklı düşünür."⁹⁰⁹

3. Nisaba ulaşması. Malın aslî ihtiyaçlardan fazla olması yanında, bu mal varlığının belli ölçüde olması gerekmektedir. Mal varlığının türüne göre bu ölçü değişmektedir. Hz. Peygamber tarafından belirlenmiş olan nisap miktarları, bir nevî dînen zengin sayılmanın ölçüleri olmakta, bu miktardan az mal varlığına sahip olanlar zekât ödemekle yükümlü tutulmamaktadırlar. Buna göre, temel ihtiyaç mallarının dışında, 81 gr altın (20 miskal), 560 gr gümüş (200 dirhem), 40 koyun, 30 sığır ve 5 deve ya da bunlar karşılığı ticarî mala, 650 kg (5 vesk) toprak ürününe sahip olan, bunlardan zekât ödemek durumundadır.⁹¹⁰ Nakit paralar Hz. Peygamber (s.a.s.) zamanında yoktu. Onun zamanında para olarak altın ve gümüş kullanılıyordu. Dolayısıyla bunlar da altın ve gümüşün hükmüne tâbidir ve nisaba ulaşıp, üzerlerinden bir yıl geçtiği zaman borç eda edildikten sonra zekâtları verilir. İslâm Fıkıh Konseyi

⁹⁰⁶ Karadâvî, *Fıkhu'z-Zekât*, 165.

⁹⁰⁷ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, 1/301.

⁹⁰⁸ Mevsîlî, *el-İhtiyâr*, 1/99.

⁹⁰⁹ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadir*, 2/155.

⁹¹⁰ Serahsî, *el-Mebsût*, 2/189; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, 1/275.

bunların nisaplarının belirlenmesinde altının esas almayı tercih etmiştir. Çünkü o daha istikrarlıdır. Buna göre nakit paraların nisabı -81 gram yerine- 85 gram altının karşılığı olan paradır.⁹¹¹

4. Aslî ihtiyaçların dışında olması.⁹¹² Bu da Hanefilerin kitaplarında belirttiği şarttır. Âlimler arasında nema şartını yeterli görenler vardır.

5. Borcun dışında olması. Yani nisabın borçtan salim olması. Zekâtın nisabını kapsayacak ya da onu eksiltecek bir borcu olan kişi için zekât gerekmez.

6. Havl-i havelân (hulûl) şartı. Yani nisap miktarından fazla olan malın üzerinden kamerî bir yılın geçmesi gerekir. Tarım ürünlerinin ve meyvelerin durumu ise bundan farklıdır. Onların zekât zamanı ise hasat vakitleridir. Bu konuda "...Hasat günü hakkını (öşürünü) verin"⁹¹³ ayeti umumen, "Üzerinden bir -kamerî- yıl geçmedikçe, o malda zekât yoktur"⁹¹⁴ hadisi de özel olarak delil kabul edilir. Bu dört mezhebe göredir. Nitekim İbn Rüşd de bunu nakletmiştir. Bu da aynı şekilde Hanefî, Mâlikî, Şâfî ve Hanbelî âlimlerin cumhurunun da şartına tâbidir.⁹¹⁵

2.4.4.2. Zamanın Zekâta Etkisi

Yukarıda da zikredildiği üzere zekât her ne kadar ibadetler konusuna dâhil ve ferdî bir ibadet imiş gibi gözükse de aslında zengin ile fakir arasında bazen sarîh bazen de niyete dayalı olarak gerçekleşen bir akid söz konusudur. Tüm ibadetler nasıl bir vakte dayalı ise zekât ibadetinde de en önemli unsur "kamerî senenin" dolmasıdır, yani zekâtın zamanla ayrılmaz bir irtibatı söz konusudur.

Zamanın zekâta etkisi konusunda şunlar söylenebilir:

1. Zekât, nisap miktarına ulaştığı ve üzerinden kamerî bir yıl geçtiği zaman, eda edilmesi gibi belirli bir zamanı vardır. Bu nedenle zekât farz olur olmaz îfâ edilmesi gereken, ödenmediği takdirde ise günaha, harama girilen bir ibadettir. İmsak vaktini geçiren kimsenin orucunun sakatlandığı gibi zekât konusunda da zaman riayet

⁹¹¹ Heyet, *Mecelletü Mücemmei'l-Fıkhî'l-İslâmî*, 8/1516.

⁹¹² Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 1/99; Şevkânî, *Neylû'l-Evtâr*, 4/164-165.

⁹¹³ el-En'âm, 6/165.

⁹¹⁴ İbn Mâce, "Zekât", 5.

⁹¹⁵ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, 1/301.

edilmezse borç ödenmiş olunmakla birlikte zekat ibadetinin fazileti azalacaktır. Tabii ki herhangi bir nedenden dolayı eda edilememesi istisnadır.

2. Zekât, kendisine farz olan kişinin ölmesiyle düşmez. Yani, zaman ona etki etmez. Onun, mirasçıları tarafından ödenmesi gerekir. Diğer bazı akidlerde olduğu gibi ölüm, zekât ibadetini sakıt etmez. Allah borcu olarak varisler tarafından ödenmelidir.

3. Zekât, zaman aşımı ile düşmez. Zekât kimin malına farz olur ve eda zamanında ya da bir yıl içerisinde yerine getirmezse kişinin zimmeti onu ödemedenden temize çıkmaz. Dolayısıyla zaman aşımı zekât ibadetine etki etmez. Ölse dahi malından öncelikle bu zekât ödenir.

4. Zekâtı iki-üç yıl bile olsa eda vaktinden önce verilmesi caizdir. Namaz, oruç, hac ibadetlerinin aksine ve belki de fakir menfaatı için zekâta böyle bir kolaylık vardır. Bu sebeple vaktinde önce eda edilmesi konusunda vakit etki etmemektedir. Şevkânî şöyle demiştir: “Ebu Hanîfe, İmam Şâfiî, İmam Ahmed bu görüştedir. Müeyyed billâh, Mâlik ve Süfyan es-Sevrî’nin hilafına efdal olanın bu olduğunu söylemiştir.”⁹¹⁶

5. Satış için hazırlanmış ticâret malları nisap miktarına ulaşmış da yıllandığı zaman bunların da zekâtı olur. Bunların değeri, para olarak hesap ve takdir edilerek zekâtları verilir. Ticâret için edinilen araziler gibi ticâret hükmüne tâbi olan her şey bu kısımdadır.⁹¹⁷ İbn Abdilber şöyle der: “Ticâret için dolaşan mallarda üzerlerinden bir yıl geçtiği zaman zekâtın olduğu hususunda icma ettiler.”⁹¹⁸

6. Fakihler Ramazan ayının sonunda fitir sadakasının gerekliliği üzerinde ittifak etmişlerdir. Cumhura göre bayramdan birkaç gün önce verilmesi de caizdir. Onlar, bayramdan sonraya ertelenmesinin caiz olmadığı hususunda ittifak ettiler. Ama vacip olduktan sonra ertelemeye bu düşmez. Bilakis zimmette bir borç olarak kalır. Bu, kişiye ve geçimini onun sağladığı çocuk ve köleler hakkında vaciptir. Yani kişi kendisiyle birlikte bunların sadakasını da verir.⁹¹⁹

⁹¹⁶ Şevkânî, *Neylû'l-Evtâr*, 4/179.

⁹¹⁷ Heyet, *Mecelletü Mücemmei'l-Fıkhî'l-İslâmî*, 2/84.

⁹¹⁸ İbn Abdilber, *el-İcmâ*, 58.

⁹¹⁹ Şevkânî, *Neylû'l-Evtâr*, 4/213-220.

7. Tarım ürünlerinin zekâtı farzdır ve sulama şekline göre hesap edilen oranda hasat zamanında verilir. Âlimlerin cumhuruna göre bunlar beş vesk (atmış sa') olunca zekâtları verilir. Bu da içine konulan malın cinsine göre değişmekle birlikte ortalama 650 kg'a denktir. Hanefiler e göre çıkan ürünün çoğundan da azından da zekât gereklidir ve nisap şartı yoktur.

8. Borç hemen ödenmeyecekse o borcun da zekâtı ödenir. Borcun zekâtı, borçlu ödeyecek durumda ise her yıl alacaklı adına gerekli olur. Ancak borçlu zor durumdaysa ya da geciktiren biriye onun zekâtı kabz gününden itibaren bir yıl geçtikten sonra gerekli olur.⁹²⁰ Selem de buna kıyas edilir.

9. Şirket mallarının ya da ticarî hisselerin zekâtı bunların sahiplerine gerekir. Bunun hükmü hadîs-i şerifte geçen *halta* (karıştırma) hükmüne tâbidir. Hayvanların zekâtı da böyledir. Yani ortakların mallarının hepsi tek bir mal konumundadır. Dolayısıyla bunlar nisaba ulaştıkları ve yıllandıkları zaman zekâtları gerekir. Şayet anlaşmışlarsa ortaklar adına şirket idaresi bu zekâtları çıkarır.⁹²¹

10. Mükâtibe (anlaşmalı köle) azat edilmeden önce zekât gerekmez. Şayet azat edilirse bu kişiye zekât gerekli olur. Bu konuda icma olduğu nakledilmiştir. İbnü'l-Münzir şöyle der: "Azat edilmeden önce mükâtibin malında zekâtın olmadığı icma ettiler."⁹²²

11. Hazine ve madenlerin zekâtı vardır. Bunların miktarı da beşte birdir. Çıkarıldıkları zaman zekâtları verilir. Bu konuda İbnü'l-Münzir'den icma olduğu nakledilmiştir.⁹²³ Zührî, Hasen ve Ebu Yusuf'a göre deniz ziynetleri ve mercanları da hazine kapsamına dâhildir.⁹²⁴

---

⁹²⁰ Heyet, *Mecelletü Mücemmei'l-Fıkhî'l-İslâmî*, İkinci Oturum, (Cidde, 10-16 Rebîülâhir 1406/1985), 22/82.

⁹²¹ Heyet, *Mecelletü Mücemmei'l-Fıkhî'l-İslâmî*, 'idde maddesi.

⁹²² İbn Münzir, *el-İcmâ*, 57. Bazı âlimler bu meseleye itiraz etmişler ve "bunda icmanın olduğu doğru değildir", demişlerdir. Çünkü bir grup sahabe ve tâbiîn köleye zekâtın farz olduğunu söylemiştir. İbn Hazm da azat edilmeden önce mükâtibe zekâtın farz olduğu görüşündedir. Bu, Hasen ve Ebu Sevr'in de görüşüdür. Bkz. İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 4/5.

⁹²³ İbnü'l-Münzir, *el-İcmâ*, 55.

⁹²⁴ Heyet, *Mecelletü Mücemmei'l-Fıkhî'l-İslâmî*, 2/75.

12. Süs eşyalarının zekâtı konusunda *zamanı ilgilendiren şartlar* ile ilgili hükümler şöyle özetlenebilir:⁹²⁵

a- Altın ya da gümüş mücevhere sahip olanın durumuna bakılır. Şayet birikim ve yatırım içinse bunlara üzerinden bir yıl geçince zekât gerekir. Çünkü bunlar artmaları için saklanmaktadırlar.

b- Yararlanmak ve şahsî kullanım için hazırlanmışsa kullanım türüne bakılır. Şayet altın ve gümüş kaplar, heykeller ve sanat eserleri gibi haram olarak kullanılıyorsa ya da adam kendisi için bilezik, yüzük ve kolye vs. edinmişse bunların zekâtı verilir. Çünkü bunlar, mübah olmayan bir şekilde kullanılarak aslî amacının dışına çıkmıştır. Dolayısıyla bunlardan kullanma hükmü düşer ve asıl hüküm kalır. Nisap miktarına ulaşması şartıyla bu tür yıllanan, üzerinden bir yıl geçen her eşyanın kırkta bir tek başına zekât olarak verilir.

d- Şayet süs eşyası; kadın takısı ve erkek için gümüş yüzük gibi mubah olan bir kullanım için- israfa girmeden- hazırlanmışsa, üzerinden bir yıl geçse dahi buna zekât gerekmez. Çünkü bunlar gelişen ve artan eşyalar olmayıp insanların ihtiyaçlarından ve süs eşyalarından sayılır. Mubah olan bir kullanım için hazırlanmıştır. Mubah olan süs eşyasının kadının giyindiği ya da emanet ettiği bir mülkü olması arasında veya ailesinin takındığı ama adamın mülkü olması arasında bir fark yoktur.

13. Sâime olması şartıyla hayvanlar nisaba ulaşp, aradan bir yıl geçtiği zaman onların zekâtı gerekli olur.⁹²⁶ Hanefî, Şâfiî ve Hanbelîlerin cumhurlarına göre bunlar malûfe (mandırada yetişen) olursa zekât gerekmez.

14. Balın zekâtı da farz olup toprak ürünü kapsamında zekât oranı "onda bir"dir. Bu, Ebu Hanife, Ahmed ve İshak'ın görüşüdür.⁹²⁷ Bunu Tirmizî bir çok ilim mensubundan nakletmiştir. Bu, İbn Ömer, İbn Abbas, Amr b. Abdülaziz, Hâdî, Müeyyed'den aktarılmış olup Şâfiî'nin iki görüşünden biridir.⁹²⁸ Maliyetleri ve nafakaları düştükten sonra "onda bir" oranında verilir.

⁹²⁵ Karadâvî, *Fıkhü 'z-Zekât*, 297.

⁹²⁶ Şevkânî, *Neylû 'l-Evtâr*, 4/147-150.

⁹²⁷ Mevsilî, *el-İhtiyar*, 1/114; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 2/579.

⁹²⁸ Şevkânî, *Neylû 'l-Evtâr*, 4/174.

15. Ticarî hisse ve senetlerin zekâtı konusunda Karadâvî, *Fıkhu'z-Zekât* kitabında son görüşünü şöyle belirtmiştir: “Bu hisselerle işlem yapmak, tarım arazileri üzerinde yapılan işlem gibidir. Bunların kârlarıyla işlem yapmak da topraktan çıkan ürün hakkında yapılan işlem gibidir. Bu da net kârın *onda bir*dir. Bu, yağmur suyuyla yetişen tarım ürününe benzer. Bu hisselerden gerekli olan kısım kabzedilince temizlenir.⁹²⁹

2.5. ZAMANIN AKİT ŞİRKETLERİYLE İRTİBATI

Öncelikle şirket kavramı hakkında kısa bilgi vermek istiyoruz.

Lügatte şirket, muhâlata, yani karışıp kaynaşmak, birleşmek, ortaklık yapmak, onda pay sahibi olmak gibi anlamlara gelir.⁹³⁰ Terim olarak ise, iki veya daha çok kişinin sermaye, emek yahut itibarlarını birleştirerek ve sermaye, kâr ve zarar aralarında ortak olacak şekilde meydana getirdiği ortaklık yanında bir mal, hak veya menfaate müştereken mâlik olmasını ifade eder.⁹³¹ İbn Kudâme çok kısa bir tarifile; "o, hak etme ve tasarrufta bulunma hususunda birleşmektir,⁹³² şeklinde özetler. Bu tanıma göre şirket, tüm şirket çeşitlerini kapsamaktadır ve iki kısımdır:

Birincisi, birleşmek ve hak etmek manasını içeren "mülk şirketi"dir. Örneğin, iki ya da daha fazla kişinin emtia satın alımı, bir şeyin kendilerine hibe edilmesi ya da vasiyet edilmesi hususlarında ortak olmaları. Sonuçta bu kimseler, mülk şirketinin ortakları olmaktadır.

İkincisi de, tasarrufta bulunma konusunda birleşmek manasını içeren "akıt şirketleri"dir. Bu şirketin sonucunda, ortaklardan birinin ortakların izni olmadan müşterek para üzerinde tasarrufta bulunması caiz değildir.

Âlimler, şirketin, özellikle *mülk şirketinin* meşruiyeti konusunda hemfikirdir ve isimlendirme konusunda ihtilâf etseler de kimse buna muhalefet etmemiştir. Kuşkusuz isimlendirmedeki bu ihtilâfın, onun meşruiyeti üzerinde hiçbir etkisi yoktur. Ümmet onun caiz olduğu hususunda icma etmişler, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) döneminden

⁹²⁹ Karadâvî, *Fıkhu'z-Zekât*, 504.

⁹³⁰ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 12/448.

⁹³¹ Beşir Gözübenli, “Şirket”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/198-201.

⁹³² İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/5.

günümüze kadar insanlar, bunu uygulamışlardır. Vezîr b. Hübeyre, Mevsilî ve Şevkânî, şirketin caiz olduğuna dair icma ve ittifakın olduğunu nakleden kimselerdendir.⁹³³ Bu konuda tespit ettiğimiz bir inkâr yoktur.⁹³⁴ İbn Kudâme de “Müslümanlar şirketin caiz olduğu üzerinde toptan icma ettiğini zikreder.”⁹³⁵

2.5.1. Şirket Çeşitleri

İslâm hukukunda şirketleri, akit açısından “akitli şirketler”, “akitsiz şirketler” olarak öncelikle iki bölümde mütalâa edilebilir. Şirket-i mülk ve şirket-i ibâha’nın dışındaki şirketler akitli şirketlerdir.⁹³⁶ İbn Kudâme ise “emlak şirketi” ve “akit şirketi” olmak üzere iki tür şirket olduğunu söyler.⁹³⁷

a. Mülk şirketi: İki ya da daha fazla kişinin şirket sözleşmesi yapmaksızın miras ve hibe gibi yollarla bir mala sahip olmasıdır.⁹³⁸ Bunlar hisseler ayrılması çok zor olan karışık mallardır. Bu tür şirketler de “cebrî” ve “cebrî olmayan-ihtiyârî” olmak üzere iki kısma ayrılır: Mesela, iki adama ait olan ve ayrılması mümkün olmayan ortak iki mal ki fakihler buna cebrî ortaklık adını verirler.

Tercihe bağlı (ihtiyârî) ortaklığa ise bir malı satın almayla ya da kendilerine hibe edilmesiyle ve onların da bu hibeyi kabul etmesiyle oluşan şirket örnek verilir.

b. Akit şirketi: Bu şirket, malda ve kârda iki ortak arasında yapılan bir sözleşmeden ibarettir. Bu, Hanefilerin tanımıdır.⁹³⁹

Bu tür şirketin kısımları da şöyledir:

İbn Kudâme, akit şirketinin *inân*, *beden*, *vücûh*, *mudârabe* ve *mufâvada* olmak üzere beş çeşidinden bahseder. Bu tür ortaklıkların ancak malda tasarruf edilmesi caiz olanlarda sahih olacağını belirtir. Çünkü bu tür ortaklık, malda tasarruf yani icra

⁹³³ *Mevsûatü'l-İcmâ fi'l-Fıkhî'l-İslâmî*, 4/549.

⁹³⁴ Serahsî, *el-Mevsûat*, 11/151.

⁹³⁵ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/5.

⁹³⁶ Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/172, 2/188, 332, 338; Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi'*, 6/56; Haydar Efendi, *Dürerü'l-Hukkâm*, 3/223.

⁹³⁷ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/5.

⁹³⁸ Cezîrî, *el-Fıkh ale'l-Mezâhibi'l-Erbea*, 3/60.

⁹³⁹ Haskafî, *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, 362.

yapmak üzere yapılan bir akittir. Malda tasarrufta bulunulması caiz olmazsa bu şirket geçerli değildir.⁹⁴⁰

Âlimler şirket için; "ortaklığın mubah olan bir şeyde olması", "malın biliniyor olması", "akit yapanların vekâlete ehil olması", "her ikisine ait olan kâr miktarının belli olması", "kârın belirli değil, örneğin yarım, üçte bir veya çeyrek gibi ortak bir kısım olması, yüz veya iki yüz gibi olmaması" gibi bazı şartlar sıralamışlardır.⁹⁴¹ Fakat biz daha çok zamanla irtibatlı hususlara tema etmek istiyoruz:

2.5.2. Şirketlerin Sona Erme Zamanı

Şirketler de insan ömürleri gibi belli *zaman* hayat sürerler. Şirketin bu ömrü bazen ortaklar tarafından belirli olacak şekilde tayin edilir bazen de şirketin ömrü için belli bir zaman tayin edilmez, belki kendiliğinden belki de zarureten sona erebilir. Dolayısıyla şirketlerin zamanla irtibatı kaçınılmazdır. Şirketler aşağıdaki durumlarda sona erer:

1. Şirketin ortaklardan birisi tarafından feshedilmesi.
2. Hissesi mirasçılara geçeceği için ortaklardan birisinin ölümü.
3. Ortaklardan birinin delirmesi.
4. Ortak malın helak olması.
5. Şirketin kurulma işinin tamamlanması ya da sürenin dolması.

Özetle, ticâret şirketlerini, "şirketü'l-emval", "şirketü'l-vücûh" ve "şirketü'l-mudarebe" olmak üzere üç bölümde toplanabilir. Bunlardan "şirketü'l-emvâl" de kendi içerisinde a) Şirketü'l Mufâvada, b) Şirketü'l-Înân olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. Şimdi bu sıraya göre şirket çeşitlerinde zamanın etkisini incelemek istiyoruz:

---

⁹⁴⁰ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/ 5.

⁹⁴¹ Matayrî, *el-Muâmelâtü'l-mâliye'l-muâsıra*, 192.

2.5.3. Zamanın Mufâvada Şirketiyle İrtibatı

2.5.3.1 Mufâvada Şirketinin Tanımı, Hükümü ve şartları

Şirketü'l-Emval'in bir çeşidi mufâvada lügatte; التفويض kelimesinden türetilmiş olup aslında "eşitlik" manasındadır.⁹⁴² Garanti ve tasarrufta bulunmada ortaklık eşit olduğu için aslının المساواة'tan geldiği söylenmiştir. Buna göre التساوي (eşit olmak) manasında الفوضى kelimesinden türemiştir.⁹⁴³ Yani, işi ona götürüp verdi, havale etti, o konuda onu hakem kıldı, kendi işine başkasını "eşit" olarak ortak yaptı demektir.

Hukuk ıstılahında ise "tasarruf, sermaye, kâr veya zararın bölüşülmesi hususlarında eşitliğin bahis konusu edildiği" bir şirket çeşidi olarak tarif edilmektedir.⁹⁴⁴ Bir başka tarif ile ise mufâvada; ortaklık süresince sermaye, kâr zarar paylaşımı ve tasarruf ehliyeti yönünden eşitliğin korunması şartıyla ortakların birbiriyle hem vekâlet hem kefalet ilişkisi içinde bulunduğu şirket tipini ifade eder.⁹⁴⁵ Kısaca, kendisinde ortakların mal, tasarruf ve zararda eşit oldukları şirkettir. Bu eşitliğin sürekli olarak ayakta tutulması zor olduğundan bu tür şirketler pek yaygın olamamıştır.

Hanefilere göre mufâvada şirketinde, her bir ortağın tasarruf etme konusunda her ortak şirketin işletilmesi, sevk ve idaresinde aynı hak ve sorumluluğa sâhiptir, Ortaklar aynı zamanda birbirinin hem vekili ve hem de kefilidirler.⁹⁴⁶ Bu da ona dilediği zaman bu konuda bağımsız olma hakkı verir. Mâlikîlere göre ise bunu içermez. Ortakların hiç birisi diğer ortağının izni olmadan tek başına tasarrufta bulunma hakkına sahip değildir.⁹⁴⁷

Mâlikîlere göre ise, hazır bulunma ya da hazır bulunmama, satış, alış, garanti, vekâlet, kefalet ve borç açılarından malda tasarruf etme konusunda ortaklardan her

⁹⁴² Serahsî, *el-Mebsût*, 11/152.

⁹⁴³ Muhammed el-Emîn b. Muhammed el-Muhtâr b. Abdülkadir eş- Şingîti (ö. 1393/1973), *Edvâü'l-beyân fi izâhi'l-Kur'ân bi'l-Kur'ân*, 7 cilt (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1416/1995), 3/235.

⁹⁴⁴ Merğînânî, *el-Hidaye*, 1/472; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 3/12.

⁹⁴⁵ Beşir Gözübenli, "Mufâvada", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30/371-372.

⁹⁴⁶ Merğînânî, *el-Hidaye*, 1/473.

⁹⁴⁷ Zühaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve Edilletühü*, 5/3881.

birinin diğerini serbest bırakmasıdır. Bu bakımdan taraflardan birinin yaptığı şey şirketlerini ilgilendirdiği zaman sahibini bağlar.⁹⁴⁸

Hanbelîlere göre ise bu mufâvada şirketi iki çeşittir:

Birisi, ortakların inân, vücûh ve beden şirketlerinde olduğu gibi ortakların tüm mal varlıklarını birleştirmeleri ve hepsini şirkete katmaları şeklinde yapılandır. *Diğeri* de, her bir ortak için ortaya çıkan yeni miras ya da buluntu gibi mal kazanımlarını ortak olduğu şirkete dâhil etmesi ve buna karşılık diğer ortağın da aynı miktarda mal ilave etmesidir. Yani birinin mal varlığındaki değişiklik diğerini de bağlamaktadır. Bu da oldukça zor olduğundan Hanbelîlere göre fâsittir. Şâfiî de bu kanaattedir. İmam Sevrî, İmam Evzâî ve İmam Ebu Hanîfe ise buna cevaz vermiştir. İmam Mâlik'ten de bu şekilde rivayet edilmiştir.⁹⁴⁹ Özetle, mufâvada şirketi sadece Hanefî mezhebi hukukçuları tarafından kabûl edilmiş olmasına karşılık, Şafiî, Mâlikî Ve Hanbelî mezhebi hukukçuları tarafından makbûl ve meşrû kabûl edilmemektedir.⁹⁵⁰ Tercihe şayan olan da Hanefîlerin mufâvada şirketi tanımıdır. Çünkü onu diğerlerinden ayıran bazı kayıtlarla diğer tanımlardan ayrılır.

Mufâvada şirketinin hükmü, mezhep imamlarının bu kavram üzerindeki anlayış farklılığına göre değişmektedir denilebilir. Malikîlerin kastettikleri manaya göre o, fakihlerin ittifakıyla caizdir. Çünkü o, zikretmiş oldukları inân şirketine uyumludur. Belirsizlik ve riskten uzaktır. Dolayısıyla şirketin caiz olduğu yönündeki genel deliller açısından da caizdir ki Hanefî ve Zeydîler bu kanaattedir.⁹⁵¹ Onlar, şu hadisleri delil getirirler: “*Mufâvada yaptığımız zaman mufâvadayı güzel yapınız*”⁹⁵² ve “*Mufâvada yapın, kuşkusuz o, en büyük berekettir.*”⁹⁵³

⁹⁴⁸ Şingîti, *Edvâü'l-beyân*, 3/237.

⁹⁴⁹ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 5/22.

⁹⁵⁰ Merğînânî, *el-Hidaye*, 1/473; Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi'*, 6/57.

⁹⁵¹ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 6/157.

⁹⁵² Serahsî, *el-Mebsût*, 13/366; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 3/460. Bu hadisin sıhhatiyle ilgili tartışmalar için bk. <https://majles.alukah.net/t10172/>

⁹⁵³ Zühaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve Edilletühü*, 5/3883-2884.

Hanefiler mufâvada şirketi için; ortakların müslüman ve hür olması ve şirketteki malların eşit olması şartlarını koşarken,⁹⁵⁴ Malikîlere göre böyle bir eşitlik şartı yoktur.⁹⁵⁵

2.5.3.2. Mufâvada Şirketinin Sona Ermesi

Şirket, türü ne olursa olsun, aşağıdaki koşullardan birinin kaybedilmesi ile sona erer ve varlığı ortadan kalkar:

1. Şirketin ortaklardan biri tarafından feshedilmesi.⁹⁵⁶
2. Ortaklardan birinin vefatı sebebiyle hissesinin mirasçılara geçmesi.⁹⁵⁷
3. İki ortaktan birinin tam anlamıyla delirmesi.⁹⁵⁸
4. Şirketin malının kaybı.⁹⁵⁹
5. Ortaklardan istedikleri zaman ortaklıktan ayrılma hakları olduğundan birinin çekilmesi.⁹⁶⁰
6. Ortaklardan birinin hacr altına alınması veya işlerinin kısıtlanması.
7. Şirket için belirlenen tarihin sona ermesi veya şirketin kurulma amacının gerçekleşmesi.⁹⁶¹ Konumuzu özellikle ilgilendiren madde de budur.
8. İçlerinden birinin irtidât etmesi ve dâru'l-harbe katılması.⁹⁶²

2.5.3.3. Mufâvada Şirketinde Zamanın Etkisi

Şirketlerin kuruluş esnasında belli bir zaman takdir edilerek kurulması meşrudur, hatta tabiatı gereğidir. Şirketlerin zamanla sınırlandırılması konusunda iki farklı görüş rivayet edilir:

⁹⁵⁴ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi*, 6/61-62; Merginânî, *el-Hidaye*, 1/475-476.

⁹⁵⁵ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 5/22.

⁹⁵⁶ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 4/24.

⁹⁵⁷ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 5/140.

⁹⁵⁸ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 5/140.

⁹⁵⁹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 5/48.

⁹⁶⁰ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 4/39.

⁹⁶¹ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 3/460.

⁹⁶² İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 5/140.

İmam Ebu Hanife ve Ahmed b. Hanbel'e göre bu uygulama caiz iken İmam Malik ve İmam Şafii'ye göre caiz değildir.⁹⁶³ Şirketlerde zaman koymayı caiz görenlere göre, bu şirket belirlenen vakitten önce ne sona erdirilir ne de feshedilir. Fakat belirlenen zamanda yapılması gereken iş bitirilememişse ortakların yeni bir akdiyle yeni bir zaman daha ilave edilebilir. Öyle ki belirlenen bu ikinci süre de bittiği halde ortaklar mallarını paylaşmamışlarsa bu ortaklık hâlâ devam eder. Ama malları paylaşmışlarsa artık ortaklık bitmiştir, dilerlerse yeni bir akidle yeni hisselerle yeni bir şirket daha kurabilirler.⁹⁶⁴

Özetle zamanın mufâvada şirketine etkisi şöyle sıralanabilir:

Şirketlerin zaman kaydıyla kurulması, onlardaki zaman unsurunun önemine işaret ettiği kadar zaman belirlenmeyen şirketlerin niza çıkaracağı şüphesiyle en azından fasit olacağı peşinen söylenebilir. Nitekim yukarıda Hanefî ve Hanbelîlerin şirketlerde zamanlama ve belirli bir vakitle zamanını sınırlamaya cevaz vermelerinin bir nedeni de muhtemel bu nizayı önlemeye yönelik olabilir. Buna göre, ortakların kuruluş amacının gerçekleşmesi için yeterli olduğunu düşünmeleri halinde şirket için belirli bir zaman belirlenmesi caizdir. Belirtilen süre sona ererse zamanlama ortakların rızası ile olduğu için, şirket bundan sonra sona erer.⁹⁶⁵

Şu halde mufâvada şirketlerinde şirketin kurulduğu andan sona erdirildiği zamana kadar hisse oranı, kar oranı, çalışma konusu ve şekli konusunda eşitlik olmasının gerekliliği kadar⁹⁶⁶ şirketin faaliyet süresinin bilinmesi önem arzettiğinden, şirketin ömrünün ya tarihle ya da çalışmanın bitişi gibi bir zamanla tahdit edilmediği takdirde bu şirket kuruluşunun fasit sayılacağı söylenebilir. İşte bu şirkette zamanın etkisi bu şekilde belirtilebilir.

---

⁹⁶³ Kudâme, *el-Muğni*, 5/50.

⁹⁶⁴ Muhammed Ali Osman, *Fıkhul-muâmelât* (Riyad: Dâru'l-mürîh, 1986), 302.

⁹⁶⁵ Ali Osman, *Fıkhul-muâmelât*, 297.

⁹⁶⁶ Heyet, *Mevsû'atu Fıkhul-muâmelât*, 4/91. <http://moamlat.al-islam.com>

2.5.4. Zamanın İnân Şirketiyle irtibatı

2.5.4.1. İnân Şirketinin Tanımı ve Hükümü

Sözlükte عَنْنَا بِمَعْنَى عَنَّ (‘anne anlamında) yani "arz ve itiraz" anlamındadır. العنان kelimesi الشراكة demektir.⁹⁶⁷ Ferrâ, bu kelimenin *bir şey arz edilip ortaya çıktığı zaman*'ı ifade etmek için عَنْ الشَّيْءِ tabiriyle ifade edilen cümledeki "anne" fiilinden türediğini, Arapça'da عَنَّتْ لِي حَاجَةٌ (bir ihtiyacım ortaya çıktı) şeklinde kullanımı vardır. Dolayısıyla bu şirket de bu sebeple bu isimle isimlendirilmiştir. Çünkü ortakların her birisinin diğeriyle ortaklık kurması ortaya çıkmış ve ihtiyaç oluşmuştur.⁹⁶⁸

Terim olarak ise, iki şahsın kendi mallarıyla, kendi iş güçleriyle ve kâr aralarında olacak şekilde kendileri için çalışmak üzere ortaklık kurmalarıdır. Âlimler bu şirketin isimlendirilmesi konusunda ihtilâf etmişlerdir. Bir görüşe göre ortaklar mal ve tasarrufta eşit oldukları için bu ismi almıştır.

“İnân, İslâm hukuku terimi olarak ortakların diledikleri miktarda sermaye ile katılabildikleri, kâr payına ve zarara katılımda eşit, tasarruf ehliyetinde denk olmadıkları ve birbirleriyle sadece vekâlet münasebeti içinde buldukları şirket nevini ifade eder.”⁹⁶⁹ İnân şirketi, vekâlet ve emânet üzerine bina edilir. Çünkü ortaklardan her biri parayı diğeriye öder ve tasarruf konusunda vekilin tasarrufta bulunması gibi kendisine izin verir.⁹⁷⁰

Mufâvada ve inân şirketleri arasındaki fark şöyledir: Mufâvada şirketinde ortaklar mal, tasarruf, kâr ve zararda eşittir. İnân şirketinde ise ortaklar mal, tasarruf, kâr ya da zararda eşit değildir. Buna şöyle bir örnek verebiliriz: Muhammed ve Ali her birisi yirmi biner lira katıp bir ortaklık kurmuşlardır. Her ikisi de yaptıkları anlaşmaya göre kârı aralarında paylaşmak ve uğradıkları zararı üstlenmek üzere bu para karşılığında ürün alıp satma işini yapacaklardır.

Bu şirket türünün caiz olduğu konusunda daha önce zikrettiğimiz Kur’ân ve Sünnet’ten deliller, inân şirketinin meşruiyeti için de delildir. Fakihlerin icma’ı da, bu

⁹⁶⁷ Râzî, *Muhtâru’s-sihâh*, 220; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 5/12.

⁹⁶⁸ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 5/12.

⁹⁶⁹ Beşir Gözübenli, “İnân”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/260-261.

⁹⁷⁰ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 5/12.

şirketin caiz olduğu yönündedir.⁹⁷¹ İbnü'l-Münzir de şöyle demiştir: “Sahih olan, bu şirketin ortaklardan her birisinin diğer ortağı gibi dinar veya dirhem olarak mal çıkarıp, ayırlamayacak şekilde tek bir mal olacak şekilde karıştırmaları, uygun gördükleri şekilde ticâret yapmaları, birlikte kazanmaları ve zarara ortak olmaları hususunda icma vardır. Böyle yaparlarsa şirket sahîh olur.”⁹⁷² Bu icma konusunda farklı bölgelerdeki fakihlerle onların tâbileri de aynı kanaattedirler. Hanefî, Malikî, Şâfiî ve Hanbelîlerden, onlara muhalefet eden birinin olduğu bilinmemektedir.⁹⁷³

2.5.4.3. İnân Şirketinin Şartları

Bölümün başında, her tür şirkette bulunması gereken şartlardan bahsedilmişti. İnân şirketinin şartları konusunda ilave olarak şunlar sıralanabilir:

1. Şirketin anaparasının, sermayesinin bilinmesi.⁹⁷⁴
2. Şirketin sermayesinin aynî olması, mevcut olması, borç olmaması veya gaip olmaması.⁹⁷⁵
3. Âlimler arasındaki ihtilâfla birlikte şirketin sermayesinin nakit cinsinden olması. Şirketin sermayesinin emtia değil, nakit cinsinden olması şartını koşanlar Hanefî ve Hanbelîlerdir. Şâfiî, İmam Ahmed'den gelen bir rivayet, İbn Sîrîn, Yahya b. Kesîr, es-Sevrî, İshak ve Ebu Sevr ise bunu mekruh kabul etmiştir.⁹⁷⁶
4. Aralarında paylaşılacak olan kârın, yarısı, üçte biri vs. gibi bilinir ve ortak olması.⁹⁷⁷
5. Malların birbirinden ayrılmayacak bir şekilde karışması. Bu, Şâfiîler, Züfer, Zâhirîler, Zeydiyye ve İmâmiyye'nin şartıdır. Hanefî, Hanbelî ve Mâlikîler bunu şart koşmamıştır.⁹⁷⁸

⁹⁷¹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 5/12.

⁹⁷² İbnü'l-Münzir, *el-İcmâ*, 110.

⁹⁷³ *Mevsûatü'l-İcmâ fi'l-Fikhi'l-İslâmî*, 4/570-571.

⁹⁷⁴ Muhammed b. İbrahim b. Abdullah et-Tüveycirî, *Muhtasarü'l-fikhi'l-İslâmî fi dav'i'l-Kur'âni ve's-Sünneti*, 11. baskı (Riyad: Dâru Asdâi'l-müctema', 2010), 750.

⁹⁷⁵ İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 5/647.

⁹⁷⁶ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 5/12.

⁹⁷⁷ İbnü'l-Münzir, *el-İcma'*, 111.

⁹⁷⁸ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 4/35-36.

2.5.4.4. İnân Şirketinin Sona Ermesi

İnân şirketi aşağıdaki durumlarda sona erer:

1. Ortaklardan birinin vefat etmesi.⁹⁷⁹

2. Ortaklardan birinin delirme gibi ehliyet kaybına uğraması. Şirket, ortaklardan birinin mutlak surette deli olduğunun sabit olduğu anlaşılabilir bir zaman geçmedikçe sona ermez. Bu süre bazı Hanefilere göre ihtilâflı olmakla birlikte tam bir yıldır.⁹⁸⁰

3. Şirket malının helâk olması.

4. Hangi sebepten olursa olsun akit yapma konusunda hacr altına alınmak, iradesine engel konulmak.

5. İki ortaktan birinin çekilmesi; Çünkü bu şirkette ortaklar birbirinin kefil değil sadece vekili olduklarından,⁹⁸¹ caiz/gayr-i lazım bir akit olup⁹⁸² vekâlet akdinde vekil nasıl tek taraflı çekilebiliyorsa bu şirkette de ortaklardan biri çekilince akit batıl hale gelir.

6. Ortaklardan birinin şirketten azledilmesi.

7. İçlerinden birinin dinden dönmesi ve dâru'l-harbe katılması.⁹⁸³

2.5.4.5. Zamanın İnân Şirketine Etkisi

Zamanın inân şirketine etkisi aşağıdaki gibi ortaya çıkar:

1. Fakihlerin çoğunluğunun görüşüne göre bu şirket caiz yani her iki tarafı bağlayıcı olmayan bir sözleşmedir.⁹⁸⁴ Buna göre, ortaklardan her birinin şirketten çekilme hakkı vardır. Herhangi bir zaman/süre tayin edilse dahi zaman bağlayıcı değildir. Taraflardan birisi ne zaman çekilmeyi arzu ederse akit fesholur. Bu da akit şirketinin sona ermesiyle sonuçlanır. Her ortak, her biri parasının miktarına göre

---

⁹⁷⁹ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 5/140.

⁹⁸⁰ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 5/140.

⁹⁸¹ Merğînânî, *el-Hidaye*, 1/476.

⁹⁸² İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 4/24.

⁹⁸³ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 5/140.

⁹⁸⁴ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 4/24.

sermayeden payını geri alır. Ancak bu, Mâlikîlerin hilâfına şirketin belirli bir süre için geçici olmaması ve feshin ortaklardan birine zarar vermemesi koşuluyla olur.

2. Ortaklar kuruluş amacına ulaşılacağını düşünüyorsa bu şirketin, planlanan zamandan önce feshedilmemesi ve işin sona ermesinden sonra da kalmaması kaydıyla kendi aralarında belirli bir süre için zamanlaması ve süre tahdidi yapmaları caizdir. Bu, Hanbelîlere ve Hanefîlerden bir rivayete göredir.⁹⁸⁵ Dolayısıyla tarafların kendi aralarında belirledikleri zamana uymaları tavsiye niteliğindedir, bir başka ifadeyle dînen belirledikleri zaman riayet etmeleri gereklidir. Birisi caydığı takdirde hâkimin görevsizlik kararı vermesi beklenir.

Buna göre inan şirketinde zaman ihtiyaridir, icbârî değildir. Zamanın etkisi, ortakların kendi aralarında koydukları şarta riayet etmedikleri zaman ortaya çıkmaktadır. Hâlbuki ayetlerde, "...Ahde vefa gösterin; çünkü ahid sorumluluk doğurur."⁹⁸⁶ ve "...Sözleşmeleri yerine getirin..."⁹⁸⁷ buyurulmaktadır. Bu halde zaruret yokken taraflardan biri ya da her ikisinin üçüncü şahısların aleyhine olacak şekilde zaman riayet etmemeleri, o akdi fasit kıldığı gibi elde edilmiş kârı da haram yolla edilmiş sınıfına sokacaktır.

2.5.5.Zamanın Mudârabe Şirketiyle İrtibatı

2.5.5.1. Mudârabe Şirketinin Tanımı

Lügatte mudâdare; ضرب kelimesinin kök harflerinden türemiş olup "yeri tepti, yolculuk yaptı, farklı amaçlar için diyar diyar dolaştı" gibi manalara gelir. Malda mudârabe yaptı demek ise kırâz yaptı, yani kullanması için ödünç sermaye verdi, bir nevi mudârabe yaptı demektir.⁹⁸⁸ Darabe fiili aynı zamanda "para basmak" manasında olduğundan, kanaatimizce ortaklardan biri sermaye için (mecazen) parayı bastı, diğeri de ticâret amaçlı seyahatte bulundu manalarına gelir, denilebilir.

---

⁹⁸⁵ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 5/50.

⁹⁸⁶ el-İsra, 17/34.

⁹⁸⁷ el-Mâide, 5/1.

⁹⁸⁸ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 1/544.

Terim anlamı ise, kârın ortaklar arasında paylaşılması veya kârın bilinen bir payına sahip olması şartıyla, ticâret yapılan şeyin kârından sermaye sahibiyle paylaşmaktır.⁹⁸⁹

Hanefiler, bir taraftan sermaye, diğer taraftan emek (amel) olmak üzere elde edilecek kâr veya husûle gelecek zararın bölüşülmesi hususunda eşitliğin veya kararlaştırılacak herhangi bir nispetin bahis konusu edildiği şirket çeşidine “şirketü'l-mudârebe” denir şeklinde⁹⁹⁰ veya sermaye sahibinden (rabbü'l-mâl) para ve mudârebe yapan kişiden de (mudârib) emek karşılığı yapılan kâr ortaklığı sözleşmesi olarak tarif ederler.⁹⁹¹ Şirkete bu ismin verilmesi konusunda ihtilâf vardır. Irak halkı *mudârebe* olarak isimlendirirken, Hicâz halkı da *kırâz* olarak isimlendirmektedirler.

2.5.5.2. Mudârabenin Çeşitleri, Şartları ve Hükümü

Mudârebe şirketi, *mutlak* ve *mukayyed* (sınırlı) olmak üzere iki çeşide ayrılmıştır. *Mutlak*: Bir adamın başka birine kısıtlama olmaksızın para ödemesi. Şirkette mutlaklığı ve kısıtlamamayı Şâfiîler ve Mâlikîler şart koşmuşlardır.⁹⁹²

Mukayyed: Bir kişinin, belirli bir beldede veya belirli bir malda onunla çalışmak için başka birine para ödemesidir. Bu, Şâfiî ve Mâlikîlere göre caiz değildir.

Mudârabenin şartlarına gelince; Hanefîlere göre mudârabenin rüknü; taraflar arasındaki karşılıklı rızaya işaret eden icab ve kabuldür.⁹⁹³ Cumhura göre ise;

a) tasarruf ehliyetine sahip olma şartıyla tarafların bulunması ki bunlar sermayedar ve işçiden oluşur.

b) Üzerinde akit yapılan şey (sermaye). Bunun da altın, gümüş ya da para olması şarttır. Bu konuda İbnü'l-Münzir ve İbn Hazm, dinarlarla ve dirhemlerle mudârebe olan kırâzın caiz olduğu üzerinde icma vardır, derler.⁹⁹⁴

c) Sîyga (icab ve kabul).

⁹⁸⁹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 1/544.

⁹⁹⁰ Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/188.

⁹⁹¹ İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 5/645; Cengiz Kallek, “Mudârebe”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30/359-363.

⁹⁹² Vehbe Zühaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve Edilletühû*, 5/3929.

⁹⁹³ İbn Âbidîn, *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, 5/645.

⁹⁹⁴ İbnü'l-Münzir, *el-İcmâ*, 111; İbn Hazm, *Merâtibü'l-İcmâ*, 92.

Mudârabenin meşruiyeti konusunda âlimler arasında ihtilâf yoktur ve Câhiliyye döneminde de var olan muamelelerdendir. İslâm da bunu kabul etmiş ve Kitap,⁹⁹⁵ Sünnet⁹⁹⁶ ve icma ile de meşru görülmüştür. İcma konusunda İbn Hazm şöyle der: “Fıkıh bâblarındaki her konunun Kitap ve Sünnet’ten bir aslı vardır. Kırâz (mudârabe) ise bunun dışındadır. Kitap ve Sünnet’te bunun bir aslını kesinlikle bulamadık. Kesin olarak bildiğimiz şey ise onun Hz. Peygamber (s.a.s.) döneminde var olduğu ve onun bunu kabul ettiğiidir. Aksi takdirde caiz olmazdı.”⁹⁹⁷

Şevkânî de, Sahabe’den birçok rivayet naklettikten sonra şöyle der: İnkâr edilemeyecek şekildeki bu rivayetler, Sahabe’nin mudârabe ile muamelede bulduklarına delil teşkil eder. Bu da konuyla ilgili icma olduğunu gösterir.⁹⁹⁸

2.5.5.3. Mudârabe Şirketinin Şartları

İbn Âbidîn bu şartları sekiz olarak belirlemiştir:⁹⁹⁹

1. İki sözleşme tarafının her birinin ehliyeteye sahip olması.
2. Sermayenin altın, gümüş ve nakit gibi değerlerden olması.
3. Paranın miktarı, vasfı ve cinsinin bilinmesi.
4. Sermayenin borç değil aynî olması.
5. Sermayenin işletilebilmesi için mudârabe yapan kişiye (mudârib) teslim edilmesi.¹⁰⁰⁰
6. Kazanç aralarında ortak olduğu için ve içlerinden biri kendisine belirli bir miktar dirhemi şart koşarsa, bunun geçersiz olacağı konusunda icma vardır.¹⁰⁰¹
7. Sözleşme anında her birinin payının önceden bilinmesi. Şirket aktif hale geldikten sonra yani araya bir zaman girerse bu şirket akdi fasittir.

⁹⁹⁵ “..bir kısmınız Allah’ın lütfünden (rızk) aramak üzere yeryüzünde yol tepecekler... ayeti için bk. el-Müzzemmil: 73/20.

⁹⁹⁶ Bk. Şevkânî, *Neylü’l-Evtâr*, 5/319.

⁹⁹⁷ İbn Hazm, *Merâtibü’l-İcmâ*, 91-92.

⁹⁹⁸ Şevkânî, *Neylü’l-Evtâr*, 5/318-319.

⁹⁹⁹ İbn Âbidîn, *Reddü’l-muhtâr*, 5/647.

¹⁰⁰⁰ Kâsânî, *Bedâiu’s-Sanâi*, 6/8.

¹⁰⁰¹ İbnü’l-Münzir, *el-İcmâ*, 111.

8. Mudâribin payı, sermayeden veya kendisinden şart kılmış olsa bile kârdan olmalıdır.

2.5.5.4. Mudâربه Şirketinin Sona Ermesi

Mudâربه şirketinin aşağıdaki hallerde sona erer:

1. Mudâribenin iki ortağın biri tarafından feshedilmesi. Çünkü mudâربه şirketi gayr-i lazım bir akiddir ve tek taraflı feshedilebilir, yani mudâربه akdi bağlayıcı bir akit değildir. Akit yapıldıktan sonra taraflardan herhangi birisi işe başlamadan önce ya da başladıktan sonra akdi tek taraflı bozabilir. Taraflardan biri akdi bozduğuna dair bir beyanda bulunduktan sonra diğerinin izni, rızası ve hazır bulunmasına gerek olmadan akit bozulmuş olur. Ulema, mudâربه şirketinde eğer şart koşmamışlarsa tarafların tek başına iradeleriyle bu şirketi feshedebilecekleri konusunda icma etmiştir. Fakat İmam Malik bu akdin tek taraflı bozulamayacağını, yani lazım bir akid olduğu kanaatinde dir.¹⁰⁰² Onun bu görüşü belki sermaye sahibinin malının korunmasına ya da başlanmış bir işin yarıda bırakılmaması maksadına yönelik bir kanaat olabilir. Bu yönüyle tarafların önceden bu konuda ittifak etmeleri ileride doğabilecek kargaşayı önler.

2. Çalışanın sermaye sahibi tarafından azledilmesi.

3. Sermaye sahibinin veya mudâribin, yani çalışanın ölümü.¹⁰⁰³ Hanefi ve Şafîilere göre bu hak miras kalmaz iken, Malikîlere göre ise varislere intikal eder.¹⁰⁰⁴

4. Akit yapan taraflardan birinin daimî deliğe yakalanması veya bayılma veya kısıtlama(hacr) altına alınma gibi bir engelin oluşması. Bu, Şâfiî'lerin aksine çoğunluğa göredir.¹⁰⁰⁵ Ancak Hanefîlere göre hacr altına alınan kişi azledilmez.

5. Sermayenin herhangi bir kasıt ya da kusur olmaksızın(teaddî) kaybedilmesi. Mesela, sermaye sahibi, çalışacak elemana, kârı yarı yarıya paylaşılmak üzere bin dirhem sermaye verse, bu parayı çalıştırarak para kazanacak kişi de o parayı daha ticârete başlamadan kaybetse akdin konusu olan sermaye kaybolduğundan bu ortaklık

---

¹⁰⁰² İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 4/24.

¹⁰⁰³ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 5/140.

¹⁰⁰⁴ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 4/24.

¹⁰⁰⁵ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 5/140.

kendiliğinden iptal olur.¹⁰⁰⁶ İbn Kudâme ise bu hale gelen bir ortaklık için Hanefîler in kullandığı iptal kelimesi yerine fesih kelimesini kullanır.¹⁰⁰⁷

6. Sermaye sahibinin İslâm'dan dönmesi ve dâru'l-harbe katılması.¹⁰⁰⁸ Bu Şâfiî, Malikî ve bazı Hanefîlere göredir.

2.5.5.6. Zamanın Mudârabe Şirketine Etkisi

Zamanın mudârabe şirketine etkisi konusunda öncelikle şu iki husus dikkate alınarak şunlar söylenebilir:

a. Sermayenin Teslim Zamanı Bakımından: Fukaha, mudârabe akdi yapılırken veresiye ya da olmayan bir mal üzerinden olmaması, aksine sermayenin hemen akdin başında teslim edilmesi, araya bir zaman girmemesi konusunda ittifak halindedirler.¹⁰⁰⁹ Kâsânî, mudârabe akdinde sermayenin peşin olması ya da aynî olup deynî(veresiye) olmasının şart olduğunu, hatta *sendeki alacağım karşılığında senin mudârabe akdi yapalım* denilse dahi zimmette olan bir sermayenin caiz olmayacağını beyan ederek aksi halde bu akdin kesinlikle fasit olacağını kaydeder.¹⁰¹⁰ Şafiîlerden İmam Nevevî de Kâsânî ile hemen hemen aynı ifadeleri kullanarak, 'sendeki alacağımı sana sermaye yaptım, çalış kazan elde edilen kârı paylaşalım' denilse bu akid yine batıldır, der.¹⁰¹¹ Malikîlerin görüşü de aynı istikamettedir.¹⁰¹² Mezheplerin bu açıklamalara göre, mudârabe akdinde sermayenin tesliminde araya zaman girmesi ya da gelecekte ödenmek üzere anlaşılan sermayenin akdin sıhhatine etki ettiği görülmektedir.

b. Çalışanın Çalışma Süresinin belirlenmesi bakımından: Bu akidde sermayeyi çalıştırarak kazanç elde etmesi beklenen çalışanın(âmil) çalışma zamanı

¹⁰⁰⁶ Serahsî, *el-Mebsût*, 22/169; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 5/48.

¹⁰⁰⁷ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 5/48.

¹⁰⁰⁸ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadir*, 5/140.

¹⁰⁰⁹ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 5/53.

¹⁰¹⁰ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi*, 6/83.

¹⁰¹¹ Ebu Zekerriyya Muhyiddin b. Şeref en-Nevevî(ö. 676/1277). *Ravdatü't-Tâlibîn ve 'Umdetü'l-müfîn*. thk. Züheyr Şaviş, 12 cilt (Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1991), 5/118.

¹⁰¹² İbn Kudâme, *el-Muğni*, 5/53.

sınırlanabilir. Mesela, 'sana bir yıl çalıştırman için şu kadar sermaye veriyorum. Sene dolunca artık ne al ne de sat' şeklinde bir yapılması gibi. ¹⁰¹³

Mudârape akdinin zamanla sınırlanması konusunda, İmam-ı Azam'dan gelen bir rivayet ile İmam Ahmed b. Hanbel'den gelen rivayetlere göre bu işlemin sahih olduğu, ¹⁰¹⁴ İmam Şafî ve Ebu Hanife'ye nisbet edilen bir rivayete göre ise bu sınırlama işleminin sahih olamayacağı yönünde rivayetler vardır. ¹⁰¹⁵ İbn Hazm da her zamanki muhalifliği ile Kur'an'da zikredilmeyen hiçbir şart geçersizdir kanaatiyle bu akidde de bir zaman şartını sahih görmez. ¹⁰¹⁶ Şirbinî ise mudârape akdinde zaman sınırının kâra göre kurgulandığını, kârın ise ne zaman elde edileceğinin bilinemeyeceğini bu sebeple de zaman sınırı içeren bir akdin sahih olamayacağını kaydeder. ¹⁰¹⁷

Bu ön açıklamalar doğrultusunda zamanın mudârape akdine etkisi konusunda şunlar söylenebilir:

-Hanefilere ve Hanbelîlere göre mudârapenin vekâlete kıyas edilerek bir yıl gibi belirli bir zamanla sınırlandırılması caizdir. Nitekim sermaye sahibi adına iş yapan kişi de bir vekildir ve vekâletin de belirli bir vakte tahsis edilmesi caizdir. ¹⁰¹⁸ Şâfiîler, vekâlette sınırlandırma olduğu gibi mudâribin belli malları alış-veriş yapmaktan engellenmesinin caiz olduğu görüşüne karşın, mudârape akdinde süre tayin etmeyi akdi batıl kılacağı gerekçesiyle caiz görmezler. ¹⁰¹⁹ Mâlikîler ise mudârapenin belirli bir vakitle sınırlanabileceği görüşünde değildirlere. Çünkü mudârib belirli süre zarfında kâr gerçekleştiremeyebilir. Bu da maksada hâlel getirir. ¹⁰²⁰

---

¹⁰¹³ Ebu Muhammed Muvaffâkuddîn Abdullah b. Ahmed b. Muhammed el-Cemâilî el-Makdisî ed-Dımeşkî(ö. 620), *eş-Şerhu'l-kebir 'alâ metni'l-mukni'*, thk. Muhammed Reşid Rıza. 12 cilt (Beyrut: Dâru'l-kitâbi'l-arabî, 1348), 5/138.

¹⁰¹⁴ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi'*, 6/99; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 5/53.

¹⁰¹⁵ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 5/50; Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi'*, 6/99.

¹⁰¹⁶ İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 7/96.

¹⁰¹⁷ Şirbinî, *Muğni'l-muhtâc*, 3/402.

¹⁰¹⁸ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 5/53.

¹⁰¹⁹ Nevevî, *el-Mecmû'*, 14/369.

¹⁰²⁰ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 4/39.

-Mudârabe akdinin geleceğe dönük bir vakitte yapılması şartıyla yapılmasını Cumhur ittifakla fasit sayarak asla caiz görmezler.¹⁰²¹ Çünkü burada zamanın bilinemezliği tüm akidlere etki ettiği gibi bu akde de olumsuz manada etki etmektedir.

2.5.6. Zamanın Ebdân (Bedengücü) Şirketiyle İrtibatı

Ortakların, emeklerini sermaye ederek iş alıp yaparak kazanacakları kârı aralarında taksim etmek üzere akdettikleri şirket çeşidine öncelikle “şirket-i sînâyî” denir.¹⁰²² Şirket-i sînâyî klâsik hukuk kitaplarında "şirket-i sanayi", "şirket-i amel", "şirket-i takabbül", "şirket-i ebdan" ve "şirket-i muhterife", istilahlarıyla da ifade edilmektedir. Biz bu isimlendirmelerden "şirket-i ebdan" tabirini tercih ederek konumuzu izaha çalışacağız:

2.5.6.1. Ebdân (Bedengücü) Şirketinin Tanımı ve Hükümü

Arapça’da ebdân şirketi olarak ifade edilen “ebdân” kelimesi “beden” kelimesinin çoğulu olup, bununla kastedilen insan bedenidir. Bu şirket, kendi sanatlarında çalışmaya katılan zanaatkârlar gibi, iki veya daha fazla kişinin kendi elleriyle kazandıklarına katılmalarını ve Allah’ın verdiği rızıkları aralarında paylaşmalarını ifade eder.¹⁰²³ Hanefiler bu şirketi şöyle tanımlar:

“İki veya daha fazla kişinin belli bir iş yapmak üzere kurdukları iş gücü ortaklığı demek olan ebdân, İslâm hukukunun klasik sistematiği içinde akit şirketlerinin bir türünü teşkil eder. Bu ortaklığa ebdân (bedenler) şirketi denilmesi, ortaklığın genelde terzilik, tamircilik, demircilik gibi bedenî çalışmaya dayanması sebebiyledir. Bu nevi şirkete iş gücüne dayalı olduğu için a‘mâl, bir sanatın icrasına dayandığından sanâî‘, ortaklık adına iş kabulünden dolayı tekabbül şirketi de denir.”¹⁰²⁴ Mesela; iki veya daha fazla kişi, elde ettikleri para yaptıkları anlaşmaya göre aralarında ortak olması koşuluyla balık avına veya başka bir şeye katılır.

¹⁰²¹ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 4/23-27.

¹⁰²² Serahsî, *el-Mebsût*, 11/151; Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâî'*, 6/56; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 3/378; Mecelle, md: 1332.

¹⁰²³ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 4/5.

¹⁰²⁴ Orhan Çeker, “Şirket”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/71.

Hanefiler,¹⁰²⁵ İmam Mâlik¹⁰²⁶ ve İmam Ahmed'e¹⁰²⁷ göre bu şirket türü, ayet¹⁰²⁸ ve hadislerle¹⁰²⁹ caizdir. Ancak Ebu Hanîfe'ye göre su, ot, ateş gibi mubah şeylerin kazanılmasında sahih değildir. Çünkü beden ortaklığı vekâletin gerektirdiği şeyleri gerektirir ve mubah olan şeylerde vekâlet sahih olmaz. Onları alan kimse onlara sahip olur.

İbn Hazm' a göre ise “Beden ortaklığı delâlet, eğitim, hizmet, el işi ve benzeri hiçbir şeyde kesinlikle caiz değildir. Şayet olmuşsa batıldır ve bağlayıcı değildir. Her birisinin kazandığı şey kendisine aittir.”¹⁰³⁰ İmam Şâfiî¹⁰³¹, İmâmiyye, Hanefilerden Züfer, Zâhirîler¹⁰³² ve el-Leys de bunun caiz olmadığını söyleyenlerdendir. Şâfiî şöyle der: Ebdân şirketi tamamen fasittir. Çünkü o, malın dışında bir ortaklıktır. Sanatlar farklı olsa bile sahih olmaz.¹⁰³³ Çünkü onlara göre kişni çalışması kontrol edilemez, ölçülemez ve herkesin çalışma kapasitesi farklıdır. Dolayısıyla bunda bir belirsizlik vardır.

2.5.6.2. Ebdân Şirketinin Çeşitleri ve Şartları

Ebdân şirketi iki kısma ayrılır:

Birincisi, iki veya daha fazla kişi sanatlarından elde ettikleri kazançta ortak olur, sonra sanatlar farklı olsa bile aralarında bölüşürler ve kârı aralarında anlaştıkları şeye göre paylaşırlar. Biri diğeri olmadan çalışsa bile, kazanç ikisi arasındadır. İbn Akîl; İmam Ahmed¹⁰³⁴ ve İmam Malik'in bunu öngördüğünü söylemiştir.

---

¹⁰²⁵ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi*, 6/56.

¹⁰²⁶ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, 4/38.

¹⁰²⁷ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 5/4.

¹⁰²⁸ el-Kehf: 18/79.

¹⁰²⁹ Abdullah b. Mes'ûd'dan (r.a.) yapılan şu rivayete göre, “O, ‘Ben, Ammar ve Sa’d, Bedir gününde nasip olan ganimetlerle ortak olduk. Sa’d iki esir getirdi, ben ve Ammar ise bir şey getirmedi.” mealindeki hadis için bk. Ebu Davud, “Şirket”, 30. (No: 3388)

¹⁰³⁰ İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 6/412.

¹⁰³¹ Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, 3/223.

¹⁰³² İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 6/412.

¹⁰³³ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 5/5.

¹⁰³⁴ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 5/7.

İkinci kısım, yakacak odun, ot, meyve vb. gibi mubah olan şeylerin mülkiyetine katılım olur, daha sonra aralarında paylaşılır. Bu da Hanbelîlere göre caizdir ve İmam Ahmed de bunu öngörmektedir.¹⁰³⁵ Hanefîler ise buna cevaz vermezler.

Ebdân şirketinin şartlarına gelince; eğer ebdân şirketi mufâvada şeklinde yapılmışsa onda mufâvada şartları aranır. İnân suretinde anlaşılmış ise onda mufâvada şartlarından birisi aranmaz. Sadece vekâlet ehliyeti şart koşulur. Ebu Hanife'ye göre, kendisinde vekâletin caiz olduğu şey şirket için de caizdir. Kendisinde vekâletin caiz olmadığı şey, şirket için de caiz değildir.¹⁰³⁶

İmam Mâlik'e göre ise ebdân şirketinde mutlaka bulunması gereken birtakım şartlar vardır. Onlardan bazıları şunlardır:¹⁰³⁷

1. Çalışmanın her ikisinden de yapılması gerektiği üzerinde ittifak etmek.
2. Çalışmanın birleşik olması, yani tek bir sanatta veya birbiriyle ilişkili olması.
3. Ortakların çalışmalarının eşit veya yakın olması.
4. Ücretlerin işe ve değerine göre taksim edilmesi.
5. Şirketin şeran mubah olan konularda çalışması. Bu, tüm âlimlere göredir.
6. Mahallinin iş olması. Çünkü iş şirketin başında yer alır.

Ebdân Şirketi, ortaklardan biri tarafından feshedilmeden veya bunlardan birinin ölümü veya deli olmasından önce şirketi genel olarak sona erdiren şeyle sona erer.

2.5.6.3. Zamanın Ebdân Şirketi Üzerindeki Etkisi

-Bu şirkette zamanın etkisi, şirketin zamanının genel olarak şirketi bitiren şeyle bitmesinde ortaya çıkar. Şirket fesholursa ortakların elde ettikleri şeyler aralarında taksim edilir.¹⁰³⁸

- Ebdân Şirketi, daimî olmayan yani vakitle sınırlı olan şirketlerden olan ve gayr-i lazım bir akittir. Bu sebeple de varislere intikal etmez.¹⁰³⁹

¹⁰³⁵ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 5/4.

¹⁰³⁶ Zühaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve Edilletühû*, 5/3899.

¹⁰³⁷ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, 4/36-38.

¹⁰³⁸ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 5/8.

¹⁰³⁹ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, 4/39.

Bu şirkette her ortak birbirinin vekili olduğu için birbirlerinin gıyaplarında iş yapabilirler. Fakat bu gıyabılık, sınırı belli olmayacak derecede ya da birbiriyle irtibat kuramayacak şekilde ya da mesafede olursa Malikîler bu duruma cevaz vermezler. hanbelîler de benzer kanaattedir.¹⁰⁴⁰

---

¹⁰⁴⁰ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 6/5.

SONUÇ

Allah'ın lütfuyla "İslam borçlar hukukunda zaman ve hükümleri" konusuna dair araştırmamız iki kapak arasına gelecek hale gelmiştir. Faydalı ve önemli sonuçlara ulaştığımız kanaatiyle bunlar şöyle sıralamak istiyoruz:

-Namaz, oruç, zekât, hac gibi ibadetlerin tamamı vakte bağlı ibadetlerdir. Fıkhî hükümlerde 'zaman'ın etkisinin sadece kulun Allah'a karşı sorumluluklarını düzenleyen "ibadât" hükümleriyle sınırlı olmadığı, aksine zamanın etkisinin kulun diğer insanlarla olan ilişkilerini düzenleyen *muâmelât*la ilgili konuların birçoğuyla irtibatlı olduğu ve özellikle "mâli" işlemlere dair meselelerde ya *rükün* ya *sıhhat* ya *yürürlük* şartı gibi oldukça etkin konumda olduğu tespit edilmiştir.

-İslam hukukunda akitlerin sahih olabilmesi için öncelikle "karşılıklı rıza"dan bahsedilmişse de bu rızanın da akid yapma yaşına ermiş yani belli bir zamana ulaşmış kişilerden sâdir olmasının yanında bu rızaya delalet edecek lafızların da belli zamana işaret eden siygalardan oluşması elzemdir. Bu şartların hemen akabinde de birçok muhayyerlikte söz konusu olan 'zaman'dan ve onun süresinden bahsedilmesi, zamanın hem akitlerin bir parçası olduğunu hem de akitlere etkisini göstermesi açısından oldukça önemli olduğu tespit edilmiştir. Buna göre işlemin *başlangıç ve bitiş vakti* hakkında bilgisizliğin ya da belirsizliğin olduğu her akit, fasit veya geçersiz olmaya yol açan bir sözleşmedir. Çünkü bu, akit yapan taraflar arasında çatışma ve anlaşmazlığa yol açar. Zaman, insanlar arasındaki finansal işlemler de dâhil olmak üzere her türlü iş ve işlemi kısaca hayatı kuşatan bir unsurdur.

-Özellikle muâmelâta dair işlemlerde zamanın bazen takdim bazen de tehir edilmesi ve onun akitlere etkisinin altındaki hikmet, insanlara kolaylık sağlamak, onların çıkarlarını gözetmek, ihtiyaçlarını tekrar değerlendirmek ve menfaatlerini helal yoldan temin etmelerini sağlamaya yöneliktir. Özellikle peşin ve vadeli akitlerde görülen şeyler bu söylediklerimize örnek olabilir.

-Muhayyerlikler fevrî olabileceği gibi *belli bir sürenin* geçmesini gerektiren ya da akid yapıldıktan belli bir süre sonra muhayyerlik hakkı kazanılan muhayyerlik çeşitleri mevcuttur. Mesela; alıcı ya da satıcının ya da her ikisinin "meclis, şart, görme, ayıp, vasıf, tayin" gibi muhayyer bırakıldığı akid türlerinde 'zaman' oldukça önem

arzettmektedir. Meclisin süresi, şartın müddeti, ayıp ya da vafsin fark edilme süresi ve en az üç mal arasında tercih/tayin yapma hakkının müddeti gibi durumlarda akid hep zamana bağılıdır. Adeta akdin kesinleşmesi/in'ikadını zaman belirlemektedir. Dolayısıyla bu muhayyerliklerin şartları tam tespit edilmek suretiyle kullanılması taraflar için tabii bir haktır.

-Zaman nazariyesi bahsinde uzunca temas edildiği üzere, *ayn mülkiyeti zamanlamayı* kabul etmez ve bu nedenle de böyle bir satış fasit kabul edilir. Buna karşılık *menfaat mülkiyeti* ise zamanlamayı tabii olarak kabul eder, hatta bu zaman tayini kiranın bitiş zamanının gibi bazı işlemler için zarurîdir.

-Ayet ve hadislere istinaden Cumhur ulema, "***peşin alış-verişteki bedel veresiyeden daha kıymetlidir***" şeklinde bir hüküm tespit etmişlerdir. Bu kanaat, zamanın değişmesi ya da vadenin uzamasıyla bir şeyin değerinin de değişebileceği konusunda zamanın etkisini ifade eden en özet kaidedir denilebilir. Çünkü vaktinde kılınan namazla kazaya bırakılan namaz arasında ya da cemaatle kılınan namazla ferdi kılınan namaz arasında bile bir ecir farkı var iken, mümkünse *peşin* yapılan bir alış-verişle *veresiye* yapılan bir alış-veriş arasında da fark olması, yani vade farkının bulunması tabii olmalıdır. Bu konuda farklı mezhebe mensup çoğu fukahanın aynı kanaatte olduğu tespit edilmiştir.

-İslam hukukuna göre vadeli satış caizdir. Buna bir malın *belirli bir süre* ile "vadeli" olarak satılması örneği verilebilir ki Arapça'da "nesîe" demektir. Fakat böyle vadeli bir satışta her iki bedelin de nesîenin gerçekleştiği şeylerden olmaması yani her iki bedel de *aynı cins olmamak şartıyla* meşru kabul edilir. Dolayısıyla, 'zaman'a karşılık her vade riba sayılmaz. Zira vadeli fiyatın zamana karşı cari fiyat üzerinden artırılması caizdir. Buna ise *vadeli* ya da *taksitli satış* adı verilir. Bu sebeple müşteri akit zamanında malı belirlemişse bu satış caizdir. Buna karşılık bazı akitlerde zaman tayini o akdin fasit olmasına sebep de olabilir. Mesela; *karz* akdindeki zaman tayini aslen fasittir. Bu karz akdinde her ne kadar "bağlayıcı" bir zaman yok ise de akid esnasında vade şartı konulmuş ve taraflar bu konuda anlaşmışlarsa karz borcun bedeli vadeli olur. Her ne kadar Malikî mezhebinde karz için süre tayini caiz ise de zorunlu değildir. Akitte böyle bir şart koşulmamışsa ödeme vadesiz olur. Borç veren kişinin borcun bedelini her an isteme hakkı vardır.

-Satılan malın teslim zamanı ile ilgili genel kural, "teslimin hemen akdin akabinde" yapılmasıdır. Malın tesliminin vadeli olduğu *selem* ve *istisnâ'* akitlerinde ise teslim zamanının belirlenmesi bu akitler için sıhhat şartı olduğundan, sadece zamanın belirsizliği bu akidlere etki edebilir.

-Zaman'ın, "selem" veya "istisna' " akidlerinde olduğu gibi emtianın teslim zamanının ve/ya taksitli alış-verişte olduğu gibi fiyatın/bedelin teslim edilme vaktinin belirlenmesi vb. bakımlardan olduğu üzere etkisi en fazla olan akit türlerinden olduğu söylenebilir. Çünkü selem akdi, zorunlu olarak malın teslimini ertelemeyi içeren sözleşmelerden biridir. Belki de bu sebeple peşin mala göre selem akidindeki malın değeri biraz da düşük olabilir.

Yine *bey'u'l-îne* akidinde yani vadeli satın alınan malın aynı kişiye peşin satılarak sıcak para temin edilmesi uygulamasında, taraflardan birine tanınan süre karşılığı semenin azaltılması ya da indirilmesinde, ikinci satış ilk satışta şart koşulan şey olduğu zaman, bu akdi ribaya dönüştüreceğinden genel akid teorisi ile fukahanın yukarıdaki ilkelerine aykırı olduğu tespit edilmiştir. Ancak ilk satışta şart koşulan şey olmadığı zaman bunun hükmü Şâfîlilere göre caiz, cumhura göre ise haramdır. Bunun haram oluşu, haram kılınan ribâyâ götüren hilelerden birisi olması sebebiyledir.

- Akit meclisinde "kabz", bazı akitler için hayati konumdadır. *Sarf*, *selem* gibi akitlerde sıhhat, *hibe* ve *rehin* gibi akitlerde lüzum şartı olarak ortaya çıkan kabz, ödünç verme gibi tasarruflarda mülkiyetin intikaline etki eder. Kabz, satım akidinde ise akdin istikrarını sağladığından araya zaman girmesi durumunda bu sayılan akidlerin fesad olmasına etki etmektedir.

-Hem bedelin hem de malın ertelenmesi manasındaki, "borcun borç karşılığında satılması"nın caiz olmayan bir satış olduğunda ilim ehlinin icma ettikleri tespit edilmiştir. Borçluya zaman tanıyarak ya da süre uzatarak alacağını artırmak da borcun borç karşılığı satışı biçimlerinden birisi olduğundan fakihler bu uygulamanın da geçersiz olduğunda ittifak ettikleri tespit edilmiştir. Buna karşılık Cumhur, havalenin borcun borca karşılık satışının dışında olduğu görüşündedir. Hanefî mezhebi de vasiyeti borcun satışından istisna etmiştir. Çünkü borcu borçlu olmayan için vasiyet etmek sahih olur. Zimmette sabit olan para borcunun, değer kaybı eklenmiş haliyle

yeni bir bedelle ödenmesi durumunda ise ödemenin derhal yapılması gerekir. Yoksa hukukî tabirle “deyn’i deyn ile satma” durumu ortaya çıkacağından bu fazlalık faiz olarak kabul edilir.

-Zâhiren meşrû görünümde olup uhrevî açıdan sorumluluğu ortadan kaldırmayan satış türlerinin geçmişte olduğu gibi günümüzde de mevcut olduğu görülmektedir. Mesela; malın stok yapıp fiyat artışı için bir zaman geçtikten ve fiyatta bir artış gerçekleştikten sonra piyasaya sürülmesi, îne ve teverruk usûlü satışı, Cuma namazı esnasında yapılan satış işlemleri, kaos ve kargaşa ortamlarında silah ve benzeri şeylerin satışı vb. işlemlerin hepsine kısmen ya da sınırlı şekilde zaman unsurunun dahil olması o akidlerin sıhhatine etki etmektedir.

-Bir malın kabzedilmeden önce satışı garar ve haksız kazanç içerdiğinden faizli işlemlere benzemekte ayrıca sun’î fiyat artışına da sebep olmaktadır. Bu açıdan menkullerin kabz öncesi satışları İslam hukuku açısından uygun görünmemektedir.

-Kural olarak satın alınan malda akit ve kabz arasındaki kusurlardan satıcı sorumludur, artışlar ise müşteriye aittir. Meb’de kabz öncesi oluşan hasara doğal bir olaya, satıcı veya üçüncü bir şahıs sebep olduğunda tamamen helak olmuşsa akit infisah olur. Bir kısmı zarara uğramışsa müşteri için fesih, anlaşılan bedel karşılığında kabul veya zarar karşılığında bedelden indirim hakları doğmaktadır. Müşteri isterse malı bu haliyle kabul edip zararı ödetmek için üçüncü şahsın peşine düşebilir.

-Meb’de kabz öncesi oluşan fazlalıkların zarar görmesi genel olarak akdin geçerli olmasına etki etmez. Satın alınan malda kabzdan sonra oluşan hasarlara kural olarak müşteri katlanır. Fakat maldaki gizli ayıp ve hapis hakkı sebebiyle satıcının mala verdiği zararlardan müşteri sorumlu değildir.

-Günümüzde yaygın olan "urbûn" ya da *kaparolı* satış, yani malı satın aldıktan hemen sonra, müşteri malı alırsa onun için bedelden mahsup edilmek, almazsa da satıcıda (hibe olarak) kalmak üzere satıcıya bir miktar para ödenerek yapılan satışlarda 'kaparonun yanması ya da yanmamasında 'zaman' etkili olmaktadır. Burada verilen sürenin belli olması ve bu süreye uyulması akdin sıhhati için önemlidir.

-Ribâ çeşitlerinden özellikle "nesîe" ribasında en etkili unsur yine 'zaman'dır. Bu, karşılıksız para karşılığında borcu ertelemek ve süreyi uzatmak manasındadır.

Câhiliyye Araplarının uyguladığı ribanın aslı budur ki, sürekli olarak zaman/vade uzadıkça faizin miktarı da artmaktaydı.

-Makduru't-teslim olmayan malların satışında özellikle de "hablü'l-habele" yani gebe hayvanın karnındaki yavrusunun satışında da akdin kesinleşmesi hayvanın doğurmasına bağlandığından yine zaman etkilidir.

-Zekât İslâm'ın beş şartından biri 'zaman'ın zekâtla ilgili hükümlere büyük bir etkisi olup nisap miktarının tespit vakti, tarım ürünleri hariç olmak üzere "havl-i havelân", yani altın, gümüş, para vb. nakdî zekât mallar ile ticarî malların üzerinden bir yılın geçmesi, fitır sadakasının farz olma ve îfâ vakti gibi pek çok konu zaman'la irtibatlıdır.

-İki veya daha fazla kişi arasında yapılan sermaye, kâr ve zarar ortaklığına dayalı bir akit olan *murabaha*, *mufavada*, *inan* vb. her türlü akit ile ister a'mâl isterse ebdân şirketi olsun kısaca "Sözleşme şirketleri"nde de bu akitlerin kuruluş ve fesih süresi, ortakların hakikî ya da takdiri ölüm zamanı gibi meseleler, ortaklardan birinin akıl sağlığını ya da vücut sağlığını yitirme ve tekrar şifa bulma zamanı arasındaki meseleler ile ortak malın helak kaybolması, hisse miktarlarının azalması çoğalması gibi sermayeyi ilgilendiren ve daha pek çok meselede hakem genellikle 'zaman'dır.

-Kira ya da menfaat akidlerinde de menfaat zamanla hâsıl olur ve bu sebeple de akdin konusu adeta "zaman"dır. Bu sürede asıl olan, örfü göre olması ve taraflar arasında bir ittifakın olmasıdır. Ancak âlimlerin çoğu üzerinde birçok fesada yol açan durum gerçekleşeceği için uzun süre kiralanamayacağı görüşündedirler. Kira akdi, tabii olarak belirlenen sürenin sona ermesiyle sona erer.

-"Altın ya da Para günleri"nde bir grup insanın malda eşitlik olmak üzere her birisinin belirli bir miktarı ödemesi ve her ayın sonunda aralarındaki anlaşmaya göre bu toplananları teslim alması üzerinde anlaşma yapması uygulamasında yine zaman faktörü etkilidir ve bu uygulamada da zamana riayet edilmesi şartıyla caiz olduğu söylenebilir.

-Çağdaş meselelerden sayılabilecek olan "Ticarî, Kooperatif, Sosyal Sigorta" gibi her türlü sigorta muamelesinde de zaman kavramı belirleyicidir. Sigortanın başlangıç-bitiş süreleri ile anlaşmanın içerikleri hep zamana bağlı meselelerdir. İçinde

riskin ve süre belirsizliğin olduğu akitler caiz olmayacağından bu akidlerde belirsizlik bulunmamalıdır.

-Müşterilerin davranışlarını ve yasal değişim yöntemlerini düzenleyen kural ve düzenlemelere uygun olarak menkul kıymet, hisse senedi ve tahvil değişimi yapmak için belirli yerlerde ve belirli zamanlarda kurulan organize bir Pazar kabul edilen "borsa" işlemlerinde de 'zaman'ın en küçük parçası sayılan "saniyeler" dahi çok önemlidir.

-Düzenleyicisinin (yani düzenleyici banka) gerçek veya tüzel kişiye verdiği belge mahiyetindeki kredi kartlarında da "zaman" etkilidir. Düzenleyicisinin (yani düzenleyici banka) bir gerçek veya tüzel kişiye, belgeye itimat edenden (tüccar) mal veya hizmetlerin hemen bedelini hemen ödemedi satın alması için aralarındaki sözleşmeye istinaden verdiği belgedir. Düzenleyici (banka) bu tüccara ödeme garantisi verir ve ödeme düzenleyicinin hesabından yapılır. Sonra da periyodik zamanlar içinde ödeme yükümlülüğü kartın hâmiline döner. Bazıları talep tarihinden itibaren belirli bir süre sonra ödenmemiş toplam bakiyeye ribâ faizi koyar, bazıları ise faiz talep etmez. İşte faiz istenen bu uygulamalardan uzak durulması gerekmektedir.

Öte yandan, ribâ şartını içermeyen kartlar ise İslâmî bankalar tarafından düzenlenmektedir. Dinin aslına uygun olarak ribâ şartını içermediği zaman, bu tür kartlar düzenlemek caiz olur.

-Telif hakkı meselesi de hem hak hem de zaman kavramıyla alakalıdır. Bu hak, fikrî bir çabanın bir meyvesi olarak müellife tam hak verilmesidir. Telif hakkı manevi haklardan olup sahibine özgü haklardır. Şer'an ve örf'e göre kabul edilen malî bir değeri vardır. Bu ölçüyü aşmak caiz değildir. Müellifin, onun eserini hayatında kullanma hakkı olmasını, aynı şekilde bu hakkın kendisinden sonraki mirasçılara geçmesini yerinde görüyoruz. Bu kullanım için maksimum sürenin bir yıl olması bize göre makul bir süredir. Bundan sonra da kitabın, uzun bir kiralama yoluyla dikim veya inşa etmek için vakfedilen edilen araziye kıyas edilerek kamu malı haline gelmesi de yerindedir.

Bu çalışma sonucunda şu hususlara dikkat çekmek istiyoruz:

1. Özellikle İslam dünyasında çağdaş yeni mâlî gelişmelerle ilgili bilimsel bir birimin inşa edilmesi zaruridir. Bu da dünyadaki üniversite, enstitü, fakülte ve okullarda televizyon programları ve eğitim müfredatı kapsamında ve birbirleriyle irtibatlı alt birimlerin oluşumuyla irtibatlıdır. Böylece akidlere zamanın etkisi de dahil olmak üzere daha sağlıklı ve sahih akid işlemleriyle muamele yapılmasına katkıda bulunmuş olunacaktır.

2. Özellikle finansal işlemlerde zamanın önemi ve bundan kaynaklanan hükümlerin insanlara tanıtılması gerekir. Çünkü bunlar Müslümanların mutlaka bilmesi gereken şeyler arasına girmiştir.

3. Cuma namazı kılması gerekli olan kişinin Cumaya davet sırasında gerçekleştirdiği akitleri de "mübarek zaman ihlali" nedeniyle mezheplere göre en azından sorunludur. Bu ihlal cuma namazını terk edip ticâretle meşgul olmaya vesile ve gerekçe olmaması içindir. Her ne kadar Hanefîler bu vakitteki akdi sahih kabul etseler de "mekruh" yani Allahın hoşuna gitmeyen bir akit olarak değerlendirirler. Her hâlükârda kaçınılması tavsiye olunur. Bu sebeple sadece bu vakitte alış-veriş yapmak değil, cuma namazından alıkoyan her şey buna kıyas etmek gerekmektedir.

6. İnsanları, özellikle çağımıza ait olan finansal işlemlerde, herhangi bir finansal işleme girmeden önce âlimlere başvurmalarını tavsiye ediyoruz.

BİBLİYOGRAFYA

AAOIFI, Faizsiz Finans Standartları, Faizsiz Finans Kuruluşları Muhasebe ve Denetleme Kurumu, TKBB Yayınları, Yayın No:10, Standart 19, 2015.

Abbâsiyye, Âlâ Misbâh Ahmed(ö. 1439/2017). *Eseru'z-Zemen alâ Akhâmi'l-Muâmelâti'l-Mâliyye fi'l-Fikhi'l-İslâmî*, Yüksek Lisans tezi, Gazze, Filistin.

Abdullah, İmâd Ahmed. *Eserü't-tahâvvüli'l-masrafî fi'l-'ukûdi'r-ribeviyye*, Riyad: Daru Künûzi İşbiliyye, 1430.

Abdülkâdir, Şerîf Muhammed "Bey'u'l-vefâ", *Mecelletü mecma'i'l-fikhi'l-İslâmî*, Munazzametü'l-mü'temiri'l-İslâmî, ts.

Acar, Abdullah. *Fikhî Açıdan Kur'an Kıssaları*. Konya: E-kopi Yayınları, 2010.

Aktan, Hamza. "İstisnâ' ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 23/393. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

Aktepe, İshak Emin. *Katılım Finans. Vadesinde Ödenmeyen Borçlar*, İstanbul: TKBB Yayınları, 2017.

Ali Osman, Muhammed, *Fikhu'l-muâmelât*. Riyad: Dâru'l-mürîh, 1986.

Alîş, Ebu Abdullah Muhammed Ahmed(ö. 1882), *Fethu'l-aliyyi'l-Mâlik fi'l-fetvâ 'alâ Mezhebi'l-İmâm Mâlik*, 2 cilt. Beyrut: Dâru'l-Meârif, ts.

Âlmahmûd, Abdullatif Mahmud, *et-Te'mînü'l-ictimâ'î fi dav'iş-şerîati'l-İslâmiyye*. Beyrut: Dâru'n-nefâis, 1994.

Ammar, Abdülaziz b. Abdullah b. Abdülaziz, *el-Masâlihu'l-mürseletü ve eseruhâ fi'l-muâmelât*, Riyad: Dâru Künûz-i İşbiliyye, 2010.

Apaydın, H. Yunus. "İrade", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22: 384. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.

Apaydın, H. Yunus. "Karz", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 24/ 520-525. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.

Askerî, Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdillâh b. Sehl(ö. 400/1009?) *Furuku'l-Lügaviyye*. thk. Muhammed İbrahim Selim. Kahire: Dâru'l-ilm ve's-Sekâfe, 1997.

Aşkar, Muhammed Süleyman el-Aşkar ve bir gurup müellif, *Buhûs Fıkhiyye fî Kazâyâ Fıkhiyye Muâsıra*, Ürdün: Dâru'n-Nefâis, 11418/1998.

Atar, Fahrettin. “Sulh”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 37/481-485. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.

Avrupa Fetva Konseyi, *el-Meclisü'l-ûrubbî li'l-İftâ*. Karar 2/18, Paris-Fransa. 1429/2008.

Aybakan, Bilal. “Selem”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 36/402-405. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.

Aynî, Ebu Muhammed Mahmud b. Ahmed b. Musa b. el-Hanefî Bedruddin(ö. 855/1451). *el-Binâye Şerhu'l-Hidâye*, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1420/2000.

Bâbertî, Muhammed b. Muhammed b. Mahmud, Ekmelüddin Abu Abdillah er-Rûmî(ö. 786/1384), *el-Înâye Şerhu'l-Hidâye*, by.: Dâru'l-Fikr, ts.

Bâcî, Ebu'l-Velîd Süleyman b. Halef b. Sa'd b. Eyyub b. Vâris et-Tüceybî el-Kurtubî el-Bâcî(ö. 474/1081). *el-Müntekâ Şerhu'l-Muvatta*, Mısır: Matbaatü's-Saâde, 1332.

Bardakoğlu, Ali. "Ehliyet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 10/533-539. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.

Bardakoğlu, Ali. “Ayıp”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 4/247. İstanbul: TDV Yayınları, 2002.

Bardakoğlu, Ali. “İcâre”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 10/533-539. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

Bâulvî, Abdurrahman b. Muhammed Hüseyin. *Buğyetü'l-müstersidîn fî telhisi ba'zı fetâva'l-eimmeti'l-müteahhirîn*. Beyrut: Dâru'l-fikr, 1994.

Beltâcî, Muhammed. *Ukûdü't-Te'mîn min vechi'l-Fıkh'l-İslâmî*. Mısır: Dâru's-selâm, 2008.

Bessâm, Abdullah b. Ebû Abdurrahman *Tavzihu'l-ahkâm min Bülûği'l-merâm*, 5. baskı, 9 cilt. Mekke: Mektebetü'l-Esedî, 2003.

Beşârât, Fevvaz Mahmud Muhammed Beşârât. *Eseru'l-Ecel fi Akdi'l-Bey' fi'l-Fıkhî'l-İslâmî*, Yüksek Lisans, Nablus, Filistin, 1426-2005.

Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. Huseyn b. Alî (ö. 458/1066), *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 3. baskı, Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2003.

Bezzâr, Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. Abdilhâlik el-Basrî(ö. 292/905), *el-Bahru'z-zehhâr el Ma'rûf bi müsnedi'l-Bezzâr*, thk. Mahfuzu'r-Rahman Zeynullah ve dgr., 18 cilt. Medine: Mektebetü'l-ulûm, 1429.

Bilmen, Ömer Nasuhi. *Hukuki İslâmiyye ve Istalahat-ı Fıkhîyye Kâmusu*, 8 cilt. İstanbul: Sarmaşık Yayınları, 1970.

Buharî, Ebu'l-Meâlî Burhânüddin Mahmud b. Ahmed b. Abdülaziz b. Ömer b. Mâze Burhanüddin el-Hanefî (ö. 616/1219). *el-Muhîtü'l-Burhânî fi'l-Fıkhî'n-Nu'mânî*, thk. Abdülkerim Sami el-Cündî. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2004.

Buhûtî, Mansûr b. Yunus b. Selâhuddîn b. Hasen b. İdris el-Hanbelî(ö. 1051/1641). *er-Ravdu'l-murbi' şerhu zâdi'l-müstekni'*, yy., Müessetü'r- Risâle, ts.

Buhûtî, Mansûr b. Yunus b. Selâhuddîn b. Hasen b. İdris el-Hanbelî(ö. 1051/1641). *Dekâik üli'n-nühâ li şerhi'l-münteha'l-ma'rûf bi şerhi müntehe'l-irâdât*, Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1993.

Buhûtî, Mansûr b. Yunus b. Selâhuddîn b. Hasen b. İdris el-Hanbelî(ö. 1051/1641), *Keşşâfü'l-kınâ' 'an (metn)i'l-İknâ'*, 6 cilt. Beyrut, Alemü'l-Kütüb, 1997.

Cemâl, Garîbü'l-Cemâl, *et-Te'mînü't-Ticâriyyü ve'l-Bedîlü'l-İslâmî*, Kahire: Dâru'l-İ'tisâm, 1399.

Cemal, Muhammed Mahmud, *el-Kıymetü'l-iktisâdiyyetü li'z-zemen fi'l-muâmelâti'l-muâsıra*. Katar-Doha: Vizârâtü'l-evkâf, 2009.

Cengiz, Kallek, “Mudârebe”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 30. cilt. İstanbul: TDV Yayınları, 2005.

Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî(ö. 370/981), *Ahkâmü'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Sadık Kamhâvî, 5 cilt. Beyrut: Dâru İhyâu't-türâsi'l-arabî, 1992.

Cevdet Paşa, Ahmed(ö. 1895). *Mecelle-i Ahkâm-i Adliyye*. İstanbul: Matbaa-i Osmaniye, 1300.

Cevherî, Ebû Nasr İsmail b Hammâd (ö. 400/1009), *es-Sihâh tâcü'l-luğa ve sihâhi'l-arabiyye*, nşr. Ahmed Abdülgafûr Attâr, 4 cilt. Beyrut: Dâru'l-İlm, 1990.

Cezîrî, Abdurrahman b. Muhammed Ivad(ö. 1360/1941), *Kitabu'l-fikh ale'l-Mezâhibi'l-Erbaa*, 4 cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2. bsk., 1424/2003.

Cezzâr, Üsame Yusuf *el-Ukûdü'l-âcile fi'l-iktisâdi'l-islamiyyi'l-bedîl*, el-Câmiatü'l-İslamiyye, Risaletü Macester, Gazze, 2009.

Cunkû, Alâüddin b. Abdürrezzak, *et-Tekâbuz fi'l-fikhi'l-İslâmî ve eseruhû ale'l-Büyû'i'l-muâsıra*, Beyrut: Dâru'n-nefâis, 2004.

Cürçânî, Ali b. Muhammed b. Ali ez-Zeynü's-Şerîf(ö. 816/1413). *et-Ta'rîfât*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1403/1983.

Çalışkan, İbrahim. "İstisna' Akdinin Mahiyeti ve Unsurları", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 1*. Ankara: 1990.

Çeker, Orhan. *İslam Hukukunda Çocuk*. İstanbul: Kayıhan Yayınları, 1990.

Çeker, Orhan. "Şirket". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 10/71. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.

Çeker, Orhan. *Fıkıh Dersleri-1*. Konya: Ensar Yay., 2014.

Dalgın, Nihat. "Sigorta", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 37/159-164. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

Dalgın, Nihat. "İslâm Hukuku Açısından Karşılıklı Sigortalar", *İslâmî Araştırmalar Dergisi 16*, (2003).

Debûsî, Ebû Zeyd Ubeydullah b. Ömer b. İsa (ö. 430/1039). *Takvîmü'l-edille fî usûli'l-fikh*. Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, 2006.

Derdîr, Ebü'l-Berekât Ahmed b. Muhammed b. Ahmed el-Adevî(ö. 1201/1786), *eş-Şerhu'l-kebîr 'alâ muhtasarı Sîdî Halîl*, 4 cilt (Mısır: Dâru İhyâ'i'l-kütüb, 1309.

Desûkî, Şemsüddin Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed(ö. 1230/1815). *Hâşiyetü'd-Desûkî 'ale's-şerhi'l-kebîr*, nşr. İsa el-Bâbî el-Balebî, 4 cilt. Kahire: İhyai'l-kütübî'l-arabiyye, ts.

Dreynî, Fethi. *Hakku'l-İbtikâr fi'l-Fıkhî'l-İslâmî*, 5 cilt. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1981.

Durmuş, Abdullah, "Fıkıhta Karz (Ödünç) Sözleşmesinde Vade Şartının Bağlayıcılığı Meselesi", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 16, 2010.

Ebu Arafe, Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Arafe el-Vergammî et-Tûnisî (ö. 803/1401). *el-Muhtasaru'l-Fıkhıyyü L'ibn-i Arafe*, thk., Hafız Abdurrahman Muhammed Hayr, Beyrut: Müsese Halef, 1435/2014.

Ebu Habîb, Sa'dî. *el-Kâmûsü'l-Fıkhî*, 2. baskı. Şam: Dâru'l-Fıkr, 1408/1988.

Ebu Yusuf, Yakub b. İbrahim b. Habib b. Sa'd b. Hatbe el-Ensârî (ö. 182/779). *el-Harâc*, thk. Taha Abdürraûf Sa'd ve Sa'd Hasen Muhammed. Kahire: el-Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Türâs, ts.

Ebu Zehre, Muhammed (ö.1974), *el-İmam Zeyd, Hayâtühû, Asruhû, Ârâühü'l-fıkhıyyetü*, Kahire: Mektebetü't-türâsî'l-Arabi, 1959.

Ebu Zeyd, Bekr b. Abdullah b. Muhammed b. Abdullah b. Bekr b. Osman b. Yahya b. Gıyab b. Muhammed(ö. 1429/2008). *Fıkhü'n-Nevâzil*, Müessesetü'r-Risâle, 1416/1996.

Elbânî, Muhammed Nasıruddîn. *İrvâü'l-ğalîl fî tahrîc-i ehâdis-i Menâri's-sebîl*, 9 cilt, Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1979.

Ensârî, Ebu Yahya Zeynüddin Zekerıyya b. Muhammed b. Ahmed es-Süneykî(ö. 926/1520), *Esne'l-Metâlib fî Şerhu Ravzı't-tâlib*, nşr. Muhammed Muhammed Tâmir, 9 cilt. Beyrut: Dâru'l-Kitâbî'l-İslâmî, 2001.

Eşkar, Muhammed Süleyman ve dgr, *Buhûsün Fıkhıyyetün fî Kadâyâ İktisâdiyye Muâsıra*. Amman: Dâru'n-nefâis, 1998.

Eyyûb, Hasen Muhammed(1429/2008). *Fıkhü'l-Muâmelâti'l-Mâliyye fî'l-İslâm*, Mısır: Dâru's-Selâm, 1423/2003.

Feyyûmî, Ahmed b. Muhammed b. Ali el-Hamevî, Ebu'l-Abbas (ö. 770/1368). *el-Misbâhu'l-Münîr fî Garîbi's-Şerhi'l-Kebîr li'r-Râfîi*, 2 cilt, Beyrut: el-Mektebetü'l-İlmiyye, ts.

Fîrûzâbâdî, Ebü't-Tâhir Mecdüddin Muhammed b. Yakub b. Muhammed el-Fîrûzâbâdî (ö. 817/1415), *el-Kâmûsu'l-muhît*, 4 cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1991.

Fütûhî, Takıyyüddin Muhammed b. Ahmed İbnü'n-Neccâr(ö. 972/1564). *Münteha'l-İrâdât*, thk. Abdullah b. Abdülmıhsin et-Türkî. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1419/1999.

Gazzâlî, Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed el-Gazâlî(ö. 505/1111). *İhyâü Ulûmi'd-Dîn*, 4 cilt, Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.

Gazzâlî, Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed el-Gazâlî (ö. 505/1111). *el-Müstasfâ min 'ilm al-usul*, Kahire: Dâru's-Selâm, 1417.

Gazzâlî, Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed el-Gazâlî et-Tûsî (ö. 505/1111), *el-Vasît fî'l-Mezheb*, thk. Ahmed Mahmud İbrahim. 9 cilt. Kahire: Dâru's-Selâm, 1417.

Gözübenli, Beşir. "İnân", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 22. cilt, İstanbul: TDV Yayınları, 2000.

Gözübenli, Beşir. "Mufâvada", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 30. cilt, İstanbul: TDV Yayınları, 2005.

Gözübenli, Beşir. "Şirket", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 30/198-201, İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

Güneç, Halil. "Faiz, Finans ve Borsa İle İlgili Bazı Meseleler", *I. Uluslararası İslâm Ticâret Hukukununun Günümüzdeki Meseleleri Kongresi*, Editör, Mehmet Bayyığit, Konya: Komdad Yay., 1997.

Güney Necmeddin, *Satım Akdi Özelinde İslam Borçlar Hukukunda Garar*, Konya: Aybil Yayın, 2019.

Halebî, İbrahim b. Muhammed b. İbrahim el-Haneî (ö. 956/1549). *Mecmeu'l-Enhur fî Şerhi Mülteka'l-Ebhur*, thk. Halil İmran el-Mansur. Lübnan: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1999.

Harekât, İbrahim. "Berîd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 5/498-501. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.

Haskefi, Alaüddîn Muhammed b. Ali b. Muhammed ed-Dımaşkî(ö. 1088/1677). *ed-Dürrü'l-Muhtâr şerhu Tenvîrü'l-ebşâr*. thk. Abdülmün'im Halil İbrahim. Beyrut: Dâru'l-kütübü'l-ilmîyye, 2002.

Haslân, Sa'd b. Türkî, *Fıkhu'l-muâmelâti'l-mâliyyeti'l-muâsıra*, Riyad: Dâru's-Samî'i, 1433/2012.

Hattâb, Ebu Abdillâh Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Abdurrahman el-er-Ruaynî el-Mağribî (ö. 954/1547). *Mevâhibü'l-celîl fî şerhi Muhtasari Halîl*, thk. Muhammed Yahya, 7 cilt. Moritanya: Dâru'r-rıdvân, 2010.

Haydar Efendi, Ali(ö. 1935). *Dürrerü'l-Hukkâm fî Şerhi Mecelleti'l-Ahkâm*, 4 cilt. Dersâadet: Matbaa-i Amire, 1330.

Hey'etü'l-Muhâsebe ve'l-Mürâcaa li'l-Müessesâti'l-Mâliyye, Bahreyn, el-Meâyîru'ş-Şer'iyye, el-Mi'yâr.

Heyet, Münazzamatü'l-Mü'temeri'l-İslâmî, *Mecelle Mücemmei'l-Fıkhi'l-İslâmî*, Cidde İslâm Konferansı Teşkilatı. 2007.

Heyet, *el-Mevsûatü'l-fıkhiyye el-Kuveytiyye*, Kuveyt: Dâru's-selâsil, 1427.

Heyet, *Hukuk-ı Aile Kararnamesi*, nşr. Orhan Çeker. Konya: Mehîr Vakfı Yayınları, 2016.

Heyet (Üsame b. Saîd el-Kahtânî- Ali b. Abdulaziz), *Mevsû'atü'l-icmâ' fî'l-fıkhi'l-İslâmî*, 11 cilt. Riyad. dâru'l-Fazile, 2012.

Heyet, *el-Fetâva'l-Hindiyye*, trc. Mustafa Efe, 16 cilt (İstanbul: Akçağ Yayınları, 1985.

Heyet, *Mevsû'atü'l-icmâ' fî'l-fıkhi'l-İslâmî*, hz. Üsame Said el-Kahtânî, 11 cilt. Mısır: Dâru'l-hüdâ, 2013.

Heyet, *Fetvalar*, 4. Baskı. Ankara: DİB Yayınları, 2018.

Hin, Mustafa-Mustafa **el-Buğa-Ali Şerbecî**, *el-Fıkhü'l-menhecî 'alâ mezhebi'l-İmâmi'l-Şâfiî*, 8 cilt. Dimaşk: Dâru'l-kalem, 1992.

Hudarî (Bek/Bey), Muhammed b. Afîfî el-Bâcûrî(1872-1927). *Usûlü'l-fikh*. Mısır: el-Mektebetü't-Ticâriyyetü'l-Kübra, 1969.

Hudayr, Üsâme b. Saîd el-Kahtânî, Ali b. Abdülaziz b. Ahmed el-Hudayr ve bir gurup âlim, *Mevsûatü'l-İcmâ fi'l-Fıkhî'l-İslâmî*, Riyat: Dâru'l-Fadîle li'n-Neşr ve't-Tevzî, 2012.

Huraymilî, Faysal b. Hamed el-Mubarek en-Necdî(ö. 1376/1957), *Büstânü'l-ahbâr muhtasaru Neyli'l-evtâr*, 2 cilt. Riyad: Dâru İşbiliye, 1998.

Husrey, Molla Muhammed b. Ferâmuz b. Ali(ö. 885/1480). *Düererü'l-Hukkâm Şerhu Gureri'l-Ahkâm*, Beyrut: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, t.s.

İbn Abdilber, Ebu Ömer Cemâlüddîn Yusuf b. Abdullah b. Muhammed(ö. 463/1071). *el-İstizkâr*, thk. Abdu'l-mu'tî Emin Kal'acî, 30 cilt. Beyrut: Dâru Kuteybe, 1993.

İbn Abdilber, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed(ö. 463/1071), *el-Kâfî fil-fıkhü ehli'l-Medîneti'l-mâlikî*, thk. Muhammed Muhammed Ahyed, 2 cilt. Riyad: Mektebetü'r-Riyad, 1987.

İbn Âbidîn, Muhammed Emin b. Ömer b. Abdilaziz(ö. 1252/1836). *Reddü'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr şerhu Tenvîri'l-epsâr*. Thk. Adil Ahmed Abdülmevcüd - Ali Muhammed Muavviz, 8 cilt Riyad: Dâr 'Alemlî'l-kütüb, 2003.

İbn Âbidîn, Muhammed Emin b. Ömer b. Abdilaziz(ö. 1252/1836). *Minhatü'l-Hâlik 'ale'l-bahri'r-râik şerhu kenzü'd-Dakâik*, 7 cilt. Dersâadet: Matbaa-i Amire, ts.

İbn Âbidîn, Muhammed Emin b. Ömer b. Abdülazîz (ö. 1252/1836), *el-Ukûdü'd-Dürriyye fî Tenkîhi'l-Fetâva'l-Hâmidîyye*, Y.y: Dâru'l-Ma'rife, ts.

İbn Arafe, Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed (ö. 803/1401). *el-Muhtasarü'l-fıkhî*, thk. Hafız Abdurrahman Muhammed, 10 cilt. Dubai: Müessesetü halef, 2014.

İbn Atîf, İbrahim b. Yahya b. Muhammed b. Atîf, *Âsâru'l-Hayf fi'l-Ahkâmi'l-Fıkhıyye*, Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1423/2000.

İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî eş-Şâfiî (ö. 852/1449). *Fethu'l-Bârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1379.

İbn Hacer, el-Askalânî (ö. 852/1449). *Bulûği'l-Merâm min Edilleti'l-Ahkâm*, thk., Semir b. Emin ez-Zührî. Riyat: Dâru'l-Felek, 7. bsk., 1424.

İbn Haldun, Abdurrahman b. Muhammed b. Muhammed, Ebu Zeyd, Veliyyüddin el-Hadramî el-İşbîlî (ö. 808/1406), *Dîvânü'l-Mübtedei ve'l-Haber fi Târîhi'l-Arab ve'l-Berber ve men Âsarahüm min Zevi's-Şe'ni'l-Ekbern*, thk., Halil Şahâde. Beyrut: Dâru'l-Fıkr, 1988.

İbn Hazm, Ebu Muhammed Ali b. Ahmed b. Said el-Endelüsî el-Kurtubî (ö. 456/1064). *el-Muhallâ*, thk. Ahmed Muhammed Şakir ve dgr., 11 cilt (Beyrut: Mektebetü't- Ticariyyeli't-Tıbaa ve'n- Neşr, 1347.

İbn Hazm, Ebu Muhammed Ali b. Ahmed b. Saîd el-Endelüsî el-Kurtubî ez-Zâhirî (ö. 456/1064). *Merâtibü'l-İcmâ' fi'l-İbâdât ve'l-Muâmelât ve'l-İ'tikâdât*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.

İbnu Kayyim el-Cevziyye, Muhammed b. Ebi Bekr b. Eyyûb b. Sa'd Şemsüddîn (ö. 751/1350). *Zâdü'l-meâd fi hedyi, hayri'l-ibâd*, Beyrut, Müessesetü'r-Risâle, 1994.

İbnu Kayyim el-Cevziyye, Muhammed b. Ebi Bekr b. Eyyûb b. Sa'd Şemsüddîn(ö. 751/1350). *İ'lâmü'l-Müvekkî'in an Rabbi'l-Âlemîn*, thk. Muhammed Abdüsselâm İbrahim. 7 cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1411/1991.

İbnu Kayyim el-Cevziyye, Muhammed b. Ebû Bekr b. Eyyûb b. Sa'd Şemsüddîn(ö. 751/1350). *İhtiyârât Şeyhi'l-İslâm İbn Teymiyye*, thk. Sami b. Muhammed b. Câdullah. Suudi Arabistan: Dâru'l-Fevâid, 1424.

İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İmâduddin İsmâil b. Şihâbiddîn Ömer (ö. 774/1373), *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm*, 4 cilt. Beyrut: Dâru'l-Fıkr, ts.

İbn Kudâme, Ebu Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed b. Muhammed el-Cemâîlî el-Makdisî ed-Dımeşkî el-Hanbelî(ö. 620/1223). *el-Muğnî l'ibn-i Kudâme*, 9 cilt. Mısır: Mektebetü'l-Kahire, 1388/1968.

İbn Kudâme, Ebu Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed b. Muhammed el-Cemâîlî el-Makdisî ed-Dımeşkî(ö. 620). *Kitâbü'l-Hâdî ev "Umdetü'l-Hâzım fi'z-Zevâid 'alâ Muhtasar Ebi'l-Kasım*, thk. Nureddin Talib. Katar: Vizâratü'l-Evkâf, 2007.

İbn Kudâme, Ebu Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed b. Muhammed el-Cemâîlî el-Makdisî ed-Dımeşkî(ö. 620). *eş-Şerhu'l-kebîr 'alâ metni'l-mukni'*, thk. Muhammed Reşid Rıza. 12 cilt. Beyrut: Dâru'l-kitâbi'l-arabî, 1348.

İbn Manzûr, Muhammed b. Mükrem b. Ali, Ebu'l-Fadl Cemâlüddin İbn Manzûr el-Ensârî er-Ruveyfî el-İfrikî (ö. 711/1311), *Lisânü'l-Arab*, 11 cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 1414/1993.

İbn Mâze, Burhanüddin Ebu'l-Meâlî Mahmud b. Ahmed b. İbn Mâze el-Buhârî el-Mergînânî (ö. 616/1219), *el-Muhîtu'l-Burhânî fi'l-fikhî'n-Nu'mânî*, thk. Abdulkerim Sami, 9 cilt. Beyrut: Dâru'l-ktübü'l-ilmîyye, 2004.

İbn Müflih, Ebû İshâk Burhânüddîn İbrâhîm b. Muhammed b. Abdillâh(ö. 884/1479), *el-Mübdî' fi Şerhi'l-Mukni'*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmîyye, 1997.

İbn Nüceym, Zeynüddîn b. İbrahim b. Muhammed(ö. 970). *el-Eşbâh ve'n-Nezâir alâ Mezhebi Ebî Hanîfe en-Nu'mân*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmîyye, 1419/1999.

İbn Nüceym, Zeynüddîn b. İbrahim b. Muhammed(ö. 970). *el-Bahru'r-Râik Şerhu Kenzş'd-Dekâik*, 8 cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İslâmî, ts.

İbn Rüşd, Ebu'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, (ö. 595/1198). *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesit*, Kahire,: Dâru'l-Hadîs, 1425/2004.

İbn Teymiyye, Takıyyüddîn Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Abdilhalîm b. Abdüsselâm b. Abdullah b. Ebi'l-Kâsım b. Muhammed el-Harrânî el-Hanbelî ed-

Dımeşkî (ö. 728), *İktizâü's-Sırâtı'l-Müstakîm li Muhâlefe Ashâbi'l-Cahîm*, thk., Nâsır Abdülkerim el-Akl, Beyrut: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 7. bsk., 1419/1999.

İbn Teymiyye, Takıyyüddîn Ebu'l-Abbâs Ahmed(ö. 728), *el-Kavâidü'n-Nûrâniyyetü'l-Fıkhiyye*, thk. Ahmed b. Muhammed el-Halil. Suudi Arabistan: Dâru İbni'l-Cevzî, 1422.

İbn Teymiyye, Takıyyüddîn Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Abdilhalîm (ö. 728), *el-Fetâva'l-Kübrâ li'bn Teymiyye*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1408/1987.

İbn Teymiyye, Ebü'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalim b. Mecdiddin Abdisselam el-Harrânî (ö. 728/1328), *Mecmûu'l-Fetâvâ*, thk. Abdurrahman b. Muhammed b. Kasım, 37 cilt (Riyad: Mücemmeu'l-Melik Fahd, 1995).

İbnü'l-Arabî Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Meâfirî (ö. 543/1148). *Aridetu'l-Ahvezî fi Şerhi Sahihi't-Tirmizî*. 13 cilt. Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1931.

İbnü'l-Arabî, Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Meâfirî (ö. 543/1148). *Ahkâmü'l-Kur'ân*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1424/2003.

İbnü'l-Esîr, Mecdüddîn Ebu's-Seâdât el-Mübârek b. Muhammed b. Abdülkerim(ö. 606/1210). *en-Nihâye fi Garîbi'l-Hadîs ve'l-Eser*, thk. Tahir Ahmed ez-Zâvî-Mahmud Muhammed et-Tahânî, 4 cilt. Beyrut: el-Mektebetü'l-İlmiyye, 1979.

İbnü'l-Hümâm, Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamid (ö. 861/1457), *Fethu'l-kadîr li'l-'âcizi'l-fakîr*, Thk. Abdurrezzak Talip el-Mehdî, 10 cilt (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003).

İbnü'l-Mübred, Camâlüddin Ebu'l-Mehâsin Yusuf b. Hasen b. Abdülhâdî el-Hanbelî ed-Dımeşkî es-Sâlihî (ö. 909). *ed-Dürrü'n-Nakî fi Şerhi Elfâzi'l-Harakî*, thk. Rıdvan Muhtâr b. Garbiyye, Cidde: Dâru'l-Mücteme', 1411/1991.

İbnü'l-Münzir en-Nisâbûrî, Ebu Bekr Muhammed b. İbrahim b. en-Nisâbûrî(ö. 318/930), *el-İcma'*, thk. Ebu Hammâd, Ahmed b. Muhammed Hanîf, 2. bs. Dâru'l-furkân, 1999.

İbnü'l-Münzir en-Nisâbü'rî, Ebu Bekr Muhammed b. İbrahim (ö. 319/930). *el-İşrâf alâ Mezâhibi'l-Ulemâ*, thk. Ebu Hammâd Sağîr Ahmed el-Ensârî, 10 cilt. BAE: Mektebetü Mekkete's-Sekâfiyye, 1425/2004.

İd, Muhammed Ali el-Karî. *Bitâkatu'l-İ'timân*, Heyet, *Mecelletü Mücemmei'l-Fıkhî'l-İslâmî*, 12/305. 1992.

İzmirli İsmail Hakkı(ö. 1946). *Usûl-i Fıkh Dersleri*, Dersaadet: Matbaa-i Hukukiye, 1329/1912.

İzz b. Abdusselam, Ebu Muhammed İzzeddin Abdülaziz b. Abdüsselâh(ö. 660). *Kavâidü'l-Ahkâm fî Mesâlihi'l-Enâm*, Kahire: Mektebetü'l-Külliyâtî'l-Ezheriyye, 1991.

Kal'acî, Muhammed Ravvâs-Hâmid Sadık **Kuneybî**, *Mu'cemu Lügati'l-Fukahâ*, 2. baskı, 2 cilt, Beyrut: Dâru'n-Nefâis, 1408/1988.

Kalyûbî, Ahmed Selâme. (ö. 1069/1659)-Ahmed el-Burullusî **Umeyre**(ö. 957/1546), *Hâşiyetâ Kalyûbî ve Umayra*, 4 cilt. Beyrut: Dâru'l-Fıkr, 1415/1995.

Karadâğî, Ali Muhyiddin Ali el-Karadâğî, *Buhûsün fî Fıkhî'l-Muâmelâti'l-Mâliyyeti'l-Muâsıra*, Beyrut: Dâru'l-Beşâir, 2001.

Karadâvî, Yusuf Abdullah. *Fıkhü'z-Zekât*, Beyrut: 25. bsk., 1427/2006.

Karâfî, Ebu'l-Abbas Şihâbüddin Ahmed b. İdris (ö. 684/1285), *Envârü'l-burûk fî envâ'i'l-furûk*; 4 cilt, Thk. Ömer Hasan el-Kayyâm. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 2014.

Karâfî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddin Ahmed b. İdrîs (ö. 684/1285), *ez-Zahire (fî'l-fikh)*. thk. Muhammed Haccî vd. 14 cilt. Beyrut: Dâru'l-garbi'l-İslâmî, 1994.

Karaman, Hayrettin. *Mukayeseli İslam Hukuku*, İz Yayıncılık, İstanbul 2009.

Kâsânî, Alâüddin Ebu Bekr b. Mesûd b. Ahmed(ö. 587/1191). *Bedâiu's-Sanâi' fî Tertîbi's-Şerâi'*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1406/1986.

Karatepe, Yalçın. *Türev Piyasaları*. Ankara: A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, 2000.

Kaya, Ferudun. *Türkiye'de Kredi Kartı Uygulaması*, İstanbul, 2009

Kermî, Zeynüddîn Mer'î b. Yûsuf b. Ebî Bekr b. Ahmed b. Ebî Bekr el-Hanbelî(ö. 1033/1624). *Gayetü'l-müntehâ fî cem'î'l-İknâ' ve'l-müntehâ*, thk. Yasir İbrahim el-Mezrûî-Râid Yusuf er-Rûmî, 2 cilt. Kuveyt: Müessesetü Giras, 2007.

Kurtubî, Abu Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebi Bekr (ö. 671), *el-Câmi'ü li Ahkâmi'l-Kır'ân / Tefsîru'l-Kurtubî*, thk. Ahmed el-Berdûnî ve İbrahim Atfîş, Kahire: el-Mektebetü'l-Mısriyye, 1384/1964.

Lahmî, Ali b. Muhammed(ö. 478/1086), *et-Tebşıra*, thk. Ahmed Abdülkerim Necib, 14 cilt. Katar: Vizâratü'l-Evkâf, 2011.

Mannan, M.A. *İslam Ekonomisi Teori ve Pratik*, çev. Bahri Zengin-Tevfik Ömeroğlu, 4.baskı, İstanbul: Fikir Yayınları, 1980

Matayrî, Abdurrahman. *el-Muâmelâtü'l-mâliye'l-muâsıra*. Kuveyt: Mektebetü'l-Kuveyt, 2016.

Mâverdî, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî (ö. 450/1058). *el-Hâvi'l-kebîr*, thk. Ali Muhammed Muavvaz-Adil Ahmed Abdulmevcûd, 18 cilt. Beyrut: Daru'l-kütübî'l-ilmîyye, 1994.

Mergînânî, Ali b. Ebi Bekr b. Abdülcelil Ebu'l-Hasen Burhânüddin (ö. 593/1197). *el-Hidâye fî Şerhi Bidâyeti'l-Mübtedî*, thk. Talâl Yusuf. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.

Meşal, Mahmud İsmail Muhammed. *Eseru'l-İhtilâfi'l-Fıkhî fi'l-Kavâidi'l-Muhtelif fihâ ve medâ Tatbîkâhâ fi'l-Fürûi'l-Mu'âsıra*, Mısır: Dâru's-Selâm, 1428/2007.

Mevlevî, Faysal. *Nizâmü't-Te'mîn fî'l-Fıkhî'l-İslâmî*, Beyrut, y.y., 1988.

Mevsilî, Abdullah b. Mahmud b. Mevdûd el-Mevsilî Mecdüddin Ebu'l-Fadl (ö. 683/1284). *el-İhtiyâr li Ta'lîli'l-Muhtâr*, talik: Mahmud Ebu Dakîka Kahire: Matbaatü'l-Halebî, 1937.

Mısrî, Refik Yunus. *el-Mesârifü'l-İslâmiyye Dirâse Şer'iyye*, Beyrut: Dâru'l-Mektebî, 2009.

Mısrî, Refik Yunus. *Fıkhu'l-Muâmelâti'l-Mâliyye*, Şam: Dâru'l-Kalem, 1426/2005.

Mîs, Halil Muhyiddin, “Bey ‘u’l-vefâ”, *Mecelletü mecma‘i’l-fıkhi’l-İslâmî*, Munazzametü'l-mü'temiri'l-İslâmî, ts.

Molla Hüsrev, Mehmet b. Feramurz (ö. 885/1480), *Düererü'l-hükkâm fî şerhi Ğureri'l-ahkâm*, 2 cilt. Dersaâdet: Matbaa-i Amire, 1310.

Murad, Fadl b. Abdullah. *el-Mukaddime fî fıkhi'l-Asr*, 2 cilt. San'a: Mektebetü'l-Cîl, 2016.

Muslih, Abdullah-Sâvî es-Salâh, *Mâ lâ yese'u't-tâcira cehluhû*. Beyrut: Dâru'l-Müslim, 2005.

Muslih, Hikmet Abdurrauf Hasan. *Mukaranetü beyne's-selemi ve'r-ribâ*, Câmi'atü'n-necâhi'l-vataniyye, 2007.

Mustafa, İbrahim ve dgr, *Mucem 'ul-Vasıt*, Kahire: Dar'ud-Da've, 1961,

Münâvî, Zeynüddin Muhammed Abdürraûf Alî (ö. 1031/1622), *et-Tevkif 'ala Mühimmâti't-Te'ârîf*, thk. Abdulhamid Salih Hamdan, (Beyrut: Daru'l-Fikr, 1990

Nefrâvî, Şihâbüddin el-Mâlikî(ö.1126/1714), *el-Fevâkihu'd-devânî 'alâ risâleti ibn-i ebî Zeyd el-Kayrevânî*, thk. Abdulvaris Muhammed Ali, 2 cilt. Beyrut: Dâru'l-ktübü'l-ilmiyye, 1997.

Nekrî, Kadî Abdunnebî b. Abdurresûl el-Ahmed(ö. 12.yy.), *Düstûru'l-'ulema (Câmi'u'l-fünûn fî istilâhâti'l-fünûn)*, 4 cilt, Beyrut: Dâru'l-kütübü'l-ilmiyye, 2000.

Nesefî, Ebü'l-Berekât(ö. 710/1310), *Menârü'l-envâr*. Dimeşk: Dâru'l-Beyrutî, 2010.

Nevevî, Ebu Zekeriyâ Yahya b. Şeref(ö. 676/1277). *el-Mecmû' şerhü'l-mühezzeb*, thk. Adil Ahmed Abdülmevcud ve dgr, 27 cilt. Beyrut: Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2007.

Nevevî, Ebu Zekeriyâ Yahya b. Şeref(ö. 676/1277). *el-Minhâc Şerhu Sahîhi Müslim b. el-Haccâc*, Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1392.

Nevevî, Ebu Zekeriyya Yahya b. Şeref(ö. 676/1277). *Minhâcu't-Talibîn*. Dımeşk: Dâru'l-Feyhâ, 2013.

Nevevî, Ebu Zekeriyya yahya b. Şeref(ö. 676/1277). *Ravdatü't-Tâlibîn ve 'Umdetü'l-müftîn*. thk. Züher Şavîş, 12 cilt. Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1991.

Osmânî, Muhammed Takî, *Buhûsün fî kadâya fıkhiyye mu'âsıra*. 2 Cilt. Dımaşk: Dâru'l-Kalem, 1432/2011.

Özel, Ahmet. "Dârülharp", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 8/536-537. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.

Özsoy, İsmail. "Faiz", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 12/110-126. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.

Râfî, Ebu'l-Kâsım Abdülkerim b. Muhammed (ö. 623/1226). *Fethu'l-azîz bi şerhi'l-vecîz (eş-Şerhu'l-Kebîr)*, 9 cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.

Râgıp el-İsfahânî, Ebu'l-Kâsım el-Hüseyn b. Muhammed (ö. 502/1108?), *el-Müfredât fî Garibi'l-Kur'ân*, thk. Safvan Adnan ed-Dâvudî. Şam: Dâru'l-Kalem, 1412.

Remlî, Şemsüddin Muhammed b. Ebi'l-Abbâs Ahmed b. Hamza Şihâbüddîn (ö. 1004/1596), *Nihâyetü'l-Muhtâc ilâ Şerhi'l-Minhâc*, 8 cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1404/1984.

Râzî, Zeynüddîn Ebu Abdillâh Muhammed b. Ebi Bekir b. Abdülkadir (ö. 666/1268). *Muhtâru's-Sihâh*, thk. Yusuf eş-Şeyh Muhammed, Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye 1420/1999.

Rubeys, Abdulaziz b. Muhammed b. Osman, "el- Müddetü fî Hıyârî's- Şart fi'l- Bey", *el- Mecmau'l- Fıkhi'l- İslâmî*, sy. 15, 2002.

Ruhaybânî, Mustafa es-Suyûtî(ö.1827). *Metâlibü üli'n-nühâ fî şerhi Gâyeti'l-müntehâ*, 6 cilt. Dımaşk, Mektebetü'l-islâmî, 1961.

Sahnûn, Ebû Said Abdüsselam b. Said et- Tenûhî(ö.240/854). *el-Müdevvenetü'l- Kübra*, 4 cilt. Beyrut: Dâru'l- Kitabu'l- İlmiyye, 1994.

Sâlûs, Ali Ahmed. *el-İktisâdü'l-İslâmî ve'l-kazâya'l-fikhiyyetü'l-Muâsıra*, 2 cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Reyyân, 1418/1998.

Sâlûs, Ali Ahmed, *el-Mevsûatü'l-fikhiyyetü'l-Muâsıra*, Doha, Katar: Dâru's-Sekâfe, ts.

San'ânî, Ebu Bekir Abdürrezzâk b. Hümam b. Nâfi(ö. 211/826-27), *el-Musannef*, thk. Habîburrahman el-A'zamî, 11 cilt. Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1975.

San'ânî (Emir), Muhammed b. İsmail b. Salâh b. Muhammed Ebu İbrahim, İzzüddin(ö. 1182/1768). *Sübülü's-Selâm*, Beyrut: Dâru'l-Hadîs, ts.

San'ânî, (Emir), Muhammed b. İsmail b. Salâh b. Muhammed Ebu İbrahim, İzzüddin(ö. 1182/1768). *et-Tahbîr li idâhi ma'âni't-teysîr*, thk. Muhammed Subhî Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1433/2012.

Semerkandî, Muhammed b. Ahmed b. Ebi Ahmed, Ebu Bekr Alâüddin (ö. 540/1144). *Tuhfetü'l-Fukahâ*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1414/1994.

Senhûrî, Abdürrezzak Ahmed (ö. 1391/1971). *Masâdiru'l-hak fi'l-fikhi'l-İslâmî*, 6 cilt. Kahire: Dâru'l-fikr, 1990.

Senhûrî, Abdürrezzak Ahmed (ö. 1391/1971). *el-Vasît fi şerhi'l-Kânûni'l-Medenî*, 12 cilt. Kahire: Dâru'n-Nahda, 1968.

Serahsî, Muhammed b. Ahmed b. Ebi Sehl Şemsü'l-Eimme (ö. 483/1090), *el-Mebsût*, 30 cilt, Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1414/1989.

Sertâvî, Mahmud Ali. *ed-Davâbitu'l-mi'yâriyye li Sıyaği'l-İstismâr*, Amman: Dâru'l-Fikr, 2015.

Seyyid Sâbık, el-Mısrî (ö. 1420/2000), *Fıkhü's-Sünne*, Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1397/1977.

Sıgnâkî, Hüsâmüddin Hüseyin b. Ali b. Haccâc el-Buhârî (ö. 714/1314). *el-Kâfi Şerhu'l-Pezdevî*, thk. Fahreddin Seyyid Muhammed Kânit, 5 cilt. Riyad: Mektebetü'r-rüşd, 2001.

Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed(ö. 911/1505), *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1411/1990.

Süyûfî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed (ö. 911/1505). *Tedrîbu'r-Râvî fi Şerhi Takribi'n-Nevâvî*, thk. Abdülvehhâb Abdüllatif, Medine: el-Mektebetü'l-İlmiyye, 1959.

Süyûfî, Mustafa b. Sa'd b. Abde Şehre, er-Rahîbânî(ö. 1243)., *Metâlibü Üli'n-Nühâ fi Şerhi Gâyeti'l-Müntehâ*. Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1415/1994.

Süyûfî, Ramadan Hafız Abdurrahman. *el-Buyûu'z-Zâhira*, Mısır: Dâru's-Selâm, 2006.

Şâfî, Ebu Abdillâh Muhammed b. İdris b. Abbâs(ö. 204/820). *el-Üm*. tsh. Muhammed Zührî en-Neccar, 8 cilt. Mısır: Mektebetü'l-külliyâti'l-Ezheriyye, 1961.

Şâtîbî, Ebü İshâk İbrahim b. Mûsa el-Lahmî el-Ğirnâtî (ö. 790/1388), *el-Muvâfakât fi usûli's-şerî'a*, thk. Abdullah Dırâz, 4 cilt (Beyrut: Dâru İbn Affân, 1991.

Şazelî, Hasan Ali, "Alamet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 2/335. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.

Singîfî, Muhammed el-Emîn b. Muhammed el-Muhtâr b. Abdülkadir (ö. 1393/1973). *Edvâü'l-Beyân fi İzâhi'l-Kur'ân bi'l-Kur'ân*, Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1416/1995.

Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed b. Abdullah(ö. 1250/1834). *es-Seylü'l-Cerrâru'l-Mütedeffik alâ Hadâiki'l-Ezhâr*, Beyrut: Dâru İbn Hazm, ts.

Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed b. Abdullah (ö. 1250/1834). *Neylü'l-Evtâr*, thk. İsamuddîn es-Sabâbatî, 8 cilt. Mısır: Dâru'l-Hadîs, Mısır, 1413/1993.

Şeybânî, Abdülkadir b. Ömer b. Abdülkadir b. Ömer b. Ebi Tegallüb (ö. 1135/1723). *Neylü'l-Meârib bi Şerhi Delîli't-Tâlib*, thk. Muhammed Süleyman Abdullah el-Aşkar. Kuveyt: Mektebetü'l-Fellâh, 1403/1983.

Şeyhîzâde, Abdurrahman b. Muhammed b. Süleyman (ö. 1078/1667). *Mecmaü'l-Enhur (Mülteka'l-Ebhur'un Şerhi)*, 2 cilt. Dersâdet: Dâru't-tibâati'l-âmire, 1320.

Şîrâzî, Ebu İshak Cemalüddin İbrahim b. Ali b. Yusuf(ö. 476/1083). *el-Mühezzeb fî Fıkhi'l-İmâm eş-Şâfiî*. 6 cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1996.

Şîrbînî, Şemsüddin, Muhammed b. Ahmed el-Hatîb(ö. 977/1570), *Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti Meânî Elfâzi'l-Minhâc*, 4 cilt, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415/1994.

Şübeyr, Muhammed Osman. *el-Muâmelâtü'l-Mâliyyetü'l-Muâsıra*, Amman: Dâru'n-Nefâis, 2007.

Taberî, Muhammed b. Cerîr b. Yezîd b. Kesîr b. Gâlib el-Âmilî, Ebu Cafer (ö. 310/923). *İhtilâfü'l-Fukahâ*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.

Tehânevî, Muhammed A'lâ b. Alî b. Muhammed Hâmid(ö. 1158/1745). *Keşşâfu Istilâhâti'l-Fünûn ve'l-'Ulûm*. nşr. Ali Dahruc, Abdullah Halidî, Beyrut: Mektebetü Lübnan, 1996.

Tûfî, Süleyman b. Aldülkavî b. el-Kerîm Necmüddin (ö. 716/1316). *Şerhu Muhtasari'r-Ravda*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî. 3 cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 11407/1987.

Türcan, Talip. *İslâm Hukuku*, Ankara. Grafiker Yay, 2015.

Tüveycirî, Muhammed b. İbrahim b. Abdullah. *Mevsû'atü'l-fıkhi'l-İslâmî*, 5 cilt. Amman: Beytü'l-efkâri'd-düveliyye, 2009.

Tüveycirî, Muhammed b. İbrahim b. Abdullah. *Muhtasaru'l-fıkhi'l-İslâmî fî dav'i'l-Kur'âni ve's-Sünneti*. 11. baskı. Riyad: Dâru Asdâi'l-müctema', 2010.

Vakıflar ve İslami İşler Bakanlığı - Kuveyt, *el-Mevsûatü'l-Fıkhiyyetü'l-Küveytiyye*, Vakıflar Bakanlığı – Kuveyt, 1404-1427.

Yaman, Ahmet- **Çalış**, Halit. *İslam Hukuku*. Ankara: Bilay Yayınları, 2018.

Yaşaroğlu, Kamil. "Vakit", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 42/488. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.

Wensinck, A. J. Wensinck (ö. 1942), *el-Mu'cemü'l-Müfehres li Elfazi'l-Hadîsi'n-Nebevî*, Braille - Leiden – Hollanda, 1936.

Zehebî, Şemsüddîn Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. (ö. 748/1348). *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, thk. Şuayb el-Arnaût. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1405/1985.

Zerkâ, Mustafa Ahmed(ö. 1999). *el-Medhalu'l-fikhiyyi'l-âm*, 2 cilt, 2. baskı. Dimeşk: dâru'l-kalem, 2004.

Zerkeşî, Ebu Abdillâh Bedruddin Muhammed b. Abdullah b. Bahadır (ö. 794/1392). *el-Mensûr fi'l-Kavâidi'l-Fikhiyye*, 3 cilt, Kuveyt: Vizâratü'l-Evkâf el-Kuveytiyye, 1405/1985.

Zerkeşî, Ebu Abdillâh Bedruddin Muhammed b. Abdullah b. Bahadır (ö. 794/1392). *el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1376/1957.

Zeydân, Abdülkerim Zeydân (ö. 1435-2014), *el-Medhal fi Dirâseti's-Şerîa*, Mısır: Dâru Umer b. el-Hattâb, 2001.

Zeylaî, Cemâlüddin Ebu Muhammed Abdullah b. Yusuf b.Muhammed (ö. 762/1360). *Nasbu'r-Râye li Ehâdîsi'l-Hidâye mea Hâşiyetihî Buğyete'l-Elmeî fi Tahrîci'z-Zeylaî*, thk. Muhammed Avvâme. Beyrut: Müessesetü'r-Rayyân, 1418/1997.

Zeylaî, Osman b. Ali b. Mahcen el-Bârî, Fahrüddin (ö. 743/1343). *Tebyînü'l-Hakâik Şerhu Kenzi'd-Dekâik ve Hâşiyetü's-Şilbî*, Kahire: el-Matbaatü'l-Kübra'l-Emîriyye, 1313.

Zuhaylî, Vehbe (ö. 1436/2015). *el-Fıkhü'l-İslâmiyyü ve Edilletühû*, 8 cilt. Şam: Dâru'l-Fıkr, 1998.

Zuhaylî, Vehbe (ö. 1436/2015), *el-Muâmelâtü'l-Mâliyyetü'l-Muâsıra*, Beyrut: Dâru'l-Fıkr, 1427/2006.

İNTERNET SİTELERİ

http://isamveri.org/pdfdrg/D00064/2003_4/2003_4_DALGINN.pdf (Erişim Tarihi: 24.01.2021).

http://isamveri.org/pdfdrg/D03416/2016_43/2016_43_ORHANF.pdf (Erişim Tarihi: 23.01.2021)

- http://isamveri.org/pdfdrq/D061359/1997/1997_GUNENCH.pdf Er Tar:
24.01.2021.
- <https://www.investaz.com.tr/hisse-senetleri/borsa-nedir> Erişim Tarihi:
23.01.2021.
- <https://www.tbb.org.tr/Dosyalar/Yayinlar/Dokumanlar/263.pdf> Er Tarihi:
23.01. 2021.
- <https://www.telifhaklari.gov.tr/Telif-Hakki-Nedir> Erişim Tarihi: 23.01.2021.
- <https://www.alukah.net/sharia/0/105524/#ixzz6KAmbIqK> Er. Tarihi:
23.01.2021.
- <https://www.alukah.net/sharia/0/84551/#ixzz5dFYtzkuD> Erişim Tarihi:
16.01.2021.
- <https://www.alukah.net/sharia/0/84551/#ixzz5fQ4CXRO6> Erişim Tarihi:
12.01.2021.